

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

**MAGYARORSZÁG ÉS A MÁSODIK ANGOL–BÚR
HÁBORÚ**

PAP LÁSZLÓ

Debreceni Egyetem

BTK

2015

Magyarország és a második angol–búr háború

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében

a Történelemtudományok tudományágban.

Írta: Pap László okleveles történelem szakos tanár

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi DI doktori iskolája

(Történelem programja) keretében.

Témavezető:

Dr. Barta Róbert

(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 2015.

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2015.

„Én Pap László teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2015. május 26.

Pap László

TARTALMOJEGYZÉK

Bevezetés, a téma historiográfiai áttekintése.....	5
A disszertáció témája, a témaválasztás indoklása.....	6
Historiográfiai áttekintés	8
A felhasznált szakirodalmi anyag bemutatása	13
<i>Publikált forráskiadványok</i>	13
<i>Szakirodalom</i>	16
I. RÉSZ: A búr háború és a magyar politikai élet.....	22
Parlamentari felszólalások a búr háborúval összefüggésben.....	22
Bizottsági jegyzőkönyvek	25
A közös minisztertanács és a búr háború	26
Konzuli és nagyköveti jelentések	27
<i>Konzuli jelentések Dél-Afrikából</i>	27
<i>Magyarország angolai megítélése a búr háború idején</i>	54
<i>A Monarchia londoni nagykövetének jelentései</i>	56
<i>A Monarchia berlini követének jelentései</i>	76
II. RÉSZ: Az angol–búr háború a korabeli magyar sajtó tükrében	80
Szimpátia, ellenszenv, befolyásolás.....	80
Személyek bemutatása.....	107
Hangsúly.....	117
<i>Politikai események</i>	117
<i>Katonai események</i>	174
<i>Ismeretterjesztés</i>	209
III. RÉSZ: Magyarok az angol–búr háborúban	217
A magyar résztvevők	218
Motivációk.....	219
Magyarok a búrok oldalán.....	222
<i>A legismertebb önkéntesek</i>	222
<i>A viszonylag ismertebb önkéntesek</i>	237
<i>Alig ismert magyar résztvevők a búr háborúban</i>	245
Egy (nem teljesen pártatlan) semleges	246
Az angolok oldalán.....	248
<i>Apa és fia</i>	248
<i>Akinek (talán) nem volt más választása</i>	251
<i>Magyar önkéntesek az angol seregben</i>	252
Egy fényképész kálváriája	253
Aki mégsem volt ott.	254
Összegzés	256
Abstract.....	261
Időrendi áttekintés	262
Felhasznált források és szakirodalom.....	271

Bevezetés, a téma historiográfiai áttekintése

A 19. század utolsó éveiben a világ nagyhatalmai versenyt futottak egymással, hogy megszerezzék a földgolyó utolsó „szabad”, addig még egyikük által sem gyarmatosított területeit, s közben már készülődtek arra a nagy háborúra is, amelynek végén a győztesek megszerezhették maguknak a legyőzött ellenfeleik által addig meghódított területeket. Eközben Magyarországon – amely a kiegyezést követően az Osztrák–Magyar Monarchia részévé vált – az 1867 utáni évtizedekben rendkívül látványos gazdasági fejlődés ment végbe, ami még a századfordulón is javában tartott. A gazdasági sikerek mellett ugyanakkor az 1890-es évektől kezdve egyre inkább érezhetővé vált, illetve fokozódott a belső politikai feszültség, amelyben számos tényező játszott szerepet. Ilyen tényező volt az agrárius-merkantil ellentét,¹ az Ausztria és Magyarország közötti vám- és kereskedelmi szövetség időszakos megújítása, a közös hadsereg, illetve a hadsereg vezényleti nyelvének kérdése, valamint az erősödő nemzetiségi törekvések is.² A századfordulóra a katonai kérdésben – a magyar kiegészítésű közös ezredek magyar vezényleti nyelvének ügyében – egyre nőtt a feszültség, míg végül 1901-ben a budapesti magyar parlament domináns vitatémájává nem vált.

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy az erősödő nemzetközi és magyarországi politikai feszültség légkörében hatalmas visszhangot keltett a második angol–búr háború kitörése, és a háborút annak lezárásáig élénk figyelemmel kísérte a magyar sajtó, a politika és a közvélemény is. Bár az események színtere szó szerint a világ (másik) végén volt, ekkorra a híradástechnika fejlődésének köszönhetően már gyorsan eljutottak Európába, és így hazánkba is a hadszíntérről érkező hírek; nem kellett hosszú heteket vagy akár hónapokat várni arra, hogy a hadi eseményekről értesülhessenek a hírekre szomjazó olvasók. A háború iránti érdeklődés felfokozottsága nem kis részben annak is volt köszönhető, hogy itt nem egy európai vagy nyugati nagyhatalomnak a világ valamelyik isten háta mögötti szegletében, az ott élő bennszülöttek ellen viselt helyi hódító háborújáról vagy „büntetőexpedíciójáról” volt szó, hanem két európai (illetve egy európai és egy európai eredetű), keresztény vallású és

¹Az agráriusok elsősorban termékeik (azaz a mezőgazdasági termékek) vámtételeinek emelését és érdekeik hathatósabb védelmét követelték a kormányzattól, mindemelllett támadták az iparnak juttatott állami kedvezményeket és bíralták az iparfejlődést támogató állami gazdaságpolitikát.

²Ennek egyik leglátványosabb, nemzetközi visszhangot is kiváltó esete az ún. Memorandum-per volt. A Román Nemzeti Párt 1887-ben elhatározta, hogy összeírják a magyarországi románok sérelmeit. A memorandum 1892-re el is készült, és 300 tagú küldöttség vitte Bécsbe. Ferenc József viszont visszaküldte a magyar kormánynak, Szapáry Gyula akkori miniszterelnök pedig a románoknak. A párt vezetői ezután megjelentették a sajtóban, és több nyelvre lefordítva külföldön (pl. Franciaországban) is terjesztették. A magyar ügyészség emiatt vádat emelt, és párt főtitkárát, Vasile Lucaciut, valamint a szervezet több tagját szabadságvesztésre ítélték, a párt működését pedig betiltották.

fehér bőrű nép, az angolok és a búrok közötti konfliktusról, amelynek hazánkban még az is különös jelentőséget adott, hogy az 1848-as hagyományok miatt a magyar lakosság többsége az „elnyomó nagyhatalom”, azaz Anglia ellen harcoló búrok iránt érzett szimpátiát.³

Bár 1899 októberében még szinte mindenki (talán még azok is, akik egyébként a búrokkal szimpatizáltak) arra számított, hogy a búrok lázadását néhány hónapon belül leverik, a hazai lapok már a kezdetektől nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a konfliktusban részt vevő feleket, illetve az események földrajzi környezetét (Fokföldet) bemutassák a magyar olvasóknak. Ez részben azért alakult így, mert eleinte csak kevés (hadi)tudósító dolgozott a helyszínen, a hadszíntéren, illetve tágabb értelemben véve Dél-Afrikában (ráadásul többségük angol volt, így a tőlük beérkező információk, hírek hitelességét, elfogulatlanságát, illetve objektivitását illetően felmerülhettek bizonyos kétségek). A másik fontos ok az volt, hogy noha a magyar sajtó annak idején foglalkozott az első búr háborúval, de az azóta eltelt idő miatt szükségessé vált az időközben felnőtt, illetve felnövekvő generációhoz tartozó olvasók tájékoztatása, az ismeretek felfrissítése is.⁴

A disszertáció témája, a témaválasztás indoklása

Disszertációm témájaként egy ismert és jelentős történelmi esemény, a második angol–búr háború és Magyarország viszonyát választottam. A témaválasztásban szerepet játszott a 19–20. századi egyetemes történelem iránti érdeklődésem, illetve az angol nyelv, kultúra és történelem iránti vonzalmam is. Doktorandusként az egri Eszterházy Károly Főiskolán alkalmam volt arra, hogy a 19. századi egyetemes történelem témájában előadásokat tartsak, életem korábbi szakaszában pedig magam is többször jártam, sőt (pedagógusként) dolgoztam is Angliában. Egyetemes történelmi viszonylatban egyrészt az is indokolta a témaválasztást, hogy noha kétségtelenül jelentős történelmi eseményről van szó, amelynek ehhez mérten kiterjedt nemzetközi szakirodalma van, itthon szinte alig tudunk róla valamit. Bár

³A háború sajtótörténetével foglalkozó Tefner Zoltán szerint a kis nép nagy elnyomója elleni harcának volt még egy rejtettebb, de mindenképp megemlítenő dimenziója is. Az Osztrák–Magyar Monarchiában közel tucatnyi nemzetiség tagjai éltek a két meghatározó etnikum (az osztrák/német és a magyar) birodalomfeleiben. Ezek közül nyolc nemzetiség tagjai (az olaszok, a szlovénok, a horvátok, a szerbek, a románok, az ukránok, a szlovákok és a csehek) Tefner szerint a búr háború kitörését és magát a háborút a kisebbségben élő és az uralkodó nemzetiség közötti konfliktus prizmáján keresztül (is) nézték. A nemzetiségek tagjai, úgy gondolván, hogy a búr háborúban a gyengébbik félnek (azaz a búroknak) reális esélye van a győzelemre, a híreknek ezt az elemét tartották magukra nézve különösen fontosnak, a harc fejleményeiből pedig többnyire azt a következtetést vonták le, hogy mindez bizonyos körülmények között akár velük is előfordulhat. Lásd: *Tefner Zoltán: Külpolitika, népcsoport, tömegtájékoztatás. Az osztrák–magyar liberális sajtó és a második búr háború. Valóság 2002/6., 37. (A továbbiakban: Tefner.)*

⁴*Tefner, 36.*

gyakorlatilag minden történelem szakon végzett diplomás tud róla, hogy volt egy (illetve két) angol–búr háború, olyan már csak kevés akad köztük, aki a pusztán kronológiai adaton kívül többet is meg tudna említeni a háborúval kapcsolatban.

Ezt végső soron nem is lehet hibaként felróni nekik, hiszen a BA–MA képzésen belül viszonylag marginális témáról van szó, ráadásul hiába a több mint bőséges idegen nyelvű szakirodalom, magyar nyelven jóformán csak egy(!) könyvet⁵ és néhány tanulmányt vagy népszerűsítő cikket találhatunk a második búr háborúról. Pedig a háború a korabeli Magyarországot is izgalomban tartotta, sőt (és ez ismét csak olyan vonatkozása a búr háborúnak, amiről szinte semmit sem tudunk) számos magyar önkéntes részt vett benne a búrok oldalán harcolva, miközben néhány hazánkfiát épp az angol seregben harcolt, a búrok ellen. Disszertációm tehát egy, a búr háborúval összefüggő komplex kérdés- és témakör vizsgálatának szeretném szentelni.

Az általam vizsgált terület három főbb elemből áll, ezt tükrözi disszertációm felépítése is. Az első fontos elem a búr háború és a magyar politikai élet viszonya, kapcsolata. A második, és a három közül a leghangsúlyosabb, ezáltal disszertációm gerincét képező rész a búr háború megjelenése, tükröződése a magyar sajtóban (szűkebb értelemben véve a jelentősebb fővárosi és országos napi- és hetilapokban). A harmadik modul az angol–búr háborúban részt vevő magyarokkal foglalkozik, beleértve nemcsak a búrok oldalán harcoló magyar önkénteseket, hanem az angol oldalon harcoló magyar, illetve magyar származású önkénteseket, katonák bemutatását is.

Az első részben tehát a búr háború és a magyar politikai élet viszonyával, kapcsolatával foglalkozom. Először is azt fogom megvizsgálni, hogy milyen hatást gyakorolt a második angol–búr háború (1899–1902) a magyar politikai életre, megjelent-e – és ha igen, hogyan – a háború kérdése a politikai közéletben (azaz a magyar országgyűlésen), foglalkoztak-e vele a felsőbb szintű fórumokon (a közösügyi országos bizottságok, illetve a közös minisztertanács előtt). A modulon belüli másik fontos rész annak a bemutatása, hogy miként jelent meg a háború kérdése a Monarchia három kiválasztott külképviselete (elsősorban a legközvetlenebbül érintettek, azaz Monarchia fővárosi konzulátusa és londoni nagykövetsége, illetve érintőlegesen a berlini nagykövetsége) és külügyminisztériuma közötti kommunikációban, miről tájékoztatta a konzul és a két nagykövet a bécsi külügyet, mit tartottak fontosnak megemlíteni, honnan és milyen forrásból szerezték az információikat. Az első rész esetében kutatómunkám a kiadott forrásokra (a közösügyi országos bizottság

⁵Itt természetesen olyan könyvre gondolok, ami teljes terjedelmében a búr háború témájával foglalkozik. Az szóban forgó egyetlen kiadvány *Zicherman István: A búr háború 1899–1902* című könyve.

jegyzőkönyvei, a közös minisztertanács jegyzőkönyvei stb.), illetve a levéltári anyagra összpontosított. A fokvárosi konzul jelentéseit személyesen, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban tanulmányoztam, a londoni és a bécsi nagykövet anyagai esetében azonban sajnos, már csak arra volt lehetőségem, hogy a jelentések mikrofilmre vett kópiáit nézzem át a székesfehérvári levéltárban, illetve a budapesti Magyar Nemzeti Levéltárban.⁶ A felvételek jórészt még az 1970-es években készültek; minőségük, technikai színvonaluk számos kívánnivalót hagy maga után. Az ebből adódó problémák mind a londoni, mind a berlini anyag (de különösen az utóbbi) esetében jelentős mértékben megnehezítették és akadályozták a kutatómunkát.

A disszertáció gerincét a búr háború és a magyar sajtó viszonya képezi. Kutatásom alapjául itt 11 fővárosi, illetve országos napi- és hetilap (*Magyar Nemzet, Pesti Hírlap, Budapesti Hírlap, Magyar Állam, Magyarország, Magyar Hírlap, Népszava, Pesti Napló, Budapesti Napló, Vasárnapi Újság* és *Új Idők*) cikkanyaga szolgált. A főtémán belül alcsoportokat határoztam meg annak alapján, hogy az egyes cikkek mire helyezték a hangsúlyt, így a modul három tematikus alfejezetre (politikai események, katonai események, illetve ismeretterjesztés) tagolódik. A rendelkezésre álló cikkanyag tekintélyes mennyisége ellenére hiányosság, hogy mivel a vizsgált lapok a témával kapcsolatos olvasói leveleknek, véleményeknek nem szenteltek helyet, így az olvasók véleménye gyakorlatilag ismeretlen marad.⁷

A disszertáció harmadik része a búr háborúban egyik vagy másik oldalon részt vevő magyarok bemutatásával foglalkozik. Az önmagában véve is rendkívül érdekes téma bevonását a disszertáció moduljai közé az is indokoltá tette, hogy az ezzel kapcsolatban megjelent írások, cikkek, hozzászólások stb. sokszor meglehetősen hiányosak, hézagosak esetenként pedig téves információkat közölnek (például az érintettek számát vagy a Dél-Afrikában elesett magyarokat illetően).

Historiográfiai áttekintés

Disszertációm első részében főként levéltári forrásokra támaszkodva azt vizsgálom, hogy miként tükröződött a búr háború a Monarchia három meghatározott külképviselete, illetve a bécsi külügyminisztérium közötti információáramlásban. A külképviseletek (konzulátusok, illetve nagykövetségek) közül három képezte a vizsgálódásom tárgyát. Elsődlegesen az

⁶Az intézmény korábbi neve Magyar Országos Levéltár (MOL) volt.

⁷Kivételt ezalól talán csak Duka Tivadar cikkei jelentenek (részletesebben lásd később).

eseményekhez minden szempontból legközelebb levő diplomata, azaz a főkvárosi főkonzul által küldött jelentéseket igyekszem bemutatni. Ezt követi majd a Monarchia Nagy-Britanniába delegált nagykövete által írt jelentések áttekintése, s végül (érintőlegesen) foglalkozom Németország – egy, az angol–búr háborúban (hivatalosan) semleges európai nagyhatalom⁸ – és a búr háború viszonyával a Monarchia berlini nagykövetének jelentései alapján. Megpróbáltam a német szálát jobban felgöngyöltetni, hiszen az adott korban a német külpolitika és diplomácia jelentős mértékben hatott a Monarchiára, s ezáltal a magyar politikára is. A Magyar Országos Levéltár bécsi szakreferense, Fazekas István segített kapcsolatot keresni Berlinben, ahol kollégája, Günther Wolfahrt örömmel volt a segítségemre. Sajnos, a Bécsben működő német konzul jelentései G. Wolfahrt tájékoztatása szerint nem tartalmaztak értékelhető dokumentumokat az angol–búr háborúval kapcsolatban, így a berlini külügyminisztériumi levéltárba (Politisches Archiv des Auswartigen Amtes) már nem jutottam el.

A levéltári kutatásokat részben a bécsi Haus- Hof und Staatsarchivban (Politisches Archiv) végeztem, mivel eredetiben csak itt álltak rendelkezésre a kutatni szándékozott anyagok. Az előbb már említett Fazekas István lehetővé tette, hogy azokat a dokumentumokat, amelyek nem kerültek Magyarországra, meghatározott időintervallumon belül kizárólagosan kutathassam Bécsben. A levéltári delegátus egy napra még a Külügyminisztérium – Ministerium des Aussern – levéltárába is beajánlott, ami élménynek óriási volt, ám a látogatásból komoly eredményt nem tudtam felmutatni a disszertációmban. Azonban a bécsi kutatásra rendelkezésemre álló idő rendkívül korlátozott volta miatt a levéltári kutatás jelentősebb részét itthon, a székesfehérvári levéltárban (levéltárközi kölcsönzés révén), illetve a budapesti Magyar Országos Levéltár két épületében – a központi Bécsi kapu tériben, valamint főként a mikrofilmközpont Lángliliom utcai fiókjában – végeztem a dokumentumok mikrofilmfelvételei alapján. A kutatást nagyban megnehezítette, hogy a levéltári anyag mikrofilmváltozata még az 1970-es években készült; a felvételek sok esetben életlenek, a rajtuk lévő dokumentumok szövege nagyon nehezen vehető ki vagy

⁸A többi nagyhatalomhoz hasonlóan természetesen Németország is igyekezett gyarmatokat szerezni, és szerzett is. A portugál gyarmatok felosztásáról rendelkező titkos angol–német szerződéssel (1898) kezdett diplomáciai akcióba közép-afrikai befolyásának erősítésére, bár ebben az esetben „nem az afrikai német birtokok bővítése, hanem pénzügyi vonatkozások és főleg külpolitikai célok álltak előtérben. Utóbbi külpolitikai célok az Angliához való közeledésre irányultak, hogy a valódi német imperialista érdekeket, Kelet-Ázsia és a Közel-Kelet informális átjárását ne veszélyeztessék konfliktusok a világ legerősebb tengeri hatalmával. Szintén elsődlegesen politikai érdekek miatt, a német–brit egyetértés szellemében ejtették a dél-afrikai német szándékokat, beleértve a búr nacionalisták támogatását is. Így Dél-Afrika csak a német gazdasági tevékenység színtere maradt.” Szó szerinti idézet: *Németh István – Juhász Dániel: Német gyarmatpolitika a 19–20. század fordulóján.* Corvinus Egyetem – Grotius E-Könyvtár 47. 2012 (http://www.grotius.hu/doc/pub/SIQUOO/2012_9_nemeth-juhasz_grotius_e-konyvtar_47.pdf) (2015. 01. 01.)

teljesen kivehetetlen. Az ebből, az eredeti anyag kézírásos voltából, továbbá a levéltárakban rendelkezésre álló technikai berendezések műszaki állapotából eredő tényezők összességében rendkívüli módon megnehezítették az anyag feldolgozását.

A disszertációm gerincét képező, a búr háborúnak a magyar sajtóban való megjelenésével foglalkozó második részben kutatásom 11 sajtóorgánium (felsorolásukat lásd fentebb) cikkanyagára terjed ki.

A 19. század nyolcvanas éveit követő három és fél évtizedben kiszámítható keretek között működött a nyilvánosság tájékoztatása, a gyors gazdasági fejlődés erősítette a technika és a városok szerepét. A tankötelezettségen alapuló, tervszerűen működő közoktatási rendszer növelte az olvasni tudó lakosság számát.⁹ Ezek a feltételek együttesen megalapozták a sajtó gyors fejlődését, s lehetővé tették, hogy a lapkiadás üzletté váljék. A magyarországi sajtó robbanásszerű gyarapodását érzékeltetik a következő adatok: 1870-ben a postán szállított hírlapok száma 15,5 millió volt, 1905-ben viszont már több mint 154 millió.¹⁰

A politikai párt sajtó közel fél évszázados uralmának az üzleti érdeken alapuló független sajtó megerősödése vetett véget. A politikai párt szempontok uralma és a politikai szempontoktól való függés egzisztenciálisan is kiszolgáltatott helyzetben tartotta a hírlapokat, hiszen működtetésüket, irányukat, munkatársaik összetételét és foglalkoztatását külső, hatalmi szempont határozta meg, és beavatkozásaitól semmi sem mentesítette a lapokat.¹¹

A Légrády testvérek közül Károly indította meg 1878. december 25-én az első magyar tömeglapot, a *Pesti Hírlapot*. A lapalapításhoz a tőke egy részét maga Tisza Kálmán miniszterelnök tette le. A *Pesti Hírlap* célja a programadó vezércikk szerint az volt, hogy a magyar közönségnek egy jól szerkesztett, minden hírt gyorsan közlő, olcsó napilapot nyújtson. Az első mondatok az üzleties szemléletváltással együtt a stílusváltást is jelezték. A lap kisebb, ún. berlini formátumot (47×32 cm) használt, és felvágva került az olvasókhoz – ami szintén újdonság volt, akárcsak az első magyar nyelvű apróhirdetés.¹² Az indítást követő néhány hónap alatt 8000 előfizető gyűlt össze, 1890-ben pedig már 26.900 példányban jelent meg a lap. 1910-re a példányszám elérte a 60.000-et, az első világháború idején pedig egy-egy nap a félmillió megjelenést, ami *Az Est* után a legnagyobb siker volt. Első szerkesztője Csukási József volt, őt követte Kenedi Géza, majd a századfordulótól Lenkey Gusztáv.¹³

Az 1881-ben Rákosi Jenő által alapított *Budapesti Hírlap* a nemzeti ábrándokat, hiúságot és a sovinizmust tette árujává. A millenniumi Magyarországon ezzel a legmagasabb

⁹Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Budapest, 1993., 75. (A továbbiakban: Buzinkay.)

¹⁰U. o.

¹¹Buzinkay, 76.

¹²Buzinkay, 92.

¹³U. o.

példányszámot (30.000) tudta elérni. Legnevesebb publicistája Beksics Gusztáv volt.¹⁴

A katolikus politikai lapok közül a *Magyar Állam* volt a legjelentősebb. 1888-ig a pápai lovagi címet kapott, tömegmozgalmakat szervező, leginkább az alsópapság szemléletét közvetítő Lonkay Antal volt a lap tulajdonosa és szerkesztője, utána Szemecz Emil. Az újság 1908-ig működött.¹⁵

A *Magyarországot*, az első este megjelenő napilapot 1893-ban alapította Holló Lajos, Inczedy László és Lovászy Márton. A lap befolyását vezérpublicistájának, Bartha Miklósnak köszönhette.¹⁶ Az erdélyi Bartha Miklós tradicionális pártpolitikus, szónok és újságíró volt egy személyben, aki a sajtót szónoki emelvénynek, szerepének pedig a politikai pártpropagandát tekintette. A Függetlenségi Párt egyik nagy befolyással bíró, gyűjtőhangú, személyekre kiélezett, kíméletlen támadásokat vezető és alkalomadtán antiszemita vezércikkírója volt. A 19. század utolsó évtizedétől lett a *Magyar Hírlap*, utóbb a *Magyarország* állandó vezércikkírója.¹⁷

A Szociáldemokrata Párt lapja, a *Népszava* sokáig csak hetente háromszor jelent meg; igazi napilappá 1905-ben alakult.¹⁸ A lap végig erőskezű szerkesztői irányítás alatt állt (a szerkesztő pedig a pártvezetőség szigorú irányítása alatt). A hirdetések szerepe és mennyisége messze elmaradt a többi újságban megfigyelhetőétől. A lap szerkesztője Garami Ernő volt, helyettese Weltner Jakab.¹⁹

A *Pesti Napló* független lapként, nemzeti liberális színezettel működött a nyolcvanas években, ifj. Ábrányi Kornél szerkesztésében. 1894-től két évig Vészi József szerkesztette, aki ezt követően teljes szerkesztőségével együtt kilépett és megalapította a *Budapesti Naplót*. A *Pesti Napló* 1901-től, Surányi József szerkesztésében visszahúzódott a politikától.²⁰

A *Pesti Napló*ból kivált *Budapesti Napló* (1896–1918) kitűnően szerkesztett, színes és érdekes, a liberális értelmiségnél és a budapesti magas középosztálynál befolyásos lap volt. Vészi József főszerkesztő vezércikkei mellett a magyar irodalom fiatal képviselőinek támogatásával emelkedett ki. A lapot Ady Endre, Molnár Ferenc, Papp Dániel, Thury Zoltán, Kosztolányi Dezső, Bíró Lajos, Szép Ernő, Csáth Géza és Lengyel Géza írásai fémjelezték.²¹

A nagyközönségnek, a családok minden tagjának szóló képes ismeretterjesztő lap

¹⁴Buzinkay, 93.

¹⁵Buzinkay, 93.

¹⁶Buzinkay, 94.

¹⁷Buzinkay, 87.

¹⁸U. o.

¹⁹U. o.

²⁰U. o.

²¹Buzinkay, 94–95.

programjával indult meg 1854-ben a *Vasárnapi Újság*²² Heckenast Gusztávnál.²³ Ez volt az első olyan magyar nyelvű lap, amelynek egyik vonzereje és funkcionális része volt a számos fametszetes kép.²⁴ A *Vasárnapi Újság* a magyar protestáns művelődési hagyományokhoz kapcsolódott, népnemzeti eszméket terjesztett, az ország társadalmára, családjaira egységként tekintett.²⁵

A Singer és Wolfner kiadó 1895-ben hozta létre az úri középosztálynak szánt szépirodalmi revüjét, az *Új Időket*, amelynek szerkesztője Herczeg Ferenc lett.²⁶

A századforduló *Magyar Nemzet* című napilapját nem szabad összetévesztenünk a ma is létező napilappal. Két, egymástól független politikai napilapról van ugyanis szó, melyek közül a napjainkban is megjelenő konzervatív politikai napilapot, azaz a második *Magyar Nemzetet* Pethő Sándor alapította 1938-ban. Az első *Magyar Nemzetet*, amelynek cikkeivel disszertációmban is foglalkozom, Jókai Mór alapította 1899-ben liberális politikai napilapként. A lap a *Nemzet* és a *Magyar Újság* című lapok egyesülésével jött létre. Főszerkesztője Jókai Mór, majd Beksics Gusztáv, felelős szerkesztői Adorján Sándor, Szomory Emil, majd Landor Tivadar voltak. Jókai halálát követően (1906 és 1910 között) Ugron Gábor irányításával „független lapként” jelent meg. A lap 1913-ban szűnt meg.²⁷

A búr nép, a búr háború iránti érdeklődés a háború kitörésétől kezdve egészen a konfliktust lezáró békéig, sőt (bár a háborús időszakénál kisebb mértékben) még utána is intenzíven tükröződött a magyar sajtóban. 1899 végén például a következő szavakkal kezdte írását a *Vasárnapi Újság* egyik cikkírója: „*A Dél-Afrikáról szóló irodalom azóta, hogy a két kis boer köztársaság az angol világbirodalommal háborúba keveredett, rendkívüli arányokat öltött. Ide s tova fél esztendeje, hogy nem vehetünk kezünkbe napilapot, vagy képes újságot, melyben hosszabb-rövidebb cikkek ne volnának kivált Transzvál földjéről és lakóiról, vagy többé-kevésbé hiteles ábrák ez ország mindenféle látnivalójáról.*”²⁸

A magyar sajtó általában (de nem kizárólagosan) búrpartí, a búrok oldalán állást foglaló cikkeket közölt. Ez a tendencia megfelelt a kontinentális (főleg német) sajtóban tapasztalható trendnek, ugyanakkor volt egy sajátosan magyar eredője is. A búrok küzdelmének megítélését, az irányukban érzett szimpátia kialakulását az 1848–49-es magyar szabadságharc öröksége is nagyban befolyásolta.²⁹ A búrokat a Habsburg-elnyomás ellen küzdő

²²Buzinkay, 57.

²³Buzinkay, 48.

²⁴Buzinkay, 54.

²⁵Buzinkay, 72.

²⁶Buzinkay, 96.

²⁷U. o.

²⁸Kumlik Emil: Egy magyar tanító Dél-Afrikában. *Vasárnapi Újság*, 46. évf., 53. sz. 1899. december 31., 883.

²⁹Szabó-Zsoldos Gábor: A második angol–búr háború (1899–1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény

magyarokhoz hasonlították, a Vasárnapi Újság egyik cikke pedig Kossuth és Krüger³⁰ transvaali elnök között vont párhuzamot.³¹

A disszertáció harmadik részét a búr háborúban részt vevő magyarok – a búrok oldalán harcoló magyar önkéntesek, illetve (merthogy ilyenek is voltak) az angol hadseregben szolgálatot teljesítő magyarok – bemutatásának szentelem. Ehhez a részhez elsősorban a magyar önkéntesek által háborús tapasztalataikról megjelent memoárköteteket használom, de támaszkodom más, nem magyar résztvevők által írt memoárokra, korabeli újságcikkekre és természetesen a témával foglalkozó szakirodalomra is (részletesebben lásd a következő fejezetben).

A felhasznált szakirodalmi anyag bemutatása³²

Publikált forráskiadványok

A disszertációban hivatkozott publikált forráskiadványok túlnyomórészt a búr háborúban, a búrok oldalán harcolt magyar és külföldi önkéntesek, illetve búr harcosok és hadvezérek visszaemlékezései.

A fenti megállapítás alóli egyetlen kivétel Duka Tivadar *Levelek a boer–angol háborúról* című könyve, amely azoknak a leveleknek a gyűjteménye, amiket Duka magyarországi újságoknak, folyóiratoknak írt, illetve mellékletként (1901. augusztus 26-ai dátummal) tartalmazza a liverpooli megyéspüspök által az Evangelical Alliance-nak írt levél Duka által kommentált fordítását. Duka Tivadar az angol–búr háború kitörése után szomorúan látta, hogy a magyarországi lapok, hasonlóan a francia, német stb. sajtóorgánumok többségéhez, szinte egyöntetűen a búrok oldalára állnak. Mivel igazságérzetét sértette a lapok elfogultsága, igyekezett saját leveleivel felhívni a figyelmet olyan tényekre a dél-afrikai búr köztársaságok és az angol gyarmati adminisztráció történelmével, viszonyával, illetve a háború hátterével kapcsolatban, amelyeket az események árnyaltabb, objektívebb megítéléséhez feltétlenül szükségesnek tartott. A kötetben szereplő első levél keltezése 1899. december 4-e, az utolsó, tizedik levélé 1901. június 20-a. A levelek a *Vasárnapi Újságban*, a

tükrében. In: Szemelvények ötszáz év magyar történelméből. Szerk.: Antos Balázs – Tamás Ágnes. Szeged, 2011. 271.

³⁰Stephanus Johannes Paulus (Paul) Krüger (1825–1904): dél-afrikai politikus, 1883 májusa és 1900 szeptembere között a Dél-afrikai Köztársaság (Transvaal) elnöke (miután 1900 szeptemberében elhagyta Transvaalt, az elnöki székben – ügyvezető elnökként – Schalk Willem Burger követte).

³¹*Vasárnapi Újság*, 47. évf., 50. sz. 1900., 882.

³²A jelen alfejezetben bemutatott kiadványok részletes bibliográfiai adatait lásd az irodalomjegyzékben.

Magyar Hírlapban, az Evangélikus Családi Lapban, a Budapesti Hírlapban és a Kis Tükörben jelentek meg. A kötetben helyet kapott két olyan levél is (a 6. és 10.), amelyet végül egyetlen lapban sem publikáltak.

Gyulafalvi Bulyovszky Károly hazatérése után megírta és könyv formájában ki is adta háborús élményeit *Boer–angol tűzben* címmel. Könyve az útinapló, a haditudósítás és a katonai szakmunka sajátos keveréke, amely néprajzi, földrajzi és történelmi információkat is tartalmaz. Még mielőtt személyes élményeinek, tapasztalatainak bemutatására rátérne, megismerteti olvasóit Dél-Afrika földrajzi viszonyaival és történelmével, majd következik a tulajdonképpeni napló. A könyvet, mintegy mellékletként, három különálló tanulmány zárja, ebből egy a búrok mindennapi életéről, szokásairól szól („A boerok szokásai és erkölcsi”), kettő pedig kifejezetten katonai jellegű szakírás („A Délafrikai Köztársaság és az Oranje Szabad Állam egyesült hadseregének szervezete”, illetve „Tapsztalataim a füsttelen lőpor hatását illetőleg”).

Simon Vilmos, a búr háború egyik magyar önkéntese Dél-Afrikából való hazatérése után két könyvet is írt a háborúról, illetve saját háborús tapasztalatairól. *A búr szabadságharcz* című könyve már a hazatérését követő évben, 1901-ben megjelent. A könyv megírásakor vélhetőleg az a szándék vezette, hogy összefoglaló képet (is) nyújtson az angol–búr háború menetéről. A könyv a háború előzményeinek bemutatásával kezdődik (a búrok Dél-Afrikába való betelepedésétől a két búr köztársaság megalakulásáig és az első búr háborúig, illetve a második háború okaiig), majd egy fejezetet a búrok mindennapi életéről, szokásairól ír. Ezt követi a búr hadsereg bemutatása, majd rátér a háború eseménytörténetére. Az elbeszélés fonala 1900 márciusától (azaz Dél-Afrikába érkezésétől és a búrokhoz való csatlakozásától) kezdve már főként Simon személyes élményeit, tapasztalatait követi (a narrátor személytelen előadásmódja szinte átmenet nélkül csap át egyes szám első személyben előadott visszaemlékezésre). Már ebben a könyvében is megemlíti néhány, a búrok oldalán harcoló magyar önkéntest (név szerint Péchyt, Luzsénszkyt, Jansent és Göszinget). Második búr háborúról írt könyve, az *Élményeim az angol–búr háboruban* már igazi háborús memoár. A könyv igazán érdekes, jól megírt, olvasmányos munka, amelyből Simon személyes élményein kívül a búr háború magyar önkénteseiről is sok érdekes adatot megtudunk.

A sokáig eltűntnek hitt, az utókor által pedig a búr háború egyik magyar hősi halottjának tartott Szigethy Lajos nemcsak túlélte a háborút, de könyv formájában is megjelentette háborús élményeit *Bur földön: egy magyar harczos déláfrikai élményei* címmel.

A magyar önkéntesek visszaemlékezésein kívül természetesen igyekeztem a nem magyar szerzők által megjelentetett memoárokból is magyar vonatkozású információkat

keresni.

A *Dix mois de campagne chez les Boërs / par un ancien lieutenant du colonel de Villebois–Mareuil* [Tíz hónap a harctéren a búrok oldalán. Villebois–Mareuil ezredes egykori hadnagyának visszaemlékezései] című francia nyelvű visszaemlékezés, mint a címe is mutatja, eredetileg névtelenül („de Villebois–Mareuil ezredes egykori hadnagyának” tollából) jelent meg. Georges de Villebois–Mareuil ezredes (1847–1900) a búrok oldalán harcoló franciák parancsnoka volt, de csapatában más nemzetiségű önkéntesek, köztük magyarok is harcoltak. 1899 végén részt vett a colensói csatában, harcolt Paardebergnél és Kimberley-nél, és neki köszönhető, hogy az 1900. áprilisi, már-már vesztesnek látszó tweefonteini csata kimenetelét sikerült a búrok javára megváltoztatni. Az utóbbi csatában kapott halálos sebet. A visszaemlékezés szerzőjét a témával foglalkozó történészek általában Olivier d’Etchegoyen személyében azonosítják. Számomra az tette különösen érdekessé d’Etchegoyen könyvét, hogy két ízben is felbukkan benne Illés Gyula neve, aki a búr háború kevésbé ismert magyar önkéntesei közé tartozik.

Christiaan Rudolf de Wet (1854–1922) tábornok, az egyik leghíresebb búr hadvezér *Three Years’ War* [Három évnapi háború] című könyvében objektív módon, részrehajlás nélkül számol be a háború alakulásáról. Könyve sokak szerint mindmáig az egyik legjobb gerilla-hadviseléssel foglalkozó munka.

Deneys Reitz *Commando: A Boer Journal of the Boer War* [Kommandó: egy búr háborús naplója] című memoárkötete a szerző életrajzi trilógiájának első és talán legismertebb része. Reitz, aki a búr háború kitörésekor mindössze 17 éves volt,³³ apjával együtt vett részt a háborúban. Háborús visszaemlékezéseit madagaszkári száműzetése közben állította össze, s végül 1929-ben jelentette meg. Reitz (akinek apja egyébként fontos szerepet betöltő transvaali politikus volt) visszaemlékezése a gerilla-hadviseléssel foglalkozó beszámolók egyik legérdekesebb példája, megjelenése óta több újabb kiadásban is napvilágot látott.

A Somogyi Éva által szerkesztett többkötetes, az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztertanácsának jegyzőkönyveit közreadó sorozatból az 1896–1907 közötti időszak jegyzőkönyveit tartalmazó V. kötetet (*Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie V. 1896–1907. [Az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztertanácsának jegyzőkönyvei, V. kötet: 1896–1907]*) használtam a disszertáció első részének megírásakor.

Két, a búr háborúval kapcsolatos parlamenti felszólalásra az *Országgyűlés*

³³Részletesebben lásd: <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/reitzd/about.htm> (2015. 03. 31.)

Képviselőházi Napló két kötetében (1896–1901, illetve 1901–1906) bukkantam rá, míg a közösügyi országos bizottságot érintő búr vonatkozású információk *A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai*³⁴ című gyűjtemény köteteiből származnak.

Szakirodalom

A Sturm Albert által szerkesztett *Országgyűlési Almanach* két kötetét – 1897–1901 *Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól*, illetve 1901–1906 *Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól* – használtam fel a disszertációm első részében, a parlamenti felszólalásokban érintett képviselők bemutatásánál. Sturm Albert 1881-ben lett a *Pester Lloyd* parlamenti rovatvezetője, ő honosította meg az országgyűlési tudósítások kritikai bevezetését a budapesti hírlapokban. 1895-ben megvált a *Pester Lloyd*tól és átvette a *Budapesti Tudósító (Budapester Correspondenz)* szerkesztését.³⁵

Haas György³⁶ *A szabadság tábornoka* című kötete Bartha Albert életútját mutatja be. Nagyborosnyói Bartha Albert (Kolozsvár, 1877. augusztus 12. – New York, 1960. december 2.) magyar katonatiszt, politikus kétszer is betöltötte a honvédelmi miniszter tisztségét.³⁷ Haas György könyvének jó hasznát vettem egy Barthával kapcsolatos félreértés tisztázásakor. Egy újságcikk információi szerint Bartha is egyike volt a búrok oldalán harcoló magyar önkénteseknek. Haas könyvéből azonban kiderült, hogy bár Bartha valóban járt Afrikában, de nem a búr szabadságharcban vett részt, hanem az angolok szudáni háborújában harcolt.

Buzinkay Géza történészprofesszor több egyénileg és szerzőtársként írt munkája is foglalkozik a magyar sajtó történetével. Közülük a *Kis magyar sajtótörténet* című könyvet használtam a 19–20. század fordulójának magyar sajtója bemutatásához (a disszertációban használt napi- és hetilapok rövid bemutatásánál).

³⁴Az Osztrák–Magyar Monarchiában a külügy, a hadügy és a pénzügy közös ügyek voltak. A magyar országgyűlésből és a birodalmi gyűlésből 60-60 fős delegációt választottak a költségvetés meghatározására, a közös minisztériumok ellenőrzésére. Az 1868-tól 1918-ig működő delegáció évente felváltva ülésezett Bécsben és Pesten. A közösügyi (delegációs) bizottság működéséről az alábbi dokumentumok születtek: jegyzőkönyv, napló, iromány, határozatok, ill. a közös költségvetés. A felsoroltakból a jegyzőkönyv, napló, iromány évente egy (közös) kötetben jelent meg.

³⁵Részletesebben lásd: *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* – <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/s/s25086.htm> (2014. 08. 15.)

³⁶Haas György életéről, Magyarországon megjelent publikációiról és könyveiről bővebben lásd: http://www.magyarszemle.hu/szerzo/haas_gyorgy (2014. 08. 15.)

³⁷1918. november 9. és december 12. között a Károlyi-kormány hadügyminisztere volt, másodízben pedig 1946. augusztus 21-én nevezik ki honvédelmi miniszterre. A tisztséget mindössze hét hónapon át, 1947. március 14-éig viselte.

Zicherman István Oroszországban élő biztonsági szakértő. Megszámlálni is nehéz lenne, hogy hány hadtörténelemmel, hadászattal foglalkozó könyve jelent meg eddig. *A búr háború 1899–1902* című könyve már csak azért is érdekes, mivel jóformán ez az egyetlen olyan magyar nyelvű könyv, amit szerzője teljes terjedelmében a búr háborúnak szenteltek. (Mivel a könyv szerzője nem szaktörténész, így az egyébként alapos, gondos kutatómunkára épülő könyve esetében a benne közölt információk felhasználásakor a kellő kritikával jártam el.)

Jeszenszky Géza (az Antall-kormány külügyminisztere, Magyarország korábbi washingtoni, reykjavíki, majd oslói nagykövete) még 1986-ban publikálta *Az elveszett presztízs – Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894-1918)* című kiváló könyvét. A kitűnő diplomáciatörténeti munka a Magyarországról kialakult kép formálódását mutatja be az I. világháborút közvetlenül megelőző időszakban, illetve a háború folyamán.

Duka Tivadar (1825–1908), az Angliába emigrált egykori negyvennyolcas honvédtiszt (Görgey kitüntetett parancsőrtszije) már Londonban szerzett orvosi diplomát. Nemcsak orvosként végzett komoly tudományos munkát, hanem Kelet-kutatóként is maradandót alkotott; 1885-ben Körösi Csoma Sándorról írt monográfiája például mindmáig alapvető forrásmunkának számít. A búr háború során több, az angol oldalt támogató levele is megjelent különböző magyar lapokban, fia pedig az ausztrál hadsereg katonaeorvosaként vett részt és állt helyt hősiiesen a búr háborúban. Duka Tivadar életével és tevékenységével kapcsolatban két munkát használtam fel. Egyrészt Paczolay Gyula³⁸ *Duka Tivadar* című kötetét. A másik könyv Stein Aurél, a brit alattvalóként világhírűvé vált magyar származású Kelet-kutató angol nyelvű előadásának szövege, aki – Duka Tivadar halála után öt évvel – a Magyar Tudományos Akadémia előtt tartott megemlékező beszédet *In Memoriam Theodor Duka (1825–1908). A Lecture read Before The Hungarian Academy of Sciences, October 27, 1913.* [*In Memoriam Duka Tivadar (1825–1908). Előadás a Magyar Tudományos Akadémián, 1913. október 27.*] címmel.

Disszertációm megírásához két tanulmányt és egy könyvszekciót használtam fel Búr Gábortól. *Az emberkerülő miniszterelnök* című tanulmány Robert Salisbury³⁹ életét mutatja be, aki a második angol–búr háború idején Nagy-Britannia miniszterelnöke – és a háború egy része alatt külügyminisztere is – volt. *A migráció egyes kérdései a 19. századi Brit*

³⁸Bővebben lásd: <http://www.hagyományokhaza.hu/oldal/711/> (2014. 08. 15.)

³⁹Robert Salisbury (Robert Arthur Talbot Gascoyne–Cecil) (1830–1903): brit konzervatív politikus, aki az 1885–1902 közötti időszakban háromszor is betöltötte a miniszterelnöki posztot. A harmadik alkalommal 1895 júniusában került kormányra Lord Rosebery utódként, és egészen 1902 júliusáig hivatalban maradt, amikor Arthur Balfour került a helyére.

Birodalomban című tanulmány fontos demográfiai adatokkal szolgál a dél-afrikai brit gyarmatok és a búr köztársaságok népességének alakulásával kapcsolatban. A *Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában* című könyvszekció Dél-Afrikára vonatkozó részeiből szintén demográfiai vonatkozású adatokat használtam fel.

Szabó–Zsoldos Gábor, a Debreceni Egyetem doktorandusza szintén a búr háborút választotta kutatási területéül, azon belül is egy egészen speciális témát: Péchy Tibor életét és részvételét az angol–búr háborúban. A témával kapcsolatban már több tanulmányt írt és jelentetett meg, sőt egy OTDK-dolgozatot is készített belőle, amelyek számomra is nagy segítséget jelentettek. Disszertációm megírása során három tanulmányát (*A Nyírségből a Búr-háborúba*,⁴⁰ *A második angol–búr háború magyar szemmel* valamint *A második angol–búr háború (1899–1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény tükrében*) illetve az *Egy magyar a búrok oldalán. A II. angol–búr háború Péchy Tibor szemszögéből* című OTDK-dolgozatot használtam fel.

A Németh István és Juhász Dániel által írt *Német gyarmatpolitika a 19–20. század fordulóján* című tanulmány átfogó képet ad a németek gyarmatpolitikájáról, és bár magával az angol–búr háborúval csak érintőlegesen foglalkozik, de érdekes információkat tartalmaz a németek és a búrok kapcsolatára vonatkozóan.

Vidacs Bea az ELTE néprajz–angol szakán végezte egyetemi tanulmányait, majd az Egyesült Államokban szerzett PhD-fokozatot.⁴¹ Bornemisza Pálról, a kitűnő (ám méltatlanul kevésbé ismert) Afrika-kutatóról szóló *Introduction to Paul Bornemisza's Catalogue* [Bevezetés Bornemisza Pál katalógusához] című írása volt az egyik forrás, amit Bornemisza életútjának a búr háborúhoz kapcsolódó epizódja rövid bemutatásához felhasználtam.

Dr. Tefner Zoltán egyetemi tanár, 2008 óta a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalompolitika-történeti Kutatóközpontjának vezetője. *Külpolitika, népcsoport, tömegtájékoztató. Az osztrák–magyar liberális sajtó és a második búr háború* című tanulmánya a Monarchia liberális sajtóját mutatja be a 19–20. század fordulóján, különös tekintettel az angol–búr háborúnak a magyar és osztrák liberális sajtóban való megjelenésére. A tanulmányban hangsúlyos szerepet kap a búr háború sajtóbeli megjelenésének, megjelenítésének hatása a Monarchia nyolc legjelentősebb nemzetiségére.

A búr háborúnak a magyar sajtóban való tükröződésével foglalkozó részben óhatatlanul szóba került Winston Churchill fogságba esése és szökése. Mivel korábban egy tanulmányomban már foglalkoztam Churchill részvételével a búr háborúban, így disszertációban csupán említést teszek róla, s korábbi tanulmányomra hivatkozom, ahol az

⁴⁰A tanulmány Szabó Gábor név alatt jelent meg.

⁴¹Bővebben lásd: http://www.harmattan.hu/konyv_569.html (2014. 08. 15.)

események bemutatása részletesen olvasható.⁴²

Erwin A. Schmidl osztrák történész 1980-ban nyújtotta be *Österreicher im Burenkrieg 1899–1902* [*Osztákok a búr háborúban 1899–1902*] című doktori disszertációját a Bécsi Egyetemen. A disszertáció megírásához az osztrák, brit és dél-afrikai levéltári anyagok mellett a búr háborút megjárt önkéntesek családtagjaival készült interjúkat is felhasználta. A rendkívül alapos kutatómunkára épülő doktori értekezés páratlanul értékes információkkal szolgál a búr háborúban részt vett osztrák és magyar önkéntesekről.⁴³

Fred R. van Hartesveldt *The Boer War: Historiography and Annotated Bibliography* [*A búr háború: historiográfia és jegyzetekkel ellátott bibliográfia*] című könyve 2000-ben, a második angol–búr háború közelgő centenáriumának alkalmából jelent meg. Két részre tagolódik, az első mintegy 50 oldalas történeti-historiográfiai bemutató a háború eseménytörténetének áttekintését tartalmazza. Ezt követően a szerző mintegy 200 oldalon keresztül sorolja fel az általa összegyűjtött, a búr háború történetével (ezen belül is főleg a hadtörténetével) foglalkozó különféle jellegű munkákat. A bibliográfiai szekcióban listázott munkák zöme angol nyelvű, de akadnak köztük francia, holland/afrikánsz stb. nyelven íródott kiadványok is.

Martin Marix Evans *The Boer War. South Africa 1899–1902* [*A búr háború: Dél-Afrika 1899–1902*] című könyve kevesebbet foglalkozik a háború hátterével és okaival, inkább a stratégiára, illetve a csatákra összpontosít. A számos archív fényképfelvétel és korabeli térképek mellett a könyv több olyan fotót is tartalmaz, amelyek azt ábrázolják, hogyan néznek ki napjainkban (azaz a könyv megjelenésekor) az egykori csatateretek.

1910 után hosszú évtizedekig nem jelent meg angol szerző tollából összefoglaló, átfogó munka a búr háborúról. Thomas Pakenham *The Boer War* [*A búr háború*] című könyve ezt a csendet törte meg 1979-ben. A szerző nemcsak a levéltári forrásokra és a korábbi szakmunkákra támaszkodott, de kutatásai során a búr háború több, akkor még élő veteránjával is beszélgetett. Könyve kiegyensúlyozott, elfogulatlan, olvasmányos munka, amely elnyerte a tekintélyes Cheltenham-díjat is.

Christopher Wilkinson–Latham angol történész szakterülete a 19–20. századi brit hadsereg. Több könyvet is írt már az Osprey Publishing részére, amelyek közt van egy-egy alakulatra specializálódó munka éppúgy, mint felkelések, háborúk (például az indiai

⁴²A szóban forgó tanulmány *Churchill szerepe/jelenléte a brit gyarmati harcokban, különös tekintettel az angol–búr háborúra* címmel jelent meg az egeri Eszterházy Károly Főiskola Acta Academiae Paedagogicae Agriensis című folyóiratában.

⁴³Érdekességként jegyzem meg, hogy Schmidl Ritter László mellett társszerzője az Osprey Publishing által 2006-ban kiadott *The Hungarian Revolution 1956* [*Az 1956-os magyar forradalom*] (Elite 148) című könyvnek.

szipolyfelkelés vagy a búr háború) történetét feldolgozó mű. A *The Boer War* [A búr háború] (Men-at-Arms 62) számos archív felvétel mellett sok érdekességet tartalmaz az angol–búr háborúban harcoló angol alakulatokról és búr csapatokról, az angol egyenruhákról, a csatákról stb.

Michael Rayner a Battlefield Trust társkoordinátora. A szervezet célja az Egyesült Királyságban található csatahelyszínek megőrzése. *Battlefields: Exploring the Arenas of War, 1805–1945* [Csatamezők: a háború arénáinak feltárása, 1805–1945] című könyve mintegy másfél évszázad hat háborújának huszonnégy csatáját, illetve csataterét mutatja be a napóleoni háborúktól kezdve az angol-zulu háborún át a második világháborúig. A búr háború ütközetei közül a spionkopi és a paardebergi csatával foglalkozik.

Ken Gillings *The Battle of Thukela Heights: 12–28 February 1900* [A Thukela Heights-i csata: 1900. február 12–28.] című könyve az angol–búr háború centenáriuma alkalmából kiadott *Battles of the Anglo–Boer War* [Az angol–búr háború csatái] című könyvsorozat egyik tagja. A sorozat könyvei, így Gillis (egyébként meglehetősen vékonyka, alig 60 oldalas) könyve is a bemutatott csaták egészét vizsgálja, előzményeitől kezdve a lefolyásán át a következményeiig.

A John Gooch által szerkesztett *The Boer War: Direction, Experience and Image* [A búr háború: vezetés, tapasztalat és imázs] a Leeds-i Egyetemen 1999-ben, a búr háború kitörésének centenáriuma alkalmából tartott nemzetközi konferencián elhangzott előadások gyűjteménye. A kötetben megjelent 14 tanulmány három nagyobb témakört (Direction, Experience and Image, azaz a brit politikai és katonai vezetés főbb alakjaival foglalkozó tanulmányok, a háborúban részt vevő katonák tapasztalatai, illetve a sajtó szerepe) fed le. A tanulmánykötet egyik legérdekesebb darabja André Wessels *Afrikaners at War* [Hadban álló afrikánerek] című munkája. Wessels számos, a bürokkal kapcsolatos mítoszról lerántja a leplet, részletezi a búr hadsereg végzetes hiányosságait, bemutatja, hogy esetenként mennyire embertelenül bántak a bennszülött szolgálkával, ugyanakkor mennyire emberségesen az angol sebesültekkel.

A Keith M. Wilson (a Leeds-i Egyetem történészprofesszora) által szerkesztett *The International Impact of the Boer War* [A búr háború nemzetközi hatása] című kötet nem magával a búr háborúval (értsd: a háború lefolyásával, katonai eseményeivel stb.) foglalkozik, hanem azt a kérdést járja körbe, hogy hogyan reagáltak a búr háborúra az európai nagyhatalmak (Franciaország, Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Olaszország, Hollandia és Portugália), illetve Oroszország és az Egyesült Államok. A könyvből két tanulmányt használtam fel a disszertációm megírásához, az F. R. Bridge által írt, Osztrák–

Magyar Monarchiával foglalkozót (*Austria–Hungary and the Boer War* [Az Osztrák–Magyar Monarchia és a búr háború]), illetve kisebb mértékben Martin Kröger Németország reakcióit elemző munkáját (*Imperial Germany and the Boer War. From Colonial Fantasies to the Reality of Anglo–German Estrangement* [A Német Birodalom és a búr háború: a gyarmati képzelgésektől az angol–német elidegenedés valóságáig]).

F. A. Mouton: *R V Malan (1901): Politics, Justice and the South African War, 1899–1902* [*R. V. Malan (1901): Politika, igazságszolgáltatás és a dél-afrikai háború, 1899–1902*] című tanulmánya egy dél-afrikai jogtörténeti folyóiratban jelent meg. A tanulmány nem a harcmezőkön zajló eseményekkel foglalkozik, hanem a dél-afrikai konfliktus egy érdekes sajtótörténeti epizódjával. Francois Stephanus Malan az *Ons Land*, az egyik legjelentősebb búrpartii lap szerkesztője volt, akit 1901-ben a lapjában megjelent cikkek miatt fogtak perbe.

I. RÉSZ: A búr háború és a magyar politikai élet

A következő részben a búr háborúnak a magyar politikai életre gyakorolt hatásaival foglalkozom négy főbb „szintér” (a magyar képviselőház, az országgyűlési bizottságok, a Monarchia közös minisztertanácsa, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia külföldön (Dél-Afrikában, Londonban és Berlinben) állomásozó konzuljainak, követeinek jelentései) áttekintése, elemzése révén.

A Bécsbe (az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériumába) érkező, a búr háborúval összefüggő konzuli és követjelentések három forrásból származnak. Elsődlegesen az eseményekhez minden szempontból legközelebb levő diplomata, azaz a fokvárosi főkonzul által küldött jelentéseket igyekszem bemutatni. A második részben a Monarchia Nagy-Britanniába delegált nagykövete által írt jelentéseket tekintem át, végül egy, az angol–búr háborúban (hivatalosan) semleges európai nagyhatalom, Németország és a búr háború viszonyára próbálok meg „rálátni” a Monarchia berlini nagykövetének jelentései segítségével.

Parlamenti felszólalások a búr háborúval összefüggésben

A magyar alsóházban két alkalommal került napirendre a búr háborúval kapcsolatos kérdés. Első ízben már néhány hónappal a háború kitörése után, akkor jelent meg a búr háború és egy azzal összefüggő magyarországi esemény a képviselőházban, amikor 1899 decemberében Major Ferenc képviselő interpellált⁴⁴ Széll Kálmán⁴⁵ miniszterelnökhöz a magyarországi Vöröskereszt esetleges dél-afrikai misszióját illetően.⁴⁶ Major, a szombathelyi kerület képviselője Székesfehérváron született 1854-ben. 1879-ben orvosi diplomát szerzett, majd sebészként kezdett dolgozni. 1884-ben Székesfehérvár tisztifőorvosa és a városi kórház igazgatója lett. Néppárti politikusként 1896-ban lett parlamenti képviselő.⁴⁷

Szakmai háttere miatt talán nem is olyan meglepő, hogy Major Ferenc épp egy, a búr háborúval összefüggő egészségügyi vonatkozású kérdésben interpellált. Az orosz, francia,

⁴⁴Országgyűlés Képviselőházi Napló 1896–1901. 1899. december 5. (kedd), 499. Országos Gyűlés, 498–513. XXV. 38–40.

⁴⁵Dukai és szentgyörgyvölgyi dr. Széll Kálmán (1843–1915): magyar politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök (1899–1903), a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

⁴⁶Az interpellációról a korabeli magyar sajtó is beszámolt. Az interpelláció eredetileg már novemberben elhangzott, de Széll távolléte miatt elnapolták a választ (*Magyar Nemzet*, 1899. november 15. 5.; részletesebben lásd a sajtótörténeti részben).

⁴⁷Magyar Országgyűlési Almanach az 1897–1901. évi országgyűlésről, 295–296. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al897_01/295.htm)

holland és német Vöröskereszt ugyanis ekkorra már második expedícióját indította Dél-Afrikába, és Major szerette volna megtudni, hogy a magyarországi Vöröskereszt-szervezet is készül-e ilyen misszióra.

A miniszterelnök válaszában leszögezte, hogy ilyen küldetésre nem fog sor kerülni, egyrészt mivel nem tartja *„a jelen háborút, amely egy igen messze fekvő tengerentúli tartományban dúl, arra valónak, hogy mi oda menjünk. [...] mi tőlünk és a mi érdekünkől annyira távol áll az a harctér, hogy nem hiszem, hogy elég indok legyen arra, hogy pénz és emberanyag áldozattal és egyébként is nagy áldozat árán oda menjünk, ahol talán ránk szükség sincsen, mert hiszen a külföldiek ellátják az ottani szolgálatot.”*⁴⁸

Major tudomásul vette a miniszterelnök válaszát, bár megjegyezte, hogy hasonló Vöröskereszt-misszióra (azaz olyan esetre, amikor a magyar szervezet két másik állam háborújába küldött kontingenst) már volt példa, amikor a magyar szervezet küldöttsége a szerb–bolgár háborúban vett részt. Megjegyezte továbbá, hogy hiába ajánlkozott ő és képviselőtársa, Latinovics Géza⁴⁹ arra, hogy saját pénzüken kiutazzanak Dél-Afrikába, a szervezet a kezdeményezést nem támogatta, amit Major a politika beavatkozásának vélt a humanitárius szervezet működésébe. Megjegyezte még, hogy egy hasonló külföldi vöröskeresztes küldetésnek nemcsak humanitárius haszna van, de még a kereskedelmet is előre mozdíthatja: *„Tanuljunk nagy Németország példáján, amely nem hagy elmúlni egy hadjáratot sem, ahol Vöröskereszt egyletével meg nem jelennék; megjelenik még oly államban is, amellyel feszült viszonyban van, mert jól tudja, hogy ez nemcsak erkölcsi, hanem határozottan anyagi haszonnal is jár. Ez az én meggyőződésem, ezt akartam válaszul mondani és sajnálattal bár, de tudomásul veszem a t. miniszterelnök úr válaszát.”*⁵⁰

Viszontválaszában Széll kijelentette, hogy a magyar Vöröskereszt teljesen autonóm testület, amelynek működésébe a politikának, a kormánynak beleszólása nincs, így tehát sem megakadályozni nem tudja, hogy a szervezet expedíciót küldjön Dél-Afrikába, sem nyomást gyakorolni nem áll módjában rá annak érdekében, hogy ilyen küldetésre vállalkozzon. Így tehát a kérdésnek nincs politikai vonatkozása. A képviselőház a miniszterelnök válaszát elfogadta.

A második esetre 1901. december 11-én került sor, amikor Schmidt Károly képviselő

⁴⁸Szó szerinti idézet: Országgyűlés Képviselőházi Napló 1896–1901. 1899. december 5. (kedd), 499. Országos Gyűlés, 498–513. XXV. 38–40.

⁴⁹Magyar Országgyűlési Almanach az 1897–1901. évi országgyűlésről, 303. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al901_06/303.htm)

⁵⁰Szó szerinti idézet: Országgyűlés Képviselőházi Napló 1896–1901. 1899. december 5. (kedd), 499. Országos Gyűlés, 498–513. XXV. 38–40.

interpellált⁵¹ a miniszterelnökhöz a Dél-Afrikába való lószállítások tárgyában.⁵² Schmidt, a Brassó-megyei Vidombák kerület képviselője 1866-ban született Brassóban. 1892-ben jogi doktorátust szerzett, majd Brassóban nyitott ügyvédi irodát. Az 1895-ben alapított *Kronstädter Tageblatt* szerkesztője, ugyanebben az évben választották meg (szabadelvű programmal) Vidombák választókerület képviselőjévé. Az 1896-os és 1901-es választásokat ugyancsak ő nyerte, utóbbi esetben már párton kívülként indulva.⁵³

Az interpellációt megelőző héten olyan sajtóhírek jelentek meg, melyek szerint az angol kormány 20 ezer, részben Magyarországon vásárolt ló tengeri úton Dél-Afrikába történő szállításáról írt alá szerződést Fiumében. Az egyértelműen a búrokkal szimpatizáló Schmitt szerint „*a nemzetközi jog szerint egyik semleges hatalomnak sincs jogában túrni és megengedni azt, hogy alattvalói a hadviselő feleknek fegyvereket, vagy fegyvernemüket szállítsanak.*”⁵⁴ Ezért két kérdéssel fordult Széll Kálmán miniszterelnökhöz: van-e tudomása arról, hogy a dél-afrikai háború alatt az angol kormány megbízottai Magyarországon többször is és tömegesen lovakat vásároltak, és ezeket a lovakat Fiuméből hajón közvetlen a harctérre szállították, illetve van-e tudomása arról, hogy hasonló lószállításokat újból terveznek? Valamint: ha van tudomása, szándékozik-e kellő lépéseket tenni annak érdekében, hogy az ilyen, Magyarország semlegességét sértő lószállításokat a jövőben megakadályozzák?

Széll Kálmán azzal válaszolt, hogy bár egyetért Schmidt képviselő úrral abban, hogy minden szabadságáért küzdő nemzet küzdelmei, erőfeszítései tiszteletet gerjesztenek és minden érző embert maguk mellé állítanak, mégsem tud azonosulni az interpelláló politikus következtetésével. A magyar kormány semmiféle lóexportot nem akadályozott meg, mivel Magyarországon nincs ló kiviteli tilalom. Bár észlelhető volt, hogy megnőtt a ló kivitel, a kormány nem vizsgálta, hogy kik, hová és milyen célból küldtek lovakat, mert nem volt erre semmiféle oka. Mivel a nemzetközi jogban nincs egyértelműen eldöntve az a kérdés, hogy a ló hadieszköznek számít-e, így Széll véleménye szerint a magyar kormány nem vétett a semlegesség kritériumai ellen.

Széll szerint Anglia Magyarországgal barátságban lévő nagyhatalom és olyan fogalmakat, melyet Schmidt engedett meg magának az angolokkal szemben („kapzsik”,

⁵¹Országgyűlés Képviselőházi Napló 1901–1906. 1901. december 11. (szerda), 28. Országos Gyűlés, 1–31. I. 444–447.

⁵²Az interpellációról a korabeli sajtó is beszámolt (*Magyar Nemzet*, 1901. december 12. 5.), lásd a sajtótörténeti részben. Míg Major esetében az interpelláció témája közvetlen összefüggésben volt a képviselő polgári foglalkozásával, addig a jogász Schmidt esetében valószínűleg nem maga a kereskedelmi ügylet, hanem az esetnek a nemzetközi joggal való összefüggései motiválhatták a felszólalást.

⁵³Lásd: Magyar Országgyűlési Almanach az 1901–1906. évi országgyűlésről, 355. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al901_06/355.htm).

⁵⁴Szó szerinti idézet: Országgyűlés Képviselőházi Napló 1901–1906. 1901. december 11. (szerda), 28. Országos Gyűlés, 1–31. I. 444–447.

„középkori gondolkodásúak”) nem helyes alkalmazni. Hiszen Anglia nehéz és súlyos időkben volt Magyarország mellett, és a magyarok bírják az angol közvélemény szimpátiáját. Ezen változtatni nem szeretne, s ezek alapján kérte válaszának elfogadását. Schmidt a miniszterelnök válaszát nem fogadta el, a képviselőház tagjainak többsége azonban az ezt követő szavazással elfogadta azt.

Széll Kálmán válaszát és felfogását az angol sajtó rendkívül kedvezően fogadta (és erről a magyar sajtó is beszámolt). A *Times*⁵⁵ három egymás utáni számában részletesen elemezte Széll beszédét és annak fogadtatását a budapesti parlamentben.⁵⁶ A magyar miniszterelnök szavai nagy hatást tettek Lansdowne-ra⁵⁷ is, aki saját kezűleg írt levelében azt írta a Monarchia londoni nagykövetének, hogy Széll szavait „*nagyra fogják itt értékelni. Annál is inkább, mivel nem vagyunk hozzászokva ilyen kedves és együttérző szavakhoz. A beszéd által tanúsított bátorság és egyenesség éppolyan figyelemreméltó, mint az általa kifejezett jóakarát. Széll [miniszterelnök] urat ezért a szívünkbe zárjuk.*”⁵⁸

Bizottsági jegyzőkönyvek

A Közösügyi Országos Bizottság Jegyzőkönyve két bejegyzést tartalmaz a búr háborúval összefüggésben. Először Szapáry Gyula⁵⁹ gróf elnök beszédében merül fel a Dél-Afrikában dúló háború a Király ő Felségéhez a magyar országos bizottság fogadtatása alkalmával Bécsben 1899. december 1-jén. Majd a Király ő Felsége válasza az országos bizottság elnökének, Szapáry Gyula grófnak a beszédére: „*A Dél-Afrikában felmerült háborús bonyodalmak irányában szoros semlegességre vagyunk elhatározva és csak azt óhajtjuk, hogy azon összeütközés mihamarabb befejezését találja.*”⁶⁰

1900. január 11-én a közösügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság külügyi albizottságának jelentésében ez olvasható a közös külügyminisztérium 1900. évi

⁵⁵Konzervatív brit napilap.

⁵⁶*Magyar Nemzet*, 1901. december 17. 2–3. (Részletesebben lásd a sajtótörténeti részben.) Lásd még: *F. R. Bridge: Austria–Hungary and the Boer War*. In: *The International Impact of the Boer War*. Szerk.: Keith M. Wilson. Acumen Publishing, 2001., 89.

⁵⁷Henry Petty–Fitzmaurice (1845–1927): brit politikus, Lansdowne 5. márkija. Liberális és konzervatív kormányokban is fontos pozíciókat töltött be, 1895 és 1900 között hadügyminiszterként szolgált Salisbury és az őt követő Balfour kormányában is.

⁵⁸Lansdowne levele Deymnek. Idézi: *F. R. Bridge: Austria–Hungary and the Boer War*. In: *The International Impact of the Boer War*. Szerk.: Keith M. Wilson, Acumen Publishing, 2001., 89.

⁵⁹Szapáryi, muraszombathi és szécsiszigeti gróf Szapáry Gyula (1832–1905): magyar politikus, miniszter, miniszterelnök (1890–1892).

⁶⁰Szó szerinti idézet: A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Budapest, 1900. 3.

költségvetésének előirányozta tárgyában: „Nagy meglepéssel vette tudomásul a külügyi albizottság azt, amit a tisztelt Külügyminiszter Úr a nyugati hatalmakhoz, nevezetesen Angol- és Franciaországhoz való viszonyukról mondott. Bármely érzelmekkel kísérjük a dél-afrikai háborút, monarchiánk érdekei határozottan kívánják az Angliával régóta fennálló és mindkét részre nézve hasznosnak bizonyult barátságos viszonyok fenntartását, és így csak helyeslendőnek tartjuk azt, hogy külügyi kormányunk a dél-afrikai eseményekkel szemben a legszorosabb semlegességet tartja fenn.”⁶¹

A közös minisztertanács és a búr háború

A közös minisztertanács szintjéig a búr háború kérdése a rendelkezésemre álló információk alapján nem, illetve csak közvetve jutott el. Az 1901. április 15-ei ülésen szóba került a tiszteletbeli konzulátusok (köztük például a pretoriai konzulátus) tényleges konzulátusokká alakításának kérdése, de itt is főleg annak pénzügyi, költségvetési vonatkozásáról tárgyaltak: „Bár készséggel elismeri, hogy az elnök [az ülés elnöke] tárcájának többletköltségvetésére vonatkozó érvek jogosak, a Magyar Királyság miniszterelnöke, Széll Kálmán ennek ellenére az elnök felé azt a kérést szeretné intézni, hogy mivel a vámbevételek visszaesése rendkívül hátrányosan befolyásolta a közös költségvetés mérlegét, ezért a tiszteletbeli konzulátusok tényleges konzulátusokká való átalakításának ütemét valamelyest lassítsa. A vámbevételek visszaesése mintegy 17 millió koronát tesz ki, s ezáltal úgymond automatikusan megnövekszik a költségvetésre rótt teher. Az elnök erre megjegyzi, hogy bár a tiszteletbeli konzulátusok ténylegessé alakítása megfelel a delegációk ismételten kifejezésre juttatott kívánságának, ő ebben az ügyben csak nagyon fokozatosan haladt előre és intézkedései csak a legfontosabbakra korlátozódtak. Ezért – bár ez ügyben minden oldal sürgeti –, elhalasztja a pretoriai konzulátus létesítését.”⁶²

⁶¹Szó szerinti idézet: A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Budapest, 1900. 16. szám. 61. o.

⁶²A disszertáció szerzőjének fordítása. Az eredeti szöveget lásd: Somogyi Éva: Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896–1907. Budapest, 1991. LXXXV+595. [Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1818 V.], 260.

Konzuli és nagyköveti jelentések

Konzuli jelentések Dél-Afrikából

A Monarchia fokvárosi konzulátusának vezetője a háború kitörésekor Emil Edler von Hirsch volt. Von Hirsch báró 1898-tól 1902-ig töltötte be a fokvárosi főkonzul tisztségét. Elődje Ludwig H. Wiener (1893–98) volt, utóda pedig az addigi alkonzul, Egon von Ramberg báró lett. Ramberg 1902 és 1903 között szolgált fokvárosi főkonzulként, majd 1904-ben a Monarchia újonnan megnyitott johannesburgi konzulátusának vezetője lett.⁶³

1899. augusztus 8-án⁶⁴ a fokvárosi főkonzul beszámol róla, hogy jegyzékváltásra került sor a választási reform ügyében Milner⁶⁵ és a Dél-afrikai Köztársaság külügyminisztériuma között. Jelentéséhez egy újságcikket mellékel.

1899. augusztus 8-án⁶⁶ a brit csapatmozgásokról számol be. Szinte minden nap érkeznek jelentések különböző csapatmozgásokról. Ezek részben elhamarkodottak, részben abszolút megbízhatók. Az 1030 katonából (tisztekkel együtt) álló King's Liverpool Regiment 300 lóval és öszvérrel egyetemben Fokvárosból Natalba⁶⁷ hajózott. Ez megfelel annak a feltevésnek, hogy a hadügyminiszter számít arra, hogy háború kitörése esetén a transvaali erők azonnal megtámadnák Natalt. Annál is inkább, mert egy vereség a háború ilyen korai szakaszában rendkívül rossz hatással lenne a lakosság hangulatára.

1899. augusztus 16-án⁶⁸ politikai helyzetjelentést küld. Ha áttekintjük a jelenlegi

⁶³ Lásd: Agathe Sauseng: Die Familie Kronenfeldt/Malcher – Siedler und Sammler ethnographischer Objekte aus Südafrika in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Diplomarbeit, Universität Wien. Bécs, 2010. 30. és 34. (http://othes.univie.ac.at/13204/1/2011-01-09_0147477.pdf) (2014. 12. 29.). Emil Edler von Hirsch báró F. R. Bridge szerint „nyíltan csodálta” Cecil Rhodes-t, míg a főkonzul helyettese, Egon von Ramberg báró Alfred Milner személyi titkárával volt nagyon jó kapcsolatban. Lásd: *F. R. Bridge: Austria–Hungary and the Boer War*. In: *The international Impact of the Boer War*. Szerk.: Keith M. Wilson, Acumen Publishing, 2001., 82.

⁶⁴No. 15., 1899. augusztus 8., Notenaustausch betreffend die Wahlreform. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁶⁵ Alfred Milner (1854–1925): brit államférfi. Az 1890-es évek közepétől az 1920-as évek elejéig befolyásos szerepet játszott a brit bel- és külpolitika alakításában. 1897 májusától 1901 márciusáig a Kapkolonia főbiztosa (high commissioner), ezen a poszton Sir Walter Francis Hely–Hutchinson követte. 1902. június 23-tól 1905. április 1-ig az annektált Transvaal Köztársaság és Oranje Szabad Állam kormányzója.

⁶⁶No. 16., 1899. augusztus 8., Gruppenbewegungen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁶⁷Natal volt talán a „legangolabb” terület Dél-Afrikán belül. Bár az 1854-es adatok szerint csak mintegy 7600 európai élt a tartományban, de a nagy trek után csak néhány száz búr maradt itt, ráadásul a bennszülött lakosság összetétele is meglehetősen homogén volt. Lásd: Búr, Gábor: *Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában*. In: *Nemzet és nacionalizmus*. Szerk.: Balogh András. Korona, Budapest, 2002. 289–405., 399.

⁶⁸No. 17., 1899. augusztus 16., Politische Situationsbericht. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

politikai helyzetet, akkor tagadhatatlanná válik, hogy a transvaali válság olyan szakaszba jutott, amelyből már csak egyetlen kiút maradt, mégpedig a transvaali kormány feltétel nélküli visszalépése. Krüger elnök olyan sokáig késlekedett a válasszal a brit kormány meghívására egy rövid egyeztetésre, hogy azzal csak azt érte el, hogy Chamberlain⁶⁹ pozíciót megerősítette az egyre hangosabbá váló követelés révén, hogy véglegesen rendezzék ezt az üzleti-gazdasági életet megbénító kérdést. A feszültség fokozódik. Mindezek ellenére az angol katonai készülétek eddig a fegyverkezésre korlátozódnak, a Fokgyarmaton állomásozó csapatokat még nem erősítették meg.

1899. augusztus 31-én⁷⁰ politikai helyzetjelentést küld. Chamberlainnek a transvaaliakhoz érkezett meghívására egy, az uitlander-kérdés⁷¹ ügyében tartandó találkozóra vonatkozóan ismét sürgönyváltásra került sor. A tárgyalások menetéről mindkét oldalon a legszigorúbb titoktartás tapasztalható. A lapok és a jól tájékozott körök is csak találgatnak, hogy mi folyik a háttérben a felső politikai körökben. A búrok politikai követelései a következők:

1. választójog 5 évre visszamenőleg,
2. további mandátumok a Volksraadban⁷² az uitlandereknek, amellyel a képviselői helyek ¼ részét kapnák,
3. az uitlanderek részt vehessenek az elnökválasztáson,
4. bírósági döntés minden vitás kérdésben, más hatalmak közreműködése nélkül,
5. Nagy-Britannia szüntesse meg beleavatkozását a Dél-afrikai Köztársaság [azaz Transvaal] belügyeibe,
6. Nagy-Britannia mondjon le szuverenitási igényeiről.

A jelentéshez újságcikkeket (*The accepted Time. South Africa lives in daily [...]. An important proclamation by General Joubert*⁷³) is mellékel.

⁶⁹A 19–20. században a Chamberlain-család több tagja is fontos szerepet játszott a brit történelemben. Esetünkben Joseph Chamberlainról (1836–1914) van szó, aki 1895 és 1903 között gyarmatügyi miniszter volt. (Joseph Austin Chamberlain (1863–1937) külügyminiszterként (1924–1929) és pénzügyminiszterként (1903–1905, 1919–1921) is szolgált, míg Arthur Neville Chamberlain (1869–1940) a miniszterelnöki széket töltötte be 1937–1940 között. Az utóbbi kettő az első fiai és egymás fültestvérei voltak.)

⁷⁰No. 19., 1899. augusztus 31., Politische Situationsbericht. Unterredung mit Alfred Milner. Debatte in hiesigen Parlament über die Durchkehr von Waffen und Munition nach den Freistaat. HHSStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁷¹Uitlander: afrikánsz eredetű szó, jelentése: idegen. Az 1886-ot követően kialakult witwatersrandi aranyláz idején így nevezték a Transvaalba települt nem búr származású idegeneket, akik a búrokhoz képest korlátozottabb politikai jogokat élveztek.

⁷²Volksraad: a Dél-afrikai Köztársaság (Transvaal) parlamentje 1857–1902 között. Az egykamarás testületnek 24 tagja volt.

⁷³Petrus Jacobus (Piet) Joubert (1834–1900): búr politikus és hadvezér, 1880 és 1900 között a dél-afrikai (búr) csapatok főparancsnoka. 1899 novemberében súlyosan megsérült, miután egy ütközet közben leesett a lováról. Egészségi állapota ezután már nem állt helyre, és bár még néhány nappal a halála előtt is

1899. szeptember 6-án⁷⁴ az elmúlt hét politikai helyzetéről, a háború kitörésével kapcsolatos aggodalmakról ír, illetve beszámol két olyan konkrét esetről, amelyben a németek beavatkoztak. Nyilvánosságra hozták a sürgönyváltást a transvaali kormány és a gyarmatügyi miniszter között, ami segítette a helyzet megértésében, mivel Pretoriában addig csak Krüger elnök és tanácsadói álláspontját ismerték. A főkonzul megjegyzi, hogy még nem ismert a kormány álláspontja, illetve válasza Chamberlain azon javaslatára, hogy Fokvárosban kerüljön sor egy újabb tárgyalásra.

1899. szeptember 13-án⁷⁵ az utóbbi hét politikai eseményeiről, a brit kormány szándékairól és az afrikander (afrikáner) párt álláspontjában bekövetkezett változásról számol be. Szeptember 6-án ugyanis nyilvánosságra hozták a transvaali kormány szeptember 2-án kelt jegyzékét, amelyek feltételei között olyanokat is találunk, amelyek területi függetlenségéről szólnak. (*“Imperial Despatch; Thursday’s Raad Debate Krüger’s Speech – Official Report. The Joint Inquiry: The Boer reply.”*)

1899. szeptember 20-án⁷⁶ a transvaali kormány válaszáról tudósít a legutóbbi angol követelésekre. Mivel az ottani kormány nem kielégítő válaszokat adott az utóbbi angol követelésekre, a politikai helyzet Transvaalban olyan komoly fordulatot vett, hogy a háborút elkerülhetetlennek tartják. A fegyverkezés mindkét oldalon folytatódik; a két brit ezred közül, amelyek pár napja Gibraltárból és Angliából érkeztek meg, az egyik már tovább is indult Durbanbe, a másik egyelőre még itt állomásozik.

A Royal North Lancashire Regiment tegnapelőtt és tegnap két részletben, mindkettőben négy századdal (velük együtt 90 katona a Royal Artillery-ből, 180 utász (pioneer) és 1 egészségügyi szakasz) észak felé vonult a Vaal folyó felé. Pretoriában a hadiállapot bejelentését a következő napokban várják.

1899. szeptember 26-án⁷⁷ egy A. Eplertől származó (szeptember 23-án kelt) levélről számol be, melynek témája a bányák védelme, illetve a bányaművelés folytatása érdekében hozott intézkedések. Epler (a johannesburgi OMM segélyegylet vezetője) szerint a munkások elvándorlása, elmenekülése olyan mértéket öltött, hogy a bányák művelését rövid időn belül abba kell hagyni. Az osztrák–magyar állampolgárságú bányamunkások Epler tanácsait

főparancsnokként említik, a hadvezetés érdemi részében 1899 végétől már nem vett részt.

⁷⁴No. 20., 1899. szeptember 6., Die Politische Lage während der letzten Woche Kriegsbeurteilungen – Deutsche Intervention in zwei concreten Fällen – Warum der Vertrag der Dynamitfabrik im Transvaal nicht gelöst wurde. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁷⁵No. 21., 1899. szeptember 13., Politische Ereignisse der letzten Woche – Absichten der englischen Regierung – Frontveränderung der Afrikander Partei. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁷⁶No. 22., 1899. szeptember 20., Antwort der Transvaal Regierung auf die letzten englischen Forderungen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁷⁷Vorkehrungen für den Schutz und Weiterbetrieb der Goldminen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

követve nem hagyták abba a munkát és nem is tervezik, hogy abbahagyják. Ennek köszönhetően Epler abban a helyzetben lesz, hogy honfitársainak előnyöket szerezzen.

1899. szeptember 27-én elküldi Steyn⁷⁸ elnök augusztus 16-ai táviratának másolatát (angol nyelven), a következő napon pedig az elnök augusztus 28-ai táviratát⁷⁹ továbbítja. Ugyancsak mellékletként megküldi Milner Steyn elnöknek küldött tájékoztatását, illetve a Szabad Állam erre adott válaszát.⁸⁰ Egy másik angol nyelvű cikket is mellékel, amely a Szabad Államról és a válságról, a Rand rendkívüli üléséről, illetve Steyn elnök beszédéről számol be.⁸¹

1899. október 10-én⁸² a johannesburgi óvintézkedésekről és a bányáipar helyzetéről számol be. A fentebb már említett A. Epler szerint az OMM-ből érkezett munkások megbízhatóak és nem hagyták ott a munkát, jóllehet bizonyos bányák bezárása miatt számos honfitársuk került utcára (nagy részüknek Epler máshol szerzett új munkát).

Epler nem tud róla, hogy osztrákok, vagy magyarok beléptek volna bármely szerveződőben lévő búr szabadcsapat soraiba, illetve arról sincs tudomása, hogy az angol seregbe jelentkeztek volna. Epler ismét azt tanácsolja honfitársainak, hogy semlegességüket őrizték meg; annál is inkább, mert a pretoriai német konzul elárulta neki: kormánya azzal bízta meg, hogy minden eszközzel akadályozza meg, hogy német állampolgárok a búrok oldalán, az angolok ellen harcoljanak.

Johannesburgban és a peremterületeken létrehoztak egy rendőri egységet, amelynek 70 osztrák és magyar állampolgár a tagja. Ha a kormány arra az elhatározásra jut, hogy ezeket az egységeket bevonja a háborúba, akkor nekik azonnal ki kell lépni onnan.

1899 októberében természetesen elküldi a búrok által Nagy-Britanniának címzett ultimátum szövegét is, majd 1899. október 18-án arról tudósít, hogy Milner elrendelte az önkéntes csapatok mobilizálását a Fokgyarmaton, Port Elizabethben, Grahamstownban, East Londonban és Katpoortnál.

1899. november 8-án⁸³ arról ír, hogy a Dél-afrikai Köztársaság területén lévő osztrákoknak és magyaroknak a búrok ugyanolyan jogokat biztosítanak, mint a németeknek és azonos bánásmódot ígérnek nekik. A bányarendőrségnek (*Speciale Politie voor Mijnen*) az

⁷⁸Martinus Theunis Steyn (1858–1916): dél-afrikai (búr) politikus, államférfi. 1896–1902 között Oranje Szabad Állam elnöke.

⁷⁹*The telegram from the Free State President dated August 28.*

⁸⁰*An important Communication. From the High Commissioner to President Steyn. The free state's Reply.*

⁸¹*The Orange Free State and the Crisis. The Rand Special Session. Speech by President Steyn. Africander Members of the Cape Parliament and the Transvaal questions.*

⁸²1899. október 10. Schutzvorkehrungen in Johannesburg. Lage der Minen-Industrie. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

⁸³No. 688., 1899. november 8., Nachrichten über die österreichisch-ungarische Colonie in Johannesburg. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

Osztrák–Magyar Monarchia 120 állampolgára volt tagja. Túlnyomó többségükkel elégedettek, csak öt olyan volt közöttük, akit kitoloncoltak.

1900. február 28-án beszámol a legutóbbi hadijelentések által Fokvárosban keltett hatásról. Az itteni angol népesség örömmámorban úszik – írja –, köszönhetően a tegnapi győzelmi jelentésnek Cronjé⁸⁴ búr tábornok fegyverletételéről⁸⁵ (amely esemény, ahogy azt Lord Roberts⁸⁶ megjegyezte, érdekes módon egybeesik az angoloknak [az első búr háborúban] Majuba Hillnél elszenvedett vereségének dátumával). Az öröm még a Kimberley⁸⁷ felmentésekor tapasztaltnál is nagyobb. Hasonló a hangulat azokban a városokban is, ahol az angol érzelmű lakosok vannak többségben.

Sajnálatos azonban, hogy a helyi brit lapban, a *Cape Times*-ban, amely a kolónia politikai napilapjai közül rang tekintetében az első helyet foglalja el, az öröm nem jut méltó módon kifejezésre. A búr tábor védelmezőiről például nem méltó módon emlékezik meg. Ez a hiányosság egyébként jellemző a fokozódó elkeseredésre, amely a Dél-Afrikában jelenlevő két európai eredetű népcsoport közötti viszonyt jellemzi. Ez a keserűség a Cecil Rhodes⁸⁸ zsoldjában álló, általa pénzelt ún. *jingo press*⁸⁹ újságírói által nyilvánul meg, akik lelkiismeretlen és sok esetben igazságtalan módon támadják a búrokat.

Cecil Rhodes egyébként, aki Kimberley ostroma alatt prominens szerepet játszott, a De Beers Társaság február 23-án Kimberleyben megtartott éves közgyűlésén (a társaság egyébként az ő vezetése alatt áll), kapott az alkalmon, hogy nyilvánosan beszéljen a háborúról, annak okairól és céljairól. Erről megjelent egy újságcikk, amelyet a konzul mellékletként elküld. Ebben afrikánerek egy állítólagos összeesküvéséről (*Verschwörung*) van

⁸⁴Pieter Arnoldus (Piet) Cronjé (1836–1911): dél-afrikai hadvezér, az első és a második búr háborúban is a transvaali hadsereg tábornoka volt.

⁸⁵Itt az 1900. február 18–27. között zajló paardebergi csatáról van szó, amelyben Roberts, Kitchener, French és Kelly–Kenny csapatai (15.000 fő) állt szemben a Cronjé és de Wet által vezetett búrokkal (7.000 fő) (lásd még: <http://www.britishbattles.com/great-boer-war/paardenburg.htm> (2015. 03. 31.)).

⁸⁶Frederick Sleigh Roberts (1832–1914): brit katona, tábornagyként a második búr háború idején a dél-afrikai brit csapatok főparancsnoka. A búr háborút megelőzően Indiában és Afganisztánban is harcolt.

⁸⁷Kimberley főként az 1867-ben felfedezett gyémántlelőhelyeknek köszönhetette jelentőségét. Lásd: *Búr Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában*. In: *Nemzet és nacionalizmus*. Szerk.: Balogh András. Korona, Budapest, 2002. 289–405., 399.

⁸⁸Cecil John Rhodes (1853–1902): brit üzletember, bányaiipari mágnás és dél-afrikai politikus. A brit kolonializmus sziklaszilárd híve, Rhodézia megalapítója. Az első világháborút megelőző gyarmatosítási időszak egyik ismert tengelyterve, a Fokvárost és Kairót összekötő összefüggő brit gyarmatláncolat kialakításának gondolata (Cape to Cairo Red Line) is Rhodes nevéhez fűződik. Rhodes alapította meg a De Beers gyémántvállalatot, amely egykoron a világ nyersgyémánt-kereskedelmének 90%-át bonyolította le.

⁸⁹A jingoizmus a patriotizmus szélsőséges, agresszív külpolitikában megnyilvánuló formája. Ugyancsak a jingoizmus kifejezést szokás használni akkor, ha egy adott ország békés kapcsolatok helyett fenyegetéssel vagy katonai erő tényleges használatával igyekszik biztosítani nemzeti érdekeit. A kifejezés köznyelvi értelemben a szélsőséges nacionalizmusra utal, amikor a beszélő saját országát felsőbbrendűnek tekinti másokkal szemben. A jingo press, azaz a jingo sajtó kifejezés az ilyen túlfűtött, agresszív érzésektől átitatott sajtóra utal.

szó, melynek célja az angolok Dél-Afrikából való kiszorítása. Az egyetlen érv, melyet a cikkíró állításának alátámasztására felmutat, az a korábban az itteni lapokban megjelent jelentés, amelyet Theodor Schreiner – a fokföldi miniszterelnök (William Philip Schreiner) egyik testvére – Reitz⁹⁰ jelenlegi transvaali államtitkárral folytatott, melyben az utóbbi az afrikáner párt, illetve a Bond⁹¹ említett céljaival egyetért.

A Rhodes beszédéről szólón túl mellékel egy másik újságcikket is. A holland református egyház vezetőinek manifesztumát a jelentés megírásának napján hozták nyilvánosságra, ami a búrok és az afrikáner párt ellen felhozott különféle vádakkal foglalkozik.

Március 8-ára összehívták a párt kongresszusát, amelyen állítólag a háború által létrehozott politikai helyzetet beszélik majd meg. Mellékletként küldi a *South African News* szerdai (február 28.) számát, illetve a *Cape Times* február 27-ei kiadását.

1900. április 28-án⁹² arról számol be, hogy óriási szenzációt keltettek az április 18-án a *Standard*-ban megjelent hírek Roberts és Buller⁹³ harcairól. Az említett cikket mellékletként is elküldi.⁹⁴ A hírek mind-mind sikerről számolnak be, amit az angol közvélemény kitörő örömmel fogadott.

1900. május 3-ai jelentésében⁹⁵ a követ arról számol be, hogy újra elhalasztották a fokföldi parlament összehívását (ezúttal június 22-ig). A parlament összehívása a háború következtében egyébként is hónapról-hónapra későbbre tolódott az elmúlt időszakban. A júniusi ülésen főleg a kolónia július 1-ével kezdődő költségvetési évről lesz majd szó. A két párt (afrikánerek és progresszívak) közötti éles ellentétek miatt azonban valószínű, hogy a politikai kérdésekről is heves vita alakul majd ki.

Jelenleg a pártok egymás elleni politikai tevékenységét olyan kulcsszavak jellemzik, mint például az annexió (*annexation*). A progresszívak a brit imperializmus élharcosai, akik a

⁹⁰ifj. Francis William Reitz (1844–1934): dél-afrikai jogász, publicista, politikus és államférfi. 1889–1895 között Oranje Szabad Állam elnöke, 1898–1902 között transvaali államtitkár.

⁹¹Az Afrikáner Bond (Afrikander Bond) a 19. században Oranje Szabad Államban alapított anti-imperialista politikai párt, melynek hatása utóbb egész Dél-Afrikában (különösen a Kapkolóniában és Transvaalban) érezhető volt. Nem tévesztendő össze a hasonló nevű, de szélsőségesebb ideológiát valló Afrikáner Broederbonddal.

⁹²No. 26., 1900. április 28., Die Veröffentlichung der Berichte Lord Roberts und Sir Roberts über Spion Kop. Die Nachrichten von Kriegsschauplätzen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

⁹³Sir Redvers Henry Buller (1839–1908): brit hadvezér. 1900 januárjáig a dél-afrikai brit csapatok főparancsnoka (ezen a poszton Lord Roberts váltotta fel, ezután Roberts helyetteseként még egy ideig Dél-Afrikában maradt). A háború korai szakaszában elszenvedett vereségei miatt a Sir Reverse („Sir Hátraarc”) gúnynevet ragasztották rá, de később számos katonai sikert is aratott (pl. Ladysmith felmentése, a bergendali csata megnyerése). St. John Brodrick hadügyminiszter és Lord Roberts őt tették meg bűnbaknak az erősödő búr gerilla-hadviselésért, és 1901 októberében elbocsátották a brit hadsereg kötelékéből.

⁹⁴*The Standard*, Wednesday, April 18, 1900. *The attempt to relieve Ladysmith; The Tugela Operations; Sir C. Warren at Spions Kop; General Buller's Report; Strong Censure by Lord Roberts*. War Office, April. 17.

⁹⁵Politischer Gegenstand No., 10., 1900. május 3., Einberufung des kapländischen Parlaments. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

háborút a búr köztársaság teljes legyőzéséig folytatni akarják, és mindent felajánlanak, hogy a háború gyümölcseként parlamentbeli túlsúlyukat, többségüket biztosítsák. Ennek következtében a Bond által irányított körzetekben minden esélyük megvan arra, hogy képviselőik bekerüljenek a parlamentbe. Ezzel szemben az afrikánerek a vérontás azonnali befejezése és a békekötés mellett vannak, ami visszaállítaná a háború előtti status quót.

Hogy az angolok fenyegető politikai és gazdasági fölényét megakadályozzák, minden erőfeszítés az angol kabinet politikája és annak itteni fő képviselői, név szerint Sir Alfred Milner és Cecil Rhodes ellen irányul (kettejüket tekintik a háború szellemi kiagyalójának). Erről az oldalról a gyarmati minisztériumok, a High Commissioner⁹⁶ és a kormányzók politikáját élesen bírálják. Az alsóházban, melynek legutóbbi ülésén még Bond-többség volt 8 hellyel, továbbra is a Bond lesz többségben (várhatóan négy-öt képviselővel). Ugyanakkor a progresszívok soraiban is akadnak üres helyek, mivel a parlament néhány tagja brit zászló alatt harcol a háborúban, mások pedig nem tartózkodnak Dél-Afrikában. Így a pártok erőviszonyai egyik oldalra sem billennek el döntő mértékben. A június végére összehívott parlamenti ülés tehát az afrikáner párt részére kedvező alkalom, azonban mivel a felsőházban kismértékű progresszív többség tapasztalható, így nem számíthatnak arra, hogy a határozataikat végleges győzelemként értékeljék.

1900. június 5-én küldött jelentésében⁹⁷ a követ beszámol Lord Roberts Oranje Szabad Állam anektálását kimondó proklamációjáról. A követ mellékletként megküldi azt az újságcikket (két nyelven, angolul és afrikánszul jelent meg), melyben Lord Roberts tábornagy és főparancsnok bejelenti Oranje Szabad Állam Nagy-Britannia általi anektálását.⁹⁸ A meghódított terület hivatalos beillesztésének ceremóniájára május 28-án Blomfonteinben került sor G. T. Pretymán⁹⁹ tábornok vezénylete alatt. A bekebelezett terület hivatalos angol neve Orange River Colony.

1900. június 12-ei jelentésében¹⁰⁰ az ottani német főkonzul (Generalkonsul) visszahívásáról ír. A német főkonzult, Dr. Heinrich Fockét táviratilag visszahívták és ideiglenesen nyugdíjazták, holott csak az év eleje óta tölti be ezt a posztot. A német főkonzul az utóbbi időben ismételt támadások célpontja volt a birodalmi német lapokban angolbarátsága és állítólagos hazafiatlan kijelentései miatt. A Reuters egyik táviratában,

⁹⁶High Commissioner: főbiztos.

⁹⁷Politischer Gegenstand No.,12., 1900. június 5. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

⁹⁸*High Commissioner's Notice Nr. 4., Proclamation.*

⁹⁹George Tindal Pretymán (1845–1917): brit tábornok. 1899 decemberétől parancsnok Lord Roberts alárendeltségében. 1900-ban Bloemfontein katonai kormányzója, 1901-ben a kimberlye-i kerület, később pedig a Kapkolónia északi részének parancsnoka.

¹⁰⁰Politischer Gegenstand No., 13., 1900. június 12. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

melyből a visszahívása itt ismertté vált, meg is említi: bár kevésbé látszik valószínűnek, hogy a német külügyminisztérium Berlinben a közvélemény nyomására, illetve a főkonzul angolbarátsága miatt döntött volna amellett, hogy a főkonzult leváltják, mégis meglepő, hogy Focke visszahívása ilyen módon történt meg, és nem is volt lehetősége arra, hogy az újságok által felhozott vádak ellen megvédje magát.

Az itteni angol körökben kellemetlen benyomást keltett a főkonzul visszahívása. Aki Dr. Fockét itt közelebbről ismerte, annak meggyőződése, hogy Németországnak az ő személyében egy lelkiismeretes és méltó képviselője volt Dél-Afrikában, és megdöbben a vele szemben elkövetett igazságtalanság miatt.

1900. június 20-án¹⁰¹ arról ír, hogy kormányváltás volt a fokföldi kolóniában. Egy június 18-án kelt hír tudatta a nyilvánossággal, hogy a kormányzó leváltotta Schreiner kormányát, és a következő új minisztereket nevezte ki: Sir John Gordon Sprigg miniszterelnök, pénzügyminiszter (Schatzmeister); James Rose–Innes főügyész, Sir Peiter Hendrik Faure mezőgazdasági miniszter, John Frost tárca nélküli miniszter, Thomas Lynedoch Graham gyarmati államtitkár, illetve William Smart.

A kormányválság, melynek a mostani kormányváltás véget vet, a kabinetben belüli vitákból indult ki, melyek témája az árulók megbüntetése volt. A most leköszönő kabinet, amely a fokföldi kolóniában a felelős kormány intézményének bevezetése (1872) óta a kilencedik kormány volt, és 1898. október 3-án váltotta le a korábbi Sprigg-kormányt, néhány hónappal rövidebb ideig volt hivatalban, mint az előző kormány. Ez volt az első olyan kormány, melyet az afrikáner pártból állítottak össze. Ez a párt jelenleg az alsóházban komoly többséggel rendelkezik. A [kormány a] mezőgazdaság terén védővám-politikát folytatott – legalábbis elméletileg, mert gyakorlati tevékenysége e téren nem volt igazán sikeres. Rose–Innes, az újonnan kinevezett főügyész az egyetlen olyan tagja az afrikánerek közül az új kormánynak, aki valamelyest progresszívnek nevezhető. A miniszterelnök, aki ugyanebben a pozícióban három korábbi kabinetet is vezetett, és véget vetett az 1896. januári Jameson Raidnek,¹⁰² gyakorlatilag Cecil Rhodes alteregójának számít, aki tulajdonképp az afrikánerek által leginkább gyűlölt ember. A parlament összehívását július 20-áig elhalasztották, remélve, hogy több kényes kérdés napirendre kerülését elodázzhatják.

1900. július 25-én¹⁰³ a fokföldi parlament ismételt összehívásáról ír. A konzul mellékletként elküldi a *Government Gazette*-ben megjelent cikket, amely a kormányzó, Alfred

¹⁰¹Politischer Gegenstand No. 14., 1900. június 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹⁰²Jameson Raid: 1895. december 29. és 1896. január 2. között Leander Starr Jameson vezetésével végrehajtott fegyveres betörés transvaali területre, melynek célja az lett volna, hogy lázadást szítsanak a Transvaalban élő uitlanderek között.

¹⁰³Politischer Gegenstand No. 16., 1900. július 25. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

Milner megnyitó beszédét tartalmazza. Néhány mondat után, amelyben a kormányzó az őfelsége kormánya és a két búr köztársaság között kirobbant ellenségeskedésről, illetve a búrok Fokföld elleni támadásáról (melyre az *unprovoked* (nem provokált) jelzöt használja) szól, a kormányzó összefoglalta a háború kirobbanása óta eltelt eseményeket, beszél a lázadás következtében Fokföldön szükségessé vált, illetve való intézkedésekről. A parlament a következő kérdésekkel fog foglalkozni: a lázadás elfojtása, kártérítés (*indemnification*), különleges bíróság alakítása a lázadók vezetői elleni eljárások lefolytatására (a büntetést a jelenleg érvényben levő törvények alapján fogják kiszabni). Különleges bizottság (*Special Commission*) létrehozása abból a célból, hogy megvonják a választójogot azoktól, akik nem tartoznak az engedelmes állampolgárok kategóriájába. A kormányzó bejelentette továbbá, hogy bizottságot hozott létre annak megállapítására, hogy milyen károkat okozott a gyarmaton a háború, és a kártalanításra vonatkozó javaslatokat a megfelelő időpontban a parlament elé terjessze.

A megnyitóbeszéd további részét az 1901-es pénzügyi évre vonatkozó javaslatoknak és intézkedéseknek szentelte, amelyek megtárgyalása a törvényhozás számára kedvezőtlen időpont ellenére is szükséges.

1900. augusztus 8-án¹⁰⁴ a dél-afrikai brit birodalmi politikáról ír a főkonzul. Nagy-Britannia meg szeretné erősíteni hegemoniáját, szupremáciáját Dél-Afrikában, és ezért az afrikáner népeesség politikai túlsúlyát, amely a brit birodalmi várakozások, remények, törekvések ellenében áll, meg kívánja szüntetni. Jelenleg a holland származású lakosok vannak többségben a Kapkolóniában. A briteknek egy évszázad is kevés volt ahhoz, hogy a holland származású polgárokat megnyerjék a brit gyarmati törekvéseknek, így tehát két lehetőségük maradt: hogy megfosszák a politikai szavuktól az afrikandereket, amennyire ez alkotmányosan lehetséges, illetve a britek számának bevándorlás útján való szaporítása.¹⁰⁵

Az első cél az ún. árulási törvény (*Treason Bill*) révén valósulhat meg, melyről épp a jelentés megírásának idején folytattak vitákat a parlamentben. A fehér lakosság az események időpontjában még nem volt többségben a két elfoglalt búr köztársaság területén. A többség kialakításának egyik lehetséges módjának a kiszolgált katonák, illetve a gyarmati önkéntesek (nagyjából 15.000 ember) betelepítését gondolták. A konzul szerint ez egy olyan kísérlet,

¹⁰⁴Politischer Gegenstand No. 18., 1900. augusztus 8. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹⁰⁵Ami gyakorlatilag meg is történt. 1914-ig Fokföld és Natal 761.000 bevándorlót vonzottak a brit szigetekről. A Dél-Afrikai Unió első, 1911-es népszámlálása szerint az anyaországból áttelepedettek 70%-a angol, 20%-a skót és mintegy 8%-a ír volt. Az 1902-es béke után tervszerű telepítésekkel igyekeztek nem csupán növelni az angolok arányát Transvaalban, illetve megteremteni az angol jelenlétet Oranjéban, hanem lehetőség szerint elérni az angolok dominanciáját. Részletesebben lásd: *Búr Gábor: A migráció egyes kérdései a 19. századi Brit Birodalomban.* In: *Öt kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei.* ELTE, Budapest, 2003. 27–45.

amely gazdasági szempontból sikerülhet is, de balul is kiüthet. A brit alattvalók bevándorlásának támogatása nemcsak politikai okokból volt fontos a brit kormánynak, mivel Rhodesia is a betelepítendő területek közé tartozott.

1900. augusztus 27-én¹⁰⁶ a háború alatt megjelent proklamációk és tájékoztatók összefoglalóját küldi meg mellékletként egy tekintélyes méretű füzetben. Magáról a jelentésekről nem ír különösebben, csak mellékletként küldi. A füzet az 1899 októberétől 1900 júniusáig megjelent, főleg a High Commissioner és a kormányzó által kiadott proklamációkat tartalmazza.¹⁰⁷

1900. szeptember 5-én¹⁰⁸ is jelentést küldött. A szeptember 1-én a transvaali Belfastban kiadott Lord Roberts-proklamációt, melyben őfelsége nevében anektálja a Dél-afrikai Köztársaságot, tegnapelőtt délután beterjesztették az itteni alsóház elé. A történelmi esemény bejelentését, mely a Reuters táviratán keresztül vált ismertté, a kormánypárt soraiból tapsal (*acclamation*), az ellenzék részéről hallgatással vették tudomásul. Az itteni körökben a hír bizonyos mértékben meglepetést keltett, mivel a *Speakers* nevű londoni újságra is hivatkozva az annexió hivatalosan már 1877-ben megtörtént, és sokan úgy gondolják, hogy Transvaalnak Nagy-Britannia részévé való (ismételt) anektálása egy újabb (és felesleges) annexió.

A proklamációt a követ mellékeli a jelentéshez. Arról a benyomásról, amit a proklamáció az afrikáner párt szélsőségeire gyakorolt, akik a dolgok új rendjével elégedetlenek, a követ megküldi az *Ons Land* nevű újság előző napi számában megjelent cikket. Az ország és nem a nép – írja az utóbbi cikk – került anektálásra. Lord Roberts proklamálta, hogy a két köztársaság területe ezentúl a brit birodalom részét képezi. Ennek a célnak az eléréséhez a brit birodalomnak emberek százezreire és ágyúk százaira volt szüksége. Mindaddig, amíg Lord Roberts rendelkezik ezzel a hatalommal, hogy a proklamációt támogassa, az annexiót keresztül is viszi.

A világ egyik katonai hatalma sem képes arra – folytatja a cikk írója –, hogy egy köztársaság szívét, azaz érzéseit megváltoztassa. A nép szíve, melyet átjár a keserűség Nagy-Britannia eljárásával az afrikáner népességgel szemben, marad olyan, amilyen volt; nem számít, hogy milyen proklamációk vagy ágyúk állnak vele szemben. Még világosabbá válik az, amit a szerző mondani akar a záró sorok fényében: nem a mi dolgunk, hogy megjósoljuk, milyen módon kormányozzák majd Dél-Afrikát, hogy milyen lesz Dél-Afrika sorsa, az

¹⁰⁶Politischer Gegenstand No. 19., 1900. augusztus 27. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹⁰⁷*Cape of Good Hope Proclamation Government Notices issued during the period October, 1899, to June 1900, having reference to and consequent on the outbreak of hostilities in South Africa.*

¹⁰⁸Politischer Gegenstand No., 20., 1900. szeptember 5. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

viszont teljesen biztos, hogy a nemzeti afrikáner párt megerősödik.

Augusztus 30-án és 31-én kb. 200 képviselő részvételével sor került egy gyűlésre (*Vigilance Conference*), melynek az volt a feladata, hogy az afrikáner párt tevékenységére válaszoljon, illetve hogy a közvéleményt megnyerjék az országon belül is – ugyanúgy, mint Angliában és a többi brit gyarmaton – az imperializmus ügyének, az imperialista politikának. A konferencia összehívását egy manifesztum kibocsátásával adták tudtul, ami a brit és ír választópolgárokat a küszöbön álló parlamenti választásokra való tekintettel imperialista értelemben befolyásolja.

1900. szeptember 11-én¹⁰⁹ a főkonzul egy újabb proklamációról számol be. (Lord Roberts tábornagy proklamációja azokról a polgárokról, akiket fegyverrel a kézben találunk Oranje Szabad Állam területén.) A mai [azaz szeptember 11-ei] lapokban jelent meg a mellékelt, szeptember 4-én kelt proklamáció, melyet Lord Roberts tábornagy adott ki, s melynek értelmében az Oranje Szabad Állam területén fegyverrel a kézben talált állampolgárok harcoló személyként (*combatant*) kerülnek besorolásra, ha bizonyítani tudják, hogy már az országuk anektálása előtt is egy kommandó (katonai csapat) tagjai voltak. Mindazokat azonban, akik bármilyen más módon vétenek a semlegesség ellen, lázadókként kezelik.

A főparancsnok jelen proklamációja lényegesen módosítja a korábbi proklamációját, melynek értelmében még minden fegyveres oranjei polgárt lázadóként azonosítanak, tekintet nélkül arra, hogy korábban is fegyveres testület tagjai voltak-e. (Melléklet: *New Proclamation to Orange River* [...].)

1900. szeptember 19-én¹¹⁰ a fokvárosi *Government Gazette* egyik újságcikkét küldi a High Commissioner 1910-es számú, Észak-Rhodesia és Barotseföld brit protektorátussá nyilvánításáról szóló rendeletének szövegével.

Ugyancsak 1900. szeptember 19-én¹¹¹ Lord Roberts újabb proklamációjáról ír. Mellékel egy újságcikket, amelyben Lord Roberts proklamációja olvasható, s melyet a High Commissioner utasítására jelentetett meg az itteni sajtó. A proklamáció arról szól, hogy Krüger elnök külföldre menekült. A két búr köztársaság lakóit, polgárait igyekszik meggyőzni arról, hogy a harcuk kilátástalan és tegyék le a fegyvert.

¹⁰⁹Politischer Gegenstand No. 21., 1900. szeptember 11. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹¹⁰Politischer Gegenstand No. 23., 1900. szeptember 19. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹¹¹Politischer Gegenstand No. 24., 1900. szeptember 19. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

1900. szeptember 16-án¹¹² beszámol Sauer korábbi miniszter *Independence Motion*jával kapcsolatos vitáról a fokföldi parlamentben. Mellékeli a *South African News* két számát (szeptember 25. és 26.), amelyekben a vita szövege megjelent.

1900. november 24-én¹¹³ a megbékélési politikáról, illetve Alfred Milner beszédéről számol be. A két búr köztársaság anektálása óta a pártok közötti harc Dél-Afrikában, vagyis pontosabban szólva a fokvárosi kolóniában, ahol az afrikáner elem a legnagyobb mértékben képviseltetik, egy teljesen új fázisba lépett. A két párt jelmondata a proklamációk kibocsátása óta: soha anektálás, illetve soha megbékélés volt. Azonban fordult a kocka és most már éppen a progresszívak azok, akik a megbékélési politika mellett szállnak síkra, míg a legszélsőségesebb afrikánerek kibékíthetetlen ellentétben állnak mindennel szemben, ami angol. A két párt a megbékélés szónak alapvetően különböző jelentőséget tulajdonít. Az afrikánerek akkor hajlandóak a megbékélésre, ha beszüntetik a háború folytatását, és a két búr köztársaság függetlenségét visszaállítják. Az afrikánerek azt mondják, hogy a holland (búr) ellenfelek legyőzése után mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az elkeseredés ne erősödjön, és sokkal többet kell tenni annak érdekében, hogy a sebek begyógyuljanak és a korábbi ellenségből barát váljon.

Cecil Rhodes is beszélt erről az október 14-ei megnyitó beszédjében a Dél-afrikai Liga éves konferenciájának megnyitásakor, melynek ő az elnöke. Rhodes azonban ennek a megbékélési politikának három feltételét sorolta fel: brit szupremácia, a Zambézitól délre minden civilizált embernek egyenlő jogok, illetve megbékélés (Versöhnlichkeit).

Buller tábornok ugyancsak ezt a megbékélő hangnemet ütötte meg Durbanben tartott beszédében, és idézte azt a hasonlatot, amelyet egyébként már Krüger elnök is használt a két szétválasztott marakodó kutyáról, amelyek nem nyugszanak, amíg be nem fejezik, amit elkezdtek. Amikor a háborúnak vége – folytatta Buller – gondoljunk erre a két kutyára, és tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy egy egységes és boldog országot teremtsünk.¹¹⁴

Alfred Milner november 8-ai beszédében ugyancsak ez a megbékélési politika jelenik meg. Milner élesen támadta azokat, akik a fajgyűlölet lángját lobbantják fel, melynek tüzeiben maguk is megégnek. Milner beszéde más szempontból is fontos, ugyanis szót ejtett benne egy teljesen új módszerről a meghódított területek pacifikálására vonatkozóan. Hogy a hadvezetésnek ezek az új módjai mik lesznek, azt még nem árulta el. A jelentésben ír arról,

¹¹²Politischer Gegenstand No. 25., 1900. szeptember 16. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹¹³Politischer Gegenstand No. 27., 1900. november 14. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹¹⁴A beszédéről olvashatunk a *New Zealand Herald* 1900. november 28-ai számában is. (<http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=NZH19001128.2.57>)

hogy Lord Robertstől a háború vezetését Kitchener¹¹⁵ veszi át, és reméli, hogy a búrok ellenállását véglegesen megtörik.

1900. december 12-én¹¹⁶ a worchesteri afrikáner kongresszusról számol be; a jelentéshez 2 db újságcikk tartozik mellékletként. Az 1. melléklet a *Cape Argus* című lap *Worcester Congress Deputation to the Governor* [*A worchesteri kongresszus küldöttsége a kormányzóhoz*] című cikke. A fokgyarmati Worcester városkában december 6-án sor került egy kongresszusra, melyen kizárólag az afrikáner párt tagjai vettek részt, s melynek célja az volt, hogy e tömegdemonstráció révén tiltakozzanak az Anglia által a búr köztársaságok ellen folytatott politika ellen és kifejezésre juttassák elégedetlenségüket a brit hadi vezetés által hozott drasztikus intézkedésekkel szemben.

A 2. mellékletként a *South African News* december 8-ai számát küldi el, melyet egyébként búrpartí lapnak (*pro-boer Blatt*) jellemez. Mindezen túl mellékel még egy jelentést a kongresszus által Sir Alfred Milnerhez menesztett küldöttség fogadtatásáról.

1900. december 19-én¹¹⁷ Lord Roberts elutazásáról ír, tudósít az indulásakor Fokvárosban rendezett fogadáson elhangzott beszédekről, illetve Lord Roberts parancsáról a dél-afrikai csapatoknak (*Armeebefehl, address to the troops*), végül Alfred Milner kinevezéséről a meghódított territóriumok adminisztrátorává.

A fokvárosban megrendezett ünnepség, melyet a leköszönő főparancsnok búcsúztatása kapcsán rendeztek, elhomályosított minden korábbi ünnepséget, melyet a hadi események kapcsán, illetve azok után tartottak (például a három ostromlott város – Kimberley, Mafeking és Ladysmith – felmentése, Baden–Powell¹¹⁸ tábornok látogatása és Buller tábornok átutazása).

Lord Roberts december 8-án érkezett meg ide Natalból a parancsnoki törzsével együtt; partraszállásakor a polgármester ünnepélyesen üdvözölte. A tulajdonképpeni búcsúünnepségek csak két nappal később kerültek sorra. Egy hivatalos villásreggelin (*dejeuner*) a kormányzó egy díszkardot ajándékozott a leköszönő parancsnoknak. A mellékelt

¹¹⁵Horatio Herbert Kitchener 1850–1916): brit tábornagy, 1899 decemberétől vett részt a búr háborúban, Lord Roberts vezérkari főnökeként (a gyakorlatban ő volt Roberts helyettese). 1900 novemberében ő követte Lord Robertset a főparancsnoki poszton. Követte a Lord Robert által alkalmazott stratégiát a gerillahadviselésre áttért búrok elleni harcban (koncentrációs táborok, búr farmok felégetése), de az is igaz, hogy a keményvonalas Milnerrel és a brit kormánnyal ellentétben egy, a búrokkal kötendő engedékenyebb békeszerződés híve volt. Az I. világháború idején hadügyminiszterré nevezték ki, 1916 nyarán hunyt el, amikor az *HMS Hampshire* nevű brit cirkáló, melynek fedélzetén Arhangelszkből visszatérőben volt Nagy-Britanniába, egy vihar közben aknára futott.

¹¹⁶Politischer Gegenstand No. 29., 1900. december 12. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹¹⁷Politischer Gegenstand No. 30., 1900. december 19. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹¹⁸Robert Stephenson Smyth Baden–Powell (1857–1941): brit tábornok, a cserkészmozgalom megalapítója. Ő volt az ostromlott Mafeking városának parancsnoka.

újságcikkben küldi Lord Roberts beszédeit a katonai műveletek állapotáról, a menekültek visszatéréséről, illetve a tábornagnak Milnerhez fűződő kapcsolatáról.

Mellékletként küldi azt a katonai parancsot is, melyet Lord Roberts a főparancsnoki poszt letétele alkalmából adott ki. Szintén mellékletként küldi a meghódított területek igazgatásában bekövetkezett változásról szóló jelentést/tájékoztatót. Még nem ismert annak az időpontja, hogy a kinevezett adminisztrátor mikor utazik Transvaalba, és a meghódított területek kormányzójaként mikor rendezi be a rezidenciáját.

1900. december 27-én¹¹⁹ a követ ír a búr csapatok támadásáról a Kapkolonia ellen. Lord Roberts a búcsúzásakor azt nyilatkozta, hogy a háborúnak gyakorlatilag vége (*“The war is practically over.”*), azonban ezt az állítást a legutóbbi hadi események cáfolni látszanak. Ezek a hadi események a brit csapatok számára szerencsétlen véget ért csatározások Nooitgedacht és Zastron mellett december 13-án. Az utóbbi csatában egy osztrák, név szerint Viktor von Ramberg báró, Brabant¹²⁰ lovasságának (Brabant’s Horse) 2. ezredének kapitánya bátran harcolt, de súlyosan (nem életveszélyesen) megsebesült. Ugyancsak ilyen szerencsétlen kimenetelű brit katonai vállalkozás volt Knox¹²¹ tábornok hadművelete Christiaan de Wet ellen. Utóbbinak ismét sikerült a csapatával az angol kordont áttörni.

Továbbá december 16-án és 17-én két búr csapat betörése a Kapkoloniába ugyancsak megmutatta, hogy a búrok ellenállása semmiképp sincs megtörve, és a háború végét messzebbre teszi az eddig gondoltnál. Már nincs szó arról, hogy a brit csapatokat kivonják Dél-Afrikából, inkább arról beszélnek, hogy a pacifikáláshoz további csapatokat (jelentős erősítést) kell Dél-Afrikába küldeni. Ez a mostani invázió olyan félelmeket vet fel, hogy a harcok újra fellángolhatnak azon a területen is, amiről már azt gondolták, hogy uralják. Ahogy azt a legutóbbi worchesteri kongresszus megmutatta, elegendő puszkapor [indulat] gyűlt össze ahhoz, hogy ezt is számításba vegyék.

A High Commissioner és a kormány tudatában van a veszélynek, ezért biztonsági szabályokat léptettek életbe a 12 határkerületben, melyek az Orange River Colony déli határa mentén alkotnak egy övezetet. December 20-án a kormány a mellékelt újságcikkben nyilvánosságra hozott egy írást a legutóbbi hadi eseményekről. Jóllehet már 11 nap telt el a búrok támadása óta, ezeken a jelentéseken kívül nincsenek igazán hivatalos jelentések a búr

¹¹⁹Politischer Gegenstand No. 31., 1900. december 27. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

¹²⁰Sir Edward Yewd Brabant (1839–1914): brit tábornok. 1899 novemberében könnyűlovas ezredet hozott létre (Brabant’s Horse), amelyet egészen az egység 1901 decemberében történt feloszlásáig vezetett.

¹²¹Sir Charles Edmond Knox (1846–1938) brit tábornok, a búr háború kitörése után a 16. gyalogsági dandár parancsnoka. Megsebesült a paardebergi csatában, 1902 májusában a blomfonteini helyőrség parancsnokává nevezték ki.

kommandók mozgásáról sem, amelyek Kritzinger,¹²² Brand és Hertzog¹²³ vezetése alá tartozhatnak. Nyugtalanító, hogy a bankok siettek a pénztartalékaikat az északabbra levő fiókjaikból olyan délebbre fekvő városokban biztonságba helyezni, mint Ceres és Craddock. Helyreállt a vasúti összeköttetés Kimberley-vel és Naauwporttal, illetve Naauwporton keresztül Blomfonteinnek, melyet egy helyen a búrok, más helyeken az árvíz szakított meg néhány nappal ezelőtt. Lord Kitchener, aki az inváziót követő néhány napban a legszigorúbb inkognitóban itt tartózkodott és a hadseregétől el volt vágva, időközben már visszatért északra.

1901. január 3-án¹²⁴ a hivatalos hadijelentésről, illetve a kormány intézkedéseiről számol be az invázió visszaszorítása érdekében. A kormány hadijelentései, melyet mellékletként megküld, áttekintést adnak a hadi eseményekről Transvaalban és az Orange River Colony-ban, illetve a búr invázió visszaveréséről a fokföldi kolóniában a december 27-ével végződő héttel bezárólag. A megnyugtató hangvétel ellenére, melyeket ezek a hivatalos írások sugároznak, a jelentés írója [azaz a konzul] nem tud megszabadulni attól a benyomástól, hogy az erőviszonyok a Kapkolóniában komolyabb fordulatot vettek annál, mint ami a mellékelt jelentésekből látszik. A kormány által hozott intézkedések ugyancsak megerősítik ezt a félelmet. Szintén mellékeli a miniszterelnök december 31-ei felhívását (*A call to arms*), amellyel a lojális polgárokat szólítja fel arra, hogy lépjenek be egy önkéntes haderőbe, amely csak az invázió visszaverésére, illetve a kommunikációs vonalak védelmére és (a búrok által veszélyeztetett kerületekben) a rend fenntartására szolgál. Már ma megkezdődött a sorozás, és Fokváros lakosságának minden rétegéből számosan jelentkeztek. A jelentkező önkénteseket három hónapra sorozzák be. A ma déli lap nyilvánosságra hozott egy táviratot Lord Kitchenertől, melyet az itteni parancsnokoknak írt és amelyet a jelentés szó szerint idéz.

A más, már megalakult vagy a közelmúltban életre hívott önkéntes csapatok (Freiwilligenkorps) szervezése, melyek közül néhányat meg is említ (például Cape Colony Cyclist Corps) már hetek óta folyik, de lassan halad. December 26-án Ceresben, Sutherlandben, Fraserburgben, illetve a tegnapi proklamációban Worcesterben is életbe lépett a statárium (*martial law*). Fokváros 60 angol mérföldes körzetében az összes olyan területet belevonták a statárium alá eső területekbe, ahol vasútvonal tart Kimberley felé és az Oranje folyóhoz.

¹²²Pieter Hendrik Kritzinger (1870–1930): búr tábormegvezető, gerillaparancsnok.

¹²³James Barry Munnik Hertzog (1866–1942): búr tábormegvezető, 1924–1939 között a Dél-afrikai Unió miniszterelnöke.

¹²⁴Politischer Gegenstand No. 1., 1901. január 3. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

1901. január 9-én¹²⁵ helyzetjelentést küld. Január 3-a óta, amikor jelentésben írt a véderő szervezéséről, lázas tevékenység figyelhető meg a katonai hivatal, a kormány, a városi önkormányzatok és az itteni városi és fővárosi követségek részéről, hogy Fokvárost védelemre kész állapotba hozzák és megtegyék a szükséges intézkedéseket azért, nehogy a dél felől közeledő búr csapatok (melyek jelenlegi tartózkodási helye ismeretlen) meglepjék őket. A parti lövegeket áthelyezték a városba, és megerősítették a Signal Hillt is. Lövegeket telepítettek a Signal Hillre, a Tafelbergre, a Lion's Headre, illetve a Devil's Peakre, mely utóbbi a Fokvárosból kivezető vasútvonalakat ellenőrzi. A rendelkezésre álló csapatokat a veszélyeztetett helyekre irányították.

A Colonial Defense Force, melynek parancsnokául Brabant tábornokot nevezték ki, négy osztályból tevődik össze: olyan emberek, akik tudnak lőni és lovagolni és készek a kolónia bármely pontján szolgálni; olyan emberek, akik tudnak lőni és lovagolni, de csak saját lakókerületükben (*district*), illetve Fokváros 100 mérföldes körzetében tudnak szolgálni; gyalogos katonák, akiket a kolónia egész területén bevethetnek, valamint gyalogos katonák, akik csak a helyi védelemben vethetők be.

Érthető, hogy a jelen körülmények között a külföldiek angol munkáltatóik részéről erkölcsi nyomás alatt állnak, hogy egyik vagy másik önkéntes csapatba belépjenek. Ha ezt nem teszik meg, fennáll a veszélye annak, hogy elvesztik állásukat. Hogy ez ellen fellépjenek, a konzulátus megkereste Alfred Milnert, aki ebben az ügyben együttműködőnek bizonyult és biztosította őket arról, hogy a külföldiek pozícióját/helyzetét semlegesként ismerik el és nem kényszeríthetők arra, hogy belépjenek a véderőbe.

A január 7-ei proklamáció értelmében hét további kerületben lépett érvénybe a rendkívüli állapot [a statárium]: Paarl, Stellenbosch, Calvinia, Clanwilliam, Piquetberg, Malmesbury és Tulbagh. A kolónia 74 körzetéből jelenleg 39 áll a statárium hatálya alatt. Magában Fokvárosban is bármelyik órában várják a rendkívüli állapot kihirdetését, amelynek a konzul személy szerint örülne is, mivel ezáltal a „gyűlölt búrbarát lapokat el tudják nyomni” (*die verhassten burenfrendlichen Blätter unterdrückt werden kann*). Tegnap letartóztatták a bond legfőbb lapjának, az *Ons Land*nak a szerkesztőjét egy több hónappal ezelőtt megjelent cikke miatt.

A mai napon megjelent a fokvárosi központi békebizottság (Zentrale Friedenskommittee Kapstadt) a Kapkolónia lakosaihoz intézett felhívása. Úgy tűnik a lapjukban megjelent cikkekből, hogy a [afrikander] pártnak szándékában áll küldöttséget küldeni Angliába, melynek feladata, hogy felnyissa az angol kormány, parlament és nép szemét a valódi dél-

¹²⁵Politischer Gegenstand No. 2., 1901. január 9. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

afrikai viszonyokról és a feltételezhető következményekről.

1901. január 17-én¹²⁶ helyzetjelentést küld. Mellékletként küld egy hivatalos hadijelentést a három hadszíntérről (Transvaal, Oranje, Cape Colony) a január 5-ével záródó hétről. Helyi lapokban megjelent publikációkból kivehető, hogy nemrégiben Murraysburgnál, amely a Richmondtól délkeletre levő vasútnál fekszik, s ahol a fenti jelentés szerint a Kritzinger Kommando található, véres harcokra került sor. Pletykák szerint ennek a kimenetele a brit egységek számára szerencsétlenül alakult.

Jelentik továbbá, hogy búr kommandók támadtak Sutherland kerülettől keletre és Worchester kerülettől északra. Bár ezek veszélyeztették a vasúti összeköttetést is, nincs hír arról, hogy ez megszakadt volna. Észak felé továbbra is rendszeresen közlekednek a vonatok. A megbízható hírek hiánya szabad teret enged a képzelőerőnek, és több pletyka is szárnyra kelt, amelyeknek azonban nem lehet hinni. Megbízhatóbb forrásból közölték a konzullal, hogy Clanwilliam körzetben az ottani lakosság körülzárt egy oda behatoló búr egységet. Ugyancsak pletykaszintű az, hogy a nagyobb ellenséges kommandók már nem elégednek meg csak azzal, hogy lovakat és élelmiszert rekviráljanak, hanem rabolják és fosztogatják az angol tulajdont is. Fokvárosban a védelmi egységek létrehozása már szinte befejeződött, már csak a frontra küldött csapatoknál van létszámhiány, ahová főleg a Western Province Mounted Rifles katonái kerülnek.

Brabant tábornok felhívása nem hozta meg a kívánt eredményt. Január 7-én a *Johannesburg Gazette* nyilvánosságra hozott egy jelentést transvaali polgárok két találkozájáról, akik honfitársaik között a békekötés érdekében tevékenykednek. A második bizottsági ülésen, melyre Pretoriában került sor, Lord Kitchener is jelen volt és tartott egy beszédet, melyen hangsúlyozta, hogy a búrok szempontjából mennyire kilátástalan és céltalan lenne a harcok folytatása. Melléklet: a *The Cape of Good Hope Government Gazette* január 11-ei (péntek) száma.

Az 1901. január 23-ai¹²⁷ helyzetjelentés szerint január 17-én nyilvánosságra hozták azt a proklamációt, melyet a fokvárosi angol loyalisták már vártak, nevezetesen arra, hogy kiterjesztették a szükségállapotot a Kapkolonia egész területére, kivétel három nagy kikötő, Fokváros, Simonstown mellett és elővárosi kerületek (voorte district), Wynberg. Továbbá kivétel a bennszülött territóriumok (Transkei, Tembuland, Griqualand stb.).

Fokváros és környéke területére azonban egyidejűleg életbe lépett az 1878-ban törvénybe iktatott békemegőrzési törvény (*Peace Preservation Act*) is, melynek következtében minden fegyvert be kellett szolgáltatni, amennyiben arra a tulajdonosnak nincs

¹²⁶Politischer Gegenstand No. 4, 1901. január 17. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹²⁷Politischer Gegenstand No. 5., 1901. január 23. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

fegyverviselési engedélye. Ennek az intézkedésnek az az oka, hogy a búr csapatok közvetlenül veszélyeztetik ezeket a kikötőket, és lakosságuk egy része nem tekinthető megbízhatónak. Mellékletek: a *South African News* vezércikkét is mellékeli a hadijelentéseken kívül, illetve zárásként megjegyzi, hogy a röviddel ezelőtt a hadszínterekről beérkező angol tudósító a háború előrelátható hosszáról szólva kijelentette, hogy nézete szerint a búrok addig fognak sikeres ellenállást tanúsítani, amíg elég lovuk lesz és 8-9 hónapon belül nem várható, hogy élelmiszerekben hiányt szenvedjenek. Mellékletek: *The Government Notice 67*.

Az 1901. január 30-án¹²⁸ kelt helyzetjelentésben arról számol be, hogy itt is Viktória királynő gyászszertartása, illetve temetése köti le a figyelmet. A hírekben ezen kívül nem is nagyon jelenik meg más.

Január 26-án a városháza előtt került sor VII. Eduárd trónra lépésének ünnepélyes bejelentésére. A nemzeti gyászban a város lakosságának minden rétege osztozik, és legalábbis ideiglenesen elcsendesültek az ellentétek. Úgy látszik, hogy ez a hangulat a katonai hadműveleteket is megbénította, legalábbis a Kapkolonia területét illetően. Mellékletként küld egy újságcikket a 24-ével végződő hét katonai eseményeiről és megjegyzi, hogy ezek a jelentések gyakran nem teljesek, és ezt az is bizonyítja, hogy európai újságokból tudták meg a december 29-ei támadás hírért, amit a Machadodorp–Lydenburg vonalnál levő Helvetia ellen követtek el a búrok (a kormány január 3-ai memoranduma nem is említette, hogy erre sor került).

A kolónia területén továbbra is folyik a macska-egér játék a szétvert búr kommandók és az őket üldöző brit csapatok között, de döntő csapásra még nem került sor. A pletykák a Clanwilliam városában kirobbant felkelésről (melyről említést tett egy korábbi jelentésében) nem bizonyultak megalapozottnak, viszont afelől már nem igazán lehet kétség, hogy a búrokat Calviniában az ottani lakosságtól nemcsak passzív szimpátia, hanem aktív támogatás formájában is segítik.

1901. február 6-ai¹²⁹ helyzetjelentéséhez mellékletként küldi a legutóbbi heti Bulletin a hadszíntereken lezajlott legutóbbi eseményekről. Ezek a jelentések teljesen hallgatnak a január 28-án Tabaksbergnél, Winburgtól délre az Orange River Colony-ban lezajlott ütközetről, melyben Knox tábornokot Christiaan de Wet csapatai legyőzték. A csata az idáig nyilvánosságra hozott veszteséglistákból ítélve nagyon véres lehetett.

A High Commissioner február 1-ei proklamációja, melyet egy újságvivágás formájában mellékel, óhatatlanul felveti a feltételezést, hogy a szabad államokban harcoló búr csapatok

¹²⁸Politischer Gegenstand No. 6., 1901. január 30. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹²⁹Politischer Gegenstand No. 7., 1901. február 6. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

útja, ahogy parancsnokuk kijelenti, egy másik győzelemnek köszönhetően szabad a Kapkolonia felé. Az első búr invázióban résztvevő búr kommandók kisebb csapatokra oszlottak szét, és keresztül-kasul járnak a Kapkoloniát a nyugati Calviniatól a keleti Union Dale-ig, s eközben lovakat és élelmet rekvirálnak.

A háborús törvényekkel összefüggésben ír a lovak kényszerfelvásárlásáról, illetve a fegyverek kötelező beszolgáltatásáról annak érdekében, hogy ne kerüljenek az ellenség kezébe. Az itteni afrikáner lap hivatkozik londoni újságoknak egy nemrégiben publikált anyagára, amelyben egy névtelen levél jelent meg, amely állítólag egy brit tisztől származik, aki Lord Kitchenert azzal a váddal illeti, hogy azt a titkos utasítást adta a csapatoknak, hogy ne ejtsenek foglyokat és ne tanúsítsanak kegyelmet (mellékeli ezt az újságcikket is).

1901. február 14-én¹³⁰ ír a büntetőeljárásról az itteni afrikáner lap szerkesztője ellen a Lord Kitchener elleni támadás miatt. A fentebbi jelentésben említett cikk megjelenését követően a *South African News* visszatért a témához, és szeretné megerősíteni azt a hitet az olvasóiban, hogy a névtelen brit hivatásos katona állításai nem teljesen légből kapottak. Várható volt, hogy a helyi hatóságok a főparancsnok elleni hallatlan támadást nem hagyják szó nélkül. S valóban, a nevezett lap kiadóját február 7-én letartóztatták azzal a váddal, hogy felforgató cikket hozott nyilvánosságra. A szokásos jogi formalitások után azonban egy 2000 fontos óvadék ellenében szabadon engedték.

A *South African News*ban és a helyi lapokban is megjelent az a táviratváltás (melyre még a letartóztatás előtt került sor), amely a kolónia főügyésze és Kitchener között zajlott le. Ebből kiderül, hogy a főügyész szükségesnek ítéli, hogy pusztán formális okokból Lord Kitchener valamilyen magyarázatot adjon az ellene felhozott vádakra, mielőtt a büntetőjogi felelősségre vonás megtörténhetne. Ennek a lépésnek a révén a kormány előnyös helyzetbe került. Kitchener azzal válaszolt, hogy a *South African News*ban megjelent állítások teljességgel alaptalanok. A vád alá helyezett szerkesztő ellen csak később kerül sor a büntetőeljárás lefolytatására. Eközben a *South African News* tovább képviseli azt az álláspontját, melyet az annexiós politikával ki nem békült afrikáner párt is képvisel.

Az 1901. február 20-ai¹³¹ helyzetjelentéshez mellékeli a hadijelentések február 14-ei számát. A jelentések szerkesztésével jelenleg egy P. Homan Folliot nevű angol ezredes van megbízva. Az említett memorandum egy sikeres angol hadműveletről számol be, amit valószínűleg a Botha¹³² által vezetett búr kommandó ellen hajtottak végre Transvaal déli

¹³⁰Politischer Gegenstand No. 9., 1901. február 14. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹³¹Politischer Gegenstand No. 7., 1901. február 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹³²Louis Botha (1862–1919): dél-afrikai (búr) hadvezér, politikus és államférfi. A búr háború kitörésekor Lucas Meyer tábornok alárendeltségében harcolt, majd Joubert tábornok halála után ő lett a transvali búrok főparancsnoka.

területén, s ennek eredményeként visszafoglalták Philipstown városát és Szváziföld felé szorították vissza a búr csapatokat.¹³³ Lord Kitchener lakonikus jelentése, miszerint a búr tábornok, akinek kíséretében feltehetően Steyn elnök is ott van, a Tabaksbergi csata után január 29-30-án, melyben Crewe¹³⁴ alezredes hadoszlopa oly jelentős szerepet játszott, erőltetett menetben dél felé vonult. Mialatt Lord Kitchener azon fáradozik, hogy energikus katonai hadműveletekkel elérje legveszélyesebb ellenfelei legyőzését, nincs hiány más részről békés próbálkozásokban sem arra, hogy rávegyék a búrokat az önkéntes fegyverletételre. Mellékletek: *South African News*, február 13., illetve *Government Notice Nr. 152.*

1901. március 13-án¹³⁵ a legutóbbi hadijelentésről számol be. Ír Sir Alfred Milner elutazásáról Transvaalba és az új kormányzó megérkezéséről. Mellékletként küldi a legutóbbi *Government Bulletin*-t.

A hadijelentések publikálásában kéthetes szünet volt. A legutóbbit március 3-án hozták nyilvánosságra. Ez az, ami beszámol Christiaan de Wet visszavonulásáról, miután Hertzog kommandójával egyesült. A búr vezetők, akiket eddig nem tudtak elfogni, ismét kitörtek abból a gyűrűből, amit a brit csapatok vontak köréjük. Így legalább a kolónia nyugati részét megtisztították az ellenségtől (az északin még található kisebb búr csapatok). Keleten van Kritzinger kommandója és más ellenséges egységek: Cradock közelében, illetve Port Elizabeth szomszédságában érezhető volt a jelenlétük.

Legfontosabb események február óta: Sir Alfred Milner Pretoriába utazása és utódja, Sir Walter Hely–Hutchinson¹³⁶ megérkezése. Milner február 28-án délután hagyta el sietősen Fokvárost. Lord Kitchener távirata, melyben egyébként azt tanácsolja, hogy sürgősen utazzon el, már nem érte utol. Milner a város polgármesterének írt levelében így indokolta távozásának sietős voltát: „*A nyilvánosságra nem tartozó okok miatt már így is tovább kellett itt maradnom, mint eredetileg terveztem, s hasonló okok kényszerítettek most arra, hogy azonnal és minden előzetes bejelentés nélkül távozzak.*”

Előzetes békefeltételek: ha a mai pletykák nem teljesen légből kapottak, akkor az utóbbi napokban a transvaali Middelburgben sor került egy találkozóra Alfred Milner és Schalk–Burgher¹³⁷ között, melyben a béke-előfeltételek kerülnek meghatározásra.

¹³³Ezekről az eseményekről olvashatunk egyebek között a *New Zealand Herald* 1901. február 28-ai számában is (<http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=NZH19010218.2.41>).

¹³⁴Sir Charles Preston Crewe (1858–1936): angol katonatiszt, később dandártábornokká léptették elő.

¹³⁵Politischer Gegenstand No. 12., 1901. március 13. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹³⁶Sir Walter Francis Hely–Hutchinson (1849–1913): angol–ír diplomata. Natal (1893–1901), majd a Kapkolónia kormányzója (1901–1910) volt.

¹³⁷Schalk Willem Burger (1852–1918): dél-afrikai hadvezér, államférfi, 1900 és 1902 között (miközben Krüger elnök Európában próbált támogatást szerezni a búrok számára) Transvaal ügyvezető elnöke.

1901. március 20-án¹³⁸ egyebek között a legutóbbi hadijelentésekről ír. Mellékletként küldi a 13-ával záródó hét katonai eseményeit összefoglaló jelentést. Azóta a hírek hiányából úgy ítélhető meg, hogy szünetelnek a hadműveletek, ami bizonyára a middelburgi béketárgyalásokkal van összefüggésben. Úgy néz ki, hogy kudarcba fulladtak a béketárgyalások. Botha és más búr vezetők készek lettek volna, hogy Kitchener számára elfogadható feltételek mellett lerakják a fegyvert és csak a nem-megbékélő búrok, mint de Wet vagy Steyn elnök nyomására szakadtak meg a béketárgyalások.

A béke iránti növekvő igény az itteni sajtóban is egyre érezhetőbb. Az utóbbi időben a sajtóban az ellenség megítélésénél enyhébb hangot ütnek meg. A *Treason Act* értelmében e hónap 8-ától a Dordrechtben összehívott különleges bíróságon büntetőjogi eljárások zajlanak felségárulás és lázadás vádja alatt álló búrokkal szemben, akik abban a kerületben laknak. Az eddig meghozott ítéletek viszonylag enyhék.

1901. április 24-én¹³⁹ a búrpartii sajtó több szerkesztőjének peréről számol be. Április 18-án és 19-én a helyi esküdtbíróság előtt került sor a négy itteni búrpartii lap szerkesztői elleni eljárás utolsó szakaszára. A négy említett lap a *The South African News*, az *Ons Land*, a *Het Oosten* és a *Worcester Adviser*. Minden esetben sértő vádakkal elkövetett becsületsértés volt a vád, mely a *South African News* esetében Lord Kitchener ellen irányult, a három másik lapnál pedig French¹⁴⁰ tábornok ellen. Egy esetben (a *Worcester Adviser*nél) a felkelésre való felbujtás is a vádak között szerepelt.

A legnagyobb érdeklődést a Lord Kitchenerrel kapcsolatos tárgyalás váltotta ki. A fentebb említett lapok közül az egyik azzal vádolta French tábornokot, hogy ágyúkkal lövetett egy farmot, ahol nők és gyerekek is voltak, annak ellenére, hogy egy alárendeltje erre felhívta a figyelmét, és kb. azt mondta, hogy az afrikánereket el kell törölni a föld színéről (von Erdoeben weggefegt werden). A lap cikkét két másik, a jelenlegi eljárásban szereplő lap is átvette. A *Worcester Adviser*ben hajmeresztő, a britek által nők és gyerekek ellen elkövetett szörnyűségekről számoltak be.

A két fokvárosi újság vezetője esetében egyéves, a másik két sajtóorgánium szerkesztője esetében 6 hónapos kényszermunka volt az ítélet. A *Worcester Adviser* esetében továbbá a lázításra való felbujtás vádja miatt 100 fontos pénzbüntetés és 2 hónapos kényszermunkát mondtak ki. A szigorú, ha nem is drákói ítéleteket az ellenzéki sajtóban dühödten fogadták. A

¹³⁸Politischer Gegenstand No. 13., 1901. március 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹³⁹Politischer Gegenstand No. 15., 1901. április 24. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁴⁰John Denton Pinkstone French (1852–1925): brit tábornagy, lovassági parancsnok.

búr ügy szélsőséges híveiben azt a hatást keltik, hogy az elítélteket mártírnak állítják be.¹⁴¹

1901. május 8-án¹⁴² beszámol Alfred Milner elutazásáról. A mai napon az Angliába induló postagőzösön Alfred Milner elhagyja Dél-Afrikát mintegy féléves politikai tevékenység után, melynek eredménye a háború, illetve a búrok és angolok ellenségeskedése. Bár tudott dolog volt, hogy a High Commissioner a két búr territórium kormányzójává és a miniszterré való kinevezés óta tervezte, hogy szabadságra Angliába utazik, Milner távozása közvetlenül a Louis Botha tábornokkal folytatott béketárgyalások kudarca után mondhatni szenzációt keltett.

1901. július 16-án¹⁴³ beszámol három fokföldi politikus kijelentéseiről a jelenlegi helyzettel kapcsolatban. Három, különböző pártállású gyarmati politikus is beszélt a jelenlegi helyzetről az elmúlt héten. Sir Gordon Sprigg, a (fokföldi) miniszterelnök július 15-én egy imperialista antibond álláspontot képviselt a katonai, politikai és pénzügyi helyzetről tartott hosszabb beszédében. Sprigg hivatásos politikus, Rhodes egyik követője. Nem túl jó szónok, de olyan politikus, aki pénzügyminiszterként már bizonyított, és akinek az ítéletére és sokéves tapasztalatára sokan sokat adnak.

Rose–Innes, a Sprigg-kormány igazságügy-minisztere nagyon mérsékelt és középutas politikus, akit a londoni *Times*nak adott interjújában Sir Campbell Bennett támad az amnesztia-javaslatá miatt.

A Kapkolonia korábbi angol miniszterelnöke (Schreiner) egyik volt kollégájának írt, és együttérzését fejezte ki amiatt, hogy a Scheepers¹⁴⁴ parancsnoksága alatt álló kommandó lerombolta a családi székhelyét. Akik ismerik Schreinert, azok nem lepődtek meg azon, amit mondott, de a szélesebb közvélemény nem tételezte volna fel róla, hogy ilyeneket mond.

Az 1901. július 18-án¹⁴⁵ kelt jelentésben szerepel egy július 17-éről szóló idézet, amely a johannesburgi hivatalos körök lelkiállapotát illusztrálja (*“We are very dull here, waiting for something to turn up [...]”*). A jelentésben megemlíti, hogy a hadműveletek súlypontja most már kétségtelenül a Kapkolonia területére esik.

Az 1901. augusztus 7-ei¹⁴⁶ helyzetjelentés arról számol be, hogy a katonai helyzet a

¹⁴¹A Francois Stephanus Malan (az *Ons Land* szerkesztője), J. A. Vosloo (a *Het Oosten* szerkesztője), illetve J. E. De Jongh (a *Worcester Adviser* szerkesztője) elleni eljárásról bővebben lásd: F. A. Mouton: R V Malan (1901): Politics, Justice and the South African War, 1899–1902. *Fundamina: A Journal of Legal History*, 15, 1, 2009.

¹⁴²Politischer Gegenstand No. 16., 1901. május 8. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁴³Politischer Gegenstand No. 17., 1901. július 16. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁴⁴Gideon Jacobus Scheepers (1878–1902): búr parancsnok. Katonai pályafutását 1895-ben kezdte a transvaali tüzérségnél, ahol heliográfusként (heliográf: a napsugarak felhasználásával üzeneteket továbbító készülék), illetve távirázként szolgált. Angol hadifogságba esett, árulás vádjában bűnösnek találták és 1902 januárjában Graaf-Reinetben kivégezték.

¹⁴⁵Politischer Gegenstand No. 18., 1901. július 24. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁴⁶Politischer Gegenstand No. 20., 1901. augusztus 7. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt,

Kapkolóniában egyáltalán nem nevezhető kielégítőnek. A brit csapatösszevonások ellenére az angolok az utóbbi időben néhány kisebb vereséget szenvedtek. 21-én Jackal Fontein mellett egy angol ezredes lovakat vesztett a hadoszlopából, egy másik esetben egy búr rajtaütés során 800 hadra fogható lovat zsákmányoltak.

Hogy mennyire nehéz a brit csapatok számára az, hogy az összterületen a nyájukat, gulyákat őrizték, illusztrálja az is, hogy az újságjelentések szerint kb. 40 ezer juhot kellett leölni, mert nem tudták követni a hadoszlopot és a parancs szerint, amelyet legutóbb adtak ki, ilyen esetekben le kell ölni az állatokat, hogy ne kerüljenek búr kézbe. Az utazók ellenőrzését megerősítették, a vasút használata egy bizonyos helytől északra engedély nélkül nem lehetséges.

1901. szeptember 4-ei¹⁴⁷ helyzetjelentéshez a konzul két mellékletet is küld. Az utóbbi év folyamán inkább rosszabbodott a helyzet a kolóniában, mintsem javult volna. A búr kommandókat számos besorozott katonával erősítették meg. Az egyik kerület farmerjei 300 lovat gyűjtöttek össze és átadták az egyik kommandónak támogatásukként.

A brit katonai hatóságok gyakran túlságosan szigorú fellépése nem növeli a kolónia népességének lojalitását. Ezt illusztrálja a következő jellegzetes eset: egy [angol] parancsnok kiadta a parancsot, hogy a farmerek minden lovakat beszolgáltatni kötelesek. A parancsot gyakorlatilag szóról-szóra teljesítették. Ezután a farmerek kérték, hogy néhány lovat adjanak vissza nekik [hogy hazamehessenek], ezt azonban megtagadták és sokuknak a csomagjaikkal a hátukon 30, 50 vagy akár 60 mérföldet kellett gyalogolniuk vissza hazáig.

A katonai helyzetről ellentmondásos jelentések állnak rendelkezésre. Visszaérkezett a High Commissioner. Lord Milnerrel együtt Lyttelton¹⁴⁸ tábornok is megérkezett, majd minden különösebb ceremónia nélkül továbbutazott észak felé. Feltehetőleg rövidesen átveszi a parancsnokságot Lord Kitchenertől.

1901. szeptember 3-án¹⁴⁹ arról ír, hogy a külföldi lapokat elkobozzák a katonai hatóságok. Dél-Afrika minden olyan területén, ahol statárium van érvényben, érvényes az a rendelkezés, hogy cenzori ellenőrzés nélkül semmilyen külföldi sajtóterméket nem lehet árusítani, csak az angliaiakat és a tengerentúliakat.¹⁵⁰

1901)

¹⁴⁷Politischer Gegenstand No. 22., 1901. szeptember 4. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁴⁸Sir Neville Gerald Lyttelton (1845–1931): brit tábornok, a búr háborún kívül szolgált az angol–egyiptomi háborúban és a szudáni háborúban is. 1902-ben a dél-afrikai alakulatok főparancsnoka lett, és igyekezett javítani a britek és a búrok közötti viszonyt.

¹⁴⁹Politischer Gegenstand No. 23., 1901. szeptember 3. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁵⁰A jelentésből nem derül ki egyértelműen, hogy a tengerentúli sajtótermékek mit takarnak, de feltehetően az amerikai, kanadai, illetve az ausztrál és új-zélandi lapokról van szó.

1901. szeptember 11-én¹⁵¹ a britek egyik katonai sikeréről, Kommandant Lötter és az általa vezetett kommandó elfogásáról számol be. A hét eseménye az angol Harry Scobell¹⁵² ezredes által végrehajtott haditett: Lötter¹⁵³ (Lotter) parancsnok elfogása Petersburg mellett heves harcok után. A búrok oldalán a sebesültekben és halottakban mért veszteség meghaladta az 50%-ot. Bár a nevezett kommandó nem számít a legjelentősebbek közé, és összességében csak 150 főre tehető a létszáma, a morális hatás, amit a brit siker okozott mégis nagyon jelentős.

Az 1901. szeptember 18-ai¹⁵⁴ helyzetjelentés megemlíti, hogy lejárt a Lord Kitchener proklamációjában megadott szeptember 15-ei határidő. A proklamációtól változást vártak az itteni politikai helyzetben, de ez egyelőre nem következett be. Még nem mérhető fel a proklamáció jelentősége, mert a kedvezőtlen időjárás miatt megszakadt a vasúti összeköttetés az északi részekkel.

Mindazonáltal a jelek arra utalnak, hogy az angol remények szertefoszlottak. Ezt támasztja alá az a mai napilapokban megjelent jelentés is, melyet a War Office augusztus 26-ai távirata tartalmaz, s mely szerint a legmagasabb búr katonai parancsnokok egyike sem, azaz sem Schreiner, sem de Wet, sem Botha nem akar hallani fegyverletételről.

Az 1901. október 2-ai¹⁵⁵ helyzetjelentés beszámol Botha tábornok kivonulásáról Natalból. Hogy milyen messzire jutott, arról a hivatalos és magánúton szerzett hírek ellentmondásos információkat tartalmaznak. A Tital melletti zuluföldi határon sor került egy, a búrok számára kedvezőtlenül alakuló és nagy veszteséggel járó csatára. Mások viszont azt feltételezik, hogy Botha erőltetett menetben egészen Dundee-ig eljut.

Kisebbségekben nem volt hiány; a búrok úgy tűnik elfoglalták Van Rhyne's Dorpot és Clanwilliam felé vonulnak. Úgy látszik, hogy a búrpartai oldal nem ok nélkül feltételezi, hogy a katonai parancsnokok hallatlan intézkedései a lázadás karjaiba hajtják az ottani polgárokat.

Wellingtonból jelentették a következő tanulságos esetet. Az ottani brit katonai parancsnok a házak ajtaja fölé azt íratta fel, hogy vegyék le a kalapokat (*Hut ab!*) és csak angolul beszéljenek (*Nur englisch sprechen!*).

¹⁵¹Politischer Gegenstand No. 24., 1901. szeptember 11. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁵²Sir Henry Jenner „Harry” Scobell (1859–1912): a búr háború kitörésekor őrnagy a brit hadseregben. Részt vett a paardebergi csatában és harcolt Kimberley felmentésénél is. 1901 szeptemberében Groenkloofnál meglepte Lotter kommandóját, és a kialakuló csata után az egység katonáinak többségét fogságba ejtette. A sikert követően ezredessé léptették elő.

¹⁵³Johannes Lotter (?–1901): búr kommandó-parancsnok. Angol fogságba esett, és (mivel hivatalosan a Kapkolónia polgára volt) 1901 októberében lázadás miatt Middleburgben kivégezték.

¹⁵⁴Politischer Gegenstand No. 25., 1901. szeptember 18. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁵⁵Politischer Gegenstand No. 27., 1901. október 2. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

1901. október 16-án¹⁵⁶ arról számol be, hogy a háborús törvénykezést kiterjesztették a Kapkolonia számos kikötőjére. Október 9-én a rendkívüli állapotot kiterjesztették a Kapkolonia kikötővárosaira, azaz – a bennszülött territóriumok területét kivéve – immár a Kapkolonia egész területén érvényes a rendkívüli állapot. Ezzel egy időben nyilvánosságra hoztak egy Special Army Order-t is. Melléklet: a *Cape of Good Hope Government Gazette* október 9-ei rendkívüli kiadása.

Az 1901. október 30-ai¹⁵⁷ helyzetjelentéshez mellékeli a 27-ei hivatalos katonai jelentést a hadműveletekről a korábbi [búr] köztársaságokban. Érdekes az a jelentés, amelyet mellékletként is küld, s amely szerint a búrok veszteségei a harmadik negyedév folyamán 6.246 emberre, 271.011 lövedékre, 32.161 lóra és 93.360 szarvasmarhára rúgnak.

Elhatározták a johannesburgi Mine Guard (bányaőrség) feloszlását. Ugyancsak mellékel egy jelentést (egy újságkivágást) Lord Milner október 25-ei Johannesburgban tartott beszédéről, mely kedvező fogadtatásra lelt (*Lord Milner's visit to Natal, interesting speech in the capital*).

Az 1901. november 6-ai¹⁵⁸ helyzetjelentéshez négy hivatalos kommunikét mellékel, október 30-áról, illetve november 1-éről, 2-áról és 4-éről. Az elmúlt hét legfontosabb katonai eseménye a Benson-hadoszlop által Bakenlaagte-nél elszenvedett veszteség volt. Az angolok két ágyút vesztek el, és több százra tehető az áldozatok száma. Benson ezredes halálát mindenki fájjalja itt, mivel ő volt az egyik legképzettebb és legrátermettebb angol katona.

Wynne¹⁵⁹ tábornok (General Officer commanding Cape Colony District) jelenleg Pretoriában tartózkodik, utazása valószínűleg összefügg a dolgok újrendezésével.

Az 1901. november 20-ai¹⁶⁰ helyzetjelentés szerint a transvaali helyzet semmiképpen sem tűnik kielégítőnek. Megbízható források jelentik, hogy Lord Kitchener keleti, Botha tábornok elleni hadműveletének sikertelensége miatt rendkívül dühös. A búroknak valószínűleg könnyen fog menni, hogy az utóbbi időben szünetelő rablóhadjárataikat/fosztogató vállalkozásaikat folytassák.

Hogy milyen a helyzet a Kapkoloniában, azzal kapcsolatban egy tisztviselő a következőket mondta. A Kapkoloniában nincs központi vezetés, minden kapkodva történik,

¹⁵⁶Politischer Gegenstand No. 30., 1901. október 16. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁵⁷Politischer Gegenstand No. 34., 1901. október 30. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁵⁸Politischer Gegenstand No. 35., 1901. november 6. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁵⁹Sir Arthur Singleton Wynne (1846–1936): brit tábornok. A spionskopi csata után ő vette át a 11. gyalogsági dandár parancsnokságát a halálos sebet kapott Edward Woodgate tábornoktól. A Tugela Heights-i csatában súlyosan megsebesült, de felépülése után még 1902 elejéig Dél-Afrikában szolgált.

¹⁶⁰Politischer Gegenstand No. 37., 1901. november 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

minden vezető saját szakállára dolgozik. A hozzáértő katonai vezetés hiánya szomorú, minden katonai csapatnál hiányzik a kedv, és ha valami eredmény van is, az mindig a búroknak kedvez.

1901. december 4-én¹⁶¹ beszámol a Kapkolonia miniszterelnökének beszédéről. John X. Merriman, a fokföldi parlamentben az ellenzék vezére nem ok nélkül számít a világ legnagyobb pesszimiztájának. A mostani miniszterelnök, Gordon Sprigg, aki egyben Merriman utóda is a pénzügyi tárca élén,¹⁶² nyilvánvalóan feladatának tekinti, hogy a világ számára optimiztának tűnjön. Beszéde, amit akkor tartott, amikor a búr bandák rátámadtak a Kapkoloniára, s ami arról szólt, hogy a helyzet sosem volt jobb, még nincs elfelejtve.

Most Gordon Sprigg számára adódott alkalom, hogy többé-kevésbé hasonlóan nyilatkozzon. Beszéde, amit újságkivágásként mellékel, sok érdekes dolgot tartalmaz, illetve egy ellentmondást is. A *South African News* betiltása óta nincs olyan médium, amely ilyen kijelentéseket tartalmazna. A kormánypárti sajtó pedig mint történelmi eseményről ír a beszédről.

1901. december 11-én¹⁶³ rövid helyzetjelentést küld. Bruce Hamilton¹⁶⁴ tábornok 93 foglyot ejtett és 26 szekér is a birtokába került a december 7-ei meglepetésszerű rajtaütéskor. 104 búr esett fogságba a Badenhorst¹⁶⁵ kommandóból, akiket a Colenbrander ezredessel együttműködő Dawkins ezredes ejtett fogságba. Négy búr megölték. A hadi törvénykezés bevezetése után felerősödött a rekvirálás: két területen 1070, illetve 5000 lovat foglaltak le az angol hadsereg részére.

Az 1901. december 18-ai¹⁶⁶ helyzetjelentés arról számol be, hogy a legutóbbi jelentés óta kedvezőbbek a hírek. Katonai sikerekről számolnak be: Bruce Hamillton tábornok seregének Williams ezredes által vezetett szárnya december 14-én Witkrantznál rajtaütött Piet Viljoen¹⁶⁷ táborán, több búr megölték, sokan hadifogságba estek. (Ezekről mellékletként küldi a jelentést.) A legnagyobb katonai siker mindazonáltal Kritzinger fogságba esése, aki december 16-án Hanover Roadnál megsebesült, és több tisztjével együtt a brit csapatok kezére került.

¹⁶¹Politischer Gegenstand No. 39., 1901. december 4. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁶²Treasurer-General of the Cape.

¹⁶³Politischer Gegenstand No. 40., 1901. december 11. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁶⁴Sir Bruce Meade Hamilton (1857–1936): brit tábornok, kulcsfontosságú szerepet játszott Naauwpoort elfoglalásában. Később a Kelet-Transvaalban tevékenykedő brit alakulatok parancsnoka volt.

¹⁶⁵A parancsnokot, C. P. S. Badenhorstot néhány nappal később (december 14-én) Sterkfonteinnél fogták el.

¹⁶⁶Politischer Gegenstand No. 41., 1901. december 18. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁶⁷Piet Retief Viljoen (1853–1926): búr tábornok.

1901. december 26-án¹⁶⁸ kelt helyzetjelentéséhez mellékeli a december 26-ai *Bulletint*. Ahogy a napilapokból kivehető, és ahogy a konzul személyesen is érzékeli, angol részről jelentős erőfeszítéseket tesznek, hogy a háborút még a jövő év júniusi királykoronázás előtt befejezzék. A tőzsdén, mely hosszú ideje nem volt olyan szilárd, mint az utóbbi néhány napban, szintén jó a hangulat. Kifejezésre jutott a remény, hogy a legrosszabbon már túl vannak.

A peremkerületekben a lassú, de folyamatos munka-újrafelvétel is sokat tehetett ahhoz hozzá, hogy a még hadban álló búrok is belássák a harc kilátástalanságát. Az elmúlt héten fehér bányamunkások újabb csapatait küldték ki az egyik ottani bányába. Ugyancsak jó hír, hogy egy Fokvárosból induló különvonattal két nagyvállalat is visszaszállította Johannesburgba az értékpapírjait és a könyvelését.

Az 1901. december 31-én¹⁶⁹ kelt helyzetjelentésében viszont arról tudósít, hogy szokatlanul jelentősek voltak az angol veszteségek. Az utóbbi időben újra nagyon aktívnak látszanak a búrok; több helyen is több-kevesebb sikerrel támadták meg a vasútvonalakat.

Magánlevelekből úgy veszi ki, hogy egy kommandónak sikerült egy vasúti hidat komolyan megrongálnia és ezáltal ideiglenesen megszakadt a közlekedés. Ugyanakkor gyarapodnak azok az optimista meglátások, melyek az általános helyzetet úgy ítélik meg, hogy mindez csak egy utolsó fellángolása a háború tüzének.

1902. január 22-én¹⁷⁰ azt írja, hogy a hadszínterek északi részén történekről a császári és királyi alkonzul, Freiherr von Pitner (Pretoriából) már egy sokkal pontosabb jelentést küldött annál, mint ami innen lehetséges lenne. A Kapkolóniában az utóbbi hetek legfontosabb eseménye a mafekingi hadművelet volt, illetve Gideon Jacobus Scheepers búr parancsnok hadbíróvági elítélése és kivégzése. Magánjellegűleg elmondták nekik, hogy a búr támadás Mafeking közelében nagy sikerrel zárult, és számos ember csatlakozott a kommandóhoz. A zsákmányul ejtett állatokkal együtt számos nyájőr (*cattleguard*) is fogolyként a búrok kezére került. 250-300 újonc állt a búrok oldalára, részben az ún. non-combattantok (*Nicht-kombattanten*) közül.

Január 17-én Gideon Scheepers búr parancsnokot halálra ítélték; az ítéletet január 18-án végrehajtották. Még nehéz megítélni, hogy mik lesznek a Scheepers-re kimondott halálos ítélet következményei. Sokan azt mondják, hogy szükséges volt példát statuálni, mások viszont sajnálatosnak tartják egy olyan ember halálát, akit az általa elkövetett sok szörnyűség

¹⁶⁸Politischer Gegenstand No. 42., 1901. december 26. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁶⁹Politischer Gegenstand No. 43., 1901. december 31. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

¹⁷⁰Politischer Gegenstand No. 3., 1902. január 22. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 321-10 (Capstadt, 1902)

ellenére mindkét oldalon tiszteltek. Kétséges mindenestre, hogy ilyesféle drákói intézkedések olyan sikerrel járnának, mint amilyenekkel a háború elején jártak volna.

* * *

Sajnos, a fokvárosi jelentéseket 1902 elejétől kezdődően nem tudom bemutatni, mivel a háború utolsó 2-3 hónapjában kelt dokumentumokat nem találtam meg az adott jelzethnél, ill. kartonnál. A segítőkész osztrák levéltáros szerint ezek más iratok közé keveredhettek, ám az érintett időszak összes dokumentumát átnézve sem leltem rájuk. Mivel a konzul háborúról szóló utolsó jelentéseinek felderítése nem sikerült, a korábban leírtak alapján csak elképzeléseim lehetnek arról, hogyan vélekedett von Hirsch báró a békekötésről.

Magyarország angliai megítélése a búr háború idején

Mielőtt hozzálátnánk a londoni nagykövet jelentéseinek elemzéséhez, érdemes áttekinteni, hogy milyen volt a korszakban Magyarország megítélése az angol közvélemény, illetve a politikai elit szemében.

A brit és a magyar nép jó ezeréves történelme során a földrajzi távolság és az elsőrendűen közös problémák, érdekek hiányának következtében szoros kapcsolatok nem alakultak ki. Időnként ugyan a dinasztikus, vallási, majd a politikai, szellemi, ritkán pedig a gazdasági kapcsolatok megélénkültek, mindez azonban kevés volt ahhoz, hogy az egyik ország köztudatában stabil helyet szerezzen a másik.

Az újkorban az ismeretek, kapcsolatok egyre inkább egyoldalúvá kezdtek válni, mivel Magyarország nemcsak Európa periferiájára került, de megszűnt önálló hatalmi tényező lenni. Ezalatt Anglia lassacskán a világ vezető hatalmává nőtte ki magát, és számára a közelebbi területek váltak mindinkább fontosabb gazdasági és politikai partnerré. Ebből adódik, hogy Magyarországon Anglia egyre inkább követendő példává, esetleg remélt erkölcsi és anyagi segítség forrásává vált¹⁷¹ (lásd például a reformkor idején). 1848-tól azután egy jó évszázadon át eléggé magas színvonalú tájékozottság alakult ki Angliában Magyarország iránt, s ekkor kezdett formálódni a megalapozott, kedvező londoni Magyarország-kép.

Ennek az érdeklődésnek a meglétét bizonyítja a napi-és hetilapok bőséges híryanaga, köztük komoly vezércikkek, tanulmányok, valamint a mennyiségben és minőségben egyaránt

¹⁷¹*Jeszenszky Géza: Az elveszett presztízs – Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918). Magvető Kiadó, Budapest, 1986., 7. (A továbbiakban: Jeszenszky.)*

figyelemre méltó diplomáciai jelentésanyag.¹⁷²

Az angol publicisztika az I. világháborút megelőző negyedszázad alatt foglalkozott legtöbbet Magyarországgal. 1894 és 1906 között egyedül a *Times*-ban nyolcvan vezércikk foglalkozott Magyarországgal politikájával, sőt ekkor jelentek meg azok a könyvek, amelyek az egész angol nyelvterületen a mai napig alapvető forrásnak számítanak Magyarország dualizmus kori, sőt részben egész korábbi történelmének megítélésében.¹⁷³

Kérdésként fogalmazhatjuk meg, hogy mitől lett olyan izgalmas Nagy-Britannia számára Magyarország? A 19-20. század fordulóján Földünk még jóval „szűkebb” volt a mainál. A világpolitikában tényleges súlya csak a nagyhatalmaknak volt, ezek sorába pedig Oroszország, Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, illetve ekkor már az Egyesült Államok mellett beletartozott Ausztria–Magyarország is. A némi jóindulattal ugyancsak nagyhatalomnak mondható Törökország és Olaszország ereje, tekintélye messze elmaradt attól a Monarchiától, amelyet több nagyhatalom – kiváltképp Anglia – az európai hatalmi egyensúly nélkülözhetetlen tényezőjének tekintett.¹⁷⁴

Mivel Anglia ekkor is a *ballance of power*, vagyis az egyensúlypolitika feltétlen híve volt, tudta hogy a Monarchia a Balkán és Nyugat-Európa között elhelyezkedvén döntő szerepet kap, s így bizonyos mértékig a Monarchia jövőjén múlhat maga az európai egyensúly. Az 1890-es években a Magyarországgal kapcsolatos brit vélemények egyértelműen arra engednek következtetni, hogy Anglia számára Magyarország sok tekintetben fontosabb volt, mint Ausztria.

A britek többsége Magyarországot szimpatikusabbnak érezte, mint Ausztriát, melyet túl közelinek tartottak Németországhoz. Brit megfigyelők növekvő része Magyarországot a Monarchia gyorsabban és – Anglia szemszögéből – kedvezőbb irányba fejlődő részének, stabilizáló és liberalizáló tényezőnek tekintette. Ezzel párhuzamosan terjedt el, illetve élt tovább a reformkor és főként a '48-as szabadságharc nyomán kialakult kép az ősi alkotmányukra joggal büszke, szabadságszerető magyarokról, akik angolszász mintára megteremtettek egy alkotmányos államot.¹⁷⁵

A 19. századi Anglia Magyarországgal kapcsolatos politikáját és érzelmeit áttekintve megállapítható, hogy 1890 és 1900 között uralkodóvá vált egyfajta kedvező közhangulat. Magyarország nimbuszát a szabadságharc és Kossuth angliai emigrációja alapozta meg. Ezt a Kiegyezés és ennek három évtizedes eredményes működése terjesztette el szélesebb

¹⁷²Jeszenszky, 8.

¹⁷³Jeszenszky, 9.

¹⁷⁴U. o.

¹⁷⁵Jeszenszky, 10.

körben.¹⁷⁶

Az angolok szemében először 1897-ben merült fel az Osztrák–Magyar Monarchia, mint reálisan mérlegelhető megoldás, de legalábbis a Monarchián belüli magyar túlsúly. Majd ezt követte a jó hírnevünk öregbítése, méghozzá a disszertációm témájával, azaz a búr háborúval kapcsolatos hivatalos, következetesen angolpárti állásfoglalás miatt. Széll Kálmán a háború folyamán igyekezett semleges maradni, és nem „ült fel” a „szimpatikus búrokra” hivatkozók széles táborának. Ezzel az angolok számára különösen rokonszenvéssé vált miniszterelnök megerősítette Anglia Magyarországgal kapcsolatos várakozásait.¹⁷⁷ Nem véletlen tehát, hogy a nyíltan kormánypárti napilap, a *Magyar Nemzet* folyamatosan „örök szövetségeseinkként” és mindenkori patrónánkként szól az angolokról, illetve Angliáról.

Sajnos később, az elő világháború előtti sorsdöntő évtizedben a magyarokról és a Magyarországról kialakult kedvező brit kép elhalványult, majd folyamatosan elenyészett, de az általam vizsgált időszakra, azaz az angol–búr háború idejére vonatkoztatva elmondhatjuk, hogy Magyarország angliai presztízse komoly magasságokba szökölt.

A Monarchia londoni nagykövetének jelentései

A Monarchia londoni követe ekkor Franz Deym von Stritez gróf volt, de időnként Albert von Mensdorff–Pouilly–Dietrichstein gróf is küldött jelentéseket. Franz Deym von Stritez (teljes nevén: Franz de Paula Severin Wenzel Maria Philipp Benitius Graf Deym von Strítež) gróf (1838–1903) 1861-ben lett diplomata; előbb Szentpétervárott, majd 1869-től Rómában (a Szentszéknél), 1870-től pedig Brüsszelben szolgált. 1879-ben az osztrák Reichsrat tagja lett (1885-ben újraválasztották). 1888. október 18-án nevezték ki a Monarchia londoni nagykövetévé; a tisztséget 1903 szeptemberében bekövetkezett haláláig töltötte be.¹⁷⁸ Albert Viktor Julius Joseph Michael Graf von Mensdorff–Pouilly–Dietrichstein (1861–1945) 1884-ben lépett be az osztrák–magyar külügyi szolgálat munkatársainak sorába. Előbb Párizsban szolgált attaséként, majd 1889-ben áthelyezték a londoni nagykövetséghez. (A brit királyi családhoz egyébként rokoni szálak is fűzték, nagyapja Zsófia szász–koburgi hercegnőt (Viktória királynő nagynénjét) vette feleségül, apja pedig a királynő férjének keresztfia volt.) A londoni nagykövetség vezetését 1904 áprilisában vette át, és egészen az I. világháború

¹⁷⁶Jeszenszky, 52.

¹⁷⁷Jeszenszky, 154.

¹⁷⁸Lásd: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, 1. kötet, 182 (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Bécs, 1957)

kitöréséig látta el a nagyköveti feladatokat.¹⁷⁹

A londoni követ először 1899. július 17-én említi a búr háború kérdését a Transvaal Angelegenheit című jelentésében. Ebben rövid politikai összefoglalót küld a transvaali ügyről (hogy a messzi gyarmaton zajló események ekkoriban mennyire tűntek fontosnak, azt jól illusztrálja, hogy Lady Salisbury betegségét hosszabban taglalja, mint a dél-afrikai ügyeket). A jelentés teljes terjedelme 6 oldal, ebből a 2. oldalon ír Transvaalról.

1899. augusztus 2-án arról számol be, hogy a kánikula miatt Balfour¹⁸⁰ minden politikai vitát le akar zárni a Transvaal-ügyön kívül.

1899. szeptember 5-én arról ír, hogy az utóbbi transvaali jelentések alapján a nagyobb londoni lapok vezércikkeikben pesszimistán értékelik a helyzetet. Az utóbbi három hétben a kabinet egyik tagja sem volt Londonban, de a helyzet komolyságát az is mutatja, hogy most hirtelen, egyszerre visszatérnek a fővárosba. Krüger kijelentései aggasztóak.

A nagykövet azt írja, hogy előző nap megtudta a Foreign Office-ban, hogy péntekre valószínűleg összehívják a kabinet ülését. Erre utal az is, hogy tegnap (azaz 4-én) délután Chamberlain is megjelent ott. Így tehát várható, hogy hamarosan valamilyen döntés születik az ügyben. Ha elfogadják Krüger egy új konferenciára vonatkozó javaslatát, akkor ez azt jelenti, hogy a határozott válaszokra, eredményre még várni kell.

Ez pedig azt jelenti, hogy ha valóban háború lesz – amiben ő maga [a követ] még kételkedik –, akkor a késlekedés nem lenne Anglia számára hátrányos. Mivel éppen október–november az esős évszak Afrikában, így Anglia számára a hadjárat komoly nehézségeket okozna. A követnek bizonyos körök azt mondták, hogy a háborúskodás november vége előtt nem kezdődhet el.

1899. szeptember 14-én¹⁸¹ arról tudósít, hogy a minisztertanács elhatározta, új jegyzéket küld a transvaali kormánynak. A jegyzéknek nem volt ultimátum-jellege, és a szuverenitás kérdését angol álláspont szerint érintette. Chamberlain kijelenti, hogy a transvaali kormány augusztus 19-i javaslatait visszautasítja, mert az angol kormány a szuverenitásra vonatkozó kijelentéseit elfogadhatatlannak tartja. A feszültség tehát fokozódik.

1899. szeptember 16-án¹⁸² mellékletként küld egy dél-afrikai jelentést.

1899. szeptember 19-én¹⁸³ azt írja, hogy tegnapi táviratával már elküldte a transvaali

¹⁷⁹Lásd: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 6. kötet, 224. (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Bécs, 1957)

¹⁸⁰Arthur James Balfour (1848–1930): brit konzervatív politikus, 1902–1905 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

¹⁸¹No. 47., 1899. szeptember 14., Berichte aus Capstadt Transvaal betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁸²No. 45., 1899. szeptember 16., Vorlage eines polit. Berichtes aus Capstadt die Situation in Süd-Afrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

kormány jegyzékének tartalmát. A jegyzék vasárnap érkezett meg a Colonial Office-ba¹⁸⁴ és tegnap, azaz hétfőn hozták nyilvánosságra az esti lapok (*Full Text of Boer Reply*).

Ugyancsak 1899 szeptemberéből származik az a jelentés, amely az akkori dél-afrikai helyzetet elemzi. Fokvárosban és Natalban ekkor 11.000 angol katona volt Buller vezetése alatt. Háború esetén Alderson¹⁸⁵ lenne a parancsnok, aki azt vallja, hogy legalább 30 ezerre lenne szüksége, de 40 ezer még jobb lenne. Ha a búrok már most megkezdik a harcukat, akkor előnyösebb helyzetben lesznek, mintha év végén tennék ugyanezt. De katonai körökben azt mondják, hogy még ha el is kezdődnének a harcok azelőtt, hogy az angol csapatokat összevonják Dél-Afrikában, még akkor sem lenne ok az aggodalomra, mert a búrok nincsenek abban a helyzetben, hogy a saját territóriumaikon kívül hadat viseljenek. Ehhez hiányoznak a szükséges szállítási eszközök, és a most Dél-Afrikában található angol csapatokat utasították arra, hogy a búrok behatolását Natalba és Kapkolóniába akadályozzák meg. Mindezek ellenére a követ úgy gondolja, hogy a háború még elkerülhető a johannesburgi és pretoriai rossz hírek miatt is.

A búroknak ugyanis tudnia kell, hogy az angolok komolyan gondolják, amit mondtak és a követeléseiket nem vonják vissza. A búrokat arra is figyelmeztetik, hogy nem számíthatnak senkitől sem segítségre. A német nagykövetségen szigorúan bizalmasan a nagykövet tudomására hozták, hogy a német kormány, ha nem is közvetlenül, de a holland kormányon keresztül elmondta Krügernek, hogy Németország részéről a legcsekélyebb segítségre, sőt még plátói, bátorító szimpátiára sem számíthat.

A szuverenitás kérdését illetően hiba Krüger részéről, hogy belevonta ezt a tárgyalásokba, ez ugyanis nehezíti a fennálló helyzet békés megoldását, már amennyiben ez még lehetséges. Nem érezhető, ahogy a korábbi jelentésekben is írta, hogy Angliában lenne szimpátia az uitlanderek követelései iránt, és amint az angol szuverenitásról lesz szó, a kérdés már egy teljesen más jelleget ölt. A szuverenitás feladását az angol lakosság minden rétege megaláztatásnak tartaná. És egy harcra szomjas és ügyes miniszter ezt felhasználva aktív fellépésre serkentené a közvéleményt is.

Chamberlain tudja, hogy ha engedékenynek mutatkoznának, akkor Anglia presztízse romlana. Ennek a csökkenésével egyenesen arányosan növekedne az aggodalma arra, hogy a holland alattvalók Natalban és a Kapkolóniában egyre közelebb kerülnek a búrokhoz. Ez közel hozza annak a veszélyét, hogy az afrikáner (holland) népesség egyesüljön a búrokkal és

¹⁸³Prot. 28/999 N. 46D, 1899. szeptember 19. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁸⁴Colonial Office: gyarmatügyi minisztérium.

¹⁸⁵Sir Edwin Alfred Hervey Alderson (1859–1927): brit tábornok, a lovasított gyalogsággal végrehajtott hadműveletek szakértője.

összefogjanak, amelyet az angol érdekek miatt mindenképpen meg kell akadályozni.

Lord Rosebery¹⁸⁶ volt miniszterelnök nem hisz a háborúban, mert az az angol vidéken népszerűtlen lenne.

A belügyminiszter Skóciában a nyilvánosság előtt tett – bár ez nem hivatalos kormányálláspont – egy ironikus megjegyzést Chamberlain „új diplomáciájáról”, és abból a meggyőződésből szólt, hogy a régóta húzódó nézeteltérést Dél-Afrika keleti részén határozottan rendezik.

A londoniak többsége nem hisz ösztönösen a háború lehetőségében. Rosebery sem hisz benne, sem a Rotschildok, sem a német konzul, Graf Hatzfeldt. Az orosz és a francia ügyvivő – akik többéves itt tartózkodásuk ellenére sem tudtak megszabadulni attól az előítélettől, hogy az angol politika rejtett célokat követ – azon a nézeten vannak, hogy Chamberlain már a kezdetektől fogva a háború mellett döntött, és úgy manőverezik, hogy azt a látszatot keltse, hogy a búroktól származik a provokáció.¹⁸⁷

1899. október 3-án¹⁸⁸ arról ír, hogy három héttel a legutóbbi jelentése óta a transvaali helyzet úgy változott, hogy Anglia most már közvetlenül háború előtt áll, bár még nem került sor harcra. A békés megoldás lehetősége még mindig nem teljesen kizárt, de esélye minimálisra csökkent, és mindenki úgy gondolja, hogy kitör a háború.

Chamberlain elérte, amit kezdettől fogva akart, és ebben a legfőbb segítséget éppen Krüger nyújtotta neki. Néhány héttel ezelőtt az angolok többsége – minden háborúra buzdító cikk ellenére – még ellenezte a háborút Dél-Afrikában. Augusztusban még olyan mértékadó személyiségek mint Rosebery, továbbá a parlament számos tagja (a kormány és az ellenzék oldaláról egyaránt), a külügyminisztérium tisztviselői, illetve a Rotschildok is azt vallották, hogy nem lesz háború, és a kormány megakadályozza, hogy Anglia egy ilyen háború népszerűtlen terheit magára vegye.

Krüger azonban elutasította a blomfonteini konferenciára vonatkozó javaslatokat, ám válaszait nem fogalmazta meg világosan, és elkövette azt a nagy taktikai hibát, hogy belekeverte a vitába a szuverenitás kérdését. Jóformán mindent megtett azért, hogy megkönnyítse egy olyan harcias és becsvágyó miniszternek [Chamberlainnek] a dolgát, akit a dél-afrikai milliomosok zsebében lévő, nekik engedelmessé sájtó is támogat. A célja az volt, hogy megváltoztassa mit is gondol a búrokról a közvélemény. Chamberlain pedig mesterien használta ki azt az adut, amit Krüger és a dél-afrikai kormány biztosított neki.

¹⁸⁶Archibald Rosebery (Archibald Philip Primrose) (1847–1929): brit liberális politikus, az 1894–1896 közötti időszakban két kabinet élén is miniszterelnök volt.

¹⁸⁷Nem csupán a két említett diplomata volt ezen a véleményen, a korabeli sajtó is osztotta ezt az álláspontot.

¹⁸⁸No. 48., 1899. október 3., Transvaal-Frage und sw. Chamberlain. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

1899. október 4-én¹⁸⁹ fokvárosi (von Hirschtól érkezett) jelentés alapján azt írja, hogy A. Eplert, a johannesburgi Österreich–Ungarische Hülfverein elnökét a bányakamara (Minenkammer) Pretoriába delegált deputációja, illetve Krüger elnök is felvette az Executiven Rath-ba (igazgatótanácsba) és bizonyos biztosítékokat adott neki, hogy a kormány mindent megtesz majd, hogy a bányaeérdekek képviselőit fáradozásaikban támogassa annak érdekében, hogy az aranybányák működését fenntartsák. Elfogadtak minden erre vonatkozó javaslatot, és a kormány ígéretet tett továbbá arra, hogy ellenségeskedések kitörése esetén minden kantint bezárnak, és a meglévő szeszesital-készleteket megsemmisítik.

1899. október 12-én¹⁹⁰ arról ír, hogy az ultimátum után az egész ország egy véleményen van, és már az ellenzék is támogatja a háborút. Katonadalokat énekel a közvélemény, demonstrálnak a háború mellett.

Krüger Chamberlaint segítette azzal, hogy magára vállalta a hadüzenet megküldésének feladatát. Krüger mellett a dél-afrikai kormányt is kritizálja. Baden–Powell parancsnokról is ír, aki jelenleg a dél-afrikai angol erők vezetője. A háborúra utal, hogy 10.000 katonát, valamint a harcéri csapatokat segítő műszaki alakulatokat küldenek Dél-Afrikába.

Baden–Powell után Buller lett a főparancsnok, aki Southamptonból egy hét múlva hajózik át Dél-Afrikába. Egyre többen jelentkeznek katonának, és azt remélik, hogy részt vehetnek a nagy háborúban. Waterloo óta ez a legnagyobb haderő, ami háborúban kiáll, még a krími háborúnál is jóval nagyobb sereg. Az indiai hadjáratokon túlnyomórészt helyi indiai bennszülöttek vettek részt, ez a mostani hadjárat, tekintettel a nehéz szállítási és utánpótlási körülményekre, komoly próbára teszi az angol hadszervezést, hiszen itt nem helyiek harcolnak az angolok oldalán.

Katonai körökben is örömmel fogadták a háborút, mert azt remélik, hogy ez által fény derül a hadvezetés gyengeségeire és hibáira, és ezeket a NAGY háborúig kijavíthatják.

1899. október 18-án¹⁹¹ mellékletként megküldi a fokvárosi konzul négy jelentését. Továbbá arról is beszámol, hogy a parlamentben rendkívüli ülést tartottak a dél-afrikai eseményekkel kapcsolatban. A nyitóbeszéd gondosan kerülte a „háború” szót. A liberális párt vezetője, Henry Campbell–Bannerman¹⁹² blöffel (*the game of bluff*) vádolta meg a kormányt, és a búrok szándékos izgatását róta fel neki vádul, ám ezt Balfour visszautasította és a

¹⁸⁹No. 582., Administrativer Gegenstand, 1899. október 4. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁹⁰No. 57., 1899. október 12., Transvaal Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁹¹No. 53., 1899. október 18., Vorlage von 4 Berichten des k.u.k. Consulates in Capstadt. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁹²Sir Henry Campbell–Bannerman (1836–1908): brit liberális politikus, államférfi. 1905 és 1908 között miniszterelnök volt.

búrokra hárította a felelősséget.

1899. október 26-án¹⁹³ arról ír, hogy mindenki türelmetlenül várja a hadijelentéseket az afrikai hadszíntérről. Glencoe-nál és Handslaagte-nél az angolok győztek a túlerőben lévő búrok ellenében. A múlt hét végén, e hét elején indultak el hajóval az angol csapatok, így a számbeli fölény még a búroknál van. Így tehát a győzelmek különösképpen dicsőségesek az angolok számára.

Az első hírek olyan kedvezőnek tűntek, hogy sokszor lehetett azt hallani, hogy a háborúnak jóformán vége, és a Buller által vezetett haderőknek már semmi dolga nem marad. Másnap ez a túlzott optimizmus elillant és hasonlóan alapvető pesszimizmusnak adta át helyét. James Herbert Yule¹⁹⁴ tábornok, aki a sebesült William P. Symons¹⁹⁵ tábornok helyébe lépett, elvesztette az összeköttetést White¹⁹⁶ tábornok főszeregével. 2000 angol harcolt 9000 búrral szemben. Yule a sebesültek hátrahagyásával visszavonult, majd sikerült összeköttetésbe lépnie White-tal. Remélik, hogy White a megerősített Ladysmith-i állásával erősebb tüzérsége révén sikeresen védekezhet. 18 tiszt és 55 angol katona esett el, 76 tiszt és 435 közlegény sebesült meg. Mindezeket az információkat a War Office-től kapják, írja a követ. A búrok egy támadást Mafekingnél visszaverték.

1899. november 9-én¹⁹⁷ egy olyan ügyről számol be, amiről már fokvárosi kollégája (von Hirsch) is említést tett.¹⁹⁸ A. Epler, a johannesburgi osztrák–magyar segélyegylet (Hülfsverein) elnökének tájékoztatása szerint, amely Lorenço Marquesen keresztül jutott el ide [Londonba], a Transvaalban élő osztrák–magyar állampolgárok ugyanabban az elbírálásban részesülnek, mint a német birodalom állampolgárai. Ez azonban csak azokra a honfitársainkra vonatkozik, akiknek sikerült kielégítő módon igazolni az állampolgárságukat. Az újonnan létrehozott rendőrségbe (Speciale Politie voor de Mijnen) kb. 120 osztrák és magyar állampolgár lépett be, akiknek magatartása és teljesítménye kielégítő, néhány kivételtől eltekintve.

1899. november 1-jén¹⁹⁹ egy fokvárosi konzuli jelentést mellékel. 1899. november 14-

¹⁹³No. 55., 1899. október 26., Transvaal-Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁹⁴James Herbert Yule (1847–1920): brit katonatiszt, a Talana Hill-i csatában ő vette át az elesett Symons helyét.

¹⁹⁵Sir William Penn Symons (1843–1899): brit katonatiszt. Az 1899. október 20-ai Talana Hill-i csatában halálos sebet kapott, és bár csapatai megnyerték az ütközetet, kénytelenek voltak feladni az állásaikat és visszavonulni, Symons-t és a súlyos sebesülteket hátrahagyva. A hadifogságba esett parancsnok három nappal később belehalt sebesülésébe.

¹⁹⁶Sir George Stuart White (1835–1912): brit tábornagy. Ladysmith ostroma idején a brit helyőrség parancsnoka volt. 1900 májusában Gibraltár kormányzójává nevezték ki.

¹⁹⁷No. 688. Administrativer Gegenstand, 1899. november 9. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

¹⁹⁸Lásd a fokvárosi konzul jelentéseinél (No. 688., 1899. november 8., Nachrichten über die österreichisch-ungarische Colonie in Johannesburg).

¹⁹⁹No. 57., 1899. november 1., Vorlage eines politischen Berichtes aus Capstadt. HHStA PA VIII, Großbritannien

én²⁰⁰ arról ír, hogy bár csak nagyon kevesen kételkednek abban, hogy a dél-afrikai háború a búrok vereségével fog véget érni, de a háború időtartamát tekintve, s hogy milyen katonai létszámra lesz szükség, még katonai körökben is nagyon eltérőek a vélemények.

Lord Wolseley²⁰¹ tábornagy beismerte, hogy az angol hadügy a Dél-afrikai Köztársaság katonai erejét alábecsülte, s a búrok sokkal nagyobb hadsereget állítottak össze, mint ahogyan azt várták. Különösen az ellenséges tüzérséggel kapcsolatban számították el magukat az angolok. Kiderült, hogy a búroknak olyan ágyúik is vannak, amelyek hatótávolsága nagyobb, mint a brit lövegeké. Csak Lambton hajóskapitány²⁰² „önhatalmú” döntésének köszönhető, hogy White tábornok Ladysmith-ben 4 hajóágyúval rendelkezik. A hadügyminisztériumban tartanak attól, hogy White nem fog kitartani Ladysmith-ben addig, amíg a felmentő csapatok megérkeznek.

1899. november 24-én²⁰³ arról ír, hogy az *Observer* legutóbbi számában megjelent egy távirat a lap bécsi tudósítójától, amely arról számol be, hogy több esti bécsi lapban megjelent a hír arról, hogy White tábornoknak fel kellett adnia Ladysmith-t, majd miután nem sikerült eljutnia Estcourtba, csapataival együtt megadta magát. A *Volksblatt* megjegyzi, hogy így egész Natalt a búrok kezére adták. A tudósító ezekből a jelentésekből kiindulva arról számol be, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában ellenséges érzület uralkodik az angolokkal szemben. Gyűlölettel vannak tele az angolok iránt, ez jelent meg az angol lapokban. Az objektív hangvételi cikkeket, illetve az olyan cikkeket, amelyek szimpátiájukat fejezik ki Anglia iránt, csak a *Times* és a *Standard* idézi, hivatkozik rájuk.

Ugyancsak 1899. november 24-én²⁰⁴ arról tudósít, hogy a hadszíntereken semmi különös esemény nem történt. A búrok továbbra is bekerítve tartják Ladysmith-t, Mafekinget és Kimberley-t, de úgy néz ki, hogy az angolok tartani tudják magukat addig, míg az erősítés megérkezik. Ismét hallották a hajóágyúkat, újra van tehát muníció. Ladysmith-t tovább ágyúzzák, de új eredményt nem érnek el. A búrok lövései valószínűleg azért nem okoznak nagyobb kárt, mert a város házai viszonylag távol vannak egymástól.

(Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²⁰⁰No. 58., 1899. november 14., Den süd-afrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²⁰¹Garnet Joseph Wolseley (1833–1913): brit tábornok, aki több afrikai hadjáraton és háborún kívül Burmában, a krími háborúban, Indiában, Kínában és Kanadában is szolgált a brit hadsereg tisztjeként. Rendkívül tapasztalt katona volt, aki politikai missziókban is szolgált a brit koronát (Viktória királynő halála után például ő vezette az Osztrák–Magyar Monarchiába, Romániába, Szerbiába, Törökországba és Görögországba látogató brit küldöttséget, amely bejelentette VII. Edvárd trónra kerülését).

²⁰²Azaz Hedworth Lambton, az *HMS Powerful* kapitánya (<http://www.boer-war.com/Gallery/Stereoview1-72.html>).

²⁰³No. 60., 1899. november 24., Die englische Presse über die in Österreich–Ungarn gegen England herrschende Stimmung. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²⁰⁴No. 60., 1899. november 24., Vom Kriegsschauplatze in Süd-Afrika. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

Buller terveit illetően a legszigorúbb titoktartás tapasztalható, eddig csak azt tudják, hogy Durbanban már kihajózott egy hadosztály, amelyet valószínűleg Ladysmith felmentésére szántak. A Fokvárosban partra szállt hadtestről feltételezhető, hogy Kimberley védőit váltja fel, hisz ezek a csapatok már menetelnek Kimberley felé.

Mafekingnél úgy tűnik, hogy a Baden–Powell tábornok csapataival szemben álló búrok nincsenek túlerőben, és az angol tábornok még hetekig tarthatja a várost.

Múlt hét szerdán Estcourtnál elfogták Winston Churchillt, Lord Randolph Churchill fiát, aki bátorságával és lélekjelenlétével kitűnt a társai közül.²⁰⁵

Ahogy a katonai attasénk, Eszterházy herceg tájékoztatót, Anglia idáig 85.000 katonát küldhetett Dél-Afrikába.

1899. november 25-én²⁰⁶ elküld egy, a *Standard* bécsi tudósítójától érkezett táviratot.²⁰⁷

1899. december 9-én²⁰⁸ azt írja, hogy az elmúlt napokban nem sok változás történt a dél-afrikai hadszíntereken. Az angol hadtest (Armee-Corps) megérkezett Dél-Afrikába, ahol részben Fokvárosban, részben Durbanban hajózták ki a katonákat. Várják, hogy Buller akcióba lép. Kiderült, hogy a britek lovasság nélkül komoly hátrányban vannak a lovas búrokkal szemben. Az Angliából hajón érkező lovakat annyira megviselte a hosszú tengeri út, hogy hosszú időre (mintegy két hétre) hadra foghatatlanokká váltak.

Az már tagadhatatlan, hogy a Natalban élő hollandok egy része a búrok oldalán állt, és a natali búrok felkelése napról-napra erősödik. Úgy tűnik, hogy erre Angliában nem voltak felkészülve. A *Standard* tegnapi száma felhívja a figyelmet az új helyzet negatív következményeire. Hamarosan egy 7. hadosztályt is mozgósítanak.

1899. december 12-én a csapatmozgások, csapaterősítések kérdéséről ír. A csapatok szállítása innen 6-7 hetet venne igénybe. A szállítás Indiából rövid időn belül megvalósítható. Eddig nagy készletek vannak felhalmozva hadianyagból, de eddig csak keveset, vagy egyáltalán nem szállítottak seregeket Afrikába.

1899. december 12-én²⁰⁹ arról tudósít, hogy Gatacre²¹⁰ tábornok veresége Strombergnél

²⁰⁵Churchill fogságba eséséről, szabadulásáról bővebben lásd: *Pap László: Churchill szerepe/jelenléte a brit gyarmati harcokban, különös tekintettel az angol–búr háborúra. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series Tom. XXXV., Sectio Historiae. Eger, 2008., 131-148.*

²⁰⁶No. 61., 1899. november 25., Vorlage eines Telegrammes des Wiener Correspondenten des „Standard“. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²⁰⁷“*The war is in South Africa*”. *Continental Opinion (From our correspondent. Vienna, Friday night). The Political Correspondent learns, from a prominent personage in London [...]*

²⁰⁸No. 62. Prot 22/1299., 1899. december 9., Den Krieg in Süd-Afrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²⁰⁹No. 63., 1899. december 12., Über die letzten Ereignisse am Kriegsschauplatze in Süd-Africa und über die hiessige Sachlage. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²¹⁰Sir William Forbes Gatacre (1843–1906): brit tábornok. A búr háborúban az ő parancsoksága idejére esett a megalázó stormbergi vereség és a brit hadsereg „Fekete Hete” (Black Week) Dél-Afrikában.

lesújtotta az angolokat. Bár a vereségnek nincs túlságosan nagy katonai jelentősége, morális következményei annál súlyosabbak, különösen azért, mert kb. 700 katona esett fogságba. És mindennek még arra is hatása lesz, hogy milyen magatartást tanúsít majd az angol kormány az Angliához még hűséges maradt fokföldi hollandokkal szemben. Még a konzervatív párt részéről is érik komoly kritikák Chamberlaint, s minden további kudarc angol részről Chamberlain tekintélyének további csökkenéséhez vezethet. Eddig 105 ezer angol katonát küldtek Dél-Afrikába.

1899. december 22-én²¹¹ a dél-afrikai háborúról ír. Nincs komoly kétség afelől, hogy a további 20-30 ezer angol katona Dél-Afrikába küldésével a győzelem teljesen biztosítható, de már lehet találkozni olyan emberekkel, akiknek az a véleménye, hogy mire ezek a csapatok Dél-Afrikába érnek, addig a helyzet úgy megváltozik, hogy még ők sem lesznek elegendők a győzelem kivívására. Általánosan elismert tény, hogy a helyzet nagyon komoly, és a közeljövőre nézve javulás nem várható. Lord Methuen²¹² csapatai vereséget szenvedtek,²¹³ 3 brigád (dandár) megsemmisült.

Ugyancsak december 22-én²¹⁴ a Transvaali Köztársaság békeajánlatairól ír. Alfred Rothschild báró Párizsból hírt kapott arról, hogy Leyds²¹⁵ Krüger nevében Delcasséhoz²¹⁶ és Fürst Münsterhez (Münster fejedelméhez) fordult, hogy Németország és Franciaország közvetítését kérje a Transvaal és Anglia közti béke megkötésében való közvetítésre.

Delcassé időt kért a kérés átgondolásra, Münster fejedelme pedig azt mondta, hogy kérésével forduljon közvetlenül a berlini kormányhoz. Amikor Rothschild ezzel megkereste lord Salisbury-t, akkor Salisbury azt mondta, reméli, hogy egyik érintett kormány (Németország, Franciaország) sem fog ilyen kéréssel hozzá fordulni.²¹⁷

1899. december 26-án²¹⁸ a dél-afrikai katonai helyzet angliai hatásairól számol be. A

²¹¹No. 64., 1899. december 22., Den Krieg in Süd-Africa betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²¹²Paul Sanford Methuen (1845–1932) brit tábornagy. A búr háború alatt sikereket is elért és komoly kudarcok is fűződnek a nevéhez (utóbbiak közül a legjelentősebb a magersfonteini vereség). 1902 március 2-án a twebosch-i csatában megsebesült és a búrok fogságába esett, de Koos de la Rey – sérüléseinek súlyosságára való tekintettel – szabadon engedte, sőt saját kocsiját bocsátotta rendelkezésre a sebesült tábornoknak a klerksdorpi kórházba szállításához.

²¹³Methuen Kimberley felmentésére igyekvő csapatai december 11-én súlyos vereséget szenvedtek Magersfonteinnél (<http://www.sahistory.org.za/dated-event/methuen-defeated-battle-magersfontein>).

²¹⁴No. 64., 1899. december 22., Die Friedensanträge des Transvaal Republik betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²¹⁵Willem Johannes Leyds (1859–1940) dél-afrikai (búr) politikus, jogász és államférfi. A Dél-Afrikai Köztársaság (Transvaal) államügyésze (1884–1889), majd államtitkára (1889–1898) 1898 és 1902 között Transvaal küldötte és teljhatalmú minisztere Brüsszelben.

²¹⁶Théophile Delcassé (1852–1923): francia államférfi, több kormányban is fontos tisztségeket töltött be. A búr háború idején külügyminiszterként szolgált.

²¹⁷Anglia tehát egyértelműen barátságtalan lépésnek tekintené, ha bármely harmadik állam diplomáciai lépéseket tenne a béketárgyalások érdekében.

²¹⁸No. 65., 1899. december 26., Die hiesige Situation in Folge des süd-afrikanischen Krieges. HHStA PA VIII,

katonai helyzet nem változott jelentősen a Tugela folyó melletti csata óta. Az angliai helyzet azonban oly mértékben változott az elszenvedett vereségek miatt, hogy már minden tudósító látja az aggodalmat, a bosszúságot.

A közvélemény egyre erősebben a kormányt hibáztatja a háború kitöréséért és a hadi kudarokért, és az ellenzék is ezen a véleményen van. Ám a tábornokok hibájáért mégsem teszik felelőssé a kormányt, sőt azt sem vitatják, hogy Anglia létfenntartása érdekében keveredtek háborúba. Azt viszont nem tudják megbocsátani a kormánynak, hogy nem tett előkészületeket, megfelelő lépéseket a háborúra való felkészülés érdekében, és az angol hadseregnek olyan fegyverei és tábori lövegei vannak, amelyek színvonala elmarad a búrok fegyvereitől és ágyúitól.

Az 1899-es év végén a nagykövet megküld a külügyminisztériumnak egy, a transvaali kérdéssel foglalkozó francia nyelvű tanulmányt. Edouard Naville: *La Question du Transvaal* [*A transvaali kérdés*]²¹⁹ című műve svájci szemszögből vizsgálja a dél-afrikai konfliktust. A munka három részre tagolódik, melyek közül az első a transvaali kérdés előtörténetét mutatja be, a második az uitlanderekkal foglalkozik, a harmadik pedig az eddigi tárgyalásokról szól.

1900. január 9-én²²⁰ arról jelent, hogy White tábornoknak Ladysmith-ben sikerült egy általános búr támadást visszaverni, ami javított valamit az itteni részben nyomott hangulaton. Jóllehet már sokan vágnak a békére, ez a részleges siker hozzájárulhat ahhoz, hogy a háborút addig folytassák, míg a búrokat le nem győzik. A londoni hangulatjelentés szerint az eddigi kudarokért a kormányt és a hadügyi vezetést teszik felelőssé.

1900. január 11-én²²¹ azt írja, hogy a *Morning Post*²²² tegnapi számában megjelent adatok alapján megbecsülhető, hogy a brit kormány mekkora katonai erővel fog rendelkezni a jövő hónap végére Dél-Afrikában. Az adatok ugyan csak megközelítően pontosak, mert nem tudni, hogy a milíciából mennyit küldenek pontosan Dél-Afrikába. Az sem ismert, hogy az Imperial Yeomanry (lovasított gyalogság) állományából mennyit vezényelnek át, illetve, hogy Ausztráliából és Kanadából mennyi segédcsoport érkezik.

Az mindenesetre feltételezhető, hogy ezek az adatok nem túlzóak, sőt valószínűleg kisebbek a valóságnál, hogy a közvéleményt ne rettentessék el. Mindezek alapján eddig 100 ezer angliai és 20 ezer gyarmati angol katona érkezett Dél-Afrikába. Ebből mintegy 7000 fő volt a veszteség, azaz most 113 ezer emberrel számolhatnak. A 6. és 7. hadosztály és a

Großbritannien (Englud). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

²¹⁹5éme edition. Genève, Imprimerie Suisse, 1899

²²⁰No. 1/C, 1900. január 9. Den südafrikänischen Krieg und die gegenwärtige Situation betreffend.

²²¹No. 2., 1900. január 11., Die Streitkräfte Gross-Britanniens in Süd-Afrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englud). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²²²Konzervatív brit napilap.

közeljövőben mozgósítható 8. hadosztály együttesen 30 ezer emberrel, az Imperial Yeomanry 8 ezerre feltöltött létszámából még 4-5 ezer embert küldenek Dél-Afrikába. Az önkénteseket, akikből különleges csapatokat állítanak össze, arra használják fel, hogy a reguláris haderő hiányosságait kipótolják velük.

1900. január 19-én²²³ a hadszíntereken tapasztalható helyzetről és az angliai hangulatról ír. A Buller tábornok jelentése óta (miszerint Potgieter's Ferry-t és a Tugela folyó déli partját elfoglalta) eltelt egy hét folyamán a hadügyminisztérium nem hozott nyilvánosságra jelentéseket a háborús helyzetéről. Bár feltételezhető, hogy rendelkeznek ilyen jelentésekkel, ám valószínűleg visszatartják azokat, amíg a hadműveleti tervet – amellyel kapcsolatban a legkülönösebb találgatások láttak napvilágot – meg nem valósítják. Az azóta eltelt időszak után első nyilvánosságra hozott hírek (a *Times* tudósítójának távirata, amely a lap tegnapi számában jelent meg) arról számolnak be, hogy Lyttelton tábornok 17-én este egy dandárral átgázolt a Tugela folyón, és Lord Dundonald²²⁴ elfoglalta a Potgieter's Ferry feletti magaslatokat. Warren²²⁵ tábornok a jelentés alapján 5 angol mérfölddel messzebb kelt át a Tugelán. Bár a *Times* tudósítójának jelentése szerint az angol csapatok nem ütköztek ellenállásba, a Laffan hírügynökség ugyancsak 17-ére keelve arról számol be, hogy Warren hadosztályának balszárnya ellen az ellenség sikertelen támadást kísérelt meg.

1900. február 2-án²²⁶ azt írja, hogy mindenki várakozással tekintett Bullertől érkező hírekre, s ezzel együtt Ladysmith-re, ami mindeddig hiába kért erősítést. A hadügyminisztériumnak az a módszere, hogy a hadszínterekről érkező híreket csak részben vagy részletenként hozza nyilvánosságra, s ezzel mintegy felkészíti az olvasókat, hogy a legrosszabbat is el tudják viselni, ha szükséges. Az emberek amiatt aggódnak, hogy Ladysmith-nek kapitulálnia kell, ha White tábornoknak nem sikerül áttörnie az ellenséges vonalakon.

1900. február 9-én²²⁷ azt írja, hogy George Wyndham²²⁸ hadügyminiszter-helyettes tegnap az alsóházban érdekes adatokat közölt a dél-afrikai brit csapatokról. 128 ezer fő reguláris haderő, 1000 fő haditengerész, milícia 9000, Yeomanry 5000, önkéntesek 10 ezer,

²²³No. 3., 1900. január 19., Die Situation an Kriegsschauplätzen. Stimmung in England. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²²⁴Douglas Mackinnon Baillie Hamilton Cochrane, Dundonald 12. earlje (1852–1935): brit parancsnok, részt vett Ladysmith felmentésében.

²²⁵Sir Charles Warren (1840–1927): brit tábornok, a búr háborúban leginkább kudarcairól vált ismertté.

²²⁶No. 6., 1900. február 2., Den südafrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²²⁷1900. február 9. Erklärung Mr. Wyndham's über den Effectivstand der britischen Streitkräfte in Südafrika. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²²⁸George Wyndham (1863–1913): brit konzervatív politikus, államférfi. Szoros kapcsolatokat ápolt Cecil Rhodes-szal. 1898 októbere és 1900 novembere között hadügyminiszter-helyettes Salisbury kormányában, ezt követően 1905-ig a kormány ír ügyekért felelős minisztere.

gyarmatokról érkező csapatok 26.000. Összesen: 179.000 fő (ezek közül 20.000-et Dél-Afrikában képeztek ki, hatezer máshonnan jött).²²⁹

Miután összeadta ezen adatokat, döntöttek arról, hogy 17 milícia zászlóaljat és 3 ezer yeomanry katonát küldenek még Dél-Afrikába. Ezzel az ottani milícia létszáma már 20 ezerre emelkedik, a Yeomanry-é pedig 8 ezerre nő. Így összesen 194 ezerre nő a csapatok létszáma. A követ mellékletként küldi Wyndham beszédének szövegét (*The British Forces; Mr. Wyndham, in answer to Mr. Bartley; The composition of the South-A. Army*).

A következő, a háborúval kapcsolatos jelentés szerint²³⁰ a Kimberley felmentéséről és az angol csapatok előnyomulásáról szóló híreket nagy örömmel fogadták Londonban. Ezekben a sikerekben látják annak bizonyítékát, hogy a háború vezetése céltudatos, miután az egyes vezetők terv nélküli céltalan irányítása immár elképzelhetetlen. Főleg Lord Roberts-nek köszönhető, hogy egy ilyen igen erős sereget, haderőt egy helyre koncentráltak és French tábornok szakértő vezetésének, hogy az angolok megvédték az állásaikat.

Jóllehet Cronjének a főszeregével volt ideje visszavonulni, a hátrahagyott munícióból és az ellátmányból ítélve következtethetünk arra, hogy a búr parancsnok nem számított egy ekkora haderő megjelenésére. Roberts sikereinek eredményessége még Natalban is megmutatkozik. Buller pedig reménykedik abban, hogy Ladysmith megmenthető.

A következő jelentés szerint²³¹ a Kimberley felmentéséről és Cronjé kapitulációjáról szóló híreket Lord Roberts nagy győzelmeiként ünnepelték. Ám mindkét esemény elhalványul a tegnap délelőtt Ladysmith felmentéséről szóló hírek mellett. Attól féltek, hogy a helyőrséget fel kell adni, és ezzel 10 ezer ember fogságba esik, ám ez a veszély már nem fenyeget többé. A híreket kitörő örömmel fogadták Londonban, vidéken és a gyarmatokon is. White csapatait Dundonald és Buller mentette fel. Az ostromlottak helyzete már szinte tarthatatlan volt; a katonák lovak és öszvérek húsát ették, orvosságuk elfogyott.

A Buller által elkövetett komoly hibák és a súlyos veszteségek ellenére mind a hivatalok, mind az újsághírek és a napi jelentések szerint a katonák bizalma vezetőik iránt töretlen.

A következő jelentés szerint²³² hírt kaptak arról, hogy Stromberget elfoglalták az angol csapatok, és van esély arra, hogy a búroknak a Kapkolónia területét el kell hagyniuk. Buller

²²⁹COMPOSITION OF THE BRITISH FORCE AT THE FRONT. HC Deb 08 February 1900 vol 78 cc905-6 (http://hansard.millbanksystems.com/commons/1900/feb/08/composition-of-the-british-force-at-the#S4V0078P0_19000208_HOC_26)

²³⁰No 11., Den Krieg in Süd Afrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²³¹No. 15., Den Krieg in Süd-Afrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²³²No. 16., Den Krieg in Süd-Afrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

jelenti, hogy Natal területét teljes mértékben megtisztították az ellenséges csapatoktól. Elképzelhetőnek tűnik, hogy a háború így már az ellenség [a búrok] területén folytatódik.

Információk szerint ha a búrok tudták volna, hogy milyen siralmas Ladysmith védőinek helyzete, akkor végső támadásra szánták volna el magukat. Ám erre nem került sor és immár az ő területükön folyhat a harc. A követ ezután jelenti, hogy szabadságra megy.

1900. március 20-án²³³ arról ír, hogy távollétében [Angliától] a hadi helyzet Anglia számára megváltozott. Még jobb hírek érkeztek, ennek a közvélemény nagyon örül és mindenki optimista a háború közeli lezárását illetően. Ám a követ nem hisz abban, hogy a háború hamarosan véget ér, és feltételezi, hogy Lord Roberts nem készül Pretoria megtámadására, ami egy nagyon jól megerősített város. Az ostrom hosszú lenne és sok áldozatot követelne.

Mafekinget illetően komoly aggodalom áll fenn, mert attól tartanak, hogy ha a felmentő csapatok nem érik el a várost, akkor a briteknek meg kell adni magukat, mert élelmük teljesen elfogyott. Salisbury egyik fia²³⁴ is Mafekingben van bekerítve.

1900. március 30-án²³⁵ azt írja, hogy legutóbbi jelentése óta nem változott jelentősen a londoni helyzet. Lord Roberts még nem kezdte meg a Wal-folyó felé történő előrenyomulását, és Mafekinget sem mentették még fel. Még eltelik valamennyi idő, amíg Lord Roberts megkezdi az előrenyomulást, mivel a hadseregnek a közelgő tél miatt meleg ruhákra van szüksége.

1900. április 12-én²³⁶ azt írja, hogy Bloemfontein elfoglalása óta a britek több összecsapásban is vereséget szenvedtek, s bár a veszteségek nem voltak jelentősek, a vereségek negatív hatást gyakoroltak a közhangulatra.

Lord Roberts előrenyomulása megtorpant, ennek oka valószínűleg nemcsak a lábbelik és téli ruhák hiánya volt, hanem az is, hogy kevés a ló. A takarmányhiány és különböző betegségek következtében hetente 1000 lovat veszítenek. Emiatt Dél-Amerikában és Európában vesznek lovakat (Dél-Amerikában például a múlt heti jelentések szerint 35 ezer lovat vásároltak). Ezeken kívül már úton van 6000 ló Dél-Afrikába, ám amíg ezek megérkeznek és használhatók lesznek, addig Lord Roberts további várakozásra kényszerül Blomfonteinben, ahelyett, hogy tovább vonulna Kroonstad felé.

²³³No. 20., 1900. március 20., Den südafrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²³⁴Azaz Lord Edward Cecil, aki őrnagyként szolgált a brit hadseregben. (Lásd egyebek között: *Daily Telegraph*, Issue 4555, 20 October 1899, Page 3. – <http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=DTN18991020.2.15.2.>)

²³⁵No. 29., 1900. március 30. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²³⁶No. 24., 1900. április 12., Die Sachlage am Kriegsschauplatze in Südafrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

Lord Roberts 11-i táviratában azt jelentette, hogy az ellenség megtámadta a jobbszárnyát, mialatt ő éppen seregeinek haladási irányát tervezte megváltoztatni. De a tüzérsége az ellenséges ágyúkat elhallgattatta.

Megerősítették annak a híret a Külügyminisztériumban, hogy Gatacre tábornokot leváltották, így ő visszatér Angliába és helyére R. Pole–Carew²³⁷ tábornokot nevezték ki.

Az általános hadi helyzet mindent egybevetve nem kelt kielégítő benyomást, bár a győzelmes végkimenetelben senki sem kételkedik. Jelentésének végén a követ azt írja, [az emberek] remélik, hogy a háborút még ebben az évben befejezik.

1900. április 28-án²³⁸ arról számol be, hogy nagy szenzációt keltettek azok a jelentések, melyeket Lord Roberts és Sir Redvers Buller küldött a Tugela-folyónál vívott harcokról és a Spion Kop melletti csatáról [Charles Warren tábornok tevékenysége, illetve Edward Woodgate²³⁹ tábornok halála].

Az 1900. május 15-én²⁴⁰ kelt jelentésből megtudjuk, hogy Lord Roberts csapatai anélkül vonultak be Kroonstadba, hogy ellenállásba ütköztek volna. Buller tábornok egy nem túl véres csata után visszafoglalta Dundee-t. Azt azonban nagyon sajnálatosnak tartják itt [Londonban], hogy bár csapatai jelentős túlerőben vannak az ellenséges erőkhez képest, mégsem sikerült neki a búrokat Dundee-ben bekerítenie, azok a vasút segítségével kivonultak. A hangulat nagyon jó a sikerek miatt.

1900. június 12-én²⁴¹ a britekre nézve kedvezőtlen hadi eseményekről hallunk. Egy hét leforgása alatt két csapás is érte a briteket: előbb az Irish Yeomanry 300 katonája esett fogságba múlt csütörtökön, majd a Derbyshire Regiment 4. (militia) zászlóalját kerítették be a túlerőben levő búrok Roodevalnál, 30 mérföldre északra Kroonstadtól, és véres harcok után megadásra kényszerítették, ezzel újabb 1200 brit katona esett fogságba. Jelentős az elesettekben és sebesültekben mért veszteség is. A parancsnok és egy másik tiszt elesett, 5 további tiszt megsebesült. A hírek itt Londonban nagyon lesújtó hatást váltottak ki.

A nagykövet 1900. június 22-én²⁴² is a hadszíntereken történt eseményekről (illetve azok hiányáról) jelent. A dél-afrikai hadszíntereken ugyanis, írja, az utóbbi időben semmi említésre méltó nem történt. Lord Roberts csapatai a legutóbbi, Pretoriától keletre lezajlott csatában ugyan legyőzték Botha tábornok egységeit, azonban nem sikerült bekeríteni és

²³⁷Sir Reginald Pole–Carew (1849–1924): brit tábornok.

²³⁸No. 26., 1900. április 28. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²³⁹Sir Edward Robert Prevost Woodgate (1845–1900): brit tábornok. A spionskopi csatáig (amelyben halálos sebet kapott) ő vezette a 11. gyalogsági dandárt.

²⁴⁰No. 29., 1900. május 15. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴¹No. 33., London, 1900. június 12. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴²No. 36., London, 1900. június 22. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

megadásra kényszeríteni a búrokat. A búrok feladták állásaikat és visszavonultak kelet felé. Bár ez a hadtest (azaz Botha serege) meggyengült a kétnapos csatában, még semmi esetre sem látszik késznek arra, hogy megadja magát. Valószínűleg újra felveszik majd a harcot Lord Roberts ellen, de még hetekig eltarthat, hogy a lassan előrenyomuló Buller tábornok csapataival találkozhatnak. Lord Roberts többnapos hallgatását azzal magyarázta, hogy tűzszünetet kötöttek, hogy csapatai kipihenhessék az elmúlt csaták fáradalmait.

1900. július 19-én²⁴³ a londoni követ a dél-afrikai katonai események angliai hatásáról számol be. Mindenekelőtt az tünik nagy csalódásnak, írja, hogy Johannesburg és Pretoria bevétele ellenére a dél-afrikai hadjárat tovább bővül (sich hinausbereitet), és még nem látszik pontosan a háború végének ideje. Az angolok által elszenvedett legutóbbi vereségek, melyekben ismét egy egész zászlóalj (battalion) esett fogságba, különösen kellemetlenül érintették az ittenieket, mivel arra számítottak, hogy ilyen esetek ellen már biztosítva vannak. A Lord Roberts betegségéről szóló pletykákra a parancsnok hivatalos távirata döntő cáfolattal szolgált.

1900. augusztus 2-án²⁴⁴ kelt jelentésében arról számol be, hogy újabb 1200 búr adta meg magát, és Hunter azt várja, hogy a foglyok száma 4000-re emelkedik. Az elmúlt hetek monotóniája után ez egy olyan siker, amit üdvözölni lehet.

1900. augusztus 31-én²⁴⁵ arról tudósít, hogy Pretoriában megtalálták a búr politikusok levelezését.

1900. szeptember 14-én²⁴⁶ arról informálja a bécsi külügyminisztériumot, hogy Krüger elnök elhagyta Transvaal területét, és az a szándéka, hogy Európába utazik. Ezt itt [Londonban] úgy értelmezik, hogy a háború most már tényleg a végéhez közeledik.

1900. szeptember 25-én²⁴⁷ von Hirsch fokvárosi konzul szeptember 5-ei jelentését küldi mellékletként.

1900. október 6-án²⁴⁸ a dél-afrikai köztársaságok annektálásáról ír. Lord Roberts proklamációjának megjelenése után, amellyel bejelentette Transvaal és Oranje Szabad Állam annektálását, sokat vitatkoznak a külföldi diplomaták, hogy vajon értesíteni fogja-e a brit kormány a nagyhatalmakat az annexió tényéről. A belga követ azt mondta, kormánya

²⁴³No. 40., London, 1900. július 19. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴⁴No. 44., 1900. augusztus 2. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴⁵No. 56., 1900. augusztus 31. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴⁶No. 62., 1900. szeptember 14. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴⁷No. 68., 1900. szeptember 25. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

²⁴⁸No. 75., 1900. október 6., Annexion der süd-afrikanischen Republiken. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.).

megbízta azzal, hogy feltűnés nélkül, magánúton tájékozódjon az angol kormány ezzel kapcsolatos nézeteiről. Egy beszélgetés alkalmával, amit az épp szabadságáról visszatérő Mr. Bertie-vel²⁴⁹ folytatott, a követ erre a kérdésre terelte a témát, mire beszélgetőpartnere megjegyezte, hogy tudomása szerint a kormánynak nincs olyan szándéka, hogy az annexióról hivatalosan értesítse a külföldi hatalmakat, és rendkívül valószínűtlennek látszik, hogy ilyesmire sor kerül.

1900. október 30-án²⁵⁰ az október 23-án kiadott, Transvaal anektálását kimondó proklamációval kapcsolatban arról ír, hogy miért nem értesítették hivatalosan erről a tényről a külföldi hatalmakat. Bár néhány helyi lap, köztük a *Standard* is arról számolt be, hogy az annexióról hivatalosan is értesítették a nagyhatalmakat, valójában az a helyzet, hogy ez nem történt meg, és a Foreign Office-ben azt közölték, hogy ilyen hivatalos értesítést egyelőre nem is terveznek.

A helyzet ugyanis az, hogy területi változásokra általában egy békekötés következményeként vagy egy korábban gazdátlan területnek az országhoz csatolása okán kerül sor. Esetünkben azonban egyik fenti eseményről sincs szó, ráadásul Anglia sosem ismerte el a búr köztársaság teljes függetlenségét. Egy szép napon, írja a nagykövet, bizonyára megjelenik majd egy hivatalos proklamáció az anektálásról a hivatalos lapban, azaz a *The London Gazette*-ben.

1900. november 9-én²⁵¹ a dél-afrikai háborúról írva megemlíti: bár a búrokat már túlságosan megtizedelték ahhoz, hogy csatákban vehessenek részt, és nagyrészt befejeződött a két búr köztársaság megszállása is, úgy tűnik, hogy a búrok mégsem hagytak fel minden ellenállással. Még néhány hónapig eltarthat, amíg ártalmatlanítják ezeket a gerillabandákat, és helyreáll a rend és a nyugalom. Ugyanakkor az is igaz, hogy nemcsak Transvaalban és az Oranje Szabad Állam területén, hanem Natalban is számolni kell a veszéllyel, hogy a falvakra vagy a vasútállomásokra bármelyik pillanatban 4-500 főt számláló búr csapatok törnek rá. Az ilyesféle támadásokért leginkább Lord Robertset hibáztatják, és azt várják, hogy átadja a parancsnokságot Lord Kitcheneknek és visszatér Angliába.

1900. december 21-én²⁵² arról tudósít, hogy az utóbbi időben jelentősen rosszabbodott a helyzet a dél-afrikai hadszíntereken. Két összecsapásban összesen mintegy 1000 brit katona esett fogságba, és jelentős volt a veszteség a tisztek körében is. Ráadásul két búr csapat (az

²⁴⁹Azaz Francis L. Bertie-vel, az akkori külügyminiszter-helyettes asszisztensével.

²⁵⁰No. 78., 1900. október 30., Annexionen des Transvaal's. Keine Notification an die Mächte. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.).

²⁵¹No. 80C., 1900. november 9., Der Krieg im Südafrika HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.).

²⁵²N. 85C, 1900. december 21., Die Sachlage am Kriegsschauplätze im Süd-Afrika HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.).

egyiket 800-1000 főre, a másikat 200 főre becsülik) is betört Fokföldre, és sokan attól tartanak, hogy emiatt lázadás tör ki az ottani búrok körében. Az eset továbbá bebizonyította, hogy téves az a feltevés, miszerint a búroknál már csak mintegy 5000 ember van fegyverben.

1900. december 29-én²⁵³ arról ír, hogy a hadi veszteségek mellett a tífusz és a dizentéria is sok gondot okoz a Dél-Afrikában harcoló angol csapatoknak.

1901. január 18-án²⁵⁴ azt írja, hogy a legutóbbi hírek szerint az angoloknak nemcsak nem sikerült megadásra kényszeríteni a Fokgyarmatra betört búrokat, de még néhány igen érzékeny csapást is elszenvedtek. Vitathatatlan tény, hogy Kitchener legalább 20 ezer főnyi lovasságot vagy legalábbis részben lovasított gyalogságot kért erősítésként, és szándékában áll a dél-afrikai gyarmatokon toborzott önkéntesekből egy lovasított hadtestet kiállítani.

1901 februárjában a nagykövet elküldte az OMM külügyminisztériumnak a király 1901. február 14-ei beszédének nyomtatásban megjelent változatát (*His Majesty's Most Gracious Speech to both Houses of Parliament. Delivered on Thursday, February 14, 1901*), amelyben az uralkodó megemlíti a dél-afrikai helyzetet is.

1901. március 5-án²⁵⁵ a dél-afrikai háborúról írva megjegyzi, hogy Botha tábornokkal kapcsolatban elterjedt a hír, hogy kapitulációjával kapcsolatban már tárgyal Kitchenerrel. Ugyancsak meg nem erősített hírek szerint ismét búr farmokat égettek fel, amire Kitchener állítólag megkapta a felhatalmazást a kormánytól.

1901. április 26-án²⁵⁶ Deym elküldi von Hirsch fokvárosi konzul április 3-ai, 14. számú jelentését. Ugyancsak április 26-ai²⁵⁷ dátummal továbbküldi a fokvárosi konzul március 20-ai, N. 13, Pol. számú jelentését.

1901. augusztus 16-án²⁵⁸ beszámol róla, hogy folyó hó 10-én az itteni lapok újabb, Lord Kitchener által szignált proklamációt hoztak nyilvánosságra. Kitchener felszólítja a még fegyverben álló parancsnokokat, feldkorneteket²⁵⁹ és a „fegyveres bandák vezetőit”, akik az egykori köztársaságok állampolgárai, hogy a fegyvert szeptember 15-éig tegyék le. Ellenkező

²⁵³No. 91,B, 1900. december 29., Die Verluste der englischen Armee in südafrikanischen Kriege betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.)

²⁵⁴No. 4,F, 1901. január 18., Den südafrikanischen Krieg betreffend HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.).

²⁵⁵No. 17,D, 1901. március 5., Den südafrikanischen Krieg betreffend HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.).

²⁵⁶No. 31, 1901. április 26. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.)

²⁵⁷No. 24B, 1901. április 26. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.)

²⁵⁸No. 64,E, 1901. augusztus 16., HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.). Melléklet: *His Majesty's Most Gracious Speech delivered by the Lord Commissioner to both Houses of Parliament. Sunday, August 17, 1901*

²⁵⁹Feldkornet (veldkornet): jellegzetes búr katonai rang, nagyjából a hadnagyi rendfokozatnak felel meg.

esetben a háború után visszakövetelik tőlük a táborokba zárt családtagjaik ellátásának költségeit (pontosabban szólva a költségeket (jelzalogként) ingó és ingatlan vagyonukra terhelik). A proklamáció heves vitákat váltott ki, s a parlament alsóházában is két vita tárgyát képezte. Az egyik vita Sir William Harcourt²⁶⁰ nyitóbeszédével vette kezdetét, aki kritizálta, hogy a kormány visszatért a proklamációk politikájához, továbbá kijelentette, hogy a háború eddigi szakaszában kiadott proklamációk törvénytelenek [...] vagy egész egyszerűen haszontalanok voltak. Harcourt nézete szerint nem jogos, hogy a harcban álló búrok esetében megtagadják a hadviselő jelző használatát. Angliának nincs joga ahhoz, hogy amíg nem tudta biztosítani a két köztársaság teljes területének megszállását, közönséges martalócoknak nevezze azokat az embereket, akik fegyverrel a kézben védik hazájukat.

Az idős liberális politikus beszédére azonnal reagált a gyarmatügyi miniszter, aki kifejezte sajnálkozását a Harcourt által hangoztatottakhoz hasonló nézetek miatt, amelyek csak még tovább növelik az Angliával szemben külföldön érezhető bizalmatlanságot, és amelyek hatása – ha egyáltalán van valamilyen hatásuk – csak az lehet, hogy késleltetik a háború befejezését. Chamberlain cáfolta a Kitchener küszöbön álló visszatéréséről szóló híreket. Megismételte korábbi állásfoglalását, mely szerint a kormánynak nem áll szándékában, hogy ebben a háborúban felfegyverzett bennszülötteket vessen be, azonban nyitva hagyta annak a lehetőségét, hogy a jövő háborúiban bennszülöttekből álló fegyveres alakulatokat is harcba küldjenek. Cáfolta, hogy a korábbi proklamációknak nem volt haszna: a 35 ezer elfogott búr épp azt bizonyítja, hogy volt. Visszautasította a feltételezést, hogy a legutóbbi proklamáció sértené a hadviselő búrok jogait. Ha a háború banditák harcává válik, akkor a kormánynak joga van ahhoz, hogy a Fülöp-szigeteken alkalmazottakhoz hasonló intézkedéseket tegyen.²⁶¹

1901. szeptember 27-én²⁶² arról számol be, hogy az utóbbi időben ismét rendkívül kedvezőtlen hírek érkeztek a dél-afrikai hadszínterektől. Öt tisztet és a lovasított gyalogság 150 katonáját fogták el, továbbá elesett a 17. lándzsás ezred (17th Lancer Regiment) 3 tisztje és 20 katonája. A veszteségeket különösen fájóvá teszi az, hogy szeptember 15-e után (azaz Lord Kitchener fentebb említett proklamációjának határideje után, melynek értelmében azokat a búrokat, akik nem adják meg magukat, kiutasítják Dél-Afrikából) elszenvedett veszteségekről van szó.

²⁶⁰Sir William George Granville Venables Vernon Harcourt (1827–1904): jogász, újságíró, brit liberális politikus és államférfi.

²⁶¹Az amerikai uralom alá kerül Fülöp-szigeteken az amerikaiaknak évekig elhúzódó, több ezer katona életébe kerülő gerillaháborúval kellett számolniuk. A gerillák ellen drákói eszközöket alkalmaztak.

²⁶²No. 77,D, 1901. szeptember 27., HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.) / Der Krieg im Südafrika.

1901. október 10-én²⁶³ a háború kitörésének évfordulójáról emlékszik meg. Holnap lesz két éve annak, hogy Krüger ultimátumát követően megkezdődött a háború. A jelentésben megemlíti Winston Churchill nevét is.

1901. október 15-én²⁶⁴ megemlíti a londoni lapok beszámolóí alapján Sir Redvers Buller (a brit erők natali parancsnoka) beszédét, amit néhány nappal azelőtt tartott.

1901. november 22-én²⁶⁵ két újságcikket küld jelentésekkel a búrok novemberi vereségeiről (106 halott, 121 sebesült, 395 fő hadifogoly).

1901. december 6-án²⁶⁶ két újonnan megjelent, a búr háborúval is összefüggő kiadványról ad hírt. (Sir Charles Dillre: *Guerilla and Counter-Guerilla* [Gerilla- és gerilla-ellenes [hadviselés]], illetve: A. T. Mahan: *The influence of the South-African War upon the Prestige of the British Empire* [A dél-afrikai háború hatása a Brit Birodalom presztízsére].²⁶⁷) A két kiadvány egy-egy részletét mellékletként hazaküldi.

1901. december 20-án²⁶⁸ kelt jelentéséhez publikációkat mellékel (november és december havikat) a dél-afrikai búr családok elszállásolásáról és ellátásáról [a koncentrációs táborokban], illetve annak hiányosságairól, ami miatt a kormányt odahaza is támadta az ellenzék, illetve nemzetközi kritikák is érték. Az embereknek nem biztosítottak ruhát és élelmet, a betegeknek orvosi ellátást, akadozik a táborok tűzifával és ivóvízzel való ellátása is.

1902. február 5-én kelt jelentéséhez mellékletként küldi a holland kormánnyal folytatott levélváltást a dél-afrikai háború ügyében. A brit kormány ellenzi azt a javaslatot, miszerint az Európában tartózkodó búr küldötteknek nagyobb teret kellene engedni a búr háború befejezésére vonatkozó tárgyalásokban.²⁶⁹

1902. április 25-ei²⁷⁰ jelentése szerint két konferenciára is sor került a búr delegátusokkal (küldöttekkel) az azonnali tűzszünetről. Valószínűleg azért kellett felfüggeszteni a tárgyalásokat, hogy a delegátusok az egyes búr kommandókat felkereshessék. A búrok vezetői ebből a célból elhagyták Pretoriát, de három hét múlva újra tárgyalnak. Itt

²⁶³N. 80, A-C, Balmoral, 1901. október 10., Den südafrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.)

²⁶⁴No. 82,B, 1901. október 15., Krieg in Südafrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.)

²⁶⁵No. 92,E, 1901. november 22., Den südafrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.)

²⁶⁶No. 94., 1901. december 6. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.)

²⁶⁷Az utóbbi szerzője (A. T. Mahan) nem más, mint az amerikai Alfred Thayer Mahan, a kor egyik legismertebb, legbefolyásosabb katonai szakírója.

²⁶⁸No. 97., 1901. december 20. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.)

²⁶⁹*Correspondence with the Netherlands Government Regarding the War in South Africa* [London, Houses of Parliament. 1902. 3pp. British Parliamentary Paper Cd906. British Government objects to Dutch proposals to enable Boer delegation in Europe to take a more active part in settlement of Boer War.]

²⁷⁰No. 23., 1902. április 25. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.)

[Londonban] üdvözlik, kedvezően fogadták a hírt, hogy a búrok készek tárgyalni.

1902. május 9-én²⁷¹ azt írja, hogy két nappal ezelőtt a *Times* tudósítója jelentette Pretoriából, hogy nagy valószínűséggel küszöbön áll a béke megkötése. A búr delegáltak felkeresték az egyes kommandókat, s most kedvező a helyzet ahhoz, hogy megkössék a békét. Míg egyes búr parancsnokoktól mint Beyers²⁷² vagy Piet Uys²⁷³ azt várják, hogy engedelmeskednek kormányuk döntésének, egyes de la Rey²⁷⁴ parancsnoksága alá tartozó parancsnokoktól makacs ellenállásra számítanak.

1902. május 23-án²⁷⁵ kelt jelentése szerint valósnak látszanak bizonyulni azok a pletykák, miszerint a búrok körében is egyre erősebbé válik a béke iránti vágy. Ám még sok feltétel van, amelyekkel kapcsolatban Kitcheneknek és a búrok küldötteinek előbb egyezsége kell jutniuk, s az sem lehetetlen, hogy a tárgyalások eredménytelenül zárulnak.

Megerősítették azt a hírt, miszerint a konferencia által meghatalmazott delegáltak – köztük De Wet, de la Rey és Louis Botha tábornokok, illetve Hertzog és Smuts²⁷⁶ parancsnokok – megérkeztek Pretoriába és már tárgyalásokat folytatnak Lord Kitchenettel, de még megerősítésre vár az az értesülés, hogy Schalk–Burger is megérkezett Pretoriába. Ezek a hírek nagyban megerősítették itt [Londonban] a békereményeket.

1902. június 6-án mellékletként küld egy ún. Blue Bookot (Kék Könyvet) a még harcoló búr csapatok megadásának feltételeiről.²⁷⁷

* * *

Franz von Deym gróf a háború folyamán végig akkurátusan jelentett a londoni hangulatról, illetve gondosan és pontosan közvetítette Bécsnek a brit sajtó álláspontját. Kissé talán – a britek irányában – elfogultabb beállítottságát magyarázhatjuk a magával ragadó és komoly befolyással bíró angol környezettel, amely – noha érződik rajta a tárgyilagosságra való törekvés – lehetetlenné tette számára a tények teljes objektivitással való szemlélését.

²⁷¹No. 24., 1902. május 9., HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.)

²⁷²Christiaan Beyers (1869–1914): búr tábornok. A búr háború után politikusként is hírnevet szerzett magának. Az 1914-es búr felkelés (Maritz-felkelés) közben vesztette életét.

²⁷³Piet Uys: búr parancsnok, Petrus Lafras (Piet) Uys (1797–1838), a Nagy Trek idejének egyik híres búr vezetőjének fia.

²⁷⁴Jacobus Herculaas (Koos) de la Rey (1847–1914): búr tábornok, a második búr háborúban a búr csapatok egyik vezetője.

²⁷⁵No. 27., 1902. május 23. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.)

²⁷⁶Jan Christian Smuts (1870–1950): dél-afrikai katona, politikus. A búr háborúban még a britek ellen harcolt, de a megbékélést követően az I. világháborúban már brit tábornok, a II. világháború alatt pedig tábornaggyá léptették elő.

²⁷⁷HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.) A Blue Book címe: *Correspondence respecting Terms of Surrender of the Boer Forces in the Field.*

A Monarchia berlini követének jelentései

A Monarchia berlini nagykövete az angol–búr háború kitörésekor Ladislaus von Szögyény–Marich, azaz Szögyény–Marich László (teljes nevén: Magyar-szögyéni és szolgálgyházi gróf ifjabb Szögyény–Marich László) volt. Szögyény–Marich László (1840–1916) Székesfehérváron végezte középiskolai tanulmányait, majd jogot hallgatott a Bécsi Egyetemen. 1861-ben Fejér vármegye aljegyzője, két évvel később a pesti királyi ítélőtábla joggyakornoka lett. 1865-ben Fejér vármegyei szolgabíróvá nevezték ki, majd 1867-ben főjegyzői kinevezést kapott. 1869-ben Fejér vármegye bodajki kerületének országgyűlési képviselője lett, mely kerület még azután négyszer újította meg mandátumát. Parlamenti pályáját a Deák-párt soraiban kezdte; 1869-ben beválasztották a közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságba, ahol a külügyi bizottságnak előadója lett. 1882. június 15-én letette az esküt mint a császári és királyi ház és a külügyek minisztériumának osztályfőnöke (1883. május 3-tól a minisztériumnak első osztályfőnöke volt). 1890. december 24-től 1892. október 24-ig a király személye körüli miniszter a Szapáry- és a Wekerle-kormányban. 1892-ben Széchenyi Imre utódként császári és királyi nagykövetté nevezték ki a Német Császárságban; a tisztséget 1914-es visszavonulásáig viselte.²⁷⁸

Esetenként előfordul, hogy egy jelentést nem a nagykövet, hanem Thurn gróf vagy von Velics szignál. Thurn gróf, azaz Graf Douglas von Thurn und Valsässina későbbi életútjáról annyit tudunk, hogy 1905–1909 között Szófiában szolgált, 1911–1913 között pedig a Monarchia szentpétervári nagykövete volt (utódja Szapáry Frigyes lett). A von Velics szignó mögött Dr. Ludwig Vélics von Lászlófalva, azaz Lászlófalvi Vélics Lajos áll, aki 1905 szeptemberétől 1917 januárjáig a Monarchia bajorországi külképviseletét vezette.

Bár ebben a jelentésben még nem esik szó a búr feszültségről, de érdemes megemlíteni, hogy a nagykövet 1899. október 10-én²⁷⁹ (azaz épp a Krüger-ultimátum kibocsátását követő napon) egy olyan jelentést küldött a bécsi külügyminisztériumba, amely II. Vilmos esetleges angliai látogatásáról szól. Mint ismeretes, a német császár elfogadta a meghívást, és feleségével november 20–28. között járt Angliában.²⁸⁰

²⁷⁸Lásd: *Kenyeres Ágnes* (szerk.): Magyar életrajzi lexikon 1000–1990. Javított, átdolgozott kiadás, CD-ROM változat. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, 2001. (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/15244.htm>).

²⁷⁹No. 42D, 1899. október 10. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.)

²⁸⁰II. Vilmos angliai utazásával kapcsolatban lásd még: *Martin Kröger*: Imperial Germany and the Boer War.

A transvaali kérdés felbukkan a november 4-ei,²⁸¹ 22-ei²⁸² és december 20-ai²⁸³ jelentésekben is, ám ezekben csak érintőlegesen, említés szintjén merül fel a dél-afrikai helyzet, a szóban forgó jelentések más témákkal foglalkoznak.

1900. február 9-ei keltezéssel a berlini nagykövét arról tudósít, hogy az előző este Vilmos császár látogatást tett Sir Frank Lascelles berlini angol nagykövetnél. A császár átadott a nagykövetnek egy általa írt memorandumot, melyben a dél-afrikai háború további menetét, illetve a katonai közigazgatást illető tanácsait osztja meg az angol kormánnyal. Vilmos császár azt tanácsolja, hogy az angolok kerüljék a további kisebb összecsapásokat, és vonják össze erőiket egy döntő ütközethez. A császár szerint addig is időt kell nyerniük, hogy aztán „mindent megnyerhessenek”, s nem szabad megfélemleniük arról sem, hogy Dél-Afrikán kívül a világ más részeinek eseményeire is figyelmet kell fordítaniuk.²⁸⁴

Az 1900. február 14-ei táviratában²⁸⁵ ugyancsak foglalkozik a búr ügyekkel (többször is megemlíti Leyds transvaali ügyvivő nevét, mint esetleges kulcsszereplőt a háború lezárásában).

Az 1900. április 30-ai táviratában nem közvetlenül a búr háborúval foglalkozik, de azzal is összefüggő témáról (Vilmos császár angolbarát megnyilvánulásairól) számol be.²⁸⁶

1900. május 21-én egy német diplomatával folytatott, az általános külpolitikai helyzetet érintő beszélgetéséről számol be.²⁸⁷ A beszélgetésen szóba kerültek a Nagy-Britannia és a cári Oroszország közötti feszültségek, a franciák, az angolok és a németek helyzete, álláspontja stb. Bár a jelentés nem foglalkozik közvetlenül a dél-afrikai kérdéssel, de a beszélgetés közben megemlítették az 1896-os Krüger-táviratot is, ami Angliában „oly nagy szenzációt keltett”.²⁸⁸

1900. szeptember 17-én Krüger transvaali elnököt említi meg a nagykövét távirata.²⁸⁹

From Colonial Fantasies to the Reality of Anglo–German Estrangement. In: The international Impact of the Boer War. Szerk.: Keith M. Wilson. Acumen Publishing, 2001., 33–34.

²⁸¹No. 46., 1899. november 4. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.)

²⁸²No. 47, 1899. november 22. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.)

²⁸³No. 51., 1899. december 20. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.)

²⁸⁴No. 3350. Telegramm. Berlin, 1900. február 9. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.)

²⁸⁵No. 7., 8/3. 1900., 1900. február 14. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.)

²⁸⁶No. 17., 1900. április 30. Anglophilen Demonstrationen Kaiser Wilhelm's. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.)

²⁸⁷No. 19 B. 29/5 1900., Berlin, 1900. május 21. Unterredung über die allgemeine politische Lage mit einem deutschen Diplomaten. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.)

²⁸⁸„[...] welche in England so grosse Sensation Verursachte“

²⁸⁹No. 45., 1900. szeptember 17. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III.

1900. december 4-ei²⁹⁰ és december 19-ei²⁹¹ jelentései is érintik a dél-afrikai helyzetet.

1901. november 22-én kelt jelentéséhez²⁹² mellékeli a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*²⁹³ november 22-ei kiadásának egyik cikkét, amelyben Chamberlain november 20-ai táviratáról, illetve az ezáltal Németországban kiváltott angolelles hangulatról számol be.

1902. március 20-án a nagykövet mellékletként elküldi a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* március 12-ei kiadásának egyik cikkét, amely Oswald Richthofen bárónak a porosz képviselőházban a németországi búr segélyegylet (Burenhilfscomité) tevékenységéről számol be.²⁹⁴

1902. április 8-án²⁹⁵ nem közvetlenül a háborúról szóló, de dél-afrikai vonatkozású jelentést küld. Az 1902. március 26-án elhunyt Cecil Rhodes végrendeletében 15, egyenként 5000 márka értékű ösztöndíjat²⁹⁶ adományozott (a német császár által kijelölt) német diákoknak, hogy tanulmányaikat angol egyetemen (Oxfordban) folytathassák. Emellett a brit gyarmatokról, illetve az Egyesült Államokból származó diákok is részesülhetnek hasonló támogatásban.

1902. június 8-án²⁹⁷ (meglehetősen szűkszavúan) beszámol a békekötés hírének berlini fogadtatásáról.

* * *

Szögyény–Marich László a viszonylag ismertebb politikusok közé sorolható. Számomra, székesfehérvári lévén, különösen érdekes fehérvári kötődése miatt. Azonban a kutatott témán belül berlini nagykövetként ténylegesen csak egyszer-kétszer foglalkozott a búrok helyzetével. A háborús jelentései többnyire másról szólnak, az angol–búr konfliktusról éppen csak érintőlegesen, említés szintjén ír a bécsi udvarnak (az 1901-es évre vonatkozóan

Kt. 154-1 Berichte (1900. 08. – 1900. 12.)

²⁹⁰No. 58., 1900. december 4. 154-1 Berichte (1900. 08. – 1900. 12.)

²⁹¹No. 61., 1900. december 19. 154-1 Berichte (1900. 08. – 1900. 12.)

²⁹²No. 45., 1901. november 22. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 156-1 Berichte (1901. 08. – 1901. 12.)

²⁹³Liberális német (berlini) napilap.

²⁹⁴No. 10., 1902. március 12. Rede des Staatssekretärs Baron Richthofen im preussischen Abgeordnetenhaus über die Hilfsactions der Burenhilfscomité's. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.)

²⁹⁵No. 15., 1902. április 8. Testament Cecil Rhodes'. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.)

²⁹⁶A végrendeletben említett ösztöndíj ma is létezik, bár az eredeti országokénti felosztás azóta megváltozott (lásd: Rhodes Scholarship – <http://www.rhodeshouse.ox.ac.uk/rhodes-scholarship/about-the-rhodes-scholarships> (2015. 03. 31.)). A végrendelet eredeti szövege szerint a Rhodes halálát követő három évben 5-5 német diák nyerheti el a hároméves tanulmányokra szóló ösztöndíjat.

²⁹⁷No. 25., 1902. június 8. Die hiesige Aufnahme der Friedensnachrichten aus Südafrika. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.)

például csak egyetlen számomra izgalmas dokumentumot találtam az elküldött 157 jelentése között).

Összességében megállapíthatjuk, hogy a „tűz közelében”, azaz Dél-Afrikában lévő Hirsch báró és helyettese, Ramberg báró tucatjával készítette a jelentéseket és küldte őket Bécsbe, a Monarchia külügyminisztériumába. Természetesen ez nem meglepő, hiszen a kétszáznál is több átvizsgált dokumentum közel fele használható volt számomra. Deym gróf jóval több jelentést írt Hirschéknél, ám Londont – akár kifejezetten a búr győzelmek idején is – más témák is foglalkoztatták, például a választások, a belpolitikai kérdések, más afrikai gyarmatok és ázsiai területek, illetve – főként – Viktória királynő egészségi állapota. Noha a brit történelemben kimagasló szerepet betöltő uralkodónő halálát is kapcsolatba hozták a búr háborúval (a Lord Roberts-szel való találkozás után már győztesnek hitte nemzetét, mégsem sikerült rövid időn belül megkötni a békét), mégis azt kell mondanom, hogy a londoni jelentések nagyjából 10%-a foglalkozott a búr kérdéssel. A brit vereségek idején elvétve foglalkoztak Dél-Afrikával, ám a hadiszerencse fordultakor bővebben írtak a transvaali eseményekről.

A jelentések végére érve elmondható, hogy azok a londoni iratok, amelyek bekerültek a disszertációmba, valóban a témát illetően értékes dokumentumok, a befolyásolás szempontját illetően pedig még a fokvárosiaknál is izgalmasabbak. Szögyény–Marich berlini jelentései csak nagyon érintőlegesen foglalkoznak a búr háborúval, ebből is látszik, hogy a Német Császárság (hivatalosan) igyekezett teljes mértékben elhatárolódni az angol–búr fegyveres konfliktustól. Szögyény–Marich írásai érdekesek, ám számomra kevésbé voltak használhatóak, hiszen ritkán szóltak a dél-afrikai harcterekről.

II. RÉSZ: Az angol–búr háború a korabeli magyar sajtó tükrében

Disszertációm második részében, mely egyben az értekezés gerincét is képezi, azt igyekszem bemutatni, hogy miként jelent meg a búr háború kérdése a magyar sajtóban (illetve szűkebb értelemben véve az általam vizsgált országos, illetve fővárosi napi és hetilapokban).

A könnyebb áttekinthetőség érdekében tematikus elrendezést alkalmazva a következő szempontokat alkalmazom: megjelent-e, és ha igen, akkor hogyan az egyik vagy másik hadban álló fél iránti szimpátia/ellenszenv a cikkekben, igyekeztek-e a szerzők olvasóik véleményét befolyásolni? Fordítanak-e figyelmet a lapok a háborúban érintett fontosabb személyiségek (politikusok, hadvezérek stb.) bemutatására? Milyen kérdésekre összpontosítanak a lapok, milyen területre (politikai, illetve események bemutatása, ismeretterjesztés) helyezik a hangsúlyt?

Szimpátia, ellenszenv, befolyásolás

Az egyértelműen baloldali és ellenzéki *Népszava*, amely a nagytőkés Anglia ellen emel szót, már 1899 nyarán közli hasábjain, hogy a „kapzsi angolok” háborút fognak indítani. A búrokat derék, dolgos földművesnek mutatja be, akik nem akarják „magukat iga alá vonni”. Felveti, hogy a konfliktus a választójogi törvény körül alakult ki, mivel a búrok nem szívesen adnának minden „jöttmentnek” szavazati jogot. Éppen ezért 1899. május 31. és június 5. között Bloemfonteinben tárgyalás kezdődött az angol és búr kormány között. A búr vezetés véleménye az volt, hogy a telepesek²⁹⁸ az országban eltöltött hét év és tisztességes munka után választhatnának, amit az „imperialista” angolok nem fogadnak el, hiszen ők maximum öt évhez kötnék a választójogot. Az 1893-as törvény szerint legalább tizennégy éve kellett ott élnie az angol telepesnek ahhoz, hogy beleszólhasson a törvényhozás menetébe.

A szerző felhívja Anglia figyelmét arra, hogy Transvaal megtámadása „újabb csapatokat fordítana Anglia ellen, hiszen így Oranje Köztársaság és sok más kisebb dél-afrikai állam is

²⁹⁸A 19. század közepén (azaz még azelőtt, hogy felfedezték volna az ottani arany- és gyémántlelőhelyeket) Transvaalban 25-30 ezer, Oranjében pedig 15 ezer búr élt. Egy 1857-ből származó adat szerint Fokföldön 112 ezer volt az európaiak száma. 1892-ben Fokföldön már 377 ezer, Transvaalban pedig 119 ezer európai élt. A növekedés az ásványkincslelőhelyek felfedezése miatti „aranyláznak”, illetve (Transvaal esetében) a búrok természetes szaporulatának is köszönhető. Oranje Szabadállam területén ekkor még nem volt ismert arany- vagy gyémántlelőhely, így Oranje lakossága transvaalhoz és Fokföldhöz képest lassabban növekedett. Lásd: *Búr Gábor*: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: *Nemzet és nacionalizmus*. Szerk.: Balogh András. Korona, Budapest, 2002. 289–405., 399.

Transvaal mellé állna, mivel saját szabadságukat látják veszni Transvaal esetleges elestében. Baloldali értékeket valló lapként buzdítja az angol liberálisokat, hogy ne csak halkán, a háttérből suttogjanak, hanem hangos véleményükkel álljanak ki az erőszak ellen és támadják a kormány háborús tervét.²⁹⁹ A folytatásban a *Népszava* cikke azt írja, hogy elmozdultak a holtpontról, mivel 1899. július közepén Transvaal képviselőháza tárgyalta egy olyan törvényjavaslatot, miszerint a legalább hét éve Transvaalban élő külföldiek teljes polgár- és választójogot nyerjenek. A cikkíró szerint, ha az angol liberálisok megfelelő nyomást gyakorolnak a brit kormányra, akkor annak ebbe bele kell nyugodnia.³⁰⁰ Végül hosszas egyeztetés után 1899. augusztus 19-én Transvaal kormánya kijelentette, hogy szavazati jogot kap minden uitlander (angol telepes), aki legalább hét évet élt az országban és becsületes munkával keresi meg a kenyerét, amennyiben Anglia szerződésben garantálja, hogy nem avatkozik bele a köztársaság belügyeibe és nem lép fel területi követelésekkel.

Ugyanerről a kérdésről a *Magyar Állam* – mint katolikus konzervatív politikai lap – inkább a tényszerű dolgokat tárta olvasói elé, s szeptember 1-jén azt írta, hogy amennyiben Anglia elfogadja a választójogi törvény transvaali kormány által eszközölt módosításait, akkor Transvaalban feloszlatják a parlamentet és az új törvénynek megfelelően pár héten belül megtarthatják a választásokat.³⁰¹

Szeptember 20-án a *Magyar Állam* szerzője a fennálló helyzetet az 1895–98-as spanyol–kubai, majd főként spanyol–amerikai háború előzményeihez hasonlítja. A cikkíró szerint a kicsi, törpe Dávid (búrok, spanyolok) áll harcra készen a természetes óriással (Anglia, Amerika) szemben, s noha már mindegyikük keze ütésre emelkedik, még nem kezdik a harcot. Arra várnak, hogy a másik kezdje, feszítik a húrt, forrósitják a levegőt, ám a hadüzenetet egyik fél sem teszi meg. A háború gyakorlatilag elkerülhetetlen, hiszen egybehangzó brit lapvélemények is jelzik, hogy Anglia egy nagyon kemény ultimátumot küldött Krügernek, aki azt nem fogadhatta el. Csak az a kérdés, ki kezdje, kié legyen az első lépés, lövés? Az a kérdés, hogy Dél-Afrikában mi lesz a *Maine* cirkáló megfelelője, mi lesz a *casus belli*. Egy biztos: bár hivatalosan a polgárjogokért folyik a küzdelem és a vérontás, gyakorlatilag az arany- és gyémántbányákért harcolnak.³⁰²

Egy markáns, angolelles cikkel találunk a *Pesti Napló* szeptember 28-i számában (a *Daily Telegraph* szeptember 26-ai cikke alapján). A cikk némi pikírt körítéssel közli, hogy Dél-Afrikában két kicsiny állam Transvaal és Oranje komoly összeesküvést szervezett Anglia

²⁹⁹*Népszava*, 1899. július 19. 3.

³⁰⁰*Népszava*, 1899. július 22. 3.

³⁰¹*Magyar Állam*, 1899. szeptember 2. 3.

³⁰²*Magyar Állam*, 1899. szeptember 20. 2.

ellen. „A nagy Brit Gyarmatbirodalmat akarták felrobbantani”, írja némi élccel az újságíró, bár hozzát teszi, hogy az okot és az eszközt „a legszedítőbb fantáziájú brit elme” sem lenne képes megmagyarázni. Aiszóposz farkas és bárány című meséjét hozza fel, melynek tanulsága, hogy mit sem ér a jogos önvédelem azok szemében, akik arra határozták el magukat, hogy jogtalanságot cselekedjenek. Amit egykoron nagy életbölcsessel kitalált a görög mesemondó rabszolga, azt most Anglia valóra váltja.³⁰³

A *Vasárnapi Újság* mint hetilap október első napján számol be az addig történeletről, s egyértelműen az angol kapzsiság, mohóság számlájára írja a közlő háborút. A szerző szerint ahogyan az 1895-ös Jameson-féle expedíció is tudatos galád próbálkozás volt, nagyon hasonló a mostani helyzet is az ultimátum-szerű teljesíthetetlen követelésekkel. A hetilap is rámutat arra, hogy polgárjog ide, angol telepesek érdeke oda, a londoni kormányzat célja kettős. Először is Transvaal a dél-afrikai angol birtokok természetszerű „kikerekítője” lenne, de ami még ennél is jóval fontosabb, hogy gazdag ásványtelepei (arany- és gyémántbányák) még vonzóbbá teszik. A szerző szerint az is érdekes adat lehet, hogy területe (326.750 km²) akkora, mint a korabeli Magyarorszáé a társországaival együtt, de népessége az akkori magyarság 18 milliójához képest csak félmillió. Tehát nem véletlenül özönlöttek be az angol telepesek, akiken keresztül most az anyaország formál vélt vagy valós tulajdont a tárgyalt területre. Magasztalja a bírok értékeit (szorgalom, becsületesség, családcentrikusság, vallásosság), s kiemeli Krügerert mint korábban kiváló harcost, ma pedig tapasztalt, jó diplomáciai érzékkel rendelkező vezetőt, elnököt. A cikk végére előrevetíti, hogy a bírok Oranjéval együtt is el fognak vérezni, de részsikereikért egész Európa lelkesedni fog.³⁰⁴

A *Magyar Nemzet*ben Adorján Sándor egy egészen egyedi, eddig szokatlan vezércikkkel rukkolt elő november 3-án, melynek címe: „Magyarország rokonszenve”. Az elmúlt események kapcsán valószínűleg mindenki a bírok iránti rokonszenvre gondol, ám ebben csatlakoznunk kell. Adorján azt állítja, hogy a hatalmas Anglia iránt meleg rokonszenvvel viseltetünk mi magyarok. Leírja, hogy bár Anglia mostani vállalkozásához nem tud Magyarország támogatólag hozzájárulni, mert ellenzi azt, „ám Anglia mindig a barátunk volt, és sosem volt ellenségünk”. Egykori ellenfelei most kárörvendően nézik a naptali eseményeket, hiszen gyűlölik a korábban nekik sokat ártott Angliát. Ebben a gyűlölethullámban Magyarország nem vesz, sőt nem is vehet részt, hiszen a magyar–angol barátság régi keletű. A szerző felsorolja, hogy a történelem során mikor állt mellettünk Anglia, így a vallásszabadságért vívott harcban; Széchenyi reformjai idején; a szabadságharc alatt és utána, mikor befogadta menekültjeinket; mikor Haynaut ököllel verték; s nem utolsó sorban példát is

³⁰³*Pesti Napló*, 1899. szeptember 29. 5.

³⁰⁴*Vasárnapi Újság*, 1899. október 1. 5.

mutattunk számukra, hiszen Gladstone³⁰⁵ a magyar–horvát mintát akarta átültetni az ő szigetvilágukba angol–ír kapcsolatként, ami később a Home Rule-ban testesült meg.

A rokonszenv azonban nemcsak elméleti, hisz tudnunk kell, hogy Közép-Európában a szláv és német fajok küzdelmének kereszttüzébe jutva csak rájuk (az angolokra) számíthatunk, ezért amikor ők kerülnek bajba, mi is érezzünk velük együtt. Azt természetesen elismeri Adorján, hogy a búrokkal való háborúja más szempont alá esik. Anglia korábban a népek szabadságának protektora, zászlóvivője volt, ma nem válhat rabszolgatartóvá. Mivel ez a háború igazságtalan, erre Anglia is rá fog döbbsenni, hisz ez csak egy rövid kisiklás lehet, át kéne értékelniük, hogy meddig érdemes küzdeni egy ilyen erkölcstelen ügyért. A szerkesztő végül úgy összegzi, hogy bármelyik útra lép Anglia, Magyarország az évszázados múltra visszatekintve bizonyosan állítja, hogy megkövezni nem fogja.³⁰⁶

Adorján cikkéhez képest a *Népszava* kifejezetten kárörvendő írásában közli, hogy az angol hadsereg hetek óta vad futásban keres menedéket. Ha ez a folyamat megmarad, s új mozgalmak csatlakoznak a búrokhoz, akkor az angolok elveszíthetik összes afrikai gyarmatukat. A világforradalom elvét már itt láthatjuk a *Népszavánál*, melyet később büszkén tűztek zászlójukra. A szociáldemokraták programjuk egyik pontját a háború által igazolva látják, mégpedig az állandó hadsereg eltörlését és helyette háború esetére az általános népfelkelést javasolják. A földműveléssel foglalkozó búr nép igazi csatában megveri a jól fizetett, kitűnő felszereléssel bíró angol hadsereget.³⁰⁷

A *Magyar Nemzet* újabb vezércikkben foglalkozik a Dél-Afrikában kialakuló helyzettel, mégpedig új kontextusban, hiszen a cikknek a „Hollandok és angolok” címet adta. Felidézi a történelmet, miszerint évszázadokkal ezelőtt a tengeri kereskedelmi és katonai hatalomért versengett a két állam. A küzdelem ugyan elhúzódott, de egyértelműen Anglia győzelmével végződött. Miután ez lezárult, most újból szemben állnak egymással, de a jelenkorban nem a tengeren, hanem Dél-Afrikában, és nem a két anyaország, hanem az angolok (elsősorban gyarmati) katonái, illetve a hollandok afrikai leszármazottai, a búrok.

A szerző szerint itt a nemesfémhányak feletti örködés és Dél-Afrika birtoklása a cél, így a választójog csak egy ócska ürügy volt, ahogyan azt mindnyájan tudjuk. Szeretné, ha minél előbb vége lenne a háborúnak, mert biztos benne, hogy a nagyhatalom Anglia

³⁰⁵William Ewart Gladstone (1809–1898): brit liberális politikus, aki hosszú politikai pályafutása során négy ízben is betöltötte a miniszterelnöki posztot. Miniszterelnökként kétszer is kísérletet tett az Írországnak önkormányzatot adó Home Rule Bill elfogadtatására, de mindkétszer kudarcot vallott. (A (harmadik) Home Rule-t végül 1914-ben sikerült jóváhagyatni.)

³⁰⁶*Magyar Nemzet*, 1899. november 3. 1.

³⁰⁷*Népszava*, 1899. november 3. 4.

győzedelmeskedni fog, de minél jobban elhúzódik, annál több veszteség éri mindkét felet.³⁰⁸

A búr nép kitartásán, sikerein felbuzdulva a *Népszava* párhuzamot von búr és magyar között. Hiszen az angolok többen vannak, gyakorlott, kiképzett katonák, komoly felszerelésekkel, mégis a búrok sikereitől hangos a világ. Krüger szerint ez az isteni gondviselés, hisz Isten fogja a búrok kezét és irányítja a lövéseket. A szociáldemokraták szerint nem így van, ők nem hiszik a mindenható csodáját, ők inkább az egyszerű tényre utalnak: az afrikaiak a szabadságukért, hazájukért, földjeikért, függetlenségükért harcolnak. Ez az, amit Magyarországra is át kellene ültetni. A szerző eljátszadozik azzal a gondolattal, hogy mi lenne, ha a két nép a másik hazájában élne? A cikk írója szerint Dél-Afrikában a magyarok már rég feladták volna a küzdelmet, Krüger elmenekült volna, míg az angolok Cecil Rhodes koronázására készülének. Ám a búrok Magyarországon, a Népligetben harmincezren összegyűlvén, megalkotnák követeléseiket, és a parlamentben „Széll–Chamberlain” miniszternek átadván azt, megkövetelnék a munkát és a nép jogát. Ez a követendő példa a magyarok számára is.³⁰⁹

Az Újdonságok rovatban egy érdekes történetet tett közzé a *Magyar Nemzet* „Gyűjtés a búroknak” címmel. Történt ugyanis, hogy egy Magyarországon élő holland polgár, Thyen Walter gyűjtést rendezett a búroknak az Ausztriában és Magyarországon élő hollandusok bizottságának nevében, ám mivel ezt nem jelentette be, s engedélyt nem kapott rá, pénzbüntetésre ítélték.³¹⁰ Van Thyen azonban felmentésért folyamodott a belügyminiszterhez, aki elfogadta kérelmét, s engedélyezte a gyűjtést. Ezért az összegyűjtött anyagiakat a holland dél-afrikai egyesülethez küldik Amszterdamba, s onnan továbbítják rendeltetési helyére.³¹¹

A *Népszava* vezércikkében a „Háború tanulságait” taglalja. Régi vesszőparipájához nyúl vissza, miszerint minden nyugat-európai állam a militarizmus tökélyre fejlesztésével van elfoglalva, sőt még a tengerre is át akarják vinni azt. Közben a realitás azt mutatja, hogy a drága pénzen kiképzett hadseregek nem érnek annyit, mint a saját területét, földjét, nemzetét, családját védő földmunkás. A cikk lényege a népfelfegyverkezés, melyet a szociáldemokrácia követel. Hiszen ez nemcsak lehetővé teszi, hanem biztosítékát is adja, hogy minden egészséges gyermekből jó tornász, jól lövő és nagy kitartással bíró férfiú lesz.³¹²

A *Magyar Nemzet* január 28-i számában az Újdonságok rovatban találunk egy érdekes cikket egy magyarországi bűncselekményről, amelybe belekeverték a búrokat. Történt ugyanis, hogy 12-15 lakást fosztottak ki az elmúlt két hét során Budapesten, s az

³⁰⁸*Magyar Nemzet*, 1899. november 27. 1.

³⁰⁹*Népszava*, 1899. december 5. 4–5.

³¹⁰*Népszava*, 1900. január 16. 3.

³¹¹*Magyar Nemzet*, 1900. január 14. 5.

³¹²*Népszava*, 1900. január 13. 4.

illetéktelenek – kivétel nélkül –, ugyanolyan módszerrel jutottak be. Mikor a rendőrség elfogta a négy tettest, magukat „búr betörőknek” mondták, bízván abban, hogy – mivel a magyar nép a búrokkal szimpatizál –, elnézőbbek lesznek velük, s az igazságszolgáltatásnál is méltányosabban állnak hozzájuk.³¹³

Látjuk tehát, hogy nemcsak az angol nagytőkések igyekeznek hasznot húzni az angol–búr háborúból, hanem a kisstílű pesti magyar tolvajok is. Persze más-más aspektusból, és más-más jövedelem reményében.

A *Magyarország Különfélék* rovatában „Az angolok mint jókedvű adakozók” címmel olvashatunk cikket. A cikkíró összegyűjtött pár érdekes szokást, történetet, mellyel bizonyítja a britek pozitív adakozási szenvedélyét. Természetesen biztosak lehetünk abban, hogy a szervezők anyagi haszna sem maradt el egyetlen esetben sem. Nagy összegek folytak be például csókokért, hiszen a Palace Színházban, az özvegyek és árvák javára rendezett estélyen csókárverést tartottak. Bájos hölgyek, szép ajkaiknak köszönhetően komoly összegeket „csókoltak” össze. Persze Krüger „apót” sem hagyhatták ki az efféle mozgalmakból. Liverpooli diákok körmenetet tartottak, ahol a menet élén a transvaali elnök képét vitték. A diákok útközben mindenhol gyűjtöttek az angol katonák családjainak, s végül Krüger képe nagy ováció kíséretében a Mersey-folyóban landolt.

Egy jótékony egyesület két szörnyű csizmát helyezett bejárata elé ezzel a felírással: „Krüger apó báli cipője”. Ezek a lábbelik naponta megteltek pénzadományokkal. Egy előkelő fogadó tulajdonosa pedig egy hatalmas szeneslapátot helyezett fogadójának társalgótermébe, mely minden este megtelt pénzzel. Egy vadásztársaság 500 kutyát látott el persellyel, akik minden járókelő előtt megállnak és gyűjtenek a katonák családjainak. A kutyák estére telt persellyel térnek haza szállásukra.³¹⁴

A *Magyar Nemzet* az érdekességeket felsorakoztató Újdonságok rovatban az aktuális angol képeslapokkal foglalkozik. Szerinte Európában lázasan figyelik az angol–búr háború eseményeit, így az ehhez a témához kapcsolódó tárgyak, események külön figyelmet kapnak. Ennek köszönhető, hogy nálunk is egyre nagyobb keletje lett az angolok által kiadott képeslapoknak, a búr háborúval kapcsolatban. Ezek nem propaganda kiadványok, nem a háborút népszerűsítő iratok, hanem komoly művészettel és drámai erővel elkészített angol képek. Vannak csatajeleneteket ábrázoló képek, vannak szörnyű, megrendítő ábrázolások, ám vannak megindító, a humanitást magukban hordozó illusztrációk is. Ilyen például, amikor az angol sebesült inni ad butykosából a búr sebesültnek, vagy az angol halottakat a temetés előtt megáldja a búr lelkész, s ilyen a búr tömegsírt levett sisakkal körülálló angol katonák megható

³¹³*Magyar Nemzet*, 1900. január 28. 7.

³¹⁴*Magyarország*, 1900. január 27. 16.

ábrázolása. Megrendítő jeleneteket láthatunk a képeslapokon, s a kérdés alapvetően felmerül: mikor lesz ennek már vége?³¹⁵

A *Népszava* 1900. február 1-jei számában „A búrok szabadságharcáról” ír. A szerző szerint a háború nagyjából már eldőlt, mégpedig a nem várt módon, vagyis a szabadságukért hősiesen harcoló búrok javára. Az újabb Spion–Kop melletti vereség már olyan veszteségeket ró Angliára, mely az angol hadseregre bénítóan fog hatni. A szociáldemokrata lap szerint is kérdés, hogyan döntenek a Westminsterben: békejavaslatot tesznek vagy bármi áron folytatják a háborút.³¹⁶

Az *Új Idők* „Az angol zászló” című cikke Vámbéry Ármin, a kiváló orientalista angolbarát hozzáállását, elfogult, érzelemdús véleményét kritizálja. A szerző szerint nem kell negatív érzelmeket táplálni Anglia ellen, de elítéli Anglia – mint korábban a független államok segítője, védekezője – gyarmatosi szerepét a búrokkal szemben. Anglia korábban támogatta és felkarolta a hitük miatt hazájukból kiebrudalt németalföldieket és az üldözött hugenottákat. Véde továbbá a görögöket a törökök ellen, a törököket az oroszok ellen, valamint először törölte el a rabszolgaság intézményét gyarmatain. Azonban most Anglia szemében csak az arany- és gyémántbánya fénye látható, ezért nem véletlen, hogy az emberiség nagy részének szimpátiája a búrok oldalán van. Védni ekkor az angol politikát Dél-Afrikában hálátlan feladat, de mi magyarok ne törjünk egyértelműen pálcát Anglia felett, hiszen nekünk ők segítettek, s a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy még Haynaut is jól helybenhagyták a magyarokkal szembeni kegyetlenkedéseiért. Az újságíró reméli, hogy a háború hamarosan véget ér, s a búrokat a végkifejlettől függetlenül komoly babér illeti meg, ám ő az angol zászlót sem sározná be. Most nem jogos célokért küzd ugyan, de az eredeti eszméihez tér vissza, hisz Anglia mindig hű önmagához és hagyományaihoz.³¹⁷

A *Magyar Nemzet* beszámolója alapján megtudhatjuk, hogy a dél-afrikai háború áldozatai javára rendezett gyűjtést Londonban páratlan adakozókedv fogadta. Az angol nemzet áldozatkészségének egyik ékes bizonyítéka a Mansion House-ban kitett íven felajánlott és aláírt 688.000 font (14 millió korona). A jótékonykodásban a társadalom minden rétege részt vett, de legnagyobb összegekkel a felső tízezer járult hozzá a gyűjtéshez. Eddig 287 özvegy és 290 gyermek kapott ideiglenes és 139 özvegy állandó segélyt.³¹⁸

A *Népszava* Kimberley felmentését kételkedve fogadta, hiszen az elmúlt hónapokban is jöttek hírek angol győzelmekről, majd később következett a cáfolat, így most is úgy

³¹⁵*Magyar Nemzet*, 1900. január 30. 6.

³¹⁶*Népszava*, 1900. február 1. 2.

³¹⁷*Új Idők*, 1900. február 4. 435–436.

³¹⁸*Magyar Nemzet*, 1900. február 16. 4.

fogalmaznak, hogy: „néhány nap múlva megtudjuk, hogy ez csakugyan a búrok veresége-e, vagy ahogy már több ízben tették, csak azért vonultak vissza, hogy számukra kedvezőbb terepen vívjanak ütközetet”.³¹⁹

Február végéhez közeledve – mivel már fél éve tart a háború – Adorján Sándor a *Magyar Nemzet* felelős szerkesztője „Angol ország ellenségei” című vezércikkében azt fejtegeti, hogy Anglia pozícióját, hatalmi státuszát befolyásolják-e a búr háború súlyos csapásai.

Adorján taglalja, hogy fontos európai érdekek fűződnek ahhoz, hogy Anglia szerepe változatlan maradjon; kifejezetten nekünk magyaroknak és a Monarchiának is fontos, hogy az európai egyensúly megmaradjon. Anglia mindig támogatt minket, ezért – noha tisztelnünk kell a búrok önfeláldozó függetlenségi törekvéseit – a magyaroknak szerencsétlenség lenne, ha Anglia megrokkanna kerülné ki a búr háborúból. Így nyugtalansággal kell figyelniük – írja a szerkesztő –, hogy Kelet-Indiában, Perzsiában, Afganisztánban, Kelet-Ázsiában, Egyiptomban az angol hatalom ellen irányuló tevékenységekről lehet hallani.

Azonban Anglia hibáját is ecseteli Adorján, hiszen szerinte a szigetország vezetése bármilyen engedményre kész a keleti térségben (Oroszország és Japán javára), ám a dél-afrikai békekötésről hallani sem akar. Rengeteg ember- és anyagi áldozatot hoznak, de vajon ez a mérhetetlen makacsság segítőtársa lesz-e a búrok feletti győzelemben? A polgári napilap egyértelműen a kisebb angol sikerek utáni azonnali békekötést szorgalmazza, hiszen „Angolország népe és barátai megérdemlik, hogy az angol nemzet a legelső kedvező alkalommal megbarátkozzék a békekötés gondolatával.”³²⁰

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovata ismét tartogat számunkra egy érdekes cikket. A „Búrok Budapesten” című bekezdés leírja, hogy 12 búr zenész érkezik Magyarországra, akik Párizs és Berlin után Bécs lakosait is elvarázsolták zenéjükkel. Pénzt gyűjtenek társaik boldogulása érdekében. Noha a szerző kommentárjában kétségbe vonja a zenész búrok „eredeti” voltát, hiszen ez a nemzet annyira összetartó, hogy nehezen hihető, hogy amíg véres harcok folynak Kimberley birtoklásáért és egyetlenegy harcos sem nélkülözhető, addig tizenketten Európában muzsikálnak. Inkább valami üzleti fogást lát benne a cikkíró.³²¹ A kérdésre a válasz hamarosan kiderül, amint megérkeznek a zenészek.

A *Népszava* február végi számában továbbra is kételkedik a Kimberley felmentéséről szóló angol győzelmekről szóló hírek valóságában, hiszen szerinte ez olyan dezinformáció,

³¹⁹*Népszava*, 1900. február 20. 3.

³²⁰*Magyar Nemzet*, 1900. február 19. 2.

³²¹*Magyar Nemzet*, 1900. február 21. 9.

amelyet az angolok korábban is állandóan alkalmaztak.³²²

A magyar emberek búrok iránti elhivatottságáról szól az újabb Újdonságok rovatban előkerült „Búr asztaltársaság” című cikk. Ebben leírják, hogy Újvidéken Demjanovits Péter és társai annyira rokonszenveznek a búrokkal, hogy azt a helyiséget, ahol boroznak „Transvál kocsmának”, az ő ottani közösségüket pedig búr asztaltársaságnak nevezték el. Véleményüket, lelkesedésüket gyakran meg is írták a Transvaali Köztársaság brüsszeli követének, Dr. W. J. Leydsnek. Leyds pedig a Dél-afrikai Köztársaság követségének nevében hálás köszönettel válaszolt is az újonnan megalapított csoportosulásnak.³²³

A *Magyar Nemzet* tehát teret biztosít az egyéni véleménynek is, amelyet fontosnak tart, még ha szemben is áll a szerkesztők és a magyar politikai vezető réteg nézeteivel.

Holló Lajos szerkesztésében a *Magyarország* című lap „A győzelem értéke” című vezércikkében taglalja, vajon mihez kezd Anglia a döntő győzelemnek tűnő paarderbergi és Thukela Heights-i csaták után. Leírja, hogy Európa szóljon bele a békefeltételekbe, nehogy Angliának a sorozatos vereségek után nagy nehezen kicsikart egy-két győzelmével világhatalmi potenciálja még nagyobb legyen, mint a háború kezdetekor volt. Holló szerint Afrika nem lehet egyedül Angliáé, mert ezzel világuralmát alapítaná meg.³²⁴

Hosszas kétkedései után (lásd a katonai események között) a szociáldemokrata *Népszava* is elismeri, hogy Cronjé tábornok komoly vereséget szenvedett, noha a brit sereg valós létszámának mintegy háromszorosát közli. A már említett 15 ezer helyett szándékosan felnagyítja 40 ezerre a „betolakodó angol hordák” létszámát, ezzel is növelni akarván a kisebb búr sereg vitézi, hősie ellenállásának mítoszát. Mégis úgy véli az informátor, hogy még nincs vége a háborúnak, hiszen ha kell, akkor a búrok akár 100.000 harcost is tudnak még mozgósítani.³²⁵

A *Népszava* két nappal korábbi cikkéhez képest még inkább eltúlozza az angol sereg létszámát, hiszen a március 3-i cikkében már 50.000-es seregről ír, mely valójában 15.000-es volt, de maguk is „csak” 40 ezresre becsülték korábban.

Mindenesetre a *Népszava* az egyetlen a magyar lapok közül, amely esélytelennek látja a békekötés lehetőségét, hiszen a „sikerükben elbizakodott” angolok a két búr köztársaságot teljesen meg akarják hódítani. Ez a nagyravágyó politika azonban még sok vereségre, kudarcra kárhoztatja őket a cikkíró szerint.³²⁶

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatban feleleveníti, hogy a lap korábban írt a búr

³²²*Népszava*, 1900. február 24.

³²³*Magyar Nemzet*, 1900. február 23. 10.

³²⁴*Magyarország*, 1900. március 1. 1–2.

³²⁵*Népszava*, 1900. március 1. 3.

³²⁶*Népszava*, 1900. március 3. 2.

zenészekről, akiknek származásával kapcsolatban kételyeket fogalmazott meg. Mindez jogos volt, hiszen miután Párizsban, Berlinben, s azután Bécsben is sikerük volt, a *Deutsche Börzenzeitung* leplezte le őket. „Egy magát búrnak mondó zenésztársaság utazik Ausztriában és Magyarországon, kiknek a vezetője Wolf, aki azzal a mesével szolgál, hogy a zenekar még a háború előtt hagyta el Transvaalt, s addig, amíg a háború véget nem ér, nem mehetnek vissza.” Ez szomorú, érzelmet megindító történet, csak hogy Wolf úr és zenésztársai még életükben nem voltak Dél-Afrikában, európai hollandusok és az 1895-ös amszterdami kiállításon szervezte meg zenekarát. A szegény búrok nevében pénzt gyűjteni, majd lelépni azonban kifejezetten felháborító, vérlázító.³²⁷

A napilapok mellett a periodikák is egyre inkább érdeklődővé váltak a háború történései iránt. Így találtam rá az *Új Idők* 1900. márciusi számára, amelyben „London hangulata” címmel írja le a helyszíni tudósító saját élményeit a februártól márciusig tartó érzelmi hangulatváltozások tükrében. Összehasonlításként közli, hogy februárban rideg, esős idők jártak, s örökös éjszakába burkolóztak az emberek. Egész Albion egy nagy csönd volt, az utcákon, a mulatóhelyeken és az otthonokban egyaránt. Akkoriban senki sem beszélt a háborúról, mintha nem is létezett volna. A siralmas hangulatra jellemző volt, hogy rövid egy hét leforgása alatt nyolc színházat zártak be tulajdonosaik közönség híján.

Ekkor jött Roberts győzelmi sorozata, melyet az elmúlt fél év folyamatos dezinformációi miatt el sem akart hinni Anglia népe. Majd a *Daily Mail*,³²⁸ amely először közölte a paardebergi győzelem hírért, két-három óra leforgása alatt egymillió-nyolcszáz ezer példányt adott el. Mindenki az utcára szaladt örömeiben, s estére több volt az ittas, mint a józan, akik egymást csókolva, boldogságukban sírva a *God Save the Queen* énekeltek.³²⁹

A *Magyar Nemzet* magát igazolandoan közöl „Anglia panasza” címmel egy értekezést, mely a leghíresebb és legismertebb angol világlap, a *Times* hasábjain jelent meg. Nevezett újság sérelmezte, hogy az egész európai sajtó egyhangúlag örömet fejezte ki a búrok sikerein, s egyhangúlag a búrok felé fordul sajnálkozó rokonszenvével, vereségük alkalmával. Egyúttal fenyegetőzik, hogy alkalomadtán Anglia ehhez fogja alakítani jövőbeli politikáját.

A *Magyar Nemzet* elismeri, hogy egyfelől a *Times* panasza nem indokolatlan, hiszen az európai – s köztük a magyar – közvélemény túlzásba vitte az egyoldalú érzelmi momentumot, s a búrokat egy, a szabadságukért küzdő kicsi népként azonosította. Ebből egyenesen következették, hogy az angolok kapzsi, zsarnok elnyomók, pedig a kérdés ennél azért jóval összetettebb. Másfelől azonban a *Times*nak nincs joga általánosítani, hiszen a magyarok – a

³²⁷*Magyar Nemzet*, 1900. március 14. 7.

³²⁸Populista hangvételű brit konzervatív napilap.

³²⁹*Új Idők*, 1900. március 18. 578.

búrok vitézségének elismerése mellett – teljesen méltányolták az angolok misszióját. A *Times* tudott a *Magyar Nemzet* fenti állásfoglalásáról, s köszönetet is mondott neki mint üdítő kivételnek. A *Magyar Nemzet* a dél-afrikai háború kezdetétől azt a józan magyar közvélemény által kifejezett álláspontot képviselte, mely szerint nem engedi magát túlzásokra ragadtatni sem jobbra, sem balra. A legfontosabb pedig – Beksics szerint, aki az értékelés szerzője –, hogy a *Magyar Nemzet* el tudja különíteni az angol nemzetet a dél-afrikai eseményektől, a brit politikától.³³⁰

Április 10-én a *Népszava* egy angol szocialista gondolkodású képviselő lesújtó véleményét közli hasábjain. Keir Hardie liberális képviselő³³¹ szerint a britek számára Afrika, illetve különös tekintettel Dél-Afrika egy olyan része volt a Földnek, mely csak az angol hatalom erőfitogtatása alapjául szolgált. Azonban a feltárt arany- és gyémántbányák más aspektusba állították a transvaali területeket. Cecil Rhodes és Chamberlain együttesen ámitották az angol lakosságot a teljes írott sajtó segítségével, s hajszolták bele Angliát a transvaali háborúba. A könnyű, gyors területszerzés azonban megfeneklett és már nem lehet ebből emelt fővel, győztesen kiszállni. Ez pedig a kapitalista berendezkedésnek, illetve a fenti két politikus mérhetetlen kapzsiságának az eredménye.³³²

A *Magyar Nemzet* április 12-i Újdonságok rovatában „Angol képek” címmel elhatárolódik a brit napilapok öntelt cinizmusától. A búr előljárókat szánalmas, pitiáner karikatúrában gúnyolták ki, például Joubert tábornok arcképét kinagyították, ezzel demonstrálva, minő félelmetes ellenségtől szabadult meg Anglia. Egy másik lap Krügeret Don Quijote szerepébe állította, aki póruul járt a szélmalomok elleni küzdelmében. Utolsó példaként pedig az elfogott Cronjé tábornokot vacsorával megvendéglő angol tábornok nagyságát emelik ki, miközben Cronjét karikatúrázzák. A magyar újság szerint ez két okból is elítélendő, hiszen egy nagyvonalú győztes ilyet nem csinál, a túlzott magabiztosság pedig visszájára üthet, ami a reddesburgi vereségnél be is bizonyosodott.³³³

Visszatérve a *Magyar Nemzet* cikkéhez, az írás jól ábrázolja, hogy míg az angolok már-már örömittasan győzelmüket ünnepelték, addig még korántsem volt „lefutva” a küzdelem. A búrok ugyanis a reddesburgi siker után április 9–26. között Wepener angol helyőrségét bekerítették és ostromolták. A *Magyar Nemzet* közben egy érdekes cikket közöl a „rongyos

³³⁰*Magyar Nemzet*, 1900. március 10. 1.

³³¹A cikkíró a „szocialista gondolkodású liberális képviselő” megfogalmazást használja, bár Keir Hardie (1856–1915) nem volt a Liberális Párt tagja. Hardie 1900-ben került be az Alsóházba egy dél-walesi kerület képviselőjeként az Independent Labour Party színeiben. Nagy szerepet játszott a Munkáspárt megalapításában.

³³²*Népszava*, 1900. április 10. 3–4.

³³³*Magyar Nemzet*, 1900. április 12. 6.

angol katonákról” Arthur Conan Doyle³³⁴ tollából. A híres angol regényíró ugyanis maga is elutazott Dél-Afrikába (ahol 1900 márciusa és júniusa között egy angol tábori kórházban szolgált önkéntes orvosként). Első tudósításában kettős képet fest egy angol gyalogezredről, melyet maga előtt látott elvonulni. „Elnéztem a gyalogosokat, ahogyan kínosan vánszorogtak a porfelhőben, hosszú szakálluk a mellüket verte, a ruhájuk merő rongy, szemükből az elkeseredés és a düh szikrázott. Ha a Picadilyl vonulnának végig ezek a legények, volna min elbáméskodnia Londonnak. Ha megnézi az ember, minő rongyosak, véresek, ágról szakadtak ezek az emberek, ki képzelné, hogy a rendes, tiszta öltözetű angol katona háború idején oly hirtelen fenevaddá tudott változni. Megannyi bulldog-ábrázat, éhes farkas arc, dühödött fenevad, mindez undorító és elriasztó látvány.”³³⁵

A *Magyar Nemzet* vidéki tudósítójától olvashatunk arról, hogy a magyar közéletben is milyen fontos szerepet játszik a háború kérdése. A nézetek, vélemények különböznek, miközben az indulatok forrnak, ahogy történt ez Dunaföldváron is. A város egyik népes vendéglőjében ugyanis húsz iparoslegény iszogatót, miközben elkezdtek politizálni. A témát az angol–búr háború jelentette, ám a vélemények olyannyira eltérőek voltak, hogy hamarosan tettelegességre került sor. Két párt keletkezett: a cipészek a búrok pártját fogták és az angolokat szidták, míg a szabók angolbarátok voltak és a búrokat gyalázták. Mikor az ellenfelek a kiabálás után már a borosüvegeket és a székeket vagdalták egymáshoz, a vendéglős bezárt és az utcára tessékelte a hevesen politizáló társaságot. Ekkor tört ki igazán a háború! Verekedés közben Németh Imre cipészlegényt Novák Ferenc szabólegény komolyan összeszurkálta. A vértócsában heverő legénynek Dr. Lévai Dezső adott elsősegélyt, ám a sérülések életveszélyesek, így a politikus cipész akár az életével is fizethet búr érzelmei miatt.³³⁶

A *Magyar Nemzet* számol be egy nyugalmazott német tábornok háborúról alkotott véleményéről is. A *Temps* folyóirat berlini tudósítója adta közre a katonai íróként ma is aktív egykori tábornok véleményét. Ennek egyes részei, főleg a német közvélemény búr szimpátiáját illetően, rendkívül tanulságosnak látszanak.

A tábornok szerint a német emberek a búroknál is „búrpártibbak”. Például a tábornok megírta hadicikkét az egyik hadieseményrel kapcsolatban, ám az adott német újság szerkesztője az olvasóktól való félelem miatt a búr hadviselés hibáit törölte a cikkből.

³³⁴Arthur Ignatius Conan Doyle (1859–1930): skót orvos, író. Bár világhírnevét Sherlock Holmes-történeteinek köszönhette, a detektívregények mellett tudományos-fantasztikus regényeket és elbeszéléseket (*Az elveszett világ*, *Méregövezet*), drámákat, illetve ismeretterjesztő munkákat is írt. A búr háborúval kapcsolatban két jelentősebb írása is megjelent: a *The War in South Africa: Its Cause and Conduct*, amellyel igazolta Nagy-Britannia szerepét a búr háborúban, illetve a háború történetéről (még a háború alatt) írt *The Great Boer War*. Doyle úgy vélte, hogy az előbbi munka nagy szerepet játszott abban, hogy 1902-ben VII. Eduárd király lovaggá ütötte.

³³⁵*Magyar Nemzet*, 1900. április 14. 2.

³³⁶*Magyar Nemzet*, 1900. április 18. 5–6.

„Természetesen” a tábornok is búrpartí, ám katonai szakértőként igyekezett tárgyilagos maradni és feltárni a hibákat.³³⁷

A *Magyar Nemzet* ismét egy érdekes, a magyar hétköznapi életből vett búr vonatkozású esetet tárt elénk. Történt ugyanis, hogy Sötét József pesti lakatosmester saját baráti asztaltársaságát búr hadfinak öltözve akarta megtréfálni. A Rózsa utcai vendéglő társasága részint búr, részint pedig angol érzelmű. Miként ő búrpartí volt, hosszú fekete szakállt ragasztott arcára és rozsdás puskát tett vállára. A hatás nem maradt el, búrpartí társai éljeneztek, míg az angol szimpatizánsok kifütyülték, sőt az egyik angoliánus – néhány liter bor után – gyufával meggyújtotta Sötét búr-szakállát, mely rögtön lángra kapván egy pillanat alatt lángba borította az egész embert. A búr érzelmű lakatos végül rosszul járt, hisz a mentőknek kellett elszállítaniuk.³³⁸

Holló Lajos a *Magyarország* főszerkesztőjeként június 1-i vezércikkében szintén a búr háborúval foglalkozik. Az „angolok Pretoriában” című cikkben leírja, hogy már csak napok kérdése, mikor lesz vége a háborúnak. Párhuzamot von a Világos utáni helyzettel, amikor is a fegyvert már letették, ám Bem még harcolt Erdélyben, Klapka pedig még védte Komáromot, ám a valós helyzeten ez mit sem változtatott. Ilyen Világos lesz a búroknak Pretoria eleste, hiszen lehet még gerillaharcot folytatni, de a háború már elveszett. Pretoria bevételének erkölcsi hatása nagyobb, mint a stratégiai. Holló szerint nem sok jó vár a búrokra, hiszen Anglia a *Vae Victis!* (Jaj a legyőzöttnek!) elve alapján nem fog kegyelmezni nekik. Az elbukott nemzet elveszti országát és szabadságát, területe beolvad a nagy angol világbirodalomba. Holló szerint Anglia annyi népet, nemzetet pusztított el, hogy eggyel több vagy kevesebb már nem igazán változtat azon a terhen, ami a lelkiismeretét nyomja. Szerinte Anglia ezzel a háborúval többet veszített, mint amennyit az a terület ér, amelyet most anektál. Jön majd idő, amikor ezt a veszteséget nagyon drágán kell majd megfizetniük, hiszen a történelem megerősít minket abban, hogy van Nemezis. Világos után Szevasztopol, Solferino és Königrätz következett. Az hát a kérdés, hogy Pretoriára mi fog következni?³³⁹

Holló mellett június 1-én Beksics Gusztáv is vezércikkkel jelentkezett a *Magyar Nemzet*ben, melyet párhuzamba és szembe is állíthatunk a *Magyarország* főszerkesztőjének írásával. A párhuzam alapján elmondhatjuk, hogy ő is befejezettnek tekinti a háborút június elejére, s ő is Roberts megjelenésétől számítja az angol győzelmeket. Befejezettnek véli a háborút, s nemcsak azért, mert mindkét búr ország fővárosa – Bloemfontein és Pretoria is – brit kézen van, hanem sokkal inkább azért, mert a búr sereg feloszlott. Ambivalens érzések

³³⁷*Magyar Nemzet*, 1900. április 21. 3.

³³⁸*Magyar Nemzet*, 1900. április 29. 4.

³³⁹*Magyarország*, 1900. június 1. 1.

kavarognak benne, mivel nem lehet ellenszenvvel viseltetni a búr nép iránt, ám azt sem szabad elfelejteni, hogy a magyar nemzet tisztelete és mélyen gyökerező rokonszenve az angol nemzet iránt egyértelműen Anglia végleges diadalát kívánta. Az angol presztízs helyreállítása után következik a dél-afrikai probléma politikai megoldása. Az egyértelmű, hogy a két búr állam függetlenségéről szó sem lehet többé, hiszen ezért szállt síkra Anglia, így győzelmével ehhez biztosan ragaszkodni fog. A nagyhatalmak pedig, ahogy a háborúba sem tettek, úgy a békekötésbe sem fognak beleszólni.

Azonban nagy kérdés, hogy a két búr ország bekebelezése milyen módszerrel történik. Nagyvonalú bölcsességgel teszi-e ezt Anglia – ahogy láttuk már tőle – vagy a bosszúvágy vezérli-e? Itt egy helyes döntéssel visszaszerezheti más népek rokonszenvét is, amit esetlegesen a háború folyamán elvesztett. A békés rendezés egyébként Anglia jól átgondolt érdeke is, hiszen csakis ezen az úton juthat el Anglia ahhoz a megbéküléshez, amely egyedüli biztosítéka a nyugalomnak és a gazdasági föllendülésnek.³⁴⁰

A *Magyarország* 1900. július eleji számában a Különfélék rovatban a dél-afrikai háborúról beszámoló brit haditudósító által leírt borzalmas dolgokat, történéseket osztja meg olvasóival. A beszámoló szerint elkésztő a brit katonák sorsa, s ha ezt a közvélemény látná, akkor biztosan nem engedné további ezredek hajóra szállását. Lefesti, hogy a katonák annyira lesoványodtak, csont- és bőrből vannak, hogy amikor fegyvert vesznek a kezükbe, reszketnek, de nem a gyávaságtól, hanem a teljes kimerüléstől. Felszólalása végén megjegyzi, hogy „Ti itthon mulattok, énekeltek, szórakoztok, de katonáitokat Dél-Afrikában éheztetitek”.³⁴¹ Megdöbbenő dolgokat tár a közvélemény elé, ám nem egyértelmű, hogy a győzelemittas londoni tömeg hogyan fogadja mindezt.

Ezalatt a *Magyar Nemzet* nem elsősorban a háborús eseményekkel foglalkozott, hanem Cordua³⁴² hadnagy sorsát tárta elénk, akit a pretoriai börtön udvarán végeztek ki. Londoni hírek szerint csak véletlen, provokatív eseményeknek esett áldozatul, ám Berlinben kínos fogadtatásra lelt a hír. A német vezető réteg szerint az állítólagos összeesküvést angol politikai körök szították, márpedig a búrokkal szemben nem igazán használ az elrettentő példa esete. Az ítélet nagy valószínűséggel Lord Roberts idegességének a jele, mely előre jelzi, hogy milyen komoly nehézségekkel kell még megküzdenie Dél-Afrikában.³⁴³

A *Magyar Nemzet* „Transvaalból kiutasított magyar alattvalók” címmel érdekes, indulatkeltő cikket közöl az Újdonságok rovatban. Saját tudósítójától származó információval

³⁴⁰*Magyar Nemzet*, 1900. június 1. 1.

³⁴¹*Magyarország*, 1900. augusztus 4. 16.

³⁴²Hans Cordua: a transvaali tüzérségben szolgáló német hadnagy. Összeesküvést szőtt Lord Roberts megölésére vagy elrablására, ezért az angol hatóságok halálra ítélték és kivégezték.

³⁴³*Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 27. 4–5.

az érzelmekre próbál hatni, amikor közli, hogy Bécs utcáin 56 hazátlan munkanélküli vonult végig. Őket összeesküvőkként utasították ki az angolok azonnali hatállyal Transvaalból. A rendőrfőnökséghez vonultak, hogy ott megtudják további sorsukat. Az újság gúnyosan megjegyzi, hogy Anglia így terjeszti a kultúrát Dél-Afrikában.

Pontos részleteket közöl Csapek Frigyes, az egyik kitoloncolt. Elmeséli, hogy a johannesburgi operánál dolgozott zenészként, amikor a háború kitört. Az opera bezárt, ekkor az osztrák bányarendőrséghez lépett be. Az angolok bevonulásakor semlegességi esküt tett, melyben megfogadta, hogy semmit nem tesz az angolok ellen. A nyár folyamán két német haditudósító társaságában letartóztatták és a johannesburgi várba vitték. Onnan a német konzul a német alattvalókat kiszabadította, ám megbízatása ellenére az osztrák és a magyar állampolgárokat otthagya. Közben a franciákért és a spanyolokért is érkeztek felmentők, míg az összegyűlt tömeg az osztrákokat és a magyarokat gúnyolta.

Dorecich Antal asztalost álmában zavarták meg, s kényszerítették, hogy marhaszállító kocsikon, katonai őrizet mellett elhagyja Johannesburgot. Két nap és két éjjel tartott az út East-Londonig dermesztő hidegben abban a kocsiban, melyben előtte pár órával még lovakat szállítottak. Az angolok embertelen bánásmódjára példa, hogy amikor panaszkodtak a fogvatartottak, hogy negyvenen vannak a szűk kocsiban, az egyik tiszt ekképp válaszolt: „All right! Legalább melegítetek egymást és nem fáztok meg éjszaka.”

East-Londonban az összes kiutasítottat egy szénszállító kompa zsúfolták, majd mikor végre Simonstownba, a fokföldi hadikikötőbe értek, az osztrákok és a magyarok panaszt emeltek Hirsch osztrák–magyar főkonzulnál. Ekkor a Monarchia képviselője megjelent a hajón, vigasztalta a szerencsétlenül jártakat, majd közölte: „Sajnos, nem segíthetek önökön. Roberts lord lesz a felelős mindenért, ami önökkel történt.” A főkonzul közbelépésének annyi eredménye azért lett, hogy az étel mellé evőeszközt is adtak a Monarchia alattvalóinak, hisz korábban minderre csak a kezeiket használhatták. Az osztrákokat és a magyarokat Vlissingenben meglátogatta Vibant osztrák–magyar konzul, aki megvigasztalta és kitartásra buzdította őket. Végül a hajó Londonba érkezésekor Stoekinger főkonzul titkára által megígérte, hogy másnap meglátogatja őket. A konzul meg is jelent a kiutasítottak között és elintézte, hogy mindegyikük kapott Bécsig szóló utazási jegyet és egy angol font sterlinget.

A hazaérkező emberek így már Bécsből kezdték intézni kártérítési igényüket. A legnagyobb kárt a már említett Csapek Frigyes szenvedte, akinek mintegy 120.000 koronányi vagyona veszett el. A bécsi külügyminisztérium, ahogy a dologról értesült, rögtön felvilágosítást kért az angol szervektől, s biztosította a károsultakat, hogy a Transvaalban

hagyott vagyonukat megtéríti.³⁴⁴

A *Magyar Nemzet* tovább fűzte gondolatait a kitoloncoltakkal kapcsolatban, s másnap a német újságok felháborodását mutatja be olvasóinak. A *Figaro* például a korábban Pretoriában agyonlőtt Cordua hadnagy esetét boncolgatja, s teszi lelkiismereti kérdéssé az angolok számára. A *Figarónál* markánsabban fogalmaz a francia *Republique Franchise*: „Ezekben a Dreyfus- és Cordua-ügyekben szemünk elé kell gondolnunk az angol embert a maga valóságában, képmutató és kegyetlen.”³⁴⁵

A *Magyar Nemzet* a politikai-hadi eseményekről szóló beszámolók mellett egy megható történetet is közzétett, mégpedig a Napóleon sírját meglátogató búrokról. A párizsi *Journal* Szent Ilona szigetére küldte egyik tudósítóját, hogy hírt adjon az ott raboskodó, Cronjé által vezetett búr foglyokról. Napóleon sírjának rég nem volt annyi látogatója, mint mostanában. A búrok többször is szabadon járhatnak, kelhetnek a szigeten, saját parancsnokuk, tisztjük vezetésével, ameddig betartják a tábori szemle időpontjait. Ezen szabad kirándulások végső célja általában Napóleon sírja. Ők ápolják, gondozzák a sírt, mely ennek köszönhetően igen pompásan díszleg. A híres Longwood New House, ahol annak idején a császár lakott, szintén jó állapotban van. A századfordulón a házat lord Bathurst³⁴⁶ lakta, aki annak a 700 főnek a vezetője, akiket a búr foglyok őrzésére rendelt ki az angol kormány.³⁴⁷

A *Magyar Nemzet* saját tudósítójától érkezett jelentés szerint Lisszabonban egyre nagyobb teret hódít az angolbarát és búrellenes irányzat. A sajtó szerint a portugál kormánynak már régen az angolok pártjára kellett volna állnia azért, hogy saját gyarmatainak konszolidálásában és fejlesztésében segítse az ibériai országot a brit nagyhatalom.³⁴⁸

A *Pesti Napló* egy szentpétervári újság magyarellenes cikkét közli az angol–búr háború kapcsán. A *Novoje Vremja* című újság a „Szláv búrok és a magyarok” címmel a tótok és a magyarok viszonyát taglalja. A magyarok – a cikk szerint – leigáznák és üldözik a szlovákokat, sőt teljesen meg akarják őket semmisíteni. Ez a szentpétervári újság szerint tökéletes párhuzamot mutat a búrok angolok általi eltiprásával. A szerző (Kulakovszky) ismerteti annak a huszonegy túrócszentmártoni tótnak a bírósági ügyét, akiket büntetés miatt fogtak perbe. Kulakovszky szerint az Európában kisszámú mongolfajú magyar nép nem méltó arra a tetre, amit Anglia elkövet. A gazdag, művelt Albion ugyan hátsó szándékkal megtehet ilyet, de mit csinálnak a magyarok, ha feltámadnak és összefognak körülötte a szlávok. Kulakovszky tüzeli az oroszokat, hogy együttesen vívják ki a tótok szabadságát.

³⁴⁴*Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 29. 3.

³⁴⁵*Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 30. 5.

³⁴⁶Seymour Henry Bathurst (1864–1943): brit politikus, katona.

³⁴⁷*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 9. 5.

³⁴⁸*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 28. 4.

Mindenesetre a *Pesti Napló* sem maradt rest ezt megválaszolni, miszerint felhívja a szentpétervári újságírók figyelmét arra, hogy a tótok nem búrok, a magyarok pedig igen távol állnak Anglia hódító imperializmusától. A pánszlávizmus jegyében pedig éppen a tótoknak kellene félniük a nagy szláv „testvérállam”, Oroszország általi bekebelezéstől. Felhívja a figyelmet, hogy jó fél évszázada volt egy búrokhoz hasonló nemzet Európában, amely a szabadságáért harcolt. A magyar függetlenséget, a dicső szabadságot pedig pont az orosz kozák lovasok fojtották vérbe. Kérdés, hogy ezek után ki az elnyomó, és ki az elnyomott?³⁴⁹

A *Magyar Nemzet* október 30-ai számában találjuk az Újdonságok rovatban „Az angolok és búrok vesztesége” című írást, amely beszámol róla, hogy (az április közepi statisztikák szerint) a búroknak 2448 halottjuk és 6622 sebesültjük volt, míg az angoloknál (június 9-ig) 2518 ember vesztette életét a harcokban, 3721 betegségben hunyt el, 11.405 pedig harcképtelenné vált. Ezeket a számokat közli a *Népszava* november eleji száma is, melyben az emberi élet felbecsülhetetlenségét ecseteli, noha az óriási közgazdasági kár mellett sem lehet egy szó nélkül elmenni. Az a kín, rettenet, szenvedés és nyomor még nyomasztóbb a számok tükrében, ha belegondolunk, hogy mindent összevéve az angolok 81.000 embert veszítettek. A *Népszava* ezért kezdettől elutasította az imperialista hatalom által indított hódító háborút.³⁵⁰

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovata ismét kedveskedett egy kis „szösszenettel” az angoloknak, hiszen a „Holland lelkesedés a búrokért” című cikkében leírja, hogy egy holland milliomos megvette a párizsi világkiállítás transvaali pavilonjának egész tartalmát. Krüger párizsi érkezéséig megmarad a pavilon, s ha Transvaal megmarad a maga urának, akkor a vevő átadja a Dél-afrikai Köztársaságnak. Ha azonban az angolok tulajdona lenne Transvaal, akkor a kiállítást Dordrecht városa, a gazdag hollandus szülőhelye kapja ajándékkul.³⁵¹

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában az „Angolok kegyetlenkedései”-t írja meg Sted, a *Review of Reviews* kiadója után. Sted maga is angol tiszt volt, mégis egy röpiratot adott ki, melyben az angol–búr háború borzalmairól beszélt. A röpirat „Pokol a földön” (*Hell let loose*) címmel, gyászkeretben jelent meg. Sted bevezető részében megfeddi az angol közönséget a közönyük miatt, lefesti, hogy a háború miként demoralizálja a hadsereget és hogyan szoktatja rá a katonákat mások életének és vagyonának semmibe vételére. Mindezekért a főparancsnokokat hibáztatja, hiszen ők engedik a katonáknak a rablást, fosztogatást, kegyetlenkedést, ami egyik részről embertelen, másfelől eközben nem a munkájukat végzik, s így nem érik utol és győzik le De Wet tábornokot, mert az előzőekkel

³⁴⁹*Pesti Napló*, 1900. október 4. 3.

³⁵⁰*Népszava*, 1900. november 3. 3.

³⁵¹*Magyar Nemzet*, 1900. november 16. 5.

lefoglalják magukat.

A röpirat végén a tiszt azt mondja, hogy ő szégyelli magát angol létére az angolok miatt, akik semmivel sem jobbak a barbár népeknél, ellentétben a búrokkal, kiket nem lehet megfedni hasonló dolog miatt. A röpirat tartalma miatt Angliában nagy feltűnést okozott.³⁵²

1901 januárjában a búrok és a hozzájuk csatlakozott hollandusok (bennszülöttek) hadereje már csak 72 kilométerre járt Fokvárostól. Transvaalban a helyzet az angolokra nézve kétségbeejtő. Kitchener igyekszik ugyan veszedelmes helyzetét apró-cseprő harcokról tett és csúrt-csavart jelentéseivel palástolni, ám Londonban ezekkel már nem ér el eredményt, és senki sem tagadja, hogy a helyzet kritikus.³⁵³

„A búrok úgy harcoltak mi ellenünk mint mi ő ellenük. Egyik oldalon sem uralkodott gyűlölet. Úgy vertük egymást agyon mint ahogy jó keresztényekhez illik.” Ezekkel a sorokkal fejezte be a *Times* egyik cikkét, amelyeket a dél-afrikai háborúról írt. Ha ezeket a sorokat egy kis hírlapocska közölné, ügyet sem vetnének rá, ám tekintve, hogy egy tekintélyes világlap írja, nagyon is figyelemre méltó. Ugyanis ez a cinizmus jellemzi az angol közvéleményt. A szerző Kitchener Haynauhoz hasonlítja, hiszen mindketten a kegyetlenkedés nagymesterei, s nemcsak a férfiakat, de a gyerekeket, s a nők szenvedéseit is felhasználják céljuk érdekében.³⁵⁴

A *Népszava* egy pikírt hangvételű cikkel köszön el a januártól, melyben közli, hogy Viktória királynő haldoklása miatt a Kitchener által kért 100.000 katona küldését felfüggesztették, ám az önkéntes toborzás tovább folyt, és a 300 milliós világhatalom 7000 embert tudott önkéntesekből összeszedni. Ez a *Népszava* szerint is arcpirító.³⁵⁵

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában a „Kedélyes búrokról” ír. Egy fokvárosi hollandus újságírónak egy angol katonával való beszélgetését tárja elénk, aki már három alkalommal volt a búrok fogságában. Elmondta, hogy az illem legszélső határáig leszedik róluk a ruhát, s egyik emberükkel a fehér zászló oltalma alatt visszaküldik őket ahhoz a csapatrészhöz, amelytől elszakadtak. A magyarázat szerint a legényeknek semmi hasznát nem veszik, ellenben ruházatuknak és felszerelésüknek annál inkább. A katona panaszkodva ecsetelte, hogy a búrok már háromszor vetköztették le, s abban már-már isteni rendeltetést lát, hogy a búrokat ruházza. Elmesélte továbbá, hogy mielőtt visszaküldik őket az egyik búr tiszta angol kiejtéssel elmagyarázza nekik, hogy a búroké az igazság, s Anglia óriási igazságtalanságot hajt végre. A katona szerint az ilyen beszéd mindig igen nagy hatást tett

³⁵²*Magyar Nemzet*, 1900. december 31. 3.

³⁵³*Pesti Hírlap*, 1901. január 11. 4–5.

³⁵⁴*Magyarország*, 1901. január 13. 5.

³⁵⁵*Népszava*, 1901. január 31. 3.

rájuk.³⁵⁶

A *Népszava* szokásos csütörtöki külpolitikai kitekintőjében lehetetlennek tartja megjósolni a háború kimenetét, mégpedig elsősorban a bizonytalanság miatt. A hírek áramlására panaszkodnak, és valószínűsítik, hogy az angolok folyamatosan torzítanak. Napról-napra egymással ellentétes információk látnak napvilágot, ezért a háború kimenetele vagy vége egyelőre beláthatatlan.³⁵⁷

Amíg újságjaink az afrikai híreket várták, addig más, de a búr háború témájával összefüggő témákkal foglalkoztak. „Az angol hadsereg reformja” című vezércikk, melyet a hadügyi reformot már régóta sürgető Adorján Sándor írt, negatív hangvétellel beszél Brodrick³⁵⁸ hadügyminiszter „fontolva haladó” átalakításáról. Amint a krími háború után, úgy most sem fogja fel Anglia, hogy imperialista világhatalomként bármikor, a világ bármely pontján a birodalom határainak megvédéséért vagy kiterjesztéséért kell harcolnia, küzdenie. Ezt azonban nem lehet a régi toborzós katonai rendszerrel fenntartani. Brodrick kijelentette, hogy egyelőre szó sincs az általános védkötelezettség – vagyis a sorkatonaság – bevezetéséről, mert azt az angolok többsége ellenzi. Ebből is látszik, hogy ez politikai döntés, megfontolt katonai megoldás helyett. Pozitívumként említi, hogy az 1900-as évben is 140.000 katonát tudtak toborozni.

Adorján felteszi a kérdést, hogy mi lesz, ha egy konfliktus odáig fajul, hogy egy ütőképes európai ellenséggel találják szemben magukat. Ekkor a toborzott angol hadseregnek az általános védkötelezettség alapján kiképzett, újoncozott európai hadsereggel kellene megküzdenie. Ott már valószínűleg nem lenne elég csupán a túlerő. Adorján vezércikkében megfogalmazódik a kérdés, miből fog állni az új hadügyi reform...³⁵⁹

A *Népszava* összegzője a magyar polgári újságírás kritikáját adja a dél-afrikai háborúval kapcsolatban. Függetlenül attól, hogy melyik tábor mellett érvelnek, mindig a háborúért lelkesednek, s nem a lényegyet emelik ki. A *Népszava* megerősíti véleményét, melyet már többször kinyilvánított, vagyis ami Dél-Afrikában történik az az emberiségnek a szégyene és a kapitalizmus elhatalmasodása. Képmutatás volt a hágai békemanifesztum körüli szemfényvesztés, hiszen addigra Dél-Afrikában már-már puska dördült. A nyugati polgárság egy elkényelmesedett, lomha tömeg, amely nem mer mozdulni, csak érzelemkitörései vannak, kesereg, vagy lelkesedik. Soha annyi szimpátiaüzenet nem volt, mint most a búroknak, ám kérdés, hogy ez mire elég. Hisz lépéseket nem tesznek, gyűléseket, sztrájkot nem szerveznek,

³⁵⁶*Magyar Nemzet*, 1901. február 15. 12.

³⁵⁷*Népszava*, 1901. március 7. 4.

³⁵⁸William St John Fremantle Brodrick (1856–1942) (1907-ig St. John Brodrick): brit konzervatív politikus, 1900 novembere és 1903 októbere között hadügyminiszter.

³⁵⁹*Magyar Nemzet*, 1901. március 11. 1.

s így kérdés mire mennek a búrok a burzsoá polgárság szimpátiájával. A magyar szabadságharc idején sem tettek semmit, semmi olyant, ami kézzelfogható lett volna.³⁶⁰

A *Népszava* De Wet tábornok unokaöccsének magyarországi látogatása kapcsán jelentette meg a „Magyar lelkesedés” című cikket. A cikk leírja, hogy itt voltak a búrok, már el is mentek, a magyarok pedig lelkesedtek, ahogy tudtak. Ám a „Közgazdaság” rovatban arról is szólnak, hány száz és ezer lovat vittek el jó pénzért az angolok a búrok elleni háborúba. Itt megmutatta a magyar, hogy lelkesedését az angol aranyak el tudják fojtani. A mostani búr lelkesedés ismét a pénzzel volt összekötetésben. Hiszen a szervezésre a kormány pénzt nem adott, de a lelkesedés pénz nélkül nálunk mit sem ér, ezért a német búrligától kellett kölcsönkérni. A pénz megjött és a lelkesedés útjából minden akadály elhárult. Így, hogy elmentek, már csak egy kérdés maradt: hogyan szerezzék elő a kölcsönkért összeget?³⁶¹

A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint London lakossága elképedve olvasta a *Westminster Gazette*³⁶² hasábjain egy meg nem nevezett angol lady írását az angol katonák kegyetlenkedéseiről. Ezek a szörnyűségek jóval felülmúlják Miss Hobhouse³⁶³ leleplezéseit. Az említett hölgy Pretoriában tartózkodott, s az angolok által létrehozott táborokat látogatta meg.

A halandóság a gyermekek között igen nagy, és elkésérítő, hogy a gyermekek és asszonyok szalmazsákokon alszanak. A sátrak vásznai, amelyekben élnek, sem a hideg, sem a szél, sem az eső ellen nem védenek, elegendő ruhájuk pedig nincs, mivel azt sem engedték nekik, hogy ruhát vagy ágyneműt vigyenek magukkal. Ha a Pretoriában lévő külföldi konzulok nem léptek volna közbe, úgy a harcoló búrok feleségeinek büntetésből csak fél adagot osztottak volna ki, a női foglyokat kegyetlen módon kínozzák (akár halálra is) férjeiknek vélt bűnéért. Elgondolkodtató, hogy mindezt egy angol lady írta le.³⁶⁴

A *Népszava* a búrok helyzetét egyre stabilabbnak látja, s ennek köszönhetően úgy véli, hogy a háború még évekig is eltarthat. Hiába határozta el magukat sokadszorra az angolok a háború lezárását illetően, ehhez még a búroknak is lesz szavuk.³⁶⁵

A *Pesti Hírlap* biztos információkra hivatkozva közli, hogy mekkora meglepetést szült mindenütt Roberts lord 1.200.000 frankos nemzeti jutalma. Kérdés, hogy vajon miért kapta, hiszen dél-afrikai sikereiért aligha. Ráadásul többen Viktória királynő halálát is közvetten neki tulajdonítják. Halálos betegsége ugyanis attól kezdve datálódott, amikor a Dél-Afrikából

³⁶⁰*Népszava*, 1901. június 8. 1–2.

³⁶¹*Népszava*, 1901. június 11. 2.

³⁶²Brit liberális lap.

³⁶³Emily Hobhouse (1860–1926): brit aktivista, aki azzal vált világhíróvá, hogy felhívta a figyelmet a dél-afrikai brit koncentrációs táborokban élő búr nők és gyerekek szörnyű életkörülményeire.

³⁶⁴*Pesti Hírlap*, 1901. július 4. 3.

³⁶⁵*Népszava*, 1901. július 25. 4.

hazatérő Roberts lordot hazugságon fogta a háború végét illetően. Továbbá a Roberts lord fogadására rendezett ünnepek legfontosabb eseményei mint például az istentisztelet is elmaradtak, éppen azért, mert maga Roberts tiltakozott az indokolatlan ünneplés ellen.

Tán el akarja hitetni a Chamberlain-klikk a világgal, hogy Roberts lord igenis már akkor eldöntötte a háborút, s ami azóta történik már csak elenyésző fegyveres lebonyolítása a sikeres végeredménynek. Méltán kérdezhetjük, hogy vajon mekkora nemzeti jutalmat szántak Kitchener lordnak?

Persze, ha egyáltalán sikerre viszi küldetését, hiszen 10-12.000 búr felfegyverkezve Fokgyarmatban áll, akikkel French tábornok sem bír. Honnan vegyen Kitchener lord még katonákat, akiknek segítségével szembeszállhat a búrokkal. Angliából már biztos nem várhatja, hiszen Brodrick hadügyminiszter kijelentette: Angliában már annyi katona sincs, akikkel egy *pro forma* őszi hadgyakorlatot lehetne tartani.³⁶⁶

Közben ugyancsak a *Pesti Hírlap* jelezte tudósítások alapján, hogy a búrok kegyetlenkedése csak rágalomhadjárat volt. Angol forrásból az angol lapok egész tömeg levelet közölnek, amelyekben mindenütt a búrok emberséges magatartásáról és a sebesült angolok iránti jóindulatáról történik dicső megemlékezés. A leveleket – melyeket a Hírlap is közöl – a *Daily Mail* és főleg a *Standard* adta közre.³⁶⁷

A *Magyar Nemzet* július végi távirataiból az egyik alátámasztja a korábbi angol lapok (*Standard*, *Daily Mail*) cáfolatát a búrok kegyetlenkedését illetően. Most a *Daily Telegraph* adta közre Botha nyilatkozatát, melyben határozottan tagadja, hogy a búrok agyonlőttek volna tiszteket és tüzemestert, miután azok megadták magukat. Kegyetlenkedések előfordulhatnak, melyeket kivizsgálunk, s megfelelően szankcionálnak. Mindenesetre azt nem fogadja el Botha, hogy a búroknak is az angol módszereket kell alkalmazni, s ezzel az ő szintjükre süllyedni.³⁶⁸

A *Népszava* meg nem nevezett, de szavahihetőnek tűnő forrásra hivatkozva állítja, hogy az angol hadseregben zúgolódtak, hiszen több brit katona levelet írt a királynak. Ebben bejelentik, hogy a Dél-Afrikából visszatérő harcosok számára készített érdemérmek kiosztásán nem lesznek jelen, mert nem kell nekik érem, miközben családjuk otthon éhezik. Nekik ugyanis nagyobb összegre rúgó zsoldjukkal tartozik az angol kormány. A *Népszava* kárörvendően kiemeli azt a nagy kontrasztot, mely a Roberts lord jutalmául szolgáló 2.400.000 korona és a zsold nélküli, már-már éhező katonák helyzete között figyelhető

³⁶⁶*Pesti Hírlap*, 1901. július 25. 4.

³⁶⁷*Pesti Hírlap*, 1901. július 26. 4.

³⁶⁸*Magyar Nemzet*, 1901. július 26. 3.

meg.³⁶⁹

Miközben augusztus közepén (13-án) Kritzinger kommandósai betörték Steynsburg erődjébe,³⁷⁰ a *Népszava* újságírói újabb fricskát hoznak nyilvánosságra a britekkel szemben. Először is azt ecsetelik, hogy az angoloknak egy negyedévre (1901. április – 1901. július) a háború költsége 32 millió fontra (98 millió korona) rúgott.

Majd a belga szocialisták központi lapjára hivatkozik, melyben felhívja az egyesületek figyelmét egy nemzetközi kongresszus összehívására. Ez alkalmat adna arra, hogy megbeszéljék a dél-afrikai háború mielőbbi befejezésének lehetőségeit, módját.

Közben boldogan közlik, hogy bár a londoni kormányzat több nagyhatalom követségét megkereste a búrok „el nem ismerése” érdekében – annak ellenére, hogy Transvaal és Oranje Szabad Állam fővárosai már brit fennhatóság alatt állnak – mindenhol elutasító feleletet kaptak.³⁷¹

A cikkíró a következő számban ismét egy, a britekre nézve pikírt, illetve ellenérzést kifejtő eseményről számol be. 1901. július végéig az angolok dél-afrikai vesztesége 71.383 ember. A szám magas volta miatt nem is elemzi a továbbiakat, hanem hagyja az olvasót magában gondolkodni. Inkább új gondolatként megjegyzi, hogy a brüsszeli transvaali követség tiltakozását fejezi ki Kitchener korábban közölt kiáltványával szemben.³⁷²

Augusztus 20-án a *Canada* nevű szállítóhajón Southamptontól 200 gyalogos indult Dél-Afrikába Kitchener segítségére. A *Népszava* természetesen nem tudta kihagyni, hogy közölje egy német újság az angolokra nézve pikírt megjegyzését, miszerint a britek azért jelentenek mindig olyan sok búr halottat, mert minden búrnak 3-4 lova is van, és az ütközetek után sok gazdátlan ló szaladgál, az angolok pedig azt hiszik, hogy mindegyik lónak más-más gazdája volt.³⁷³

A *Pesti Hírlap* szerint a londoni közvélemény háborgása miatt a Reuters hírügynökség – melyet nemes egyszerűséggel a brit hadvezetés szócsövének és hírkovácsának tart – feladata a régi brit győzelmeket felemlíteni, az angol vereségeket pedig győzelemként feltüntetni. Naponta folyamatosan száz harcossal többet „terít” a porba, s Botha seregét az itáliai hadszíntérről is „megsemmisítette.” A probléma csak az volt, hogy a Reuters jelentésének utolsó sora így hangzik: „de az angol konzul fogságba esett.”³⁷⁴ Érdekes, hogy tud egy megsemmisített sereg fogságba ejteni egy angol konzult? Valószínűleg úgy, hogy a Reuters

³⁶⁹*Népszava*, 1901. augusztus 8. 2.

³⁷⁰*André Wessels: Afrikaners at War. In: The Boer War. Szerk.: John Gooch. London, 2000. 249.*

³⁷¹*Népszava*, 1901. augusztus 15. 2.

³⁷²*Népszava*, 1901. augusztus 22. 2.

³⁷³*Népszava*, 1901. augusztus 29. 2.

³⁷⁴*Pesti Hírlap*, 1901. október 2. 5.

által agyondicsért Chapman őrnagy meg sem merte közelíteni Botha seregét, nemhogy kiszabadítani bajtársát.

Ezalatt a dél-afrikai háborúról való beszámolójában a *Magyar Nemzet* Broecksma kivégzéséről cikkez. Dr. Cornelius Broecksmát, Transvaal volt államügyészét ugyanis a johannesburgi angol haditörvényszék kémkedés és felségárulás miatt halálra ítélte, s az ítéletet szeptember utolsó napján végre is hajtották. Persze kérdésként felmerül, hogyan lehet egy Angliával hadiállapotban lévő állam alattvalója felségsértő Anglia ellen.³⁷⁵

A *Pesti Hírlap* a Külpolitika rovatában leírja, hogy a *Times* sokat vár Broecksma kivégzésétől, mely tán elrettentő példát adhat a búroknak, s azt kérdi: „Nem volna-e célszerű hasonló szigorral eljárni az összes lázadó és áruló ellen?”³⁷⁶

A *Pesti Hírlap* külpolitikai rovatában az angol–búr háborút tette fő témájává. Szerintük ugyanis, ha valamely kis nép, felkapaszkodó ország győzelemmel kérkedik, holott valójában elnászpángolják, az még érthető, sőt bizonyos pontig még imponáló is. Ám amikor egy akkora világhatalom mint Nagy-Britannia, heteken át bolondítja a világot megnyert csatáinak hírével, holott az elmúlt 2-3 hét alatt csak vereséget szenvedett, már inkább szánalmas. Sőt akkor sem fog imponálni, ha végül azt az elkínzott, maroknyi népet leveri, s hazájától, függetlenségétől megfosztja. Az a hatalom ugyanis, amely 400 millió alattvalóval, bőséges anyagi eszközökkel, a hadtudományi és technikai vívmányok birtokában képtelen egy alig félmillió lélekkel bíró népet két éven át tartó hadjáratban legyőzni, annak esetleges győzelme a harmadik évben sem vívja ki a kívülállók bámulatát.

Két hét óta egyik angol vereség követi a másikat. Két vesztes ütközetben a hivatalos kimutatás szerint 900 ember esett el és 7 ágyút vesztek. Sejthetjük, hogy e számok mennyire hiányosak és mennyivel többen lettek áldozatai a világraszóló bűnnek, aminek a Chamberlain-klika e háborúját nevezni lehet. Az eddig szilárdan kormánypárti angol lapok is kezdenek elbizonytalanodni sikerüket illetően, hiszen a *Daily News*³⁷⁷ is azt írja: „a búrok valósággal játszanak az angolokkal.”³⁷⁸

A *Pesti Hírlap* egy érdekes táviratot tett közzé, mely szerint Lisszabonban a búr emigránsok javára bikaviadalt akartak rendezni, de a kormány félelmében – attól tartva, hogy Anglia-ellenes tüntetések törnek ki – betiltotta a tervezett bikaviadalt. Célját azonban nem érte el, mert a királyi palota előtt nagy néptömeg gyűlt össze, akik a következő rigmusokat skandálták: „Nem szövetkezünk az angolokkal! Éljenek a búrok! Éljen Krüger! Éljen

³⁷⁵*Magyar Nemzet*, 1901. október 6. 3.

³⁷⁶*Pesti Hírlap*, 1901. október 4. 7.

³⁷⁷Liberális brit lap.

³⁷⁸*Pesti Hírlap*, 1901. október 6. 4–5.

Botha!”³⁷⁹ Ez igen kellemetlenül érinthette a portugál kormányt, akik szövetségben álltak afrikai gyarmataik miatt Angliával.

A *Népszava* felháborítónak tartja, hogy az angolok a haditudósításokat rendszeresen meghamisítják, ez is azt támasztja alá, hogy brit seregek gyakori vereségeket szenvednek. Végül egy szörnyű adatot közöl, miszerint 1899. október 20. óta, vagyis a háború kirobbanásától datálva az angolok 75.562 közkatonát és 837 tisztet veszítettek, és 17.876 ember sebesült meg.³⁸⁰

A *Magyarország* „Kik az árulók” című írásával a *Daily Mail* cikksorozatára utal, melyet Stead angol liberális és híresen búrbarát képviselő írt. Felsorolja az árulók sorát, akiket a teljesség igénye nélkül közölök: Brodrick hadügyminiszter; Balfour kincstárminiszter; Roberts lord; sir Redvers Buller; továbbá a *Times* és a *Spectator* tulajdonosai, sőt magát a *Daily Mail* tulajdonosát is az árulók közé sorolja. Brodrickot és Roberts-et azzal vádolja, hogy Kitchener erősítést igénylő kérésére hasznavehetetlen emberanyag küldésével válaszoltak.

Stead szerint a kormány megcsalta az országot és a parlamentet, mert nem vallotta be, hogy képtelen a háború folytatására. Ígéri, hogy vádjait a sorozatban taglalja,³⁸¹ amely iránt hatalmas az érdeklődés. Persze érdekes kérdés a *Daily Mail* tulajdonosának szerepe, akit saját lapjában árulónak titulálnak, ám a nagy érdeklődés miatt engedi ezt.

A *Magyar Nemzet* „Magyarok a búrokért” című cikkében azt emeli ki, hogy a magyar protestáns egyház képviselői, lelkészei a reformáció emlékűnepe alkalmából több száz aláírással ellátott kérelmet intéztek az angol királyhoz, melyben arra kérik VII. Eduárdot, hogy az angol és a búr testvérm nemzetek öldöklő háborúját uralkodói hatalmával szüntesse meg. Soraikat a következő gondolattal zárják: „Minden háború rettenetes, felséges úr! Mindenkor iszonyatos az, amikor emberek embertársaik öldöklésével keresnek dicsőséget. De legborzalmasabb a testvérek háborúja.”³⁸²

A *Népszava* a béke létrejöttének érdekében szervezte meg nagy nyilvános népgyűlését „A proletáriátus és az angol–búr háború” címmel a címlapján. Mivel Dél-Afrikában még mindig zajlik a 20. század dicstelen civilizációjának pusztító öldöklése, a nemzetközi szociáldemokrácia már felemelte szavát és tiltakozott a mérsárlás ellen. Ezért a magyar szociáldemokraták is felemelik a szavukat és tömegesen jelennek meg a gyűlésen. Legalábbis ez az elvárása a pártnak és Bokányi Dezső előadónak.³⁸³

A gyűlésen jóval több, mint 1000 munkás jelent meg, a hatóság részéről Peregrinyi

³⁷⁹*Pesti Hírlap*, 1901. október 15. 3.

³⁸⁰*Népszava*, 1901. október 17. 3.

³⁸¹*Magyarország*, 1901. október 26. 4.

³⁸²*Magyar Nemzet*, 1901. november 2. 4.

³⁸³*Népszava*, 1901. november 19. 1.

rendőrkapitány képviselte a rendet, míg az egybegyűltek elnöknek Groszmann, jegyzőül pedig Kenéz elvtársat választották meg. A napirend előadója Bokányi Dezső, aki rövid visszapillantással kezdte beszédét. A dél-afrikai államok létrejöttek, fejlődtek, gyarapodtak, de a kapzsi kapitalista Anglia India után őket is be akarja kebelezni. Szerinte a háborút csakis a munkások igyekeznek meggátolni. Beszéde végén a nemzetközi békebíróságot vádolja, melynek magyar tagját, Aponyi Albert grófot is elítéli, aki Párizsba ment tárgyalni, közben a hadügyi költségeket megszavaztatja. Szónoklatát hangos éljenzés kísérte, s utána Groszmann elvtárs felolvasta a határozati javaslatot, miszerint az emberek értelmetlen mészárlásának vessenek véget. Ennek érdekében a munkásosztálynak mindent meg kell tennie az adott társadalmi rend megdöntésére. Egyszersmind úgy a magyar mint a többi országok kormánya kötelességének kell tekintse az angol–búr háború befejezéséért tett lépéseket.³⁸⁴

Közben az angol kormányt leginkább a koncentrációs táborokban uralkodó irtózatoss állapotok hozzák kínos helyzetbe. Londonból származó információ szerint 400 oldalas könyvet adott ki az angol hadügyminisztérium, melyben leírják, hogy a nagy halandóságot a búrok „piszkos szokásai”, elítélései és kuruzslásai okozták. A *Pesti Hírlap* újságírója szerint ebben csak az a furcsa, hogy a búrok saját berkeikben óriási szaporodást produkálnak, pedig saját otthonukban a „piszkos szokásaikat” valószínűleg még szabadabban gyakorolták.³⁸⁵

A *Magyar Nemzet* vezércikkében ismét a dél-afrikai probléma áll a középpontban. Megemlítik, hogy a munkások korábban már említett tüntetésének – akik azért hallatják különböző összejöveteleken a hangjukat, mert országgyűlési képviselőik nincsenek – a legkevesebb hatása sem lesz a háború befejezésére. Beksics szerint Anglia előbb-utóbb mindenképpen felülkerekedik a búrokon, csak az a kérdés, hogy mikor történik ez meg, illetve meddig tűri ezt a brit társadalom. Krügerert is jobb belátásra kellene bírni, hiszen ha felvonná a kapcsolatot az angol kormánnyal, akkor a legmesszemenőbb autonómiát megígérné neki. Ez pedig a maximum a búrok helyzetében, ennél többet kicsikarni nem lehet. Erre kellene Krügerert sarkallnia a búr népnek.³⁸⁶

A *Népszava* karácsony előtt saját birtokában lévő statisztikai adatokkal próbálta olvasóit tüzelni a kapitalista angolok ellen. A katonák és közemberek sérüléseit, halálát ecseteli az értelmetlenség jegyében.³⁸⁷

A dél-afrikai háborúról szóló jelentések szerint a svájci asszonyok nyílt levelet intéztek angol hölgytársaikhoz. A kereszténység és a civilizáció jegyében protestálnak a búr nők és

³⁸⁴*Népszava*, 1901. november 28. 2.

³⁸⁵*Pesti Hírlap*, 1901. november 18. 1–2.

³⁸⁶*Magyar Nemzet*, 1901. november 27. 1–2.

³⁸⁷*Népszava*, 1901. december 19. 3.

gyermek bántalmazása ellen, s kéri az angol nőt, hogy hassanak közre e szörnyű vérengzés meggátlásában. A levél egy díszes kivitelű példányát Alexandra angol királynőnek is elküldték.³⁸⁸

Január első hetének végére közzétették Miss Hobhouse újabb – korábban cenzúra miatt meg nem jelenhetett – leveleit. Legújabbán a *Manchester Guardian* hasábjain olvashatták az előfizetők a bátor lelkű és emberszerető angol nő írásait, aki ijesztő képet festett garázdálkodó honfitársairól.³⁸⁹ A *Magyar Nemzet* – a *Manchester Guardian*re hivatkozva – több írását is közli.

Egy mindenki számára elgondolkodtató rágalmat közöl a londoni sajtóorgánumok többsége, pontról-pontra cáfolva Miss Hobhouse mindenki számára ismeretes adatait a koncentrációs táborokról. A dél-afrikai levél, mely az angol lapok többségében megjelent, azt állítja, hogy a búr kislánynak, Lizzie van Zilnek³⁹⁰ a tulajdon édesanyja gondatlansága és hanyagsága miatt kellett meghalnia. Miss Hobhouse a másnapi lapokban tiltakozott a támadás ellen és fenntartja korábbi állításait. Jellemző, hogy azok a lapok, amelyek közölték a levelet, Miss Hobhouse helyreigazító szavait nem adták nyomdába.³⁹¹

A *Népszava* 1902-ben már csak nagyon ritkán „szólalt meg” a háború ügyében, ám ha összeköthette mindezt egy adag szociáldemokrata ideológiával, mindjárt többet foglalkozik a háborúval. Történt ugyanis, hogy a Sydneyben székelő munkás-liga értekezletet tartott, és olyan határozati javaslatot fogadott el, melyben az ausztrál munkások teljes autonómiát követelnek a búr nemzet összessége számára.³⁹²

Mindkét napilap, a *Magyarország* és a *Magyar Nemzet* is foglalkozott (pretoriai jelentések alapján) a koncentrációs táborok helyzetével. Közlik, hogy két-három hét leforgása alatt hetenként átlag 1000 ember érkezett Transvaal városaiából a (koncentrációs) táborokba. A transvaali táborokban az 1902-es év elején 60.000 ember volt, míg Oranje területén 45.000 búr él fogságban. A táborok lakói nagyrészt asszonyok és gyerekek, akik rendkívül elégedettek, s a halálozási arányszám teljesen normális. Persze ez az angolok jelentése, ami saját maguk érdekében erősen túlzó. Transvaalban 18 ilyen tábort írtak össze, amelyek az angol jelentések szerint rendezettek és ahol holland ápolónők gyakorolják a felügyeletet. Csak Steyn elnök és De Wet tábormok feleségei voltak felháborodva, hogy nem levelezhetnek férjeikkel, s De Wet neje kijelentette, hogy bár szereti férjét, de inkább holtan szeretné látni,

³⁸⁸ *Magyar Nemzet*, 1902. január 5. 4.

³⁸⁹ *Magyar Nemzet*, 1902. január 7. 4.

³⁹⁰ Lizzie Van Zyl (1894–1901): a bloemfonteini koncentrációs tábor egyik kiskorú lakója. A csonttá soványodott búr kislányról (két hónappal a táborba érkezése után) készült fénykép bejárta a világot. Hét évesen, tifuszban halt meg.

³⁹¹ *Magyar Nemzet*, 1902. február 4. 7.

³⁹² *Népszava*, 1902. február 8. 3.

mintsem az angolok fogságában.³⁹³ Ha egy szerető feleség ilyet mond, akkor valószínűleg fel sem foghatjuk, milyen események, érzelmek zajlanak a búr vezetők között.

A *Magyar Nemzet* idézi a híres író, Rudyard Kipling levelét, aki Fokvárosban tartózkodott. Erőteljes angol imperialista jegyek olvashatók a levelében, amelyben arról a félelméről ír, miszerint Anglia kormánya türelmetlenné válik és végül amnesztiát ad a gyarmati lázadóknak. Utána próbálja tisztázni, hogy ő nem a transvaali és oranjei búrokra gondolt, hanem a fokföldi lázadókra. Kipling mélységesen elítéli a liberális politikát hirdető Rosebery-t és Campbell–Bannermant, s szerinte inkább a helyszínre kellene jönniük, hogy lássák az igazi háborús helyzetet.³⁹⁴ Kipling szerint akkor talán másként látnák azt.

A közelmúltbeli felemás jelentésekre hivatkozva közli a londoni kormány a legutóbb kiküldött hölgybizottság jelentését a koncentrációs táborok helyzetéről. A jelentés nem tagadja, hogy eleinte nem volt tökéletes a táborok szervezete, azóta azonban komoly költségen elégséges ruhaneműt, élelmiszert és orvosságot vásároltak, a hiányokat pedig pótolták. A pusztító járványokat – a hölgybizottság szerint – az okozhatta, hogy a búrok nem ismerik a higiénia. Egyébiránt engedelmessé válnak a táborok parancsnokainak és készséggel válaszoltak a vizsgálódó angol úriasszonyok kérdéseire, sőt még meg is köszönték nekik a gondoskodást, de tisztaságra nem lehet szoktatni, tanítani őket.

A táborban szanaszét hever a tömérdek piszkos és hulladék, s a búrok tisztátalansága undorral tölti el az európai embert. A jelentés végén jelzik a bizottság tagjai, hogy az angol hatóság már-már teljesen kimerült a búrok tisztátalansága ellen folytatott harcában.³⁹⁵

* * *

A fentebbiekből is látszik, hogy már a 19–20. század fordulóján is komoly meggyőzési tevékenység folyt a sajtón keresztül. Noha azt nem mondhatnánk, hogy a mai politikusok, hírlapírók és médiumok híján lennének a befolyásolás eszközeinek, ám azok a módszerek, amelyeket a korabeli sajtóorgánumok használtak szerkesztőiken, cikkíróikon keresztül túlmutattak korukon. Az olvasótalálkozók szervezése, a búregyletek támogatása, a dél-afrikai menekültek segélyezése, az angolok elleni tüntetések szervezése, a népszerű búr személyiségek magyarországi fogadása mind-mind azt mutatja, hogy az újságírók komoly érveket vetettek be. A két ellentétes pólust a *Népszava* (búrpárti) és a *Magyar Nemzet* (angolbarát) képviselte, noha a bemutatott 11 újság határozott többsége elsősorban a búrokkal

³⁹³*Magyar Nemzet*, 1902. február 21. 6., ill. *Magyarország*, 1902. február 21. 4.

³⁹⁴*Magyar Nemzet*, 1902. február 25. 6.

³⁹⁵*Magyar Nemzet*, 1902. február 27. 8.

szimpatizált, és az adott eseményektől függően kommentálta a történéseket.

Személyek bemutatása

A *Pesti Napló* 1899. szeptember 30-i számában megjelent egy interjú, melyet a *Manchester Guardian* transvaali tudósítója készített Steyn elnökkel. Az elnök szerint jobb lett volna, ha béke marad, hisz az elmúlt húsz évben jól együttműködtek Angliával, ám fegyvert kell fogniuk, hiszen tudják, hogy az ő függetlenségük is veszélybe kerülne, ha náluk is fölfedeznének egy aranylelőhelyet.³⁹⁶

A háború kitörésekor az *Új Idők* szintén foglalkozik a búr kérdéssel, s szimpátiája jeleként fényképet is közöl a transvaali elnöki párról. Krüger és nejét a képen arisztokratikus, idős párnak látjuk, akikben megvan a harci kedv, a függetlenség utáni vágy.³⁹⁷

Chamberlain szerepéről és személyiségéről értekezik a *Magyar Nemzet* cikke. A szerző kifejti, hogy Chamberlain a tory-k nagy ellenségéből lett a konzervatívok hű pártkatonája, s pályafutása során többször fordított köpönyegén. A cikkíró mégis arra következtet, hogy jól cselekedett, hiszen neve fennmarad, s még kortársai is mögé állnak, ha Transvaalban kitűzik a brit lobogót.³⁹⁸ Chamberlain Machiavelli szellemében cselekedett: a célért sok minden megengedhető, jelen esetben a nemesfémányákért az erkölcstelenség, a hazugság, az igazságtalanság.

A *Vasárnapi Újság* november végi, december eleji száma a búr hadak fővezéréről, Joubertől közöl egy hosszabb írást, melyben hadvezéri nagyságát méltatja. 1881-ben egy fontos csatában Majubánál már legyőzte az angolokat, s azóta is komoly küzdelmeket nyert meg a búroknak a zulukkal és más bennszülött népekkel szemben, ám a mostani háború lehet karrierje csúcsa. Az elmúlt két hónapban ugyanis folyton borsot tört az angolok orra alá, ráadásul mindezt 69 évesen tette.³⁹⁹ (S ekkor még nem tudott a szerző a búrok decemberi csodás győzelmeiről, melyet az angolok csak „Black Week”-nek, azaz fekete hétnak neveztek.) Az újság persze nem vetkőzte le ismeretterjesztő jellegét sem, ezért röviden elemezte a dél-afrikai angol tábori tüzéség felépítését, számbeli arányát, összetételét is.

A *Vasárnapi Újság* év végi számában foglalkozik az angol hadseregben bekövetkezett parancsnokcserével, melynek központjában Írország korábbi londoni parancsnoka, Roberts

³⁹⁶*Pesti Napló*, 1899. szeptember 30. 4.

³⁹⁷*Új Idők*, 1899. október 15. 69.

³⁹⁸*Magyar Nemzet*, 1899. november 11. 2.

³⁹⁹*Vasárnapi Újság*, 1899. november 26. 5–6.

tábornok áll, aki Buller tábornokot váltja fel a parancsnoki poszton. Az újság bemutatja életútját, eddigi katonai pályafutását, s kiemeli, hogy Roberts mentora, példaképe a kor egyik legnagyobb stratéga, Kitchener tábornok volt. Méltán lehet tehát Roberts a kudarcokkal megtépzott angol nemzet bizodalma.⁴⁰⁰

A *Magyar Nemzet* 1900. január 2-i számában nem a mesterségesen felduzzasztott brit hadsereggel foglalkozik, hanem Winston Churchill szökésével. Korábban már említettem elfogását, s azt is, hogy ő itt még „csak” a *Morning Post* beamtesi tudósítója, viszont egy nagyon előkelő angol arisztokrata család sarja, aki ezért állhat a hírek elején, nem pedig politikai, államférfiúi nagysága miatt, hisz azt majd a következő öt évtized alatt bizonyítja. Mindenesetre a *Magyar Nemzet* egy az egyben átvette – természetesen magyarra lefordítva – a londoni *Morning Post* cikkét benne Churchill szökésének legapróbb részleteivel.⁴⁰¹

Az izgalmas, regényszerű történet mellett felfigyelhetünk egy már többször említett dologra, mégpedig arra, hogy a szökés december 12-től 18-ig történt, a *Morning Post*-ban ez még Karácsony előtt megjelent, a magyar újság mégis csak január 2-án, közel tíznapos késéssel közli. Az információáramlás tehát továbbra is lassú volt.

A *Magyar Nemzettől* kapunk közlést az angol *Daily Chronicle* jeles harctéri tudósítója, Mr. Parslow haláláról. Eleinte azt hitték, hogy ütközetben esett el, ám a *Mafeking Mail* korábbi szerkesztője értesítette a *Chronicle*-t, hogy tudósítója nem a háború, hanem gyilkosság áldozata lett: egy Murchison nevezetű hadnagy gyilkolta meg a közös vacsorájukat követő összeszólalkozás közben a hotelszobájában. A gyilkost vallatja ugyan a haditörvényszék, de Parslow már nem tud több tudósítást küldeni a *Daily Chronicle*-nek.⁴⁰²

A *Magyar Nemzet* 1900. március végén számolt be Joubert tábornok halálhíréről. Ezzel egyértelművé vált, hogy nemcsak a csatamezőn érik súlyos csapások a búrokat, hanem a sors is ellenük esküdött. Joubert tábornok március 27-én éjjel előtt Pretoriában halt meg. Közel hetven esztendőt élt, és végül évek hosszú sora óta húzódó gyomorbaja döntötte a sírba. Életpályájáról megemlékezik a *Magyar Nemzet* is.⁴⁰³

A sok komor, háborús hír mellett egy-két mosolyfakasztó információval is szolgál a *Magyar Nemzet* Újdonságok rovata. Így közli, hogy Warren tábornok, a dél-afrikai angol seregek egyik vezetője évtizedek óta minden reggel langyos fürdőt vesz. Ezen szokásától még a táborban sem tekint el, így amikor Buller tábornok megkísérelte a Tugelán való átjutást, Warren hátulról biztosította, s ameddig a waalkranzi mezőn táborozott, fürdőt vett. A

⁴⁰⁰*Vasárnapi Újság*, 1899. december 31. 5.

⁴⁰¹*Magyar Nemzet*, 1900. január 2. 8.

⁴⁰²*Magyar Nemzet*, 1900. március 6. 7.

⁴⁰³*Magyar Nemzet*, 1900. március 30. 5–6.

tanácskozást így Buller lóról, Warren fürdőkádból tartotta meg.⁴⁰⁴

A *Vasárnapi Újság* kisebb időbeli csúsztatással ismertető cikket közöl Baden–Powell ezredesről, Mafeking védelmezőjéről. A Mafekinget felmentő ezredet a királynő rögtön tábornokká nevezte ki. A *Vasárnapi Újság* a tőle megszokott stílusban Baden–Powell magánéletét tárja olvasói elé, s szeretett hobbjait, a vadászatot és az akvarellfestészetet is taglalja.⁴⁰⁵

Augusztus 18-án a *Magyar Nemzet* egy szomorú tragédiáról számol be az Újdonságok rovatában. „Steyn elnök meghalt” című írása Orange Szabad Állam első számú emberének életét, tetteit, s tragikus végét mutatja be. A szerző leírja, hogy a saját talpalatnyi földjeiket veszik el tőlük, hiszen pár hónapja Joubert-et, a fővezérüket temették el komoly gyomorbetegség után, most pedig elnökük, Steyn halálhírét keltik. Krügerhez indult, ám útközben meghalt. Ez a jelenet az egész háborúra is rányomja a bélyegét, hiszen ahogy Steyn elnök Krügerhez indult, Orange Szabad Állam is úgy nyújtott segítő jobbot rokonának, Transvaalnak. Ha győzelemre nem is vitték közös ügyüket, Steyn úgy szállt sírba, hogy vele együtt nemzete is követi őt.⁴⁰⁶

A *Magyar Nemzet* októberben az Újdonságok rovatban jelentette meg a „Krügerről” című cikket, mely az elnök mint magánember tulajdonságairól szolgál fontos információkkal. Az eredeti cikket a *Revue des Revues* egyik számában adta közre egy Stead nevű francia, aki sokat élt Transvaalban, majd Angliában telepedett le. Krüger vallásosságáról, mértékletességéről, ítélőképességéről és munka iránti maximalizmusáról értesít minket és ad Krüger életéből példákat nekünk.⁴⁰⁷

London a búr győzelmek miatti újabb aggodalmai mellett egy ünnepre is készült, mégpedig Roberts lord hazatérésére és főparancsnokká történő kinevezésére. Ezért a *Magyar Nemzet* vezércikkben számol be Roberts lord búr háborúban betöltött szerepéről. Kezdve az 1899 decemberében történetekkel, a csalódással Sir Redvers Buller főparancsnokban, lord Methuen és Gatacre tábornokok súlyos vereségéig, mely események után a közvélemény új személyt kívánt a hadiszerencse megfordításához. Wolseley lord, az angol hadsereg főparancsnoka is szükségesnek látta a változtatást, és Roberts lord mellett Kitchener lordot nevezte ki a dél-afrikai seregek főparancsnokává és vezérkari főnökévé.

A két új vezető 1900. január 10-én érkezett meg Fokvárosba, ahol egy hónapig vártak,

⁴⁰⁴*Magyar Nemzet*, 1900. április 22. 6.

⁴⁰⁵*Vasárnapi Újság*, 1900. július 1. 5.

⁴⁰⁶*Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 18. 5. A későbbiekben kiderült, hogy a *Magyar Nemzet* által az angol sajtóból átvett hír téves volt, hiszen Steyn elnök nem halt meg 1900 augusztusában, hanem végigharcolta a háborút, és egészen 1906-ig élt. A szóban forgó cikk tartalma tehát egyáltalán nem felelt meg a valóságnak.

⁴⁰⁷*Magyar Nemzet*, 1900. október 2. 5–6.

figyeltek és gyűjtötték a seregeiket. Azután februárban megindultak a búrok ellen és az „új háború” keretén belül visszafoglalták a három ostromlott várost: Kimberleyt, Ladysmith-t és Mafekinget. Győzelmet arattak Paardebergnél, majd megszállták Bloemfonteint, Johannesburgot és Pretoriát. Lényegében a „nagy háborút” négy hónap alatt lezárták, és lord Roberts szeptemberre már proklamálhatta Transvaal annectálását.

Ilyen sikerek után Robertset Wolseley lord helyére a brit seregek főparancsnokává nevezték ki, ami Dél-Afrika elhagyását vonta maga után. Ám ekkor senki sem aggódott, 1900. november 30-án átadta a fővezérséget Kitchener lordnak, majd 1901. január elején megérkezett Londonba; oda, ahol hónapokon keresztül nagyon várták, ám mire megérkezett, a dél-afrikai események egyáltalán nem voltak alkalmasak az ünneplésre. Ő maga is elmondta, hogy jobban örült volna egy befejezett háborúnak, ám töretlen a bizalma Kitchener iránt, aki a „kis háborút” be fogja fejezni. Roberts lordra ugyanakkor odahaza Londonban is nagy és fontos feladat vár, mégpedig az angol hadsereg újjászervezése, főként a dél-afrikai harctereken szerzett keserves tapasztalatok alapján. Ha ezt sikeresen végigviszi – és Anglia világhatalmi státuszban marad –, akkor Roberts lord bizonyosan ezt is a legnagyobb sikerei közé fogja számítani.⁴⁰⁸

A *Magyar Nemzet* „szokásos” újdonságai közül adnék közre kettőt. A „Transvaalból visszatért bécsi orvos” című cikkben dr. Engel esetét mutatja be a lap. Herr Engel 1896 óta tartózkodott Transvaalban, ám 1901 januárjában visszatért Bécsbe, mert az angolok kitiltották onnan. Engel véleménye szerint a búrok ügye nem reménytelen, hiszen legjobb szövetségesük az éhség, mely az angol csapatokat a rossz élelemszállítás folytán gyötri.

A másik cikk az „Egy búr tábornok múltja”, melyben De Wet búr tábornok, gerillavezér előző foglalkozását firtatja a közreadó. Egy német henteslap jelezte, hogy De Wet korábbi foglalkozása mészáros volt, s azelőtt Pretoriában nagy mészárszéket üzemeltetett, majd visszavonult farmjára, s állatkereskedéssel foglalkozott. Farmját azóta az angolok felégették.⁴⁰⁹

Az 1901. május 24-ei *Magyar Nemzet* egy többhasábos cikken keresztül tárja olvasói elé saját tudósítójától („F. J.”-től) a május 20-án Krügerrel készült interjút. Először Hilversüm település környezetét írja le a riportkészítő, ahol akkoriban tartózkodott az elnök, majd fokozatosan rátér a ház ecsetelésére, melynek neve: Casa Cara. Ennek homlokzatán két hatalmas lobogó virít: a holland és a transvaali.

Már a házba történő bejutás sem volt egyszerű, mivel Krüger úr pihent, így csak titkáráig, Mr. Boeschoatennig sikerült egy inassal történő rövid beszélgetés után eljutni. A

⁴⁰⁸*Magyar Nemzet*, 1901. január 4. 1–2.

⁴⁰⁹*Magyar Nemzet*, 1901. január 13. 6.

titkár kedélyesen elbeszélgetett franciául a riporterünkkel, ám kétségét fejezte ki Krügernél történő kihallgatása esélyét illetően. Majd miután megmondta, hogy ő magyar, s a magyarok mennyire a búrok pártján állnak, délután 15 órára visszarendelte és megígérte, hogy közbenjár hazánkfia érdekében. Délután pontban háromkor negyedmagával beengedték és bemutatták Krügernek, aki a kongói konzul után kb. tízpercenyi időre fogadta a tudósítót. Krüger, Boeschotenig és az újságírónk hármában beszélgettek, mivel Krüger semmilyen európai nyelvet nem beszélt, egyedül ó-hollandiul egyeztetett titkárával. A rövid egyeztetés alatt megbeszélték a két nép hasonlóan sanyarú sorsát, s Krüger megköszönte a magyar nép búrok iránti őszinte rokonszenvét. Folyamatosan értesülnek a budapesti ifjúság üdvözlő iratáról, s várják a tudósításokat a budapesti búr gyűlésről. A tudósító megkönnyebbülten tapasztalta, hogy Krüger nem hozta fel a magyar lovak Angliának történő eladását, s ezzel a világbirodalom támogatásának történetét, sőt többször meghatottan ismételte meleg kézfogás közepette: „Isten áldja meg a magyar ifjúságot!”⁴¹⁰

A *Magyar Nemzet* május végi utolsó számában közli, hogy Christiaan De Wet, a méltán híres búr hadvezér unokaöccse június 6-án Bécsből Budapestre látogat. A küldöttség, melynek vezetője Keibnitz báró (a nemzetközi búrbizottság elnöke) a Nyugati-pályaudvaron fogja várni a búr parancsnokot. A fogadtatás részleteit a Sas-körben tartandó értekezleten állapítják meg.⁴¹¹

A *Pesti Hírlap* vezércikkben köszönti De Wet tábornok unokaöccsét Magyarországon. Az ifjú De Wet másodmagával érkezett, korábban komoly harcosok voltak mindketten, ám az angolok elfogták őket és hadifogollyá lettek. Majd a későbbiekben elengedték őket, becsületszavukat vévén, hogy Anglia ellen többé fegyvert nem fognak. Így kénytelenek más eszközzel segíteni nemzetük előrejutását, fejlődését. A becsületszó szent és sérthetetlen a búroknak, ezért fegyvert nem vesznek többé angolok ellen a kezükbe.

De Wetéknek nehéz dolguk lesz, mivel Európa szíve hideg. Itt most csak a haszon és a pénz az úr, nem foglalkozik senki az igazságossággal. Csoda, hogy az ismétlőpuskák, Maxim-ágyúk, lydit-gránátok, páncélvonatok és drót nélküli távírók korában a mindentől elzárt búrok még tartják magukat. Ha belegondolunk, az egész búr nép asszonyostól, gyerekestől nincs annyi, amennyi Budapest lakossága, s mégis már 20. hónapja vívják meseszerű szabadságharcukat a világ legnagyobb hatalma ellen. Nem tudta őket megtörni sem Joubert halála, sem Cronjé fogsága, sem Kitchener Szudánból ismert kegyetlenkedései. Az biztos, hogy ez a háború Angliának nemcsak nagy pénzbeli és emberáldozatokat okoz, hanem presztízsét is súlyosan megtépázza.

⁴¹⁰*Magyar Nemzet*, 1901. május 24. 6.

⁴¹¹*Magyar Nemzet*, 1901. május 31. 7.

A fiatal De Wet budapesti látogatása is bizonyítja, hogy a nemzetek között van olyan közösség is, amit nem lehet diplomáciai jegyzéssel elintézni. A két búr vendég fogadására egyetlen vezető politikus sem ment el, ám így is 100.000 ember éltette őket a Kerepesi úton. Petőfi emléktábláját megkoszorúzták, Kossuth sírhelyét meglátogatták, majd a búrok érdekében szervezett népgyűlésen vettek részt. Hiába tudjuk, hogy Anglia velünk barátságos nagyhatalom, hála is köt hozzá 1849–50-ból, ám mindez a nép előtt, akik a lelkiismeret, az igazságosság, a hazaszeretet és a szabadság jelszavát mérlegelik, semmit sem jelent.⁴¹²

A *Pesti Hírlap* folytatta a búr vendégek magyarországi látogatásának óráról-órára történő bemutatását. Mivel az Erzsébet szállóban kaptak helyet De Weték, ez az épület lett a főváros közepe, hiszen oda zarándokoltak a búrokért lelkesedő budapesti polgárok. Már kora reggelre hatalmas tömeg gyűlt össze a szálló előtt, s ahányan bejutottak, névjegyüket hagyták ott nekik. Sokan aláírást gyűjtöttek tőlük, de voltak, akik csak egy-egy mondatot szerettek volna váltani velük, ezért De Weték reggelije igen zaklatottra sikerült. Tíz órára a Petőfi szoborhoz hajtottak, ahol már kb. 15.000 ember várta őket. De Wet beszédét Szalay Károly tolmácsolta hollandról magyarra, mely szónoklat minden egyes gondolatát percekig tartó éljenzés követte. A beszédben párhuzamot vont a búr és a magyar nemzet között, mely szabadságáért szintén mindent megtett. Szeretné, hogy pár évtized múltán Krüger szobrának koszorúzásakor Transvaalban szintén egy szabad nép éljenezzen, ahogy most a magyar teszi. De Wet koszorújának szalagjára a következő szöveg volt írva: „A hazájuk szabadságáért küzdő búrok – a szabadság lánglelkű bajnokának.”

Petőfi szobrától a Nemzeti Múzeumba hajtottak, ahol az összes tárlatot megtekintették Szalay Imre miniszteri tanácsos, múzeumigazgató vezetésével. Majd a Szent István Bazilikába mentek, ahol Sturm Ferenc főpallér kalauzolta őket. Ezután az új Parlamentet nézték meg, ahol találkoztak Lotz Károly festőművésszel, akivel hosszan elbeszélgettek az épület ékességeiről.

Az Igazságügyi Palota megszemlélése után az Akadémiába indultak, ahol az országos képtárat tekintették meg. Itt a De Wet család egyik állítólagos ősének, Jacob De Wetnek, a 17. századi festőnek egyik bibliai tárgyú képét nézték sokáig. A délután folyamán De Wet és Valentin ellátogattak az Egyetemi körbe, ahol Tahy Endre elnök fogadta őket, majd átkocsikáztak Budára, ahol a várban lévő honvédszoborra helyeztek koszorút. Ezután megtekintették a királyi Várat, a Mátyás templomot, s végül egy margitszigeti séta után hajtottak vissza a szállodába. Ez az útjuk szintén egy diadalmenet volt, mert mindenfelé óriási lelkes ováció fogadta őket. Estefelé kimentek Kossuth Lajos sírjához, ahol De Wet rövid

⁴¹²*Pesti Hírlap*, 1901. június 9. 1–2.

beszéd után koszorút helyezett el a síron. Beszédében párhuzamot von Kossuth és Krüger mint a haza- és szabadságszeretet lelkes bajnokai között. A koszorú szalagján ezúttal „A búrok – Kossuth Lajosnak” felirat állt.⁴¹³

Másnap reggel ismét többezres tömeg fogadta az Erzsébet-szálló ébredező vendégeit, akik az előző napihoz hasonló zaklatott reggeli után tíz órakor a Kálvin téri református istentiszteletre mentek. Papp Károly lelkész imájába beleszötte a búr nemzet küzdelmeire Isten segítségét kérő szavait, s célzást tett a maroknyi, de igazságos harcot vívó nemzet dicső küzdelmeire. Majd a búrok elmentek Szász Károly püspökhöz, hogy köszönetüket fejezzék ki a foglalt helyek fenntartásáért. Az agg püspök pedig szép beszédében Isten áldását kérte a búr nemzet harcaira.

Ebéd után már szállásukon pihentek és készültek a délutáni népgyűlésre, amit a Keleti-pályaudvar melletti Tattersaalban tartottak meg. Az előadás öt órakor kezdődött, de négy órára már zsúfolásig megtelt a csarnok érdeklődőkkel, sőt a Kerepesi úton hömpölygő tömeget már nem tudták hova irányítani. A résztvevők számát kb. 50.000-re taksálták.

A gyűlést az emelvény előtt álló Ganz-gyári dalárda a Himnusz éneklésével nyitotta meg. Ezután Hahóthy Sándor elnök lelkes beszéddel folytatta a gyűlést, bemutatva a fiatal búr vezért, Andrew John De Wetet. De Wet beszédét, melyet a lap szóról-szóra közölt háromhasábos cikkében, az „Éljen a magyar nemzet!” felkiáltással fejezte be, amit tomboló tapsvihár és dörgő, szünni nem akaró éljenzés fogadott. Miután Szalay Károly csitította a tömeget Tahy Endre beszéde következett, melynek végén hatalmas babérkoszorút adott át De Wetnek. Tahy után Simkó Károly műegyetemi hallgató szavalta el Szalay Károly „Búrok” című, erre az alkalomra írt ódáját.

Ezután Valentin parancsnok lépett a szószékre, s körülbelül ugyanazt mondta el, amit az ifjú De Wet. Végül pedig Szalay Károly tanár az asztal tetejéről szólt a közönséghez kérve, hogy adjanak pénzt a búrok özvegyeinek és árváinak megsegítésére. A tömeg: „Adunk! Adunk!” kiáltással felelt Szalay szavára. A határozati javaslat – amit a népgyűlés fogadott el – teljes szövegét leadta az újság. A gyűlés végén pedig azonnal megalakult a budapesti búr liga.⁴¹⁴

A harmadik nap reggelén újra megtelt az utca az Erzsébet-szálló előtt, ám De Weték már nem fogadtak senkit. Öt órakor kocsira ültek és a búr bizottsági tagok kíséretében a Nyugati pályaudvarhoz hajtottak.

A peronon a bizottság nevében dr. Szalay holland nyelven mondott Istenhozzádot De Wetnek és társainak. Végül felszálltak a vonatra, s még lelkesen kikiáltották: „Éljen

⁴¹³*Pesti Hírlap*, 1901. június 9. 9.

⁴¹⁴*Pesti Hírlap*, 1901. június 10. 2–3.

Magyarország!”⁴¹⁵

Az eddigiekből látható, hogy a magyar médiumok, különösen a *Pesti Hírlap* és a *Magyar Nemzet* komoly terjedelemben, hasábokon keresztül foglalkozik a búr háborút érintő személyek magyarországi látogatásával. Ezzel is bizonyítva, hogy bár a magyar politikai elit és a Monarchia közös minisztertanácsai hivatalosan kimért, semleges álláspontra helyezkedtek a konfliktust illetően, a hétköznapi embereket, az újságolvasó értelmiséget érzelmileg megindította a „kis nép” szabadságharca.

A Krügerrel készült interjú riporter-tudósítója a riport elkészülésének körülményeit taglalja a *Magyar Nemzet*ben hosszú hasábokon keresztül. Lényeges, magyarokkal kapcsolatos eset a sajtószemle, amit a búr elnök és környezete folyamatosan figyel. A legtöbb szimpátiát az amerikaiaknál és a magyaroknál látták, s végtelenül nagyra becsülik a lovagias magyar nemzetnek a búrok harca iránti rokonszenves érdeklődését. Általában szimpátia kíséri őket, de hivatalos, diplomáciai fogadást már nem érnek el egyetlen komoly nemzet vezetőinél sem.⁴¹⁶

Az *Új Idők* magazin több mint egy év után újra foglalkozik a témával, s három képet közöl olvasóival. Az első kép címe: „A dél-afrikai háború okozóinak találkozása a londoni Waterloo-pályaudvaron”. Alfred Milner fokgyarmati kormányzót Londonba érkezésekor fogadta Salisbury miniszterelnök, lord Roberts (a brit csapatok főparancsnoka) és Joseph Chamberlain gyarmatügyi miniszter. A második képen: „A búr parancsnokok megkoszorúzzák Petőfi szobrát”. A már sokat tárgyalt pesti látogatáson kapták lencsevégre az ifjabbik De Wetet és Valentint. A harmadik kép pedig: „Búrbarát népgyűlés Budapesten”. A kép éppen akkor készült, amikor a hatalmas hömpölygő tömeg áhítattal hallgatta az ifjabbik De Wet szónoklatát a Tattersallban.⁴¹⁷

A *Magyarország* folyóirat táviratai között figyelemmel kíséri a Budapesten is járt ifjabb De Wet és Valentin doktor brüsszeli fogadtatását. A búrok melletti szimpátiatüntetés az Alhambra-helyiségben⁴¹⁸ kezdődött, mely Chambrelain tulajdona. A vendégek beszéde után a lelkesedés annyira a tetőfokára hágott, hogy a helyiek a lovakat kifogták a kocsiból és úgy húzták De Weteket az egész városon keresztül.⁴¹⁹

A *Pesti Hírlap* közölte először a magyar folyóiratok közül a megrendítő hírt, miszerint Krüger elnök felesége Pretoriában meghalt. Ez a hír gyorsan félretolta a vezető hírek közül a

⁴¹⁵*Pesti Hírlap*, 1901. június 11. 10.

⁴¹⁶*Magyar Nemzet*, 1901. június 9. 1–2.

⁴¹⁷*Új Idők*, 1901. június 16. 540. o.; 1901. június 23. 560.

⁴¹⁸A cikkből nem derül ki, de itt valószínűleg az egykori Alhambra Színházról (Alhambra Théâtre) van szó, melyet az 1970-es években bontottak le.

⁴¹⁹*Magyarország*, 1901. júl. 2. 3.

Steyn elnök elfogott levelezéséről szólót. Krügenerné társa volt férjének minden viszontagságban, s azt is csak a búr nép érdeke iránt való hűségéből tette, hogy Dél-Afrikában maradt, s nem követte férjét Európába. „Maradj itt – mondta Krüger búcsúzáskor – hiszen kell, hogy valakim legyen elhagyott hazámban, aki erélyével és hazaszeretetével a csüggedésnek útját állja.”⁴²⁰

A *Magyar Nemzet* az Újdonságok rovatban számol be a tragikus hírről. Krügenerné háromnapi betegség után, tüdőgyulladás következtében, 67 éves korában halt meg. Míg férje Európába ment segítségért, addig ő otthon maradt, hogy tartsa a lelket a búrokban férje diadalmas visszatértéig, s ezzel a búr szabadság kivívásáig. Nem adatott meg neki, hogy megérje az áldatlan harc végeredményét.⁴²¹

A *Magyarország* a külpolitikai hírek között írta, hogy Krügenerné megtestesülése volt a legendaszerű matrónának, aki amellet, hogy páratlan feleség és anya volt, beleszólt a politikába is, de csak ott, ahol a női szívnek kellett megszólalnia. Ahogy nekünk magyaroknak Erzsébet királyné, ő Transvaalnak volt védasszonya. Tizenhat gyermekkel áldotta meg az Isten, akik közül azonban csak hét maradt életben. Közülük öt még most is hazája függetlenségéért harcol a csatamezőkön.⁴²² A Krüger házaspár életéből vett történettel, illetve egy Krügeneréről készült fényképpel adózik a *Magyarország* a búrok hősnője előtt.⁴²³

A *Magyar Nemzet* a Reuters hírügynökségre hivatkozva jelzi, hogy Krüger elnök feleségét július 21-én délután eltemették Pretoriában. A *Morning Post* brüsszeli távirata szerint Krüger elnököt annyira lesújtotta felesége halála, hogy politikai ügyekkel képtelen foglalkozni, ezért ideiglenesen Wessel helyettesíti.⁴²⁴

A *Vasárnapi Újság* augusztusi első számában feleleveníti az ősz búr elnök, Krüger gyászát. Visszautal korábbi számára, melyben már taglalta Krügenerné halálát, aki agg kora miatt nem vállalhatott komoly szerepet a harctéri mozgalmakból – mint ahogyan Botháné, Schalk-Burgerné vagy De Wetné – ám maga helyett öt fiát és számtalan unokáját küldte harcba, akik közül többen hősi halált haltak. A háború egyéb szenvedései közül tán az volt a legfájóbb, hogy életének utolsó évében el kellett szakadnia férjétől. Az író szerint a búr szabadságharc legszebb mozzanatai közé tartozik a búr harcosok asszonyainak és leányainak hősie, példamutató magaviselete, melynek zászlóvivője Krügenerné volt.⁴²⁵

⁴²⁰*Pesti Hírlap*, 1901. július 23. 3.

⁴²¹*Magyar Nemzet*, 1901. július 23. 3.

⁴²²*Magyarország*, 1901. július 25. 5.

⁴²³U. o.

⁴²⁴*Magyar Nemzet*, 1901. július 24. 4.

⁴²⁵*Vasárnapi Újság*, 1901. augusztus 4. 504.

Közben a *Magyarország* 1901. október 1-én közli Tjaard Krüger⁴²⁶ halálhírét. Tjaard Krüger megadta magát az angoloknak, s a fogságban rövid betegség után meghalt.⁴²⁷

A *Pesti Hírlap* október 30-án Cecil Rhodes betegségéről ír. Rhodes, akit a cikk a hosszú háború kezdeményezőjeként mutat be, olyan nagyfokú szívgyengeségben szenved, hogy orvosai feltétlen nyugalmat rendeltek el neki és magánhotelbe fektették. Mindez azonban a fáradhatatlan spekulánsok terve szerint érvényesül, s ez azzal jár, hogy mind a politikában, mind pedig a pénzügyi életben Rhodes életének célját támadja meg.⁴²⁸

Érdekes, ismeretterjesztő, történelmi tényeket kevésbé tartalmazó írást közöl a *Vasárnapi Újság* Szalay Károly tollából, aki 1901 nyarán járt Krügernél. Akkoriban a napilapok precízen beszámoltak a látogatás tényéről és politikai szempontból vizsgálták leginkább. Most, közel 10 hónappal később Szalay érzelmi szempontból Krügeret mint embert mutatja be a *Vasárnapi Újság* hasábjain történelmi vonatkozás és politikai érdekek nélkül.⁴²⁹

A *Vasárnapi Újság* július 20-ai száma Salisbury és Balfour bemutatásának szentelt egy cikket abból az alkalomból, hogy Salisbury nyugállományba vonult és lord Balfourt ajánlotta utódjául Edward királynak. A cikk bemutatja a két politikus életútját, politikai pályafutásukat, kitérve a dél-afrikai eseményekre is. Salisburyról szólva megjegyzi, hogy bár a dél-afrikai háborúba gyakorlatilag Chamberlain vitte bele Angliát, ahhoz Salisbury a kormány nevét adta,⁴³⁰ így a konzervatív párt sokkal népszerűbbé lett a korábbiaknál. A cikkíró méltatja Balfourt is, aki a vesztes colensói csata után az elcsüggedt Buller helyére lord Robertset nevezte ki a brit csapatok főparancsnokává.⁴³¹

A *Népszava* a maga furcsa stílusában megemlékezik Cecil Rhodes-ról, az afrikai gyémántkirályról. Leírja, hogy ő ugyan a ravatalon fekszik, de az eszme, amit képviselt, folyamatosan uralomra törekszik. Rhodes-nak nagy része volt az angol–búr háború megindításában, mivel más pénzügyi csoportokkal szövetkezve megvesztegette Anglia sajtójának nagy részét. Velük karöltve megnyerte Anglia lakosságának döntő többségét, s lefestett egy mesebeli Dél-Afrikát az összes brit alattvalónak. Mielőtt azonban végcélját – a tényleges uralkodói státuszt – elérte volna, egyszerűen megszűnt élni. Élete és működése megmutatja számunkra, milyenek lesznek az ó- és középkori világhódítók 20. századi

⁴²⁶Tjaard (Tjaart) Andries Petrus Krüger (1874–1901): Paul Krüger transvaali elnök legfiatalabb fia.

⁴²⁷*Magyarország*, 1901. október 2. 4.

⁴²⁸*Pesti Hírlap*, 1901. október 30. 5.

⁴²⁹*Vasárnapi Újság*, 1902. március 9. 147–148.

⁴³⁰Salisbury a háborút megelőzően többször is panaszkodott Viktória királynőnek Chamberlain erőszakos módszerei miatt, ugyanakkor ő volt az, aki visszautasította a béke megőrzése utolsó lehetőségének tekintet tárgyalásokat Krüger elnökkel. *Búr Gábor: Az emberkerülő miniszterelnök*. Robert Salisbury 1830–1903. In: Szürke Eminenciások. Szerk.: Szvák Gyula. Kozmosz, Budapest, 1989. 290–309., 307.

⁴³¹*Vasárnapi Újság*, 1902. július 20. 461–462.

kiadásban.⁴³²

Az előző oldalakat összefoglalva kirajzolódik, hogy mindkét „párt” mutat be pozitív búr portrét (Krüger, Joubert, De Wet) éppúgy, mint negatív angol személyiségeket (Chamberlain, Cecil Rhodes, Lord Milner). Az angolbarát *Magyar Nemzet* is elismeri, hogy a brit vezetők most „letértek a helyes útról”, ám a lap szerint a győztes, de küzdelmes háború majd kijózanítja őket, és Anglia újra a kis népek felkarolója lesz, csakúgy mint korábban. A cikkírók a személyek bemutatásának többféle típusát, módszerét használták, a leíró, elemző portrétól kezdve a személyes riportig.

Hangsúly

Politikai események

1899. szeptember 16-án úgynevezett „kék könyvet” (Blue Book) tettek közzé az angolok a dél-afrikai ügyről. Ez a diplomáciai manővereket összefoglaló könyvecske a május 14-től szeptember 8-ig váltott táviratokat gyűjtötte össze, melyet másnap három napilapunk, a *Pesti Napló*, a *Magyar Nemzet* és a *Magyar Állam* is közzétett. A tényszerű közlés mellett a Kapkolonia (Fokgyarmat) kormányzója, lord Alfred Milner tevékenysége mellett és ellen érvelnek a lapok.⁴³³

A Chamberlain levelére küldött szeptember 18-i várva várt transvaali választ a *Pesti Napló* taglalja tüzetesen. A válaszban először is Krüger elnök sajnálatát fejezi ki, hiszen a szeptember 8-i követelések egészen új javaslatokat tartalmaztak. A közzétevő azonosul Krügerrel, aki szerint a korábbi transvaali javaslatok (választójog megadása öt év letelepedés után; aranytelepek nagyobb képvisellete; szuverenitás kérdésének rugalmassága) teljes egészében az angol képviselők indítványai voltak, melyeket Transvaal átdolgozva elfogadott. Ehhez képest most teljesen eltérő pontokat fogalmazott meg Chamberlain.

A magyar folyóirat képviselője is jó ötletnek tartja, hogy a transvaali kormány fenntartja a javaslatot a közös bizottság kiküldéséhez. A transvaali válasz szerint nem szükséges és nem is kívánatos a Volksraadban mindkét nyelv használata. Továbbá a búrok – egy képviselőcsoportjukkal – hajlandók részt venni egy, az angolok által javasolt értekezleten.

A krügeri válasz végül olyan reménnyel fejeződik be, hogy a britek megmaradnak az eredeti javaslatuknál, vagyis a közös bizottsági egyeztetésnél, és nem fognak újabb nyomasztó

⁴³²*Népszava*, 1902. március 29. 2.

⁴³³*Pesti Napló*, 1899. szeptember 12. 3.

javaslatokat tenni.⁴³⁴

A *Magyar Állam* szeptember 2-án jutott hozzá a választójogi vitával kapcsolatos augusztus végi táviratváltásaihoz. Ebben Chamberlain újabb diplomáciai frontot nyit, mivel szerinte még több vitás pont van a két ország között, melyek „nem intéződnek el azzal, hogy az uitlanderek politikai képviselőt kapnak.” A magyar cikkíró is amellett érvel, hogy mindenképpen egy újabb személyes találkozóra kell sort keríteni, hiszen anélkül nem kerülhető el a fegyveres konfliktus.⁴³⁵

Miután szeptember 8-án Chamberlain a korábban ecsetelt „vitás pontokat” megnevezte, a háború minden magyar sajtóorgánus szerint a küszöbön áll. Chamberlain újabb követelései a következők: azonnal biztosítsák az uitlanderek szavazati jogát, adják nekik a Volksraad – a transvaali törvényhozás – képviselői mandátumainak negyedét, és vegyék fel az angolt második hivatalos nyelvként. Mivel Chamberlain tudta, hogy ezt a követelést a búrok visszautasítják, még aznap javaslatot tett egy tízezer fős expedíciós hadtest Natal tartományba vezénylésére. Aznap este az ultimátum szövegét is megfogalmazta.

A *Magyar Állam* ugyanakkor a *Times*-ra való hivatkozással közli, hogy a dél-afrikai Natal tartomány városából, Newcastle-ból kapott jelentések alapján a transvaali kormány elhatározta, hogy visszavonják azt a törvényjavaslatot, amely az idegeneknek hét évi ott lakás után megadja a választójogot. A magyar cikk írója szerint két eset lehetséges: az egyik álláspont, hogy ezt az angol kabinet csak kitalálta, hiszen így könnyebben vihetnék át a parlamenten és a közvéleményen Chamberlain terveit. A másik vélemény szerint ha a hír igaz, akkor Krügerék ezt Chamberlain intézkedéseinek hatására hozták meg. Az elemzés végére hozzátesszi saját és az újság véleményét, miszerint bármely változat igaz, világos jele van annak, hogy az ellenségeskedés kitörése közvetlen küszöbön áll.⁴³⁶

Ha nyomon követjük a további eseményeket a magyar napilapokon keresztül, világossá válik, hogy szintén a *Magyar Állam* foglalkozik azzal a kis reménysugárral, ami a fentiek ellenére a még békében hívők lelkét élteni. John Morley angol kormánypárti író és képviselő – aki korábban Írország államtitkára volt, később pedig India államtitkára lett – beszédet mondott, miszerint a békés politika a helyes út, hiszen Angliának szüksége van a dél-afrikai holland lakosság barátságos támogatására. Ezzel szemben Angliának nincs szüksége rablóbirodalomra, a Transvaallal való háború pedig csak szégyenére válnék Angliának. Ha Transvaal koronagyarmattá lenne, csak erőszakkal lehetne megtartani, ami viszont komoly

⁴³⁴*Pesti Napló*, 1899. szeptember 12. 3.

⁴³⁵*Magyar Állam*, 1899. szeptember 3. 3.

⁴³⁶*Magyar Állam*, 1899. szeptember 5. 3.

terheket róna Angliára.⁴³⁷

Ezek a szavak persze szépen hangzottak és akár halvány esélyt is sejthettek volna a békés hangnemre, ám a beszéd a választópolgárok (azaz a potenciális szavazók) előtt hangzott el, vagyis népszerűségi elemeket tartalmazott. Valószínűleg igazságtartalma nagyon kevés volt mint ahogyan azt a táviratot közlő magyar újság képviselője is jól tudta.

Közben az angol *Morning Leaderre* hivatkozva azt írja a magyar napilap, hogy a küszöbönálló transvaali háború előrelátható költsége 75 millió font lehet és nagyon kemény ellenség vár Angliára.⁴³⁸

A *Magyar Állam* újságírója szeptember 20-án boncolgatta azt a kérdést, hogy vajon mikor, miért és hogyan robbanhat ki a háború, mert azt biztosra veszi, hogy ez megtörténik, de a körülmények még nem egyértelműek. A gondolatmenete szerint, ahogy innen Magyarországról látni lehet a helyzetet, Anglia éppen az ultimátumát fogalmazgatja, hiszen szeptember 8-án ugyan elküldött egy javaslatot, ami ultimátum-szerű volt, de immár hivatalossá kell tenni azt. Ezt támasztja alá, hogy Chamberlain szeptember 20-án Birminghamból Londonba utazott, hogy a transvaali válasza döntő, minisztertanácsi ülést tartsanak.⁴³⁹

Az ultimátum elküldése előtt az angolok Oranje magatartására próbáltak nyomást gyakorolni, melyet itthon először szeptember 21-én a *Pesti Napló* közölt az olvasóközönséggel. Milner kormányzó táviratban írta Steyn oranjei elnöknek, hogy feltétlenül tiszteletben tartja Oranje integritását, abban a reményben, miszerint a szabad állam semleges marad egy esetleges fegyveres konfliktusban. Steyn válasza azonban szinte kizárja a semlegességet, hiszen az elnök szerint, ha Anglia készülődései nem várt következményeket idéznek elő, Oranje nem vállal ezért felelősséget. Összességében a szerző szerint is mindkét fél kerülgeti a háború fogalmát, mégis tudják, hogy mire gondol vagy utal a másik.

A cikkíró tehát biztos Oranje Transvaal melletti kiállásában, ám kételkedve boncolgatja a fokföldi „afrikander-szövetség” támogatását, akik ugyan a háborút elítélik és a transvaaliakért sem rajonganak, ám az angolokkal kifejezetten nem szimpatizálnak. Így az ő szerepük a háborúban még kérdéses.⁴⁴⁰

A *Pesti Napló* szerzőjének fejtegetésére megerősítést kapunk a *Magyar Állam* cikkéből, miszerint Francis William Reitz korábbi elnök, jelenlegi miniszter kijelentette, hogy Transvaal Oranjéval egyetértve határozta el magatartását.⁴⁴¹

⁴³⁷*Magyar Állam*, 1899. szeptember 7. 3.

⁴³⁸*Magyar Állam*, 1899. szeptember 13. 3.

⁴³⁹*Magyar Állam*, 1899. szeptember 20. 2.

⁴⁴⁰*Pesti Napló*, 1899. szeptember 21. 2.

⁴⁴¹*Magyar Állam*, 1899. szeptember 21. 2.

A körülményekről, illetve az esetleges további fejleményekről, lépésekről a *Pesti Napló* szeptember 24-i számában, komoly terjedelemben számol be. Minden jel szerint napokon belül háború lesz, azonban jelentős hír, hogy Holandia uralkodója, Vilma királynő felajánlotta közvetítését a transvaali kérdésben mind Londonban, mind pedig Pretoriában.⁴⁴²

Ha új hónapot – októbert – kezdünk el vizsgálni, akkor a *Magyar Nemzet* október 1-ei számával kell kezdenünk, amiben a szerző – „Diplomata” álnéven – felsorolja az igazi ultimátum búrokra nézve teljesíthetetlen pontjait. Ezek a következők:

1. Az uitlanderek, akik öt éve Transvaalban laknak, kapjanak aktív és passzív választójogot.
2. Johannesburg – amit az angol telepesek a drágakőbányák miatt építettek – legyen a bányavidék fővárosa, kapjon önkormányzatot (törvényhozói hatalom), katonai erődítményeit rombolják le.
3. A jogszolgáltatás legyen független a politikai hatalomtól.
4. Szüntessék meg a dinamit egyedárúságát.
5. Ismerjék el az angol nyelv egyenjogúságát a hollandéval, és legyen az angol kötelező tantárgy a transvaali iskolákban.
6. Transvaal térítse meg Angliának a miatta okozott katonai kiadásokat.

Az utolsó, s egyben legfontosabb pont – ezért nem is látták el számmal – szerint Dél-Afrikában el kell ismerni az angol hegemoniát.⁴⁴³

A *Budapesti Napló* október első napján szintén a háború elkerülhetetlenségét hangsúlyozza. Tekintélyes uralkodók (Vilma királynőtől II. Miklós cárig) próbálták diplomáciai kapcsolataikat és személyiségüket latba vetni a béke érdekében, de mindhiába. A *Napló* nem lát más kiutat, minthogy a hágai békekonferenciának a szomorú epilógusa mégiscsak a háború lesz. A szerző szerint Anglia komoly kompromisszumokat kötött más nagyhatalmakkal, hogy azok hagyják beavatkozás nélkül az igazságtalan háború kitörését és ne segítsék a búrokat.⁴⁴⁴

A *Népszava* október eleji száma rámutat, hogy Anglia minden bizonnyal győzni fog, ám nagyon komoly vérvesztései lesznek, mert a búrok az utolsó emberig védeni fogják szabadságukat. A nyugati országok (Németország, Franciaország) baloldali pártjait és embereit, valamint Oroszországot felszólítja, hogy segítsék, támogassák nagyobb segéllyel a búrokat.⁴⁴⁵

⁴⁴²*Pesti Napló*, 1899. szeptember 24. 4.

⁴⁴³*Magyar Nemzet*, 1899. október 1. 4.

⁴⁴⁴*Budapesti Napló*, 1899. október 1. 5.

⁴⁴⁵*Népszava*, 1899. október 3. 3.

Korábban említettem, hogy a búr diplomácia Európa több országában is próbált támogatókat szerezni. Most Oranje New York-i követe próbálta megnyerni McKinley⁴⁴⁶ elnököt, hogy járjon közbe a béke érdekében. A *Magyar Állam* tudósítója azonban úgy tudja, hogy ez az utolsó szalmaszál sem sikerült, hiszen McKinley a jó angol–amerikai diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokra hivatkozva elhárította a kérést.⁴⁴⁷ Amerika magatartása elítélendő számunkra, semlegesek számára. Annak ellenére, hogy rokonszenveztek a búrokkal és ellenszenvet tápláltak az angolok iránt, Amerikában éppen a sokadik ipari forradalom hatására a „Gilded Age”, az aranykorszak köszöntött be a polgárháború után, s ezt a fejlődést egy távoli dél-afrikai szabadságharc érdekében nem áldozták fel.

1899. október 9-én Chamberlain jelezte, hogy táviratot kapott Milner kormányzótól, melyben Leyds államtitkár a transvaali kormány nevében az angol ultimátumra a következő követelésekkel felel:

1. A két fél közt fennforgó összes vitás pontot választott bíróság útján vagy más, Anglia és Transvaal közt megállapítandó barátságos módon szabályozzák.
2. A Transvaal határán lévő angol csapatokat haladéktalanul vonják vissza.
3. Az 1899. június 1-e óta Dél-Afrikába érkezett csapatokat, közös megegyezés alapján meghatározott időpontig, vonják vissza. Ennek fejében Transvaal is visszahívja csapatait a határról.
4. A már Transvaalba útra kelt csapatokat ne szállítsák Dél-Afrika partjaira.

Ezt a választ több magyar sajtóorgánum is közreadta, azonban más-más konklúziót vontak le belőle. A *Budapesti Napló* például azt emeli ki, hogy a felsorolt négy pont nem is nagyon tűnik erélyesnek, sőt igenis teljesíthető lenne – bár már nem ebben a helyzetben –, ám a végére írt követelőző hangnem elfogadhatatlan lesz Anglia számára: „Transvaal minderre sürgősen, rögtön igenlő választ követel, mégpedig másnap, október 11-én délután öt óráig a békés megegyezést.” A következő mondat pedig egyenesen előrevetíti az órákon belül meginduló hadműveleteket: „Ha a válasz nem lenne kielégítő, azt a búrok formális hadüzenetnek tekintenék.” Ezzel a *Budapesti Napló* szerint eldőlt, hogy a háború elkezdődött.⁴⁴⁸

A fenti véleménnyel szemben a *Magyar Állam* úgy véli, hogy a jegyzék kiadásával a háború esélyei valamelyest enyhültek, hiszen a lap szerint mind Anglia, mind pedig Transvaal

⁴⁴⁶William McKinley (1843–1901): amerikai államférfi, az Amerikai Egyesült Államok 25. elnöke (hivatalban: 1897–1901). Merénylet áldozata lett.

⁴⁴⁷*Magyar Állam*, 1899. október 5. 2. Az Amerikai Egyesült Államok többek között azért sem támogatta a búrokat, mivel éppen ekkor ment végbe egy brit–amerikai diplomáciai közeledés. Az Egyesült Királyság a növekvő német fenyegetés légkörében nem akart rossz viszonyt az USA-val, s ez az amerikai érdekeknek is megfelelt (pl. a Panama-csatorna ügye miatt).

⁴⁴⁸*Budapesti Napló*, 1899. október 11. 3.

meggondolandónak tartják, hogy – különböző okokból – adjanak egy esélyt a békés rendezésre.⁴⁴⁹

A válasz hatásait legsötétebben a *Magyar Nemzet* fogalmazta, amely szerint mire az újságot kézbe veszi az olvasó, addigra már bizonyosan eldördül az első puskalövés, mely a háború kezdetét jelenti. Összegezve úgy látja a zszurnaliszta, hogy amikor Anglia látta, hogy fenyegetései nincsenek hatással a búrakra, akkor már csak időt próbált húzni egy tetszőleges, álszent béketárgyalási kísérlettel, hiszen csapatait Dél-Afrikába kellett juttatnia. Transvaal pedig közben rájött, hogy az orránál fogva vezetik, s mivel a háború elkerülhetetlen, ám ha előbb kezdődik, a búroknak jobb esélyei lesznek. Ezért küldött Krüger ultimátumot az ultimátumra.⁴⁵⁰

A búr jegyzékre Lord G. Lansdowne brit hadügyminiszter a következőket mondta Chamberlainnek: „Fogadja gratulációm. Gondolom Krüger akarva sem tudott volna jobban a mi kezünkre játszani, mint ahogyan ezt tette, amikor is a követeléseit megfogalmazta.”⁴⁵¹

Az a hír, miszerint Chamberlain értesítette a búrokat, hogy a válasz hangneme nem elfogadható Anglia számára, felháborította a *Magyar Állam* publicistáját. Az a lap, amely két napja még az egyetlen volt, amely esélyt látott a békés megoldásra, most komoly angolelles kritikát fogalmaz meg. Felháborítónak tartja az angliai média szemfényvesztő írásait, hiszen szerinte csak egy kis nemzet próbálja meg védeni szabadságát, függetlenségét.

Itt párhuzamot von az 1848–49-es magyar események és a századfordulós dél-afrikai jelenetsor között. Azt mondja, ahogy mi sem engedjük magunkat „ellenállás nélkül a vágóhídra vinni”, úgy a búrok sem hagyhatják függetlenségük, szabadságuk sárba tiprását. Anglia valószínűleg győzni fog, hiszen bírja pénzzel és katonával, ám afrikai uralma nagyobb sebet kap ezzel a háborúval, mintha azt el sem kezdték volna. Mint ahogy az osztrákoknak is hosszú távon inkább ártott, semmint használt a magyar szabadságharc, úgy az angolok politikai helyzete is megtépázódik nemcsak Afrikában, de ennek hatására Indiában is. Hamarosan eljő a „telhetlenség birodalmának” büntetése.⁴⁵²

A *Magyar Állam* tehát korábbi vízióját erősíti meg, amellyel egyébként a *Budapesti Napló*ban is találkozhatunk, miszerint, ahogy az elmúlt évszázadban az amerikai angol gyarmatbirodalom megtört, úgy most az afrikai és az ázsiai gyarmataik is fellázadnak a britek ellen, s ki fogják vívni szabadságukat.

A *Magyar Állam* számol be arról, hogy az angol alsóházban egy kormánypárti képviselő

⁴⁴⁹*Magyar Állam*, 1899. október 22. 2.

⁴⁵⁰*Magyar Nemzet*, 1899. október 12. 6.

⁴⁵¹*Zichermann István*: Az angol–búr háború. H.n., é.n., 22. (A továbbiakban: *Zichermann.*)

⁴⁵²*Magyar Állam*, 1899. október 13. 1.

aggodalmaát fejezte ki a hatalmak háborús magatartása, reakciója miatt. Szerinte Ausztria–Magyarország kivételével minden nagyhatalom ellenséges szemmel néz Angliára, s ez aggodalomra ad okot London számára.⁴⁵³

A *Magyar Nemzet* a magyar képviselőház üléséről egy komoly felvetést tesz közzé, mégpedig Major Ferenc néppárti képviselő – civilben székesfehérvári orvos – interpellációját Széll Kálmánhoz. Megszólalásában kérdőre vonja a miniszterelnököt és a magyar kormányt, hogy Magyarország tervez-e Vörös kereszt-egységet küldeni a dél-afrikai harctérre, miként a németek már a harmadik egység felszerelésén fáradoznak, de az oroszok, a franciák és a hollandok is küldtek már hasonló kontingenseket.⁴⁵⁴

Ez a kis cikk is mutatja, hogy nemcsak a sajtó és a sajtótermékeket olvasó közönség kíváncsi a dél-afrikai eseményekre, hanem azért a politikának is foglalkoznia kell a háborús körülményekkel. Az már más kérdés, hogy Széll Kálmán távollétében a választ elnapolták egy másik időpontra.

A *Magyar Nemzet* számol be vezércikkben arról, hogy Anglia újabb „butaságot” csinált. Az „Elfogott hajók” című részben Adorján Sándor főszerkesztő leírja a történetet, miszerint Anglia a Delagoa-öbölben cirkáló minden egyes kereskedelmi hajót lefoglal és átkutat „hadidugárut” keresvén. Ennek lett áldozata január elején egy német gőzös, a *Bundesrath*.⁴⁵⁵ A történet nagyjából eddig tart, a tanulság és a következmény azonban bőven túlmutat ezen. Anglia diplomáciai pozíciói a háború megkezdése óta jelentősen romlottak. Európa összes állama megvetően nézi Anglia erőszakos akaratát és terjeszkedési vágyát Transvaalban. A fenti eset pedig csak tovább mélyíti a lassú, de biztosnak tűnő angol elszigetelődését, hiszen a Delagoa-öböl portugál terület, a portugálok pedig sértőnek tartják a saját területükre érkező külföldi kereskedelmi hajó harmadik, idegen állam által történő erőszakos lefoglalását. A németek eddig sem rokonszenveztek az angolokkal, s ez az eset csak még távolabbra taszítja egymástól Európa két meghatározó államát. Sőt, radikális németek már a búrok katonai megsegítését követelik II. Vilmostól.

Persze ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Transvaalnak nincs kikötője, így csak a portugál fennhatóság alatt lévő Delagoa-öblön át tud kereskedni, s onnan bármely áru „hadidugárut” lehet a háborús időszak alatt. Így az angolok is ezt akarják megakadályozni, ami akár racionálisnak is tűnhet, ám a teljes elszigetelődés miatt ezt korlátozottabban kell ellenőrizniük.

A *Magyarország* 1900. január 8-i számában vezércikkben foglalkozik a háborúval. „A

⁴⁵³*Magyar Állam*, 1899. október 29. 3.

⁴⁵⁴*Magyar Nemzet*, 1899. november 15. 5.

⁴⁵⁵*Magyar Nemzet*, 1900. január 8. 1.

dél-afrikai háború epizódjai” címmel Holló Lajos főszerkesztő leírja, hogy immár három hónapja kitört a háború, amelyet Anglia csikart ki, ám ez alatt az időszak alatt neki csak a passzív, folytonosan vereséget szenvedő fél szerepe jutott, s a körülmények szerint ez a közeljövőben nem fog változni. Helyi tudósítójára alapozva írja Holló – megerősítve a *Magyar Nemzet* cikkét –, hogy ezzel a vereségsorozattal Anglia nemcsak óriási presztízsveszteséget szenved, de egyre inkább szembekerül Németországgal, konfliktushelyzet körvonalazódik Portugáliával és az Egyesült Államok is egyre több panasszal áll elő Angliával szemben.

Azt már a háború kitörésekor lehetett sejteni, hogy ebben a háborúban csak Anglia veszíthet – átvitt értelemben persze –, de ezt talán már az angolok is egyre jobban belátják, talán a józan ész alapján, s próbálnak valamiféle békés megoldást találni.⁴⁵⁶

A békés megoldás tervét támasztja alá a *Népszava* egy nappal későbbi száma is, amely már arról ír, hogy a pápa fel akarja ajánlani közbenjárását a béke ügyében. Vaughan bíborost bízta meg, hogy vegye fel a kapcsolatot az angol és a búr kormányval, valamint II. Vilmoszal.⁴⁵⁷ Mellékesen hozzá kell fűznöm, hogy érdekes felvetés a *Népszava* részéről az egyházi vonal erősödésének híre, hiszen a szociáldemokrácia nem igazán a vallásra építette ideológiáját.

A *Magyar Nemzet*ben ismét Adorján Sándor jelentkezik egy újabb vezércikkkel „Afrika és Ázsia” címmel. Tovább nehezedik Anglia sorsa Adorján szerint, hiszen a korábbiakban a búr háború kezdetekor ellenszenvvel viseltettek iránta. A Delagoa-öbölnél történt hajófogalás a németekkel, a portugálokkal és a szabad kereskedelmet mindig támogató amerikaiakkal állította őket szembe, most pedig itt az újabb csapás. Oroszország ugyanis – amíg az angolok Dél-Afrikában harcolnak –, Ázsiában terjeszkedne Anglia kárára. Hiába hitte a búr háború előtt Anglia, hogy bebiztosított – diplomáciai lépései révén – az afgán és a perzsa helyzet, 1900 elejére Oroszország a következő lépéseket tette. Először is rábírta a teheráni kormányt egy olyan szerződés megkötésére, miszerint harminc évig csak orosz alattvalóknak fog vasútépítési engedélyt adni. Nyilván ez a lépés kereskedelmi és katonai szempontból is meggyengítheti Anglia pozícióját Iránban. Moszkva persze tagadja, hogy angolelles lépést tett volna, hiszen ő csak a saját érdekét nézte, elfeledve azt a tényt, hogy a brit politika Kelet-India biztosítását hosszú idő óta Oroszország Perzsiától való távoltartásában látta.

A perzsi siker után jött az afganisztáni katonai fellépés, hiszen egy zászlóalj már az afgán határon állomásozik, ám legközelebb már egy egész dandár követheti őket. Ezt azzal magyarázzák, hogy még az angoloknak is jó, hogy az afgán határon lévő nyugtalanságot –

⁴⁵⁶*Magyarország*, 1900. január 8. 4.

⁴⁵⁷*Népszava*, 1900. január 9. 2.

míg az angolok Dél-Afrikában harcolnak – az oroszok lecsillapítják.⁴⁵⁸

Összességében tehát több veszély leselkedik a brit világbirodalomra Európából, Afrikából, Ázsiából, de még tán Amerikából nézve is. Ezen kellene változtatni az angoloknak egy gyors transvaali befejezés után.

A *Magyar Nemzet* 1900. január 31-i számában ismét vezércikkben ecseteli a háborús helyzetet, komolyan kiemelve az angol belpolitikai helyzetet. A „Béke vagy háború” című értekezést ezúttal Beksics Gusztáv jegyzi. Beksics Hollóval szemben azt taglalja, hogy ha Salisbury kabinetjének lesz világos, tartható programja a háborús helyzet megoldására, akkor maradhat kormányon, mivel Lord Rosebery szerint is csak győztesen lehet befejezni ezt a háborút. Nagy kérdés tehát az új ülőszak kezdetén, hogy Anglia meddig folytatja a háborút. Megengedi-e Anglia világhatalmi státusza a békekötést az eddigi vereségek után, vagy minden erőfeszítésével, akár a legnagyobb áldozatok árán is a háború folytatását teszi szükségessé egészen addig, míg kétségtelenné válik az angol hatalom fölénye Dél-Afrikában. Ha erre a kérdésre választ kapunk, akkor Anglia, s közvetve Európa közeljövőjét is tisztábban láthatjuk.⁴⁵⁹

Közben a baloldaliak is szervezkednek Európában, mely egy nyilatkozat formájában nyilvánul meg. A *Népszava* január végi számában teszi közzé, hogy a szociáldemokrata szövetség kiáltványt intézett az angol néphez, melyben teljesen elítéli a háború kezdeményezőit. Kimutatása szerint míg Afrikában ezer és ezer angol esik el a háborúban, addig az angol nagytőkések mindebből hasznot húznak. Konklúzióként a háború azonnali befejezését követelik az angol kormányzattól.⁴⁶⁰

A *Magyar Nemzet*, ahogy megszokhattuk, Adorján Sándor vezércikkében közli a január 31-i parlamenti ülés eredményeként meghozott döntést. Az „Új háború” cím sokat elárul a döntéssel kapcsolatban. A terveikhez és területeikhez mindig makacsul ragaszkodó angolok új haditervet dolgoztak ki és fogadtak el. Ezek alapján a kabinet, a politikai elit és a katonai vezetőség maradt a helyén és egy régi-új tervet dolgoztak ki. Eszerint föladják Ladysmith-t, Kimberleyt és Mafekinget, s a fokföldi gyarmaton felvonulva akarnak betörni Oranje Szabad Állam területére és Transvaalba. Ha így sikerül elfoglalniuk Bloemfonteint és Pretoriát, akkor a bürokat rákényszeríthetik a megszerzett angol gyarmatok kiürítésére, s akkor a béke megkötethetik. Ez volt a hadjárat eredeti terve is, ám a politikai döntést a katonai elit leszavazta. Most ennek tulajdonítják a bekövetkezett kudarccokat. A vállalkozás méltán kapta az „új háború” nevet, hiszen valóban előlről kell kezdeni mindent, miután a háború az eddig

⁴⁵⁸*Magyar Nemzet*, 1900. január 11. 1–3.

⁴⁵⁹*Magyar Nemzet*, 1900. január 31. 1–2.

⁴⁶⁰*Népszava*, 1900. január 25. 3.

eltelt négy hónap alatt mintegy 10.000 katonájába (halott, sebesült, hadifogoly) került Angliának. Az új tervet Roberts és Kitchener együttes hadmozdulatokkal, közösen vinnék véghez.

Lehet érezni az angolok világhatalmi státuszának kétségbe vonását abban az esetben, ha ők ezt a háborút nem nyerik meg. Probléma merült fel Ázsiában, a perzsa és az afganisztáni angol területeken Oroszország miatt. Indiában borzasztó éhínség pusztít, melyet az egyre terjedő pestis tesz még elviselhetetlenebbé. Afrika északi részén az egyiptomi angol területen helyi törzsek felkelése okoz riadalmat, s lassan egész Európa ellenszenvvel viseltetik Anglia iránt. Ilyen helyzetben gyorsan és hatékonyan kell dönteni.⁴⁶¹

Beksics Gusztáv az angol katonai sikereket követő politikai következményekre kíváncsi, s ezt boncolgatja „Anglia világmissziója” című vezércikkében. Véleménye szerint a brit hadsereget reform alá kell vetni, hiszen komoly vereségeket szenvedett el nála kisebb és tapasztalatlan egységektől. Ugyanakkor Anglia továbbra is a világ ura marad, hiszen Dél-Afrikát ezzel megszerezte, Egyiptomban a helyi zavargás csak átmeneti volt, India hűséges maradt, s a többi ázsiai birtoka is biztosított az oroszokkal és a japánokkal fennálló közeledő viszony révén. Beksics szerint a brit kormány a munkáskérdést szabályozta és helyes mederbe terelte, a középosztály olyannyira egészséges, hogy azt a többi állam csak irigyelheti. A főúri rend a középosztállyal jól kijön és kiveszi a részét a nemzeti munkából. Ezért összegzésként Beksics Gusztáv Anglia világmissziójában a szabadság és a haladás győzelmét látja, s e missziójához komoly érdekekkel hozzáköti a magyar politikát is.

Anglia komoly kérdéssel néz szembe, Roberts győzelme ugyanis csak az angolok katonai presztízsét állította helyre, de egy méltányos, a búr nép szabadságát kímélő béke visszaszerezné számára a nemzetek és országok rokonszenvét is. A nagy Albion világmisszióját két nagy elvhez kötötte: a szabadság és a civilizáció elvéhez. Mindkettő kizárja egy maroknyi, jobb sorsra érdemes nép szabadságának legyilkolását.⁴⁶² Beksics szerint tehát Anglia nagylelkű békét fog ajánlani.

1900. március 5-én Transvaal és Orange elnökei, Krüger és Steyn a vereségek hatására felajánlottak egy módosított béketervet a brit kormánynak, akik azonban figyelmen kívül hagyták az ajánlatot és tovább folytatták az offenzívát, melynek következményeként 1900. március 5-én a búrokat kiverték Starmbergből.⁴⁶³

A *Magyar Nemzet* kinti tudósítójára hivatkozva közli, hogy nagy öröm végre a véres események után a béke előjelének felemlegetésével foglalkozni. Mindezt a fentiekben már

⁴⁶¹*Magyar Nemzet*, 1900. február 3. 1–2.

⁴⁶²*Magyar Nemzet*, 1900. március 1. 1–2.

⁴⁶³Zichermann, 69.

említett március 5-i módosított Steyn–Krüger béketerv híre mondatta az informátorral. Közlik, hogy a két búr állam hajlandó Angliával kielégítő módon rendezni a függő kérdéseket, országaik függetlenségéhez azonban továbbra is ragaszkodnak. Ha mégsem sikerül megállapodni, akkor a két dél-afrikai kormány hivatalosan kikéri az európai hatalmasságok közbenjárását.

Anglia azonban Salisbury miniszterelnök nyilatkozata alapján – amit a *Standard*ban tettek közzé – továbbra is a békekötés elengedhetetlen feltételül tűzte ki a két köztársaság politikai és katonai függetlenségének megszüntetését. Ha ezt a búrok nem fogadják el, Anglia kész folytatni a háborút. A londoni kormány meggyőződése tehát, hogy egyetlen európai állam sem hajlandó a közbelépésre addig, amíg azt Anglia barátságtalan cselekedetnek tekinti. Összegzésként elmondható, hogy az angol és a búr álláspont még nagyon messze van egymástól, ám pozitív jel, hogy már beszélnek a békéről.⁴⁶⁴

A *Magyarország* saját tudósítója jelenti, hogy Orange Szabad Állam tragédiája, amely Cronjé fegyverletételével kezdődött, most Bloemfontein meghódításával véget ért. A szövetséges búr köztársaságok közül most már csak egyedül Transvaal áll, de bármilyen ellenállásra is készül, nagyon nehéz dolga lesz. Ezt belátták a vezető államférfiak is, ezért Krüger és Steyn elnökök együttes táviratban fordultak Salisburyhez, kifejtvén, hogy milyen engedményekkel és feltételekkel lehetne a békét megkötni. Salisbury válasza a következő angol békefeltételekben rejlettek:

1. Teljes alávetés mint a további tárgyalások előfeltétele;
2. A függetlenség elvesztése;
3. A két köztársaságnak gyarmati állammá való átváltoztatása;
4. A két köztársaság katonai adminisztráció alá való helyezése bizonyos időre;
5. A helyi önkormányzat életbeléptetése (úgy, ahogy Angliában).

Ezekkel a pontokkal egész Dél-Afrika brit domíniummá válna.⁴⁶⁵

A bloemfonteini eseményekre a *Népszava* is reagál, ahol elég pesszimistán látják a búrok helyzetét, mivel elhagyta őket a hadiszerencse. Így is fel kell nézni szerintük a búrokra, hiszen a függetlenségük sárba tiprása helyett kimondták, hogy az utolsó emberig védeni fogják magukat. Kis reményt még lát a szociáldemokrata tollforgató, mely szerint a harctér most Transvaalban lesz, ami hegyes terület, és ez a búrok harcmodorának jobban kedvez.⁴⁶⁶

A *Magyar Nemzet*, ahogy eddig, ezután is bízik az angolok józan belátásában, és

⁴⁶⁴*Magyar Nemzet*, 1900. március 12. 2. (A remény végül nem vált valósággá, hiszen Anglia lesöpörte az asztalról a béketervet.)

⁴⁶⁵*Magyarország*, 1900. március 15. 2–3.

⁴⁶⁶*Népszava*, 1900. március 12. 3.

Beksics Gusztáv „A diadalmas Anglia” című vezércikkében azt írja, hogy Anglia győzedelmeskedett. A dél-afrikai köztársaságok kimerültek, ők kérik a békét, vereségüket tehát elismerik. Beksics szerint azonban megaláznai nem szabad őket. Történelmi kitekintést tesz ugyanis, hogy amikor nem szerette egymást a két nemzet (az 1870–80–90-es években) állandó háborúskodás folyt. Ha Anglia most nem köt tisztességes békét, azzal továbbviszi a gyűlölet hullámait. Ezért olyan békét kell kötni, mely megveti az alapját a búr és az angol faj békés együttélésének.⁴⁶⁷

Holló Lajos a *Magyarország* főszerkesztőjeként a „Lesz-e béke” címet adta vezércikkének. Tulajdonképpen komoly iróniával viseltetik az angolok irányában és kifejti, hogy mennyire esélytelennek tűnik a jelen helyzetből békét kovácsolni. Hiszen Anglia nyeregben van, miért kéne akkor külső közvetítő a békéhez? Ő diktálja a feltételeket, a búrok pedig vagy elfogadják az alávetett státuszt vagy meghalnak. Ez Anglia gyarmatpolitikája.⁴⁶⁸

A *Magyarország* április 14-i számában megemlékezik arról, hogy éppen fél évvel ezelőtt kezdődött az ellenségeskedés katonai része Dél-Afrikában. Bár a londoni hadügyminisztérium szerint a háború legfeljebb fél évig húzódhat el, a búrok véleménye alapján még akár három évig is eltarthat. Az angolok eredménye eddig nemcsak csekély, de kétes is, hiszen míg már-már megfordulni látszott a hadiszerencse az angolok javára, addig újabb vereségeket szenvedtek el.

Érdekes epizódként hozza fel a *Magyarország*, hogy a dél-afrikai köztársaságok elnökei ultimátumot intéztek a portugál kormányhoz, hogy amennyiben az angol csapatokat átengednék saját területeiken, azt ők Portugália részéről ellenségeskedésnek tekintenék. Portugália azonban közölte velük, hogy ők csak az Angliával már meglévő szerződés értelmében engedtek át területeiken angol katonákat. Ez a válasz kétségtelenül egy újabb hadüzenetet vonhat maga után.⁴⁶⁹

A *Magyar Nemzet* április 18-án informálja olvasóit, hogy a Fischer⁴⁷⁰ vezetése alatt Európába és Amerikába küldött búr deputáció jelenleg Hágában van, és ott tárgyal a holland kormány tagjaival. Azonban nem egészen világos – véli a magyar újságíró –, hogy tulajdonképpen miért fáradoznak a küldöttek, hiszen a pretoriai kormány is tisztában van azzal, hogy békéért egyedül Angliához fordulhat.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ *Magyar Nemzet*, 1900. március 16. 1.

⁴⁶⁸ *Magyarország*, 1900. március 17. 1.

⁴⁶⁹ *Magyarország*, 1900. április 14. 3–4.

⁴⁷⁰ Abraham Fischer (1850–1913): dél-afrikai (búr) államférfi. Ő vezette Transvaal és Oranje Szabad Állam közös, Európába és Amerikába küldött deputációját, amelynek célja az volt, hogy támogatást szerezzen a búroknak. 1903-ban visszatért Dél-Afrikába, ahol jogászként dolgozott, de a politikai életben is aktívan részt vett. 1907-ben az Orange River Colony miniszterelnökévé választották.

⁴⁷¹ *Magyar Nemzet*, 1900. április 18. 3.

A *Magyarország* április 21-i számában az angol–búr háborúval foglalkozó cikkében a háború befejezésének kilátástalanságát taglalja. Ebben kifejti, hogy Anglia egyre csak küldi csapatait a harctérre, s biztos forrásra hivatkozva említi, hogy 1900. március 1. és április 12-e között 61 szállítóhajó 52.765 embert – többségében katonát – vitt el Dél-Afrika partjaira. A szállítóhajók azonban nem állnak le, s nap mint nap újabb indul el tömegekkel az afrikai kikötők felé.

A béke jelenlegi elérhetetlenségét bizonyítja továbbá az is, hogy vezető brit politikusok komoly beszédek tartanak, melyekben meg sem említik a béke lehetőségét. Köszönetet mondanak a gyarmatoknak, amelyek szorult helyzetében kiségették az anyaországot. A vezérhang szerint a dél-afrikai kérdés csak úgy oldható meg, hogy egész Dél-Afrika a királynő fennhatósága alá kerül.⁴⁷²

A *Magyar Nemzet* közli Agenor Goluchowski grófnak, a Monarchia közös külügyminiszterének országaink semlegességéről tett nyilatkozatát. A Deutscher Volksverein Linzben tartott gyűlésén olyan kívánságnak adtak hangot, hogy a nagyhatalmak közbenjárásukkal kényszerítsék Angliát a dél-afrikai háború befejezésére. Goluchowski azonban kijelentette, hogy a brit kormány ismeretes álláspontja (miszerint visszautasít bármely oldalról jövő közvetítést) eleve megfosztja a nagyhatalmak esetleges beavatkozását a siker reményétől. A semlegességhez pedig minduntalan ragaszkodik, hiszen úgy tartja korrektnek, hogy Anglia kérését tartsák tiszteletben. Anglia ugyanis – Goluchowski szerint – Portugáliát is visszatartja attól, hogy – a korábban már említett – Lisszabonba küldött búr ultimátumra fegyverrel válaszoljon. Tehát Anglia is korrekt, mert még segítséget sem akar igénybe venni, csak hogy sérelmet ne szenvedjen az elv, miszerint a dél-afrikai incidensben nincsen helye semmiféle beavatkozásnak.⁴⁷³

Mivel a harctereken nyugalom honolt – vagy legalábbis nyugvóponton álltak a felek – a *Magyar Nemzet* az adott diplomáciai helyzetet taglalta. Először is kiemeli a gyarmatok nagyon fontos támogatását a dél-afrikai háborúban. Egyértelműen állást foglalt Anglia mellett Kanada, Ausztrália, sőt a kelet-indiai fejedelmek is felajánlották katonai segítségüket az anyaországnak. Mindebből az angolok azt a következtetést vonják le, hogy a Brit Világbirodalom összes részei együtt éreznek, együvé tartoznak. A londoni kormányzat büszke önérzettel mindebből arra a következtetésre jutott, hogy a brit hatalom egyre gyarapodik és képes szembeszállni bármely veszedelemmel. Salisbury miniszterelnök szerint a British Commonwealth (Brit Nemzetközösség) annyira erős – amit a dél-afrikai háború alatt is bizonyított –, hogy közönyösen tudják fogadni a kontinens ellenszenvét, gyalázkodásait.

⁴⁷²*Magyarország*, 1900. április 21. 4.

⁴⁷³*Magyar Nemzet*, 1900. április 20. 2–3.

Mindeközben az Európába és Amerikába küldött búr deputáció reménysége napról-napra fogyatkozik. Hágában ugyan nagy sikerük van, ám más államok hallani sem akarnak a dél-afrikai államok küldöttségéről. Fischer államtanácsos és társai valószínűleg nem is látogatnak meg egyetlen európai fővárost sem, hiszen látják, hogy mindenütt visszautasítás vár rájuk. Ezért Hágából egyenesen Washingtonba utaznak, mert egyetlen bizalmuk az Egyesült Államokban van. Ezt a bizalmat azonban nem növeli Hay washingtoni külügyminiszter kijelentése, miszerint szívesen fogadja a küldöttség tagjait mint előkelő idegeneket, ám hivatalos tárgyalásba nem bocsátkozik velük. Fischer pedig Hágában azt mondta, hogy abban az esetben, ha hiába kopogtatnak a Fehér Ház ajtaján, akkor ő maga kéri a pretoriai kormányt a feltétel nélküli békekötésre.⁴⁷⁴

A diplomácia terén egy különös támogatóra is lelt Anglia, mégpedig a svéd–norvég királyra, akivel egy beszélgetést közöl a *Daily Express*.⁴⁷⁵ „Az Önök ügyét – véli a király – igazságosnak tartom, és nem sokat adok olyan vallási elvekre, amelyek csakis a bürokrata volnának alkalmazhatók. A transvaali kormány politikai becsületességében nem hiszek, mert sokszor szólították föl reformokra, amelyeket visszautasított és bizonyára arra törekedett, hogy az angolok Dél-Afrikából kiűzessenek. Jameson esetét épp úgy sajnálom, mint minden igazságosan gondolkodó angol ember. A britek azonban megmutatták, hogy jobban tudnak civilizálatlan vidékeket gyarmatosítani és rajtuk uralkodni, mint bárki más.” A skandináv király szerint a legnagyobb tanulsága a háborúnak, hogy a gyarmatok maximálisan kiálltak az anyaország mellett, mellyel megerősítették az angolok ügyének igazságosságát.⁴⁷⁶ Meglepő, hogy a protestantizmust mindig szem előtt tartó svéd uralkodó, egy ugyancsak protestáns kisállammal szemben a hódító nagyhatalmat támogatja.⁴⁷⁷

Közben a *Népszava* felhívja olvasói figyelmét, hogy 1900. május elején Londonban nagy béke-manifesztáció volt a Crystal Palace-ban. Tekintettel az angol–búr háború által felizgatott „soviniszta” lakosságra, ezen manifesztáció sikere nagy jelentőséggel bír.⁴⁷⁸

A *Magyar Nemzet* vezércikkében Beksics Gusztáv párhuzamot von a magyar békés

⁴⁷⁴*Magyar Nemzet*, 1900. május 3. 6–7.

⁴⁷⁵Liberális brit lap.

⁴⁷⁶*Magyarország*, 1900. május 4. 8.

⁴⁷⁷Ugyanakkor bizonyos szempontból mégis érthető, hogy II. Oszkár (uralkodott: 1872–1907 (Svédországban), illetve 1872–1905 (Norvégiában)) kiállt a britek mellett. A norvég függetlenedési törekvések miatt ugyanis neki is megvolt a maga szeparatista konfliktusa. 1905. június 7-én a Storting (a norvég parlament) kimondta a király trónfosztását és a Svédországgal való unió felbontását. A svéd kormány tiltakozott, de a norvég nép augusztus 13-án megszavazta az unió felbontását, a norvég kormány pedig felajánlotta az ügy békés rendezését. A norvég és a svéd kormány delegátusai Karlstadban gyűltek össze. A svédek a határerődök lebontását követelték, ebbe a norvégok szeptember 23-án beleegyeztek. Norvégia október 9-én, Svédország október 13-án ratifikálta a karlstadti határozatot. Ezzel Norvégia hosszú küzdelem után független lett; Oszkár király maga és családja nevében lemondott a norvég trónról.

⁴⁷⁸*Népszava*, 1900. május 5. 3.

helyzet és a reménytelen leendő fegyverletétel utáni dél-afrikai szituációval. A „béke bástyája” című cikkben a búr helyzetet nem taglalja (sőt, meg sem említi), csak utalást tesz rá, hogy Agenor Goluchowski gróf – a Monarchia közös külügyminisztere – a mielőbbi békekötésre sarkallja az „összes harcban álló államot”. Azonban reálisan értékelve esélytelennek tartja, hogy valamely harmadik fél diplomáciai úton véget vethetne az ellenségeskedésnek. Így az Osztrák–Magyar Monarchia sem csinálhat mást mint szigorúan ragaszkodik a semlegességhez. Beksics úgy véli, ez a helyes megállapodás, hiszen nekünk az érzelmeket és az erkölcsöt el kell fojtanunk magunkban, és Anglia baráti kapcsolatát megőrizve kell előretekintve sarokkőnek tartani a hármas szövetséget és a magyar–osztrák–oroszmegegyeződést.⁴⁷⁹

A *New York Herald*⁴⁸⁰ folyóirat sürgönye szerint a transvaali kormány elhatározta, hogy az angol kormánytól a háború befejezését kéri. Feltételül egyetlen dolgot szab, mégpedig azt, hogy a fokföldi és a natali fegyvereseknek ne legyen bántódása. Ez már megfelelő alap lehet a béketárgyalásra.

A harctéri helyzet tényleg siralmas a búrokra nézve, hiszen az angol főserég a transvaali határon készen áll Johannesburg és Pretoria bevételére. Natalban Buller tábornok minden búrtransvaali területre szorított. Miután elfoglalták az oranjei fővárost, Lindleyt, illetve Mafekinget, így már kelet felől is támadhatnak Pretoria ellen.

Mindeközben a búr csapatok sorra teszik le a fegyvert, parancsnokaik pedig fogságba kerülnek. Összességében elmondható, hogy teljesen megérett a helyzet a háború befejezésére. A *New York Herald* jelentése először szenzációként hatott, de teljesen reális. Immáron két körülménytől függ, hogy a béke megkötetik-e. Az első, hogy a transvaali kormány tisztában legyen vele, hogy elveszítette a háborút. A második, hogy a Saint-James-i kabinet bölcs mérsékletet tanúsítson a győzedelmes hadjárat politikai kiaknázásában.⁴⁸¹

A *Magyarország* jól informált körökből tudni vélte, hogy Anglia a nyár folyamán mindenképpen le akarja zárni a háborút, ennek érdekében Krüger is Európába invitálják. Egyrészt tárgyalás céljából hívják, másrészt Transvaal elhagyására agitálnák, s utána ősei földjére, Hollandiába száműznék.

London kész lenne teljes családját, vagyonát kiadni számára, hisz eltávozása után a béke helyreállítása gyorsan menne, mivel a búrok többsége már áhítja a békét. Július végére az angolok már várják haza első ezredeiket. A cikkíró szerint 30 évvel ezelőtt Beust báró azt mondta, hogy nincs Európa, hisz nem fogtak össze, mára kiderült, hogy nincs nagyvilág sem,

⁴⁷⁹*Magyar Nemzet*, 1900. május 15. 1–2.

⁴⁸⁰Egyesült államokbeli demokrata lap.

⁴⁸¹*Magyar Nemzet*, 1900. május 22. 6.

mivel még Észak-Amerika sem segített a szerencsétlen afrikai köztársaságokon.⁴⁸²

A július 5-ei londoni alsóházi ülésen történeteket tolmácsolja a *Magyar Nemzet* két nappal későbbi száma. Ebben közli, hogy Balfour a betegekkel és a sebesültekkel való bánásmódot vizsgáló bizottságot küld Dél-Afrikába, melynek tagjai: Church dr. (az orvosi testület elnöke), Zummingham dublini orvostanár és Romer lordbíró. Majd Campbell–Bannerman és Asquith⁴⁸³ hatására Balfour beleegyezik, hogy a bizottságot két laikkal kiegészítsék.⁴⁸⁴

Július végén a Reuters hírügynökség Fokvárosból jelentette, hogy a kormány által benyújtott törvényjavaslatot a „lázadók rendkívüli bíróság elé állításáról” a kormánytöbbség (45:41 arányban) elfogadta.⁴⁸⁵ Kérdéses, hogy ez milyen ítéletet von maga után.

A *Magyar Nemzet* szintén a Reuters hírügynökség információját közli, melyben Krüger és Botha kétségbeesésében az utolsó szalmaszálak egyikébe kapaszkodik azzal, hogy minden kárt megtérítenek a farmok tulajdonosainak amit az angolok a búr farmokon okoztak, ha azok [a gazdák] beállnak harcolni közējük.⁴⁸⁶

A *Magyarország* a Napi Hírek rovatban egy diplomáciai lépésről számol be, mely szerint Leyds transvaali követ a búr küldöttség három tagjával együtt Szentpétervárra érkezett. Útjuk során a külügyminiszter mellett nagy valószínűséggel a cár is fogadja őket, amikor visszatér a hadgyakorlatról.⁴⁸⁷

A *Magyar Nemzet* a német *Neueste Nachricht* alapján jelenti, hogy bár II. Miklós orosz cár fogadta Leyds transvaali követet, de nem mint hivatalos búr küldöttséggel tárgyalt vele. A cár kijelentette, hogy semlegességét szigorúan megőrizte, és kizártnak tekinti, hogy bármiféle békeközvetítésre vetemedjen Anglia felkérése nélkül.⁴⁸⁸ Kudarcot vallott tehát a búrok azon terve, reménye, hogy Oroszország kihasználja Anglia dél-afrikai lekötöttségét Ázsiában, s így úgy tűnik, hogy el kell vérezniük.

1900. szeptember 3-án Roberts lord hivatalosan is bejelentette, hogy Transvaal Köztársaságot Nagy-Britannia anektálta.⁴⁸⁹ Az anektálásra válaszul Krüger elnök amerre jár, tagadja az annexiót, így például a *Magyar Nemzet* táviratai között olvashatjuk, miszerint Lorenço Marquesből jelentik, hogy Krüger elnök lord Roberts kiáltványára válaszként

⁴⁸²*Magyarország*, 1900. június 13. 5.

⁴⁸³Herbert Henry Asquith (1852–1928): brit liberális politikus, államférfi. 1908–1916 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

⁴⁸⁴*Magyar Nemzet*, 1900. július 7. 5.

⁴⁸⁵*Magyar Nemzet*, 1900. július 28. 4.

⁴⁸⁶*Magyar Nemzet*, 1900. augusztus 5. 5.

⁴⁸⁷*Magyarország*, 1900. augusztus 23. 4.

⁴⁸⁸*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 1. 4.

⁴⁸⁹*Thomas Pakenham: The Boer War* New York, 1979. 397. (A továbbiakban: *Pakenham.*)

tiltakozást intézett Salisbury miniszterelnökhöz és a hatalmasságokhoz.⁴⁹⁰

A *Magyarország* pedig a fokvárosi *Times*-tudósítót idézi, miszerint Krüger elnök lord Roberts legutóbbi proklamációját érvénytelennek tekinti és azt mondja, hogy a két köztársaság nincs meghódítva. Megtagadták azt, hogy alávéssék magukat az angol uralomnak, mert a hatalmak elismerték függetlenségüket.⁴⁹¹

Közben a portugálok által birtokolt Lorenço Marquesbe megérkezett Paul Krüger, Transvaal elnöke, aki október 19-én elhajózott Európa felé.⁴⁹² Közben Krüger kijelentette, hogy európai utazásával meg akarja menteni a búrok szabadságát.⁴⁹³

A *Magyar Nemzet* ismét elérkezettnek látta az időt a dél-afrikai háborúval kapcsolatban, hogy vezércikkben számoljon be a „Háború után”-i helyzetről. Beksics Gusztáv főszerkesztő válaszolja olvasói számára az angol belpolitikai helyzetet a háború végéhez érve. Szerinte a helyzet két alappilléren nyugszik. Az egyik a háború lezárása, amely Transvaal lord Roberts seregei általi bekebelezésével megtörtént, valamint Krüger menekülésével betetőződött. A másik pedig a parlament feloszlata és új választások kiírása. Ezek – Beksics szerint – tények, s tudni véli, hogy szeptember 25-én Viktória királynő feloszlata a parlamentet, októberben választások lesznek,⁴⁹⁴ s november elejére már összeülhet az új kabinet és az új képviselőház.

A belpolitikai helyzet hosszas taglalásának a lényege, hogy Salisbury konzervatív-unionista kabinetje még markánsabb többséggel rendelkezzen az angol parlamentben. Mindezt a győzelemre és a területszerzésre alapozza, hiszen a liberálisok kezében nem lesz érv, ami a győzelem ellen szólna. Azonban komoly feladatok állnak majd az új kabinet előtt. A tervezett belpolitikai reformok mellett rendezésre vár az új dél-afrikai gyarmatok helyzete. Ez sok politikai bölcsességet és mérsékletet kíván, hiszen Anglia ellenfelei, irigyei mellett barátai is kíváncsian várják, miként rendezi ezt a kínos helyzetet a győztes nagyhatalom.

Feladat továbbá még, hogy a háború tanulságait levonva egy elég hatékony hadseregreformot vezessenek be, hiszen Angliának a katonai szervezete nem áll összhangban

⁴⁹⁰*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 7. 4.

⁴⁹¹*Magyarország*, 1900. szeptember 18. 6.

⁴⁹²Lásd (egyebek között): Queen Wilhelmina of the Netherlands Accords Protection for Paul Kruger (http://southafricanmedals.com/index.php?page=shop.product_details&flypage=flypage.tpl&product_id=431&category_id=1&option=com_virtuemart&Itemid=1) (2014. 12. 31.)

⁴⁹³*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 15. 5.

⁴⁹⁴Salisbury úgy vélte – mint később kiderült, többé-kevésbé helyesen –, hogy a hazai közvélemény hangulatát kihasználva az új választásokkal megerősítheti a konzervatívok pozícióit. A választási hadjáratban az idős Salisbury már nem játszott szerepet, a konzervatívok választási jelszavát („Minden képviselői helyet, amit a kormány elveszít, a búrok nyernek meg.”) is Chamberlain fogalmazta meg. A választások után a konzervatívok vesztek ugyan néhány mandátumot, de Skóciában először sikerült abszolút többségre szert tenniük. Salisbury a külügyminiszteri posztot az új kormányban átadta Lansdowne-nak. *Búr Gábor: Az emberkerülő miniszterelnök. Robert Salisbury 1830–1903.* In: Szürke Eminenciások. Szerk.: Szvák Gyula. Kozmosz, Budapest, 1989. 290–309., 308.

az imperiális politikájával és ennek gyengesége komolyan veszélyezteti Anglia nagyhatalmi súlyát.

Szóba fognak kerülni olyan jogos, ám Salisburyéknak kellemetlen kérdések, így például a háború elégtelen előkészítése és hiányos vezetése, illetve a gyarmatpolitikai kérdések. Ennek pozitív megválaszolásához Salisbury-nek meg is kell újítani kormányát.⁴⁹⁵

A vezércikkhez kapcsolódik a lap három nappal későbbi cikke „Salisbury és Rosebery” címmel. Ebben leírja Salisbury kampányprogramjának három fő pontját, melyeket Beksics már vizionált korábbi írásában (dél-afrikai gyarmatok helyzete, a hadsereg újjászervezése, a kelet-ázsiai bonyodalom). Salisbury kiáltványával egy időben Rosebery lord, az imperialista liberálisok vezére szintén a választókhöz fordult. Ahogy ellenzékhez „illik”, kemény támadást intéz a kormány ellen, de nem azért, mert túl erőszakosnak véli – liberálisként – Chamberlainék dél-afrikai politikáját, sőt ellenkezőleg a leggyengébb kormányzatként számol be róluk.

Szerinte olyan kormány kell Londonban, ami Anglia és a Brit Nemzetközösség érdekeit szilárdan és méltósággal, de egyszersmind előzékenyen és lekötelezően képviseli.⁴⁹⁶

A *Magyarország* eközben a *Times* vezércikkéről számol be a dél-afrikai események kapcsán. Az író reményét fejezi ki, hogy a saját kabinetje (vagyis az angol kormány) megakadályozza Krüger állami pénzzel, illetve dokumentumokkal történő visszaélését. Anglia ennek érvényre jutása érdekében határozottan megköveteli Portugáliától és Hollandiától, hogy Krügerert ebben megakadályozzák.⁴⁹⁷

Krüger Komatipoort elhagyása után a *Styria* nevű Lloyd-gőzösön folytatta útját Európa felé. Kérdés, hogy ez milyen lépésre sarkalja Angliát, hiszen a Lloyd-hajó osztrák–magyar területnek számít.⁴⁹⁸

A *Pesti Napló* táviratai között megtaláljuk a brüsszeli hírt, miszerint Krüger elnök Belgium fővárosába érkezése után emlékiratot intéz a hágai nemzetközi békebírósághoz saját népének érdekében. Ugyanakkor a *Pesti Napló* saját tudósítója Kölnből arról számol be, hogy a *Kölnische Zeitung*nak Portugáliából táviratozzák, miszerint háromszáznál is több búr harcos lépte át a (mozambiki) határt. Ezen katonákat a portugálok lefegyverezték és Mozambik megfelelő helyére szállították. A lisszaboni kormány úgy döntött, hogy azok a búrok, akik továbbhajózni nem akarnak és a portugáloknak leteszik a fegyvert, portugál fennhatóság alatt álló területen letelepedhetnek.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 22. 1–2.

⁴⁹⁶*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 25. 4.

⁴⁹⁷*Magyarország*, 1900. szeptember 27. 6.

⁴⁹⁸*Magyarország*, 1900. szeptember 28. 5.

⁴⁹⁹*Pesti Napló*, 1900. október 3. 4.

Közben a *Népszava* a képviseléválasztásokról számol be olvasóinak. A cikkíró szerint a szociáldemokrácia biztosan teret nyer Angliában, ám még kissé lassan, ezért a választásokon még nem indulnak, csak távolról figyelik a polgári pártok „tulakodását”. Az előrejelzések szerint mérleget von a *Népszava*, hogy hiába akartak a kormánypártok jelentős mandátumnövekedést a búrok elnyomásának következtében, reményük nem teljesült. Az angol nép is kezdi belátni – a cikkíró szerint –, hogy ebből csak a gazdagok húznak ismét hasznot.⁵⁰⁰

A *Magyarország* táviratai között bukkan fel egy amszterdami hír, mely szerint Peru mint köztársaság szívesen befogadná, letelepítené a búr menekülteket.⁵⁰¹

Campbell–Bannerman liberális vezető a választásokhoz kapcsolódva megjegyezte, hogy a dél-afrikai tartományoknak azonnal meg kell adni az önkormányzatot, a kanadai, az ausztrál és az új-zélandi példa alapján.⁵⁰² Ebből is látjuk, hogy az ellenzék nem nagyon tudott mit kezdeni ezzel a politikai-katonai helyzettel, hisz szinte szóról-szóra ugyanazt követelte, amit a kormánypárt szónokolt.

A *Magyar Nemzet* ismét vezércikkben jelzi korábbi, az angol választásokkal kapcsolatos véleményének igazolását. Az „Angol képviseléválasztás” címmel Beksics visszautal korábbi vezércikkére, amelyben vázolta a Salisbury-kormány tervét, mandátumainak stabilizálásával, emelkedésével. A választási számarányok szinte teljesen megfeleltek az 1895-ösnek, de így újabb évekre biztosíthatták magukat Salisburyék a hatalmon. Beksics leírja, hogy ugyan voltak kemény, ellenszenves hangok is, ám Chamberlain (gyarmatügyi miniszter) és lord Roberts (az angol hadsereg főparancsnoka) ketten olyan népszerűséget sugároznak a kormánypártnak, ami nagy magabiztossággal töltheti el Salisbury-t.

Persze azt ő sem titkolta, hogy a felmerülő feladatok megoldásához – elsősorban a dél-afrikai helyzet végleges rendezéséhez – új emberekre van szükség. Az angol lapok szerint nagy horderejű, messze ható személyi változások vannak tervben, elsősorban a hadügyi, tengerészeti, illetve kincstári tárcák kapnak új tulajdonosokat. Ezekből látszik milyen komoly, nagyszabású munkákra készül a nemzettel való pozitív érintkezésből erőt merített Salisbury-kormányzat.⁵⁰³

A *Pesti Napló* saját tudósítóján keresztül jelzi, hogy Krüger Európába való elutazásának semmi befolyása sincs a háború folytatására. A transvaali ügyvivőség szerint a búrok a partizánharcokat még éveken át tudják folytatni, s amíg Krüger távol lesz, addig munkáját

⁵⁰⁰*Népszava*, 1900. október 6. 3.

⁵⁰¹*Magyarország*, 1900. október 7. 6.

⁵⁰²*Pesti Napló*, 1900. október 13. 6.

⁵⁰³*Magyar Nemzet*, 1900. október 15. 1.

Schalk–Burger látja el. Ugyanott a Reuters hírügynökségen keresztül olvashatjuk Pretoriából, hogy Buller tábornok Angliába való utazása (a *Hovarden Castle* hajón) alkalmából hadiparancs jelent meg, melyben közlik, hogy Buller tábornok letette a natali hadsereg parancsnokságát, egyúttal sikerei elismerésével köszönetét fejezte ki lord Roberts.⁵⁰⁴

Közben a választások végeztével mindenki újra a harcmezőkre irányította a figyelmét, így a *Standard Times* angol újság is egyértelműsítette: le kell zárni a háborút. A még harcoló búrok vagyonát el kell kobozni, közben pedig az önkormányzati jogot meg kell nekik adni. Ha ez nem történik meg, akkor a gerillaharcok akár még 6 hónapig vagy akár egy évig is eltarthatnak.⁵⁰⁵

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában „Krüger jövőendő lakásáról” számol be olvasóinak. Krüger Európában először Triesztben vagy Marseilles-ben köt ki, s onnan indul vonattal Belgium felé. A telet Belgiumban tölti, mivel jóval szárazabb a levegője, mint Hollandiának, amely kóros lehet Krügerre nézve. Bizonyos titkos információk alapján kitudódott, hogy Oswald Gualtheri d’Aymeries, a gazdag belga arisztokrata felajánlotta Krügernek anderlehti kastélyát lakóépület gyanánt, s állítólag Krüger ezt el is fogadta.⁵⁰⁶

Október végén a képviselőválasztás lezárása után Chamberlain Londonban újabb beszédet mondott, melynek témákat érintő része a következő: „Az angol korona reméli, hogy Kanada és Ausztrália föderációja példának fog szolgálni Dél-Afrikának [...] A Dél-Afrikába küldött hadsereget pedig kitűnő emberek alkották, az önkéntesek hatalmas segítséget nyújtottak, csakúgy mint a gyarmatok katonai támogatásukkal.”⁵⁰⁷

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovata új szempontot közöl Krüger Marseilles-be érkezéséről. A francia kormány félhivatalos lapja, a *Temps* szerint a francia politikai vezetést kellemetlenül érinti Krüger partraszállása, és jobban örültek volna, ha nem Marseilles-t választja. Az angolokkal lévő jó viszonyra hivatkozva azonban kijelentik, hogy Krüger hivatalosan senki sem fogadja és az állami közegek távol maradnak mindenféle tüntetéstől.⁵⁰⁸

A *Pesti Napló* október végi számában a Napi hírek rovatban jelzi, hogy „Krüger Európában” van. A cikkíró párhuzamot von Krüger és Kossuth Lajos között, hisz mindketten Európa nagyhatalmait próbálták befolyásolni saját, hőn szeretett népeik megmentése érdekében. Krüger is úgy gondolja, ha már a teljes önállóság nem is érhető el, legalább Anglia égisze alatt a búr autonómiáért lobbizik. Azonban – ahogy láttuk az előző esetben is – nem mindenhol fogadják és van, ahol kifejezetten terhes a jelenléte. Ilyen például Belgium és

⁵⁰⁴*Pesti Napló*, 1900. október 16. 6.

⁵⁰⁵*Magyarország*, 1900. október 20. 4–5.

⁵⁰⁶*Magyar Nemzet*, 1900. október 22. 7.

⁵⁰⁷*Magyar Nemzet*, 1900. október 26. 8.

⁵⁰⁸*Magyar Nemzet*, 1900. október 26. 10.

Franciaország, azonban az írek – Anglia orra alá borsot törvén – nagy várakozással tekintenek érkezése elé, sőt dublini képviselők jelennek meg Európa szerte, ahol Krüger jár. Végül is a korábbi találgatások alapján Marseilles-be megy Trieszt helyett, s hiába ajánlottak számára belga kastélyokat, Belgiumban csak egy napig lesz, ahonnan továbbutazik Hollandiába, hogy Vilma királynőnek megköszönje *Gerderland* nevű hajóját, melyet Krügernek az utazásához biztosított. Végül pedig Hollandiából Párizsba szeretne menni támogatást kérni nemzetének, a hágai békeszerződés harmadik cikke alapján.⁵⁰⁹

A *Magyar Nemzet* október végi számában közli táviratai között, hogy Fokvárosban október 26-án proklamálták ünnepélyesen Transvaal Brit Birodalom általi annektálását. Az ünnepi jelenetre 6200 embert vonultattak fel.⁵¹⁰

Beksics Gusztáv, ahogy a korábbiakban is, október egyik utolsó napján is vezércikkkel jelentkezett „Az utolsó jelenet” címmel. A fokvárosi brit proklamáció hatására Beksics szerint a búr országok formailag is megszűntek létezni. Ez a proklamáció, a fokvárosi ünnepség a dél-afrikai háború utolsó jelenete. A közönség – éppen úgy, ahogy a színházban, tudván, hogy a drámának vége és a függöny legördül – nem figyel többé arra, ami a színpadon történik. A transvaali hegyek között ugyan itt-ott még visszhangzik a puska ropogása és az ágyú dörgése, de ki tulajdonít ennek jelentőséget? A tényen nem változtat semmit: Transvaal és Oranje Szabad Állam elbuktak a harcban. Krüger – a mozgatórugó – is megtört, hiszen elhagyta szeretett, drága földjét és egy holland hajó fedélzetén utazik az óceán közepén. Vajon utólag belátja-e, hogy talán tévedett, s 1899. október 7-én azt az ultimátumot másként lehetett volna kezelni.

Persze nagy kérdés, hogy ki gondolta akkor, hogy szépen helytáll a kis nép és mégsem áll mellé egy nagyhatalom sem. Inkább mindegyik kihátrál, de nem ütközik még véleményével sem Angliával. Most látható, hogy milyen tudatosan tervezte meg Salisbury lord a háború előtti diplomáciát. Franciaország és Belgium még a gondolattól is megijed, hogy fogadják Krüger, II. Vilmos pedig elég realista császár ahhoz, hogy „elmúlt nagyságokkal” ne foglalatoskodjon. Akiről tudja, hogy megszűnt elsőrangú tényezőnek lenni a világpolitikában, arra nem vesztegeti az idejét. A német birodalom ugyanis elég hatalmas ahhoz, hogy csak a leghatalmasabbakkal álljon szóba.

Chamberlain is újra előállt a *splendid isolation* klasszikus módszerével, ami azt mutatja, hogy Anglia is visszaáll az évszázados politikájára és lezárja ezt a háborút. Összességében tehát bármennyire is részvételt viseltetünk a szimpatikus búrok iránt, azzal vigasztalódhatunk, hogy Anglia – aki mindig pozitívan viseltetett Magyarországra iránt – régi tekintélyével áll újra

⁵⁰⁹*Pesti Napló*, 1900. október 24. 8.

⁵¹⁰*Magyar Nemzet*, 1900. október 28. 4.

a nagyhatalmak között.⁵¹¹

Érdemes megfigyelni, hogy az 1900-as évet záró beszédében Hicks–Beach⁵¹² angol pénzügyminiszter a jövő évi költségvetési tervénél már nem számol háborús kiadással, ám a felvett háborús összegek törlesztését a transvaali természeti kincsekből fedezné.⁵¹³

Közben Krüger Párizsba érkezett, ahol a nép folyamatos tüntetése mellett vonulhat végig a francia főváros utcáin. Folyamatosan éltetik az emberek a búrokat és szidják az angolokat. Akárhányszor Krüger kikocsizik, mindannyiszor összeverődik az utca népe, hogy kifejezze rokonszenvét Krüger iránt. A francia kormány zárkózottan és hidegen viselkedett, hiszen a Krüger melletti tüntetés rendezői egyértelműen a kormánynak is kellemetlenséget okoznak. Bár a köztársaság elnöke, a miniszterelnök és a külügyminiszter is fogadta Krüger, ezek mégis üres formalitásnak tünnek, hiszen a dél-afrikai kérdés tárgyalásába egyikük sem bocsátkozott. Ezt bizonyítja Loubet⁵¹⁴ francia köztársasági elnökkel való beszélgetése, mikor Krüger élénken vázolta az angolok brutalitását, mire Loubert válasza a következő volt: „Sajnos, a háború mindig brutális”. Majd mikor Krüger a búrok jogtalan eltiprásáról és a nekik nyújtandó segítségéről beszélt, Loubert így reagált: „Lelkem érzi a búrok szerencsétlenségét. Az ő hősiességük a nemzeteknek utánzásra méltó nagy példát nyújt.” Ezzel aztán véget is ért a látogatás. Krüger az üdvözlő beszédekre – hiszen általánosságból jelesre vizsgáztak a franciák – forró köszönetet mondott, ami szerinte új bátorságot önt a búrokba a háború folytatására.

Krüger francia látogatását követően Hollandiába utazik, majd tervezi a berlini, bécsi, szentpétervári és washingtoni utat, persze a párizsi látogatás abszolút eredménytelensége kevésbé biztatja az idősebb elnököt a további fáradságos utazásra.⁵¹⁵

Végül annyi eredményt sikerült elérni, hogy Delcassé külügyminiszter tudatta Krügerrel, Franciaország hozzájárul ahhoz, hogy Anglia és Transvaal ügye a választott bíróság elé kerüljön, ám az erről szóló indítványt más nagyhatalom terjessze be, mivel Franciaország erre nem vállalkozik.⁵¹⁶

Az újonnan megválasztott parlamentről ad tájékoztatást a *Magyar Nemzet*, amelynek tagjai összeülésük első napján a trónbeszédet hallgatták. Ha túl sok konkrétum nem is

⁵¹¹*Magyar Nemzet*, 1900. október 30. 1.

⁵¹²Michael Edward Hicks Beach (1837–1916): brit konzervatív politikus, 1885–1886, illetve 1895–1902 között pénzügyminiszter. Az ő feladata volt előteremteni a búr háború finanszírozásához szükséges anyagi eszközöket, amelyeket egyebek mellett adóemelésekkel és új vámok kivetésével (illetve régiók visszaállításával) ért el.

⁵¹³*Magyar Nemzet*, 1900. november 15. 5.

⁵¹⁴Émile François Loubet (1838–1929): francia politikus, államférfi. 1899 és 1906 között Franciaország 8. köztársasági elnöke.

⁵¹⁵*Magyar Nemzet*, 1900. november 29. 5.

⁵¹⁶*Magyar Nemzet*, 1900. november 30. 6.

hangzott el, annyit leszűrhetünk – amit Salisbury márki ki is jelentett a Lordok Házában –, hogy Anglia semmi esetre sem adhatja vissza a búrok függetlenségét. Persze garantálják, hogy a helyzet konszolidálása után megkapják az autonómiát, mellyel az önmagukat kormányzó angol gyarmatok rendelkeznek. Ezzel a véleménnyel minden képviselő, s így közvetetten az egész angol nemzet egyetért.⁵¹⁷

Szintén ebben a számban adnak teret Krüger elnök Hágába érkezésének. 1900. december 6-án történő fogadására több tízezer ember ment ki Hága főterére, ahol a holland és búr lobogóktól nem látszott a tér. Az udvar és a kormány részéről azonban senki sem jelent meg, hiszen Hollandia is kerülni akarta az Angliával való konfliktust. A főváros nevében a polgármester üdvözölte Krügeret, aki megköszönte az örömtias fogadtatást, és saját harcukat Németalföld spanyolok elleni háborújához hasonlította. Kéri Hollandia diplomáciai befolyását, s reméli, hogy így együttesen elérik a közös célt.⁵¹⁸

Az eddig leírt eseményeket vezércikkben foglalta össze a *Magyar Nemzet* főszerkesztője, Beksics Gusztáv a „Búrok sorsa” címmel. Ebben leírja, hogy feszült figyelemmel várta az egész világ az angol trónbeszédet, azonban ebből sokat nem tudtak levonni, hiszen csak pénzügyi fedezetet érintett a beszéd, ám Salisbury lord már két fix pontot kijelölt. Az egyik, hogy Oranje és Transvaal függetlenségének vége, a másik szerint azonban Anglia a búrokkal sem akar mostohábban bánni, mint más gyarmatainak – például Kanadának, Fokföldnek, Ausztráliának és Új-Zélandnak – a lakosaival. Önkormányzati rangot akar nekik adni, s olyan státuszt, ami tulajdonképpen a domínium rangnak felel meg. Persze ennek bevezetési ideje nagyban függ a búrok fegyverletételétől.

Beksics az elhangzott nyilatkozatokból következtetve arra utal, hogy alaptalan reménységet nem szabad támasztani a búrokban, hisz aki ilyet tesz, az nagyon rossz szolgálatot vállal; a céltalan harc folytatására nem érdemes sarkallni a búrokat. Már az eddigi harcok során bebizonyították, hogy az emberiség történelmébe beírták magukat, s mindenki megbecsülését megérdemlik. Ha Krüger felelős, tárgyilagos politikus tud maradni, belátja, hogy az európai körút tapasztalatai alapján segítséget sehonnan sem várhat. Portugália töretlen hűségét proklamálta Angliának, a német birodalmi államtitkár Posadowsky⁵¹⁹ pedig kijelentette, hogy a népszerű szentimentalista áramlatok miatt a búrokért nem kockáztatják egy esetleges európai háború kitörését.

Ezek a mondatok egyértelműsítik, hogy a búrok sorsának felelős intézői sem tehetnek

⁵¹⁷*Magyar Nemzet*, 1900. december 8. 5.

⁵¹⁸*Magyar Nemzet*, 1900. december 8. 6.

⁵¹⁹Arthur Graf von Posadowsky–Wehner Freiherr von Postelwitz (1845–1932): német konzervatív politikus, birodalmi pénzügyminiszter (1893–1897), birodalmi belügyminiszter (1897–1907).

mást, mint beszüntetik az állandó áldatlan küzdelmet és keresik az elfogadható megbékülést Angliával.⁵²⁰

Szintén a *Magyar Nemzet* számol be arról (saját tudósítója révén), hogy a transvaali és oranjei búrok bevándorlása dolgában a német kormánnyal folytatott tárgyalások a búrokra nézve kedvező eredménnyel végződtek. A német kormány ugyanis megengedte, hogy a búrok Németországban földbirtokot szerezhessenek és letelepedjenek. Ennek folyamataként ötven család, akik most még Amszterdamban tartózkodnak, amikor megkapják a bevándorláshoz szükséges okiratokat, 1901. január 5-én Németországba utazhatnak.⁵²¹

A *Pesti Hírlap* a Hágában tartózkodó Krügerrel ad újabb információt, miszerint az amerikai búr központi bizottság küldötteit fogadta, akik gratuláltak neki a legutóbbi búr győzelmekhez és meghívták Krüger Amerikába. Krüger a meghívást örömmel elfogadta, ám a látogatás időpontját előre nem tudták rögzíteni.⁵²²

A *Magyar Nemzet* egy belga újságíró Krügerrel készített interjút adta közre, melyben az elnök kijelenti, hogy a harcnak még nagyon sokáig nem lesz vége. Az utolsó eseményekből is láthatja a világ, hogy a búrok a végsőkig fognak küzdeni szabadságukért, hazájukért.⁵²³

Londonban a negatív hírek hallatára rohamosan szaporodik azoknak a száma, akik keményen vádolják a kormányt, hogy elszalasztotta a békére kínálkozó kedvező alkalmat. Akkor még Anglia hatalmi presztízisének teljes megőrzése mellett megköthette volna, amikor Krüger Európába jött, s szinte könyörgött, hogy bármely hatalmasságok közvetítsenek neki a transvaali helyzet megoldásában. Akkor Anglia nagylelkűen felajánlhatta volna a békét, s a búrok készek lettek volna elfogadni Anglia szuverenitását, a búr államok önállóságának fejében.

Ma már vége annak, hogy Anglia helyreállíthassa reputációját, sőt lord Roberts ünnepe is csak félig-meddig sikerült. 300.000 angol katona áll szemben 15 ezer gerillaharcossal. Kitchener mégis újabb 50 ezer embert kér egy maroknyi elszánt ember ellen.⁵²⁴

A *Magyarország* a „Dél-afrikai háború” címmel jelentette meg Külföld rovatának fő cikkét, melyben az izgatott Angliáról ír. Mind a vezető körök, mind pedig a közvélemény elveszítette hagyományos hidegvérét. Pedig – írja a szerző – már nem volt fegyverük, sőt lőszerük sem a búroknak, de szereztek az angoloktól. Itt a párhuzam a túl sok fegyverletétel és a búrok felfegyverzése között. Közben Hofmayer, az afrikander szövetség küldötte Európába

⁵²⁰*Magyar Nemzet*, 1900. december 9. 1–2.

⁵²¹*Magyar Nemzet*, 1900. december 18. 9.

⁵²²*Pesti Hírlap*, 1901. január 2. 10.

⁵²³*Magyar Nemzet*, 1901. január 3. 4.

⁵²⁴*Pesti Hírlap*, 1901. január 4. 3.

érkezett, hogy a béke érdekében közbenjárjon, de maga sem hisz igazán a sikerben.⁵²⁵

A *Pesti Hírlap* saját tudósítója informálja az olvasókat, hogy Krüger Hágából Utrechtbe ment, ahol hosszabb ideig tartózkodik, mert a szemén lévő hályogot megműtteti. Utána visszatér Hágába, ahova a jelenleg Brüsszelben székelő transvaali követség is átköltözik.⁵²⁶

A *Pesti Hírlap* érdekes kérdést feszeget ismét az „Anglia új királya, s a búr kérdés” című cikkében. Kérdés, hogy az új király miként viszonyul a kellemetlen dél-afrikai eseményekhez. Számít-e neki, hogy édesanyja betegsége hírére Krüger, a búr elnök elsőként jelezte sajnálatát és fejezte ki jókívánságát táviratban Viktória királynőnek. Nagy kérdés, hogy az új uralkodó képes-e átlátni a Chamberlain–Rhodes tengely felett, vagy ő is megszállottként üldözni fogja a búrokat.⁵²⁷

A *Magyarország* is ezzel az esettel foglalkozik. Viktória királynő nagybetegen fogadta unokáját, II. Vilmost, akivel a dél-afrikai háború befejezési lehetőségeiről is beszéltek, hiszen a királynő már szerette volna ennek a harcnak a végét látni, ám valószínű, hogy ez a lezárás már fiára, VII. Eduárdra marad.⁵²⁸

A *Magyar Nemzet* szintén a királynő haldoklásával foglalkozik, s a königsbergi *Allgemeine Zeitung* londoni tudósítója szó szerint közli azt a párbeszédet, melyet a királynő folytatott lord Robertsszel, s amelyből megtudta, hogy a háború vége még oly messze van. Roberts válaszai elégségesek voltak ahhoz, hogy a királynő állapota attól fogva fokozatosan romoljon.⁵²⁹

A *Magyar Nemzet* február eleji számában jelzi, hogy a *Daily Mail* vezércikkben megjelentek szerint II. Vilmos diplomáciai jószolgálatát kérte Viktória királynő, melyet a német császár – aki kiválóan alkalmas erre – elfogadott és megígért. Ennek első lépéseként kész fogadni Krüger a béke megkötésének érdekében.⁵³⁰

A *Magyar Nemzet* vezércikkében Adorján Sándor a „Dél-Afrikai problémát” taglalja. A két fél homlokegyenest szemben álló indokait idézi: a búrok a dél-afrikai angol uralom megdöntésére törtek és a brit gyarmatok helyén az afrikanderek segítségével meg akarták teremteni a Dél-afrikai Egyesült Államokat. Anglia viszont a búr államok feletti feltétlen hegemonia kivívását tűzte ki célul. Dél-Afrika gyarmatával, ha összeköttetésbe lép Szudánnal és Egyiptommal, akkor egyértelmű túlsúllyal bír az egész fekete kontinensen.

Ez a két törekvés kibékíthetetlenül szemben áll egymással és kizárja a megalkuvást.

⁵²⁵ *Magyarország*, 1901. január 12. 2–3.

⁵²⁶ *Pesti Hírlap*, 1901. január 23. 6.

⁵²⁷ *Pesti Hírlap*, 1901. január 24. 7–8.

⁵²⁸ *Magyarország*, 1901. január 25. 4.

⁵²⁹ *Magyar Nemzet*, 1901. január 30. 11.

⁵³⁰ *Magyar Nemzet*, 1901. február 1. 7.

Középut nincs, valószínűleg a trónváltás sem írja át a dolgok menetét. Ezért óvatosan kell fogadnunk Vilmos császár békéltető tervét, hiszen Anglia béke helyett inkább egy új, nagyszabású katonai akció révén akar végezni a búrokkal.⁵³¹

A *Pesti Hírlap* közben kitekintés gyanánt közli, hogy Görgey Artúr tábornok fogadta Budapesten a *Times* bécsi levelezőjét, s vele hasznos beszélgetést folytatva kifejtette véleményét a búrok és angolok közt folyó háborúról. Nyilatkozatában behatóan ecseteli nemcsak a Dél-Afrikában folyó háború jelenlegi stádiumát, de a háború stratégiai jelenségeiről és a búr kérdés rendezéséről is világos képet ad. A *Times*-nak Londonban megjelent száma előkelő helyen közli a magyar szabadságharc tábornokának nyilatkozatát.⁵³²

Ahogy a *Pesti Hírlapban*, úgy a *Magyar Nemzetben* is megjelenik a *Times*-ban kiadott interjú Görgeyvel. A tekintélyes terjedelmű cikk a *Magyar Nemzet* jóval bővebben ecseteli mondandóját.⁵³³

A *Magyarország* táviratai szerint Viktória királynő utolsó érthető szavai a következők voltak: „Gondoskodjatok, hogy a béke mielőbb helyreálljon.”⁵³⁴ A *Pesti Hírlap* táviratai között ennek ellenére Bülow⁵³⁵ gróf cáfolja a hírt, miszerint Vilmos császár békeközvetítőként lép fel. Azonban valószínűsíthető, hogy az Eduárd király és Vilmos császár közötti megállapodás értelmében Kitchener lord újabb akciójának eredményét bevárják, mielőtt a béke érdekében valamit is kezdeményeznének.⁵³⁶

A *Magyar Nemzet* közli olvasóival saját tudósítójának információját, miszerint a német *Neueste Nachrichten* szerint Vilmos császár nem fog béketárgyalásokat kezdeményezni, még akkor sem, ha ez nincs egyetértésben a német nép nagy tömegének érzésével. Mivel Krüger elnököt nem fogadja Vilmos császár berlini audienciáján, a *Neueste Nachrichten* cikkírója szerint ez Anglia hatása az ő császárukra, ezért amíg Anglia harcban áll a búrokkal, nem számíthat a német nép szimpátiájára.⁵³⁷

A *Pesti Hírlap* közli VII. Eduárd király első trónbeszédét a háborúval kapcsolatban. Ebben nem mutatkozott békés hangulatú uralkodónak, mellékszereplőként kezelte a búrokat és „haszontalannak” nevezte a gerillaharcot, amit szerinte a búroknak saját érdekükben abba kéne hagyniuk.⁵³⁸

A *Magyar Nemzetben* jelent meg a „Krüger nászajándéka” című írás. Krüger

⁵³¹ *Magyar Nemzet*, 1901. február 4. 1.

⁵³² *Pesti Hírlap*, 1901. február 28. 10.

⁵³³ *Magyar Nemzet*, 1901. március 7. 7.

⁵³⁴ *Magyarország*, 1901. február 6. 5.

⁵³⁵ Bernhard von Bülow (1849–1929): porosz politikus, külügyminiszter, 1900–1909 között a Német Császárság miniszterelnöke.

⁵³⁶ *Pesti Hírlap*, 1901. február 5. 7.

⁵³⁷ *Magyar Nemzet*, 1901. február 14. 7.

⁵³⁸ *Pesti Hírlap*, 1901. február 16. 5.

nászajándékként egy masszív ezüsből készült tintatartót adott Vilma királynőnek, amely azt a *Gelderland* nevű holland hadihajót ábrázolja, melyet a királynő Krüger európai útja alkalmából az elnök rendelkezésére bocsátott. A gyönyörű dísz tárgy teljesen hű képe az eredeti hajónak és felszerelésének.⁵³⁹

A *Magyarország* közli, hogy Chamberlain a felirati vita folyamán több hozzá intézett kérdésre válaszolt, s kifejtette, hogy a trónváltás ellenére a kormány politikája a dél-afrikai kérdésben nem változott. Brodrick hadügyminiszter megszéllőztette, hogy miután annyi katonát küldtek Kitchenernek, amennyit tudtak, a következő lépés a tizenöt hónapja ott irányító, s abba belefáradó tábormokok lecserélése lehet Kitchenerrel egyeztetve, s az ő kívánsága alapján.⁵⁴⁰

Február hó utolsó napján Steyn és De Wet kiáltványt adtak ki, melyben az angolok iszonyú kegyetlenkedéseinek való felháborodásukat fejezik ki. Leírják, hogy az angolok az egészségügyi ambulanciákat hatalmukba kerítették, az orvosokat elfogták és deportálták, így a sebesült búrok kénytelenek az orvosi segílyt nélkülözni. Rablóbandákat küldtek, hogy gyűjtogassanak, raboljanak, s a búrok birtokait fosztogassák. Öregeket, asszonyokat, gyerekeket fogtak el, nincsenek tekintettel a betegekre sem. Az asszonyokon – függetlenül a koruktól – folyamatos erőszakot követnek el, így sok asszony halála szárad a lelkükön. Proklamálják, hogy a háborúnak nincs még vége és óva intik az angol tiszteket, hogy amennyiben folytatják ezt a magatartást, akkor ők a fokföldi angol birtokokat fogják elpusztítani. Hogy magukat különbnek tartják az angoloktól, azt az bizonyítja, hogy kinyilatkoztatják: a búrok asszonyokat és gyerekeket sohasem fognak bántani, az angol cselekedetek ellenére sem.⁵⁴¹

A *Pesti Hírlap* táviratai között jelzi, hogy a megbízható, mértékadó Reuters hírügynökségtől kapták a hírt, miszerint Steyn és De Wet tábormokok 1500 fővel a felrobbantott kolesbergi híd mellett, a gyarmati csapatok ágyúzása közepette Lilienfonteinnél átkeltek az Oranje folyón.⁵⁴²

A *Magyar Nemzet* egy saját tudósítójától érkezett távirat alapján közli, hogy Botha tábormok a bekerítésből ugyan kitört, ám mégis kapitulálni akar, ha az angolok elfogadják feltételeit. Botha a következő pontokkal tervezi a fegyverletételi tárgyalások indítását:

1. a Szent Ilona szigetén lévő búr foglyokat engedjék szabadon;
2. a lázadó afrikanderek ne kapjanak büntetést;

⁵³⁹*Magyar Nemzet*, 1901. február 19. 6.

⁵⁴⁰*Magyarország*, 1901. február 21. 4.

⁵⁴¹*Magyarország*, 1901. február 28. 5.

⁵⁴²*Pesti Hírlap*, 1901. március 5. 7.

3. Transvaal és Oranje államok angol fennhatóság alá esnek ugyan, de bizonyos önállóságot megtartanak;

4. az elkobzott vagyontárgyakat visszaadják a tulajdonosaiknak.

Állítólag Kitchener nem idegenkedik ezen feltételektől, de az angol kormány a feltétlen megadáshoz és Krüger elnök száműzetéséhez ragaszkodik.⁵⁴³

A *Magyar Nemzet* táviratai a Botha–Kitchener tanácskozást járják körbe. A lap a következőt jelenti: Kitchener lord megígérte, hogy amnesztiát kap mindenki, aki megadja magát, valamint az összes fogoly, kivéve azokat a fokföldi hollandusokat, akik a búrokat támogatták, holott angol alattvalók. Az amnesztia alól De Wet és Steyn is ki van zárva. Kitchener még megígérte, hogy békekötés esetén a brit kormány hozzájárul az általuk felégetett farmok újjáépítéséhez és felszereléséhez. Botha ezen feltételek hallatán gondolkodási időt kért, de úgy tudja a tudósító, hogy tisztjei többsége támogatja a megegyezést.⁵⁴⁴

A *Magyarország* táviratai – gondolom hasonló töről fakadván – ugyanazokat a híreket tárják olvasóik elé, mint a *Magyar Nemzet*éi. Leírják, hogy Botha és Kitchener az úgynevezett Ágyú-hegyen találkoztak, s míg Botha egymaga érkezett lóháton, addig Kitchener titkárával lovagolt a színhelyre.⁵⁴⁵

A *Pesti Hírlap* szintén a témával foglalkozik, amikor a Reuters hírügynökségre hivatkozva közli olvasóival, hogy Krüger táviratban kér részletes beszámolót hadvezérétől, Bothától. Kijelenti, ha egyeztetés nélkül adja meg magát külön fegyverszünettel Botha, akkor az csak rá lesz érvényes. Lehet, hogy éppen Krüger táviratának hatására Botha fegyverszünetet kért, hogy De Wet tábornokkal egyeztethessen, érintkezésbe lépjen.⁵⁴⁶

A *Magyar Nemzet* igyekezett a sötétben tapogatózókat felvilágosítani a Botha–Kitchener tárgyalással kapcsolatban. Először még 1901. február 27-én a delagoai vasút mentén fekvő Middelburgben találkoztak. Ekkor két napra fegyverszünetet kötöttek, hogy Bothának legyen ideje gondolkodni és érintkezésbe lépni a parancsnokaival. A fegyverszünet leteltével március 8-án Pretoria közelében az Ágyú-hegyen találkozott a két vezér – ahogy korábban már írtuk – lóháton ülve. A szóbeli tanácskozás több órán át zajlott, azonban eredményéről csak annyit tudunk, hogy Botha újabb fegyverszünetet kért a De Wettel való tárgyalás céljából.⁵⁴⁷

A *Pesti Hírlap* a saját bécsi tudósítójától közli a hírt, miszerint Schönerer március 20-án

⁵⁴³*Magyar Nemzet*, 1901. március 6. 7.

⁵⁴⁴*Magyar Nemzet*, 1901. március 10. 4.

⁵⁴⁵*Magyarország*, 1901. március 13. 6.

⁵⁴⁶*Pesti Hírlap*, 1901. március 13. 11.

⁵⁴⁷*Magyar Nemzet*, 1901. március 13. 5–6.

vagy 21-én a képviselőházban interpellációt nyújt be, melyben felszólítja a kormányt, hogy vegye kézbe a békeközvetítését az angolok és a búrok között.⁵⁴⁸

Azonban a *Magyarország* közli Chamberlain gyarmatügyi miniszter kijelentését a képviselőház ülésén, miszerint a dél-afrikai béketárgyalások zátonyra futottak. Botha búr fővezér levélben értesítette Kitchener lordot, hogy nem fogadhatja el a felajánlott feltételeket. A közvélemény óriási csalódottságot érez, hisz már mindenki azt remélte, hogy véget ér a háború, Kitchener és Botha meg tudnak egyezni.⁵⁴⁹

A *Daily Express* amszterdami távirata szerint Krüger biztos volt benne, hogy Botha nem adja meg magát Kitchenernek. Azért kértek kétszer is fegyverszünetet, hogy azzal időt nyerjenek, de tisztában vannak vele, hogy az egyetlen megmentőjük egy Kína térségében kitörő angol–orosz háború lenne. Egyedüli elfogadható békefeltételük pedig a két köztársaság teljes függetlensége.⁵⁵⁰

A *Magyar Nemzet* vezércikkét ezúttal Beksics Gusztáv jegyezte, melynek címéül a „Harc késhegyig”-et adta. Sajnálattal állapítja meg, hogy a háború folytatódik és De Wet meggyőzte Bothát a folytatásról, pedig már mindenki a békére elszánt Botha nevét foglalta imába. A búrok ráadásul kimerülőben vannak, míg Kitchener már megkapta a szükséges 50.000 jól felfegyverzett katonáját, akikkel Transvaal délkeleti sarkába szorította Botha nagyobb seregét. Közben De Wet betörése Fokföldre kudarcot vallott, Hertzog és Kritzinger a middelburgi hegységekben, de la Rey Transvaal északnyugati részén van elszigetelve a többi búr csapattól. Ilyen körülmények között indult meg a béketárgyalás, melynek mindenki megrökönyödésére nem lett eredménye. Miután a kísérlet a béke helyreállítására sajnálatos módon meghiúsult, mind az angolok, mind a búrok egyetértenek abban, hogy egy utolsó nagy rohammal kell befejezni a háborút. Tehát mindkét fél a végső, mégpedig késhegyig menő harcra készül.⁵⁵¹

A *Népszava* nem tudja pontosan követni, hogy miért is hiúsult meg a béketárgyalás, de azt látják, hogy az angol hadseregben nagy az elégedetlenség, ami egyre inkább szökésre buzdítja a katonákat. Krüger kijelentése szerint a harcoló búrok addig folytatják a háborút, míg utolsó emberük elesik vagy fogságba kerül.⁵⁵²

A *Pesti Hírlap* tudni véli, hogy miért nem sikerült megegyeznie Kitchenernek és Bothának. Schalk–Burger elnök, Krüger helyettese a következő feltételekkel ajánlotta fel a békét Kitchenernek:

⁵⁴⁸*Pesti Hírlap*, 1901. március 20. 11.

⁵⁴⁹*Magyarország*, 1901. március 21. 4.

⁵⁵⁰*Pesti Hírlap*, 1901. március 21. 4.

⁵⁵¹*Magyar Nemzet*, 1901. március 22. 1–2.

⁵⁵²*Népszava*, 1901. március 28. 4.

1. követelik Milner kormányzó elbocsátását;
2. belső ügyekben a búr államok teljes függetlenségét követelik, de a külügyekben elismerik az angol szupremáciát;
3. a búrok hajlandók az aranybányák vidékét átengedni az angoloknak.⁵⁵³

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában a „Búr asszonyok fogságban” címmel a *Daily News* részleteket közöl egy angol naplójából. Ez az úriember meglátogatta a Port Elizabeth-i és pietermaritzburgi búr tábornoktáborokat, melyek búr asszonyok és gyermekek számára vannak berendezve. Ez a napló sok tekintetben érdekes, s különös megvilágításba helyezi Brodrick angol hadügyminiszternek azt az állítását, hogy a búr asszonyok önként mentek a nevezett táborokba, hogy magukat jól érezzék.⁵⁵⁴

A *Pesti Hírlap* saját tudósítójától származó hír, hogy Krüger az amerikai kormány részéről azzal biztatják, hogy az európai hatalmakat körlevélben kérje fel az intervencióra. Krüger azonfelül McKinley elnök meghívta Washingtonba, mely meghívásnak Krüger hamarosan eleget tesz.⁵⁵⁵

A *Magyar Nemzet* a Reuters hírügynökség információja alapján közli, hogy Kitchener a transvaali bányakamarának megengedte, hogy újra üzembe állítsanak három bányában 50-50 zúzógépet. Ezzel a rendelkezéssel a bányamunkásokat az irreguláris csapatokkal egyenlő elbánásban részesítik. A három bányát hamarosan további négygel bővíteni tervezik.⁵⁵⁶

A *Népszava* sajnálatosnak tartja, hogy az angolok ezután már nem próbálkoznak az ügy békés rendezésével. A másik téma, amivel foglalkozik az újság, a pestis, melynek szörnyű a jelenléte, de a *Népszava* által állított heti nyolcezer áldozat⁵⁵⁷ rettentően nagy túlzás.

A korábbi béketárgyalások megghiúsulásakor Kitchener lord furcsa ajánlatot tett Louis Bothának. A *Népszava* információja szerint az angol fővezér búr fegyverletétel esetén Bothának katonai kormányzói állást ígért 25.000 frank évi fizetéssel. Botha „természetesen” az ajánlatot mélységes felháborodása közepette visszautasította.⁵⁵⁸

A *Daily News* értesülése szerint Alfred Milner főbiztos szabadságot kért, hogy Dél-Afrikából elutazhasson. Miután a három hónap távollétet a korona jóváhagyta, különböző találgatások láttak napvilágot. Az egyik szerint meglehet, hogy Milner ideiglenes távozása egészségi állapotával függ össze, de valószínűbb, hogy Angliába hívták beszámolni a kialakult helyzetről. A *Daily Chronicle* megerősítette ezt a hírt, és biztos információra

⁵⁵³*Pesti Hírlap*, 1901. március 23. 5.

⁵⁵⁴*Magyar Nemzet*, 1901. március 30. 8.

⁵⁵⁵*Pesti Hírlap*, 1901. március 28. 10.

⁵⁵⁶*Magyar Nemzet*, 1901. április 4. 3.

⁵⁵⁷*Népszava*, 1901. április 4. 4.

⁵⁵⁸*Népszava*, 1901. április 11. 4.

hivatkozva adja közre, hogy Milner május elején megy Angliába és maximum három hónapot fog ott időzni.⁵⁵⁹

Botha felesége a férjénél tett látogatást követően bízik benne, hogy a béke érdekében való fáradozásai sikerre fognak vezetni. A látogatás után Pretoriába ment, hogy Kitchener lordnak jelentést tegyen férjénél tett látogatásáról.⁵⁶⁰

A *Magyar Nemzet* április végi vezércikkében a „Konstruktív imperializmus”-t tette központi témájává. A dél-afrikai háború roppant költségei arra kényszerítették az angol pénzügyminisztert, hogy az állami bevételek jelentékeny fokozásáról gondoskodjék. A jövedelmek fokozása érdekében szóba került új vámok bevezetése, ilyen lenne például a szénkiviteli és a cukorvám, de már megszellőztették a gabonavámost is.

Az új gazdasági vonal támogatását Chamberlaintól várja a közvélemény, hiszen a dél-afrikai háborúban lassanként kivívott siker a politikai imperializmust biztosította Angliának, s ez egyben táptalajt is adhat a konstruktív gazdasági imperializmusnak. Az egyértelmű, hogy világhatalomként Anglia a jövőben kereskedelmi és gazdaságpolitikáját az imperializmus szolgálatába állítja.⁵⁶¹

A *Népszava* információi szerint az angol kormány a háború erőszakos befejezése céljából újabb 60 millió fontot szavazott meg. Ugyancsak ők hirdetik, hogy a búrok a háború után kivándorlást terveznek Mexikóba, hogy ott gyarmatot alapítsanak, erre a célra Mexikó kormánya az ország északi részén nagy területet ajánlana fel a búroknak.⁵⁶²

Anglia hatalmáról ír a *Magyar Nemzet*, kiemelve Salisbury miniszterelnök beszédét, akinek gondolatai – természetesen – a dél-afrikai háború körül forogtak. Először is megvetéssel visszautasította a kontinens egyes országaiban elterjedt nézetet, miszerint Anglia képtelen a háború viselésére, ellenkezőleg a legmagasabb fokú brit önérzettel teljes dicshimnuszt zengett Anglia hatalmáról. A miniszterelnök szerint most arról kell az egész világnak meggyőződnie a dél-afrikai háború tanulságából, hogy a Brit Birodalom most biztosabban áll a lábán, mint valaha. Ezzel a kedvező véleménnyel szemben áll a miniszterelnök lesújtó nézete az angol véderő szervezetéről, amelynek gyökeres megreformálását sürgeti. A miniszterelnök szikár, tényszerű kritikával számol be az egyre jobban elhatalmasodó ír gyűlölködésről. Salisbury szerint 1901-ben látszik beérni politikájuk gyümölcse, hiszen ha 1893-ban elfogadják az ír Home Rule-t és Dublinban önálló kormány alakult volna, az biztosan angolelles nézetű lenne. Milyen nehéz helyzetbe került volna

⁵⁵⁹*Magyar Nemzet*, 1901. április 18. 5.

⁵⁶⁰*Magyar Nemzet*, 1901. április 24. 4.

⁵⁶¹*Magyar Nemzet*, 1901. április 27. 1–2.

⁵⁶²*Népszava*, 1901. április 25. 4., ill. április 30. 3.

Anglia, ha nemcsak Transvaallal és Oranje Szabad Állammal viselne hadat, hanem a még elszántabban ellenséges írekkel is szembe kellett volna szállnia.⁵⁶³

Közben ismét egy *Magyar Nemzet*hez tartozó tudósító jelezte Londonból, hogy a *Daily Chronicle* szerint Milner Dél-Afrikából való távozása után a búrok, nevezetesen Botha követe, újból felvették a kapcsolatot Kitchenerrel a béketárgyalások témájában. Botha megkérte az angol főparancsnokot, hogy engedélyezze két búr megbízott európai útját Krügerhez, ahol az elnök jóváhagyását kérnék a tervezett béketárgyaláshoz. Kitchener erre engedélyt adott, de kijelentette, hogy ő senki mással csak Bothával és a búr táborban lévő más búr vezérekkel tárgyal.⁵⁶⁴

A *Pesti Hírlap*ban a külpolitikai hírek között a dél-afrikai helyzetről is tudósítanak, mégpedig Bierseus de Haan orvos, aki a pár nappal ezelőtti Kitchener–Botha tárgyalásról valódi híreket közöl. A búrok helyzetéről úgy vélekedik, hogy bár elég sokat nélkülöznek, ám teljesen egészségesek, élelmiszerkészletük pedig szinte kifogyhatatlan. Ruhának már szűkén vannak és legtöbbször mezítláb járnak, hiszen csak akkor húznak csizmát, ha harcba mennek. A lovaik száma szintén elegendő és nyereg ügyében is jól állnak, hiszen sok búr kommandónak vadonatúj brit nyerge van. Bizonyos, hogy a búrok szabadságuk érdekében a fizikai lehetetlenségig fogják folytatni a harcot, ám ez az állapot még messze van.

Kitchener jelentésébe is komoly hibák csúsztak, hiszen azt írta, hogy French tábornok ágyukat zsákmányolt, s ezzel komoly veszteséget okozott a búroknak. A fenti állítást de Haan több ponton is cáfolja, hiszen az ágyukat a búrok még decemberben ásták el, s az angolok nem csatában szerezték meg, hanem besúgó információinak köszönhetően ásták ki. Ebből a búroknak azonban nagy káruk nem volt, hiszen muníció hiányában december óta, vagyis fél éve nem hordanak magukkal ágyút. Bierseus de Haan végezetül azt közölte, hogy a búroknak nagy erkölcsi támogatásul szolgál az a szimpátia, amely irányukba az egész világon megnyilvánul.⁵⁶⁵

A *Times*-nak jelentették Ottawából, hogy a birodalmi kormány nem fogadta el a kanadai kormány azon javaslatát, miszerint még egy lovas hadtestet bocsát rendelkezésére a dél-afrikai háború számára. A londoni kormányzat úgy vélekedett, hogy a Dél-Afrikában lévő csapatok száma mellett nem szükséges még egy lovas hadtestet Kanadából igénybe venni.⁵⁶⁶

Az előző hírre a *Pesti Hírlap* úgy reagál, hogy az angol kormány titokban már biztosan elhatározta magát a békekötés mellett, különben nem utasították volna vissza Kanada

⁵⁶³*Magyar Nemzet*, 1901. május 15. 8.

⁵⁶⁴*Magyar Nemzet*, 1901. május 26. 4.

⁵⁶⁵*Pesti Hírlap*, 1901. június 5. 6.

⁵⁶⁶*Magyar Nemzet*, 1901. június 6. 5.

ajánlatát. A *Times* szerint a visszautasítás oka az, hogy Kitchener olyan jól áll, hogy nincs újabb hadtestre szüksége. Az igazság azonban ettől messze áll, hiszen már 20 hónapja Dél-Afrikában állomásoznak a brit katonák, s mintegy 300.000 emberrel sem tudják legyőzni a búrokat. A közvélemény is kezd beletörődni, hogy Anglia fontos érdekeit veszélyezteti a háború folytatásával. Az angol nép kezdi ostobaságnak tartani a rengeteg pénz- és véráldozatot, s kezdik a háborúellenes tüntetések szervezését, hogy honfitársaik hazatérjenek. Ha sikerülne is megszerezni Angliának a dél-afrikai hegemoniát, az irántuk érzett utálat és az életidegen közeg miatt a terület felett ötven év múlva már biztosan nem angol lobogó lengene.⁵⁶⁷

Londonból jött hírek szerint az alsóház ülésén a lovak ügyében felvetődött az a vita, melyben Blundell Maple⁵⁶⁸ azt állította, hogy azok a tiszték, akiket a hadügyminisztérium lovak vásárlásával bízott meg Magyarországon, kihasználta, gyenge lovakat vásároltak drága pénzen. Az árkülönbözetet pedig a vevő tiszték és az eladók elosztották maguk között. A hadügyminiszter szerint ebben a tárgyban vizsgálat folyik.⁵⁶⁹

A *Magyar Nemzet* „Botháné missziója” címmel saját tudósítójától a következő történetet adta közre. Botháné Dél-Afrikából Londonba érkezett hároméves kisfiával, s egy helyi hotelben szállt meg. Persze Botháné egy szóval sem árulta el utazásának valódi célját, és mindenkinek azt állítja, hogy egészségének helyrehozása érdekében jött Európába. Londonban azonban az az általános meggyőződés, hogy ez pusztán ürügy, hiszen köztudott Botha és Krüger hűvös viszonya, mivel Botha már értelmetlennek tartja a felesleges vérontást. Nagy valószínűség szerint Botháné – Kitchener lorddal egyetértésben – férje megbízásából tette meg a hosszú utat, hogy tárgyaljon Chamberlain gyarmatügyi, illetve Lansdowne külügyminiszterrel. Botháné feladata minden jel szerint az, hogy méltányos föltételeket állapítson meg az angol kormánnyal, s ezeknek elfogadására rábírja Krügert. Angliában nagy rokonszenvvel veszik körül Bothánét; hölgyek és urak virágokkal árasztják el a bátor asszonyt.⁵⁷⁰

John De Wet Budapestről Berlinbe utazott, ahol a nemzetközi búrliiga berlini osztálya fogadta és népgyűlést rendezett számára. Ott kijelentette, hogy amennyiben Vilmos császár Jamesont rablónak mondhatta, akkor ő búr lévén az angolokról sokkal negatívabban tudna mondani. Beszédét azzal fejezte be, hogy békéről csak úgy lehet szó, ha a békefeltételekben benne lesz a szabadság szó. A népgyűlés táviratokat küldött Párizsba és Londonba, amelyben

⁵⁶⁷*Pesti Hírlap*, 1901. június 6. 8.

⁵⁶⁸Sir John Blundell Maple (1845–1903): brit üzletember, konzervatív politikus.

⁵⁶⁹*Magyar Nemzet*, 1901. június 8. 2.

⁵⁷⁰*Magyar Nemzet*, 1901. június 13. 8.

a békének választott bíróság útján való létesítését követelik.⁵⁷¹

Mindenünnen a békefeltételeket szajkózzák, ám azt már nagyon nehéz kihámozni, hogy melyik információ hiteles és melyik népszerűség-hajhászó. Brüsszelből jelentik, hogy Anglia a búroktól békefeltételül Krüger lemondását és száműzetését követeli. Állítólag Anglia kész lenne a búr köztársaságok függetlenségét is elismerni, ha Botha, De Wet, Steyn és de la Rey Transvaalt és Oranje Szabad Államot egy kormány alatt egyesítenék, és Transvaal északi bányakerületeit Angliának átengednék.⁵⁷²

Balfour, a kincstár első lordja elmondta, hogy a búrok összhaderejét 17 ezer emberre teszik, de az angol csapatoknak föl kell készülniük arra, hogy 100-200 fős partizáncsapatok fogják folyamatosan zaklatni őket. Balfour szerint mindenki a béketárgyalásokról beszél, ám ezek a híresztelések minden alap nélküliek és csak politikai kombinációk.⁵⁷³

Botháné Angliába érkezésekor táviratot küldött Krügernek, amelyre ugyan még nem kapott választ, de Krüger már revideálta álláspontját, hisz először nem akarta fogadni Bothánét, mert nem szereti, ha asszonyok komoly politikai ügyekbe avatkoznak.⁵⁷⁴

Botháné Krügerrel folytatott beszélgetéséről a *Daily Mail* hágai tudósítója számolt be. Botháné először közölte Kitchener békejavaslatait, majd elmondta Krügernek, hogy az angol hadvezér nem is olyan vérszomjas és a leghumánusabb katonák egyike. Utána átadta Krügerné üzenetét, miszerint az elnök már ne vádolja az angolokat barbársággal, nehogy Krügerné elveszítse Kitchener vendégszeretetét. Krüger még megkérdezett a Volksraad néhány tagjáról pár dolgot, ám vajmi kevéssé érdekelt Botháné előadása. Ezért miután az asszony távozott, kijelentette, hogy Krügerrel folytatott beszélgetése megerősítette benne azt, amit már korábban is tudott, vagyis az elnök a legnagyobb energiával visszautasít minden olyan békejavaslatot, amely nem biztosítja a búr államok függetlenségét.⁵⁷⁵

Az angol liberálisok táborában komoly szakadás történt. Néhány tagjuk a queenshalli népgyűlésen hozott határozatban rosszállásukat fejezte ki a kormány dél-afrikai politikája miatt. A béke helyreállítását követelték, s azt, hogy a búr köztársaságoknak teljes önállóságot és függetlenséget biztosítsanak. A liberálisok vezetője, Asquith egykori miniszterelnök elhatárolódik az előző kijelentésektől, hiszen ők elleneztek ugyan a Jameson-féle betörést és a háborút sem támogatták, de a dolgok jelen állása szerint nem szabad megengedni, hogy a búrok függetlenségüket visszanyerjék.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ *Magyar Nemzet*, 1901. június 13. 8.

⁵⁷² *Pesti Hírlap*, 1901. június 16. 11.

⁵⁷³ *Magyarország*, 1901. június 15. 5.

⁵⁷⁴ *Magyar Nemzet*, 1901. június 14. 7.

⁵⁷⁵ *Magyar Nemzet*, 1901. június 19. 5.

⁵⁷⁶ *Pesti Hírlap*, 1901. június 22. 12.

A *Pesti Hírlap* távirat formájában Kölnből informálja olvasóit, hogy Krüger végleg lemondott amerikai útjáról, s összes egyéb európai útját is stornózta. Míg ő Rotterdamba utazik, mindenki azt találgatta, hogy vajon minek tudható be ez a hirtelen, markáns váltás?⁵⁷⁷

A *Pesti Hírlap* távirata szerint Chamberlain beszédet mondott a kanadai ünnep alkalmából a kanadai miniszterek előtt. Szerinte a kanadai nemzet újjászületését ünneplik, amely a föld legnagyobb birodalmának tagja. Sokkal többre becsüli az angol gyarmatok véleményét, mint a „művelt” Európa mai nézetét.⁵⁷⁸

A *Magyar Nemzet* a *Standard* angol újságból szerzett információk alapján ír arról, hogy Sir Henry Campbell–Bannermann leszögezte, hogy ő csak akkor marad az alsóház liberális pártjának élén, ha hívei kiállnak a háború utáni dél-afrikai köztársaságok autonómiája mellett. Valószínűleg ez a kijelentés a liberálisok közötti szakadást még jobban kiélesíti.⁵⁷⁹

Krüger elnök Hilversumba való visszautazása előtt beszédet mondott, melyben Roberts és Kitchener barbár és civilizációhoz nem méltó hadviselését a harmincéves háború rablóvezéreinek garázdálkodásával hasonlítja össze.⁵⁸⁰

A *Magyar Nemzet* vezércikkében Beksics Gusztáv szentel egy komoly oldalt az „Örök háború”-nak. A Dél-Afrikában zajló háborúnak a végső kimenetele ugyan adott, ám politikai és gazdasági „eredményei és lezárása” beláthatatlan. Roberts lord már rég megtartotta fényes diadalmenetét, s Szudán elcsendesítőjére, Kitchener lordra hagyta a búrok pacifikálását. Kétségtelen, hogy Kitchener ennek a feladatnak meg is felelt volna, akár kérlelhetetlen szigorával, akár ügyes, okos alkudozásával. Azonban a dél-afrikai helyzet nem egy győzelmesen befejezett háború utáni állapotot tükrözött. Azért nem tudta pacifikálni a búrokat, mert ők még nem egy legyőzött ellenség, hanem egy makacs és veszedelmes hadviselő fél.

Később ezt belátták az angolok is, akik a legújabb értesülés szerint Roberts lordot akarják ismét visszaküldeni az afrikai harctérre, hogy most már véglegesen fejezze be a háborút. Erre Angliának már óriási igénye van, és nem csupán a csillagászati hadiköltségek miatt, hiszen azt majd kitermelik a transvaali bányák. Ennél sokkal nyomatékosabbak azok az erkölcsi, társadalmi és politikai mozzanatok, melyek követelik e kellemetlen és dicstelen affér elintézését. Hadseregének jelentős része tartós lekötöttségben van, így az angol világpolitika máshol, például Kelet-Ázsiában nem tud érvényesülni. A búrok persze annál lelkesebbek, minél tovább húzódik a háború, s kijelentik, hogy az utolsó csepp vérükig folytatják

⁵⁷⁷*Pesti Hírlap*, 1901. június 26. 6.

⁵⁷⁸*Pesti Hírlap*, 1901. július 3. 3.

⁵⁷⁹*Magyar Nemzet*, 1901. július 5. 3.

⁵⁸⁰*Magyarország*, 1901. július 6. 5.

szabadságuk élethalál harcát. Persze Anglia világpolitikai helyzeténél fogva csak tisztességes békét köthet, mely egyrészt kielégíti világbirodalmi politikájának követelményeit, másrészt megállapítja, hogy az angol győzelem vetett véget a vér- és pénzpesztítő viaskodásnak.

Ehhez győzelmek sora kell, melyet az angol közvélemény egyedül lord Robertstől vár. Nekünk magyaroknak sem kerülheti el figyelmünket az a humánus rokonszenv, melyet a búrok aránytalan harca, lángoló haza- és szabadságszeretete világszerte felébresztett. Azonban az a történeti ragaszkodás, amely a magyar nemzetet a nagylelkű brit néphez hálás emlékezettel köti, megmagyarázza őszinte óhajunkat, hogy Roberts lord menjen, lásson, győzzön, s második diadalmenetét már a béke olajágával tartsa meg. Nagy valószínűség szerint a háború befejezésekor nemcsak Transvaalt, de Angliát is pacifikálni kell, ám ez csak a béke végleges megkötése után lehetséges.⁵⁸¹

Zürichből érkezett hír szerint a búrok számára gyűjtést szervező svájci központi bizottság egy orvost és két ápolónőt küldött a koncentrációs táborokba, ahol a búr nők és gyermekek tartózkodtak. A bizottság anyagi gyűjtésének eredménye 200.000 font.⁵⁸²

Az angol liberálisok között a búrkérdés támasztott ellentéteket, hiszen Campbell-Bannermann a békét sürgette, míg Asquith szerint a búrokat végleg le kell verni. A szabadelvű vezérek azonban érezték, hogy komolyan veszélyeztetik a párt fennállását, ezért egy nagy liberális meetinget hívtak össze Londonban. Mivel a két nézet komolyan eltért egymástól, végül egy furcsa „fából vaskarikát” alkottak. A háborút folytatni kell, de olajággal a kezükben, amiből a búrok megérthetik, hogy Anglia kész a békére.⁵⁸³

A *Pesti Hírlap* közli, hogy a nemzetközi búr bizottság kérte a holland kormányt, hogy a dél-afrikai koncentrációs táborban lévő hétezer búr asszonyt és gyermeket, akik ott betegségben sínylődnek és éheznek, hozassa el Hollandiába.⁵⁸⁴

A *Pesti Hírlap* közli, hogy a *Berliner Local-Anzeiger* londoni tudósítója megerősítette: a békeközvetítésről szóló hírek tartják magukat. Mr. Joseph Choate amerikai követ Londonból Hollandiába utazott, hogy Krüger elnök felkérése alapján a békeközvetítést megkezdje.⁵⁸⁵

Krüger elnök szerint Kitchener kiáltványa csak még jobban összekovácsolta a búrokat és még komolyabb ellenállásra készíti őket. A béke továbbra is csak a két köztársaság teljes függetlenségének elismerése alapján lehetséges. A búr vezérek mindegyike óvja a búrokat Kitchener kiáltványától, s egyértelműen kinyilvánítják, hogy a harcot folytatni kell.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ *Magyar Nemzet*, 1901. július 10. 1–2.

⁵⁸² *Magyar Nemzet*, 1901. július 11. 3.

⁵⁸³ *Pesti Hírlap*, 1901. július 11. 4.

⁵⁸⁴ *Pesti Hírlap*, 1901. július 18. 4.

⁵⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1901. július 30. 4.

⁵⁸⁶ *Népszava*, 1901. szeptember 5. 3.

A *Magyarország* szeptember 14-én beszámol a *Petit Bleu* értesüléseiről, miszerint az emberi jogokat védő liga választmánya elhatározta, hogy a hágai békekonferencián részt vett hatalmasságok kormányait megkéri, tegyenek a brit kormánynál barátságos lépéseket a választott bíróságra vonatkozó indítvány elfogadása ügyében.⁵⁸⁷ A kérést Transvaal és Oranje Szabad Állam meghatalmazott képviselői szeptember 10-én intézték a hágai választott bírósághoz.

Egy igazi hírlapi szenzációról számol be szeptemberi utolsó számában a *Magyarország*. A *Daily News* és a *Pall Mall Gazette* állítólag megbízható forrásokból értesült, hogy Kitchener szerint kevés jogköre van, túlságosan megkötik a kezét, így ő nem tudja befejezni a dél-afrikai háborút, ezért a lemondását fontolgatja. Ugyanakkor a Reuters hírügynökség hírlapi kacsának minősítette a Kitchener lemondásáról szóló híreket.⁵⁸⁸ Mindenesetre már ekkor látható a tájékoztatás fontossága, és a média információközlésének kiemelt szerepe.

Szeptember és október fordulóján a *Daily Mail* makacsul fenntartotta a Kitchener lemondásáról szóló közleményt, s még azt is jelenti, hogy a király behatóan informáltatta magát a miniszterrel, különös tekintettel a hadügyminiszter terveiről, s hamarosan határozott állást foglal Kitchener ügyében.⁵⁸⁹

A *Magyarország* arról számol be, hogy az udvar körében kiszivárogtatták, hogy VII. Eduárd király az orosz cártól olyan bizalmas levelet kapott, hogy minél előbb szüntesse be a dél-afrikai háborút. Ennek hatására a király összehívatta minisztertanácsát, melyben a béke helyreállításának lehetőségeit vitatták meg.⁵⁹⁰

A *Magyar Nemzet* beszámol arról, miszerint a Salisbury-kabinet mindenképp szeretné eloszlatni azt a rossz benyomást, melyet a legutóbbi transvaali hírek keltettek az angol lakosságban. A kincstárnok utóbbi beszédében közzétette, hogy ez már nem igazi háború, csak afféle apró csetepaté. A nagyobb kormánypárti lapok pedig igyekeznek bizonyítani olvasóik előtt, hogy Botha és de la Rey tábornok támadásai kétségbeesett, utolsó és erőtlen rohamok, s a búrok teljes megtörése a küszöbön áll.

Közben Miss Emily Hobhouse, aki először hívta fel a figyelmet a „koncentrált táborokban” élő búr asszonyok és gyermekek nyomorúságára, ezúttal Brodrick hadügyminiszterhez fordult. Memorandumában felhívja a figyelmet a táborokban a búrok között tapasztalt gyermekhalandóságra. Az utóbbi három hónapban 85 ezerről 105 ezerre emelkedett az „ellátottak” száma. Augusztusban az 1878 halott közül 1545 gyermek volt.

⁵⁸⁷*Magyarország*, 1901. szeptember 15. 5.

⁵⁸⁸*Magyarország*, 1901. szeptember 29. 5.

⁵⁸⁹*Magyar Nemzet*, 1901. október 1. 4.

⁵⁹⁰*Magyarország*, 1901. október 6. 6.

Hobhouse kisasszony felvetése a miniszterhez azt járja körül, hogy tervez-e valamilyen intézkedést az említett gyermekek sorsának javítására.⁵⁹¹

A *Magyarország* október 8-án „A londoni hangulat” című vezércikkben számol be a Gondviselés és a brit, valamint a világpiac különös egymásra találásáról. Míg Európában októberben az ősz kezdődik, addig Dél-Afrikában éppen a tavasz köszönt be, s ez a tavasz óriási erőt ad a búroknak a háború folytatására. A búrok tán sohasem bíztak annyian és annyira a saját diadalukban, mint most. Transvaalban tizenötezer, míg Oranje Szabad Államban tizenkétezer polgár áll fegyverben, akiknek mindenük van: fegyver, puska, hadiszerek és bőséges eleség.

Ebben a hangulatban hetek óta a békéről beszél az angol közvélemény, s ezért az angol egyházakat hívják segítségül. Anglia három legnagyobb hitfelekezete – az anglikán egyház, a katolikus egyház és a „szabad” egyház – közös fölhívást tettek közzé a béke helyreállítása érdekében. A felhívást sokezer példányban terjesztik a nép között és aláírják mindazokkal, akik a kormány dél-afrikai politikájával elégedetlenek. A felhívás tartalmazza, hogy minden hódítás ellenkezik Jézus Krisztus tanaival, aki a foglyok szabadságát hirdette, aki a szerencsétleneket vigasztalta, és ezért az Úr Jézus nevében kívánja minden hívője, hogy a búroknak olyan békeajánlatokat tegyenek, amiket ők a méltóságuk sérelme nélkül elfogadhatnak.

A háború végének közeledését jelenti, hogy a nagy pénzemberek, a tőkés vállalkozók, akiknek életrendje és tevékenysége nemigen keresi a harmóniát az evangélium szellemével, most egyetértenek és szolidaritást hirdetnek az egyházak tanaival. A pénzvilág nagytekintélyű lapja, a *Statist* szintén nagy eréllyel lép föl a béke érdekében. Gyűlésre készül a börze, meetingeket tartanak a kereskedők, sorompóba lépnek a bankok, a kamarák, hogy egyértelműen kifejezést adjanak annak az elégedetlenségüknek, ami a háborút illeti, s tudára adják a hivatalos hatalomnak, a gazdasági közvélemény a békét óhajtja.

Így együttesen a vallási élet és a londoni City kérését a westminsteri urak is megérik. Hiszen sehol máshol nem érvényesülhetnek úgy parlamenten kívüli tényezők, mint Angliában. Úgy tűnik, hogy amit hiába próbált elhárítani a hágai kongresszus, amit képtelen volt megszüntetni az európai diplomácia, amiben eredménytelenül jártak közbe koronás fők (azaz az angol–búr háború végét), azt hamarosan meg fogja hozni a nemzeti összefogás. A béke óhaja pedig megtanítja a kalmárokat imádkozni.⁵⁹²

A *Magyar Nemzet* októberben, a háború kitörésének második évfordulójakor más magyar lapokhoz hasonlóan szintén a háború befejezését óhajtja a „A krónikus háború” című

⁵⁹¹*Magyar Nemzet*, 1901. október 8. 3.

⁵⁹²*Magyarország*, 1901. október 8. 1.

vezércikkében. A cikk krónikusnak nevezi a háborút mint azt a betegséget, amely hosszú időre megfészkelte magát az emberi testben és amelynek szenvedéseit a beteg lassanként megszokja és eltűri.

Winston Churchill, a kalandos szökése révén híressé vált harctéri tudósító – akit később, miután szerencsésen hazaért Dél-Afrikából, parlamenti képviselővé választottak – ilyen értelemben nevezte krónikusnak a transvaali háborút abban a beszédben, amelyet elmondott a konzervatív Primrose League saddlewarth-i gyűlésen. Valóban krónikussá válik ez a boldogtalan küszködés angolok és búrok között.

Persze Adorján Sándor szerint nem egyedi a gyarmatokon lévő ily mértékű és főleg elhúzódó küzdelem. Felhossa példának Franciaország nehéz győzelmét Tonkin felett, mely kettőtörte a tehetséges liberális miniszterelnök, Jules Ferry⁵⁹³ karrierjét. Példaként említi még az Észak-amerikai Egyesült Államok elhúzódó háborúit a Fülöp-szigeteken élő bennszülött filippinekkal. Ahogy a fenti esetekben a nagyhatalmak, úgy Dél-Afrika esetében Anglia is csak presztízsveszteséggel léphet ki ebből a szerencsétlen helyzetből, de az nem fordulhat elő, hogy ne Anglia nyerjen, s ezzel elveszítse az egész világra kiterjedő nagyhatalmi állását. Ahogy Franciaország és az Egyesült Államok is tudta, hogy az elhúzódó háborúban előbb-utóbb győzedelmeskedni fog, úgy Anglia is biztos benne, hogy térdre kényszerítik a hős búrokat. Azonban az angol polgárok és Anglia barátai nézete szerint sem mindegy, hogy meddig tart ez a krónikus háború. Mert az egyértelmű, hogy a dél-afrikai küzdelem megbénítja Anglia akcióképességét, leköti erőit.

Persze a befejezést mindenki sürgeti, de Londonban is van, aki kompromisszumos békekötést követel, míg mások tűzzel-vassal akarják kiirtani a búr ellenállás utolsó gyökerét. A szerző szerint így vagy úgy, Anglia barátaiként azt kell várnunk, hogy a nagyhatalom minél előbb győzedelmeskedjen, s utána a hiányos szervezetű hadseregét azonnal meg kell reformálni.⁵⁹⁴

A *Pesti Hírlap* a külpolitikai hírek sorát főcikkében ismét az angol–búr háború eseményeivel kezdi. Londonban a kétéves eredménytelen háborúskodás miatt a közvélemény lassanként egészen a kormány ellen fordul. A *Pesti Hírlap* is Churchill beszédét emeli ki, s azt a sorát hirdeti, hogy badarság lenne azt állítani, miszerint csak illúzió azt hinni, hogy a jelenlegi dél-afrikai helyzet jobb, mint az előző évben volt. Konzervatív lévén mégis a kormányt bírálja, elsősorban Chamberlaint és Balfourt a tájékoztatlanságukért. Churchill szerint, ha a kabinet nem akar békét kötni, akkor ne fenyegetésekkel és proklamációkkal hajhássza a sikert, hanem gondoskodják megfelelő, erős hadseregről és életképes

⁵⁹³Jules François Camille Ferry (1832–1893): francia államférfi, a gyarmati terjeszkedés híve.

⁵⁹⁴*Magyar Nemzet*, 1901. október 9. 1–2.

hadvezetéséről, különben felesleges minden vér- és pénzáldozat.⁵⁹⁵

A *Népszava* forrásokkal alá nem támasztott adatokat közöl a háború eddigi helyzetéről, veszteségeiről, és az angolok újabb seregének létszámát becsüli, melyet Kitchener kifejezett kérésére immár képzett fegyveresek alkotnak majd.⁵⁹⁶

A *Magyar Nemzet* jelzi, hogy a Monarchián belül is élénk érdeklődés kíséri a dél-afrikai háborút. Bécsből ugyanis jelentik, hogy Radimszky kapitány, képviselő, a konzervatív feudális nagybirtokosság klubjának ülésén az alábbi javaslatot terjesztette elő: „Az osztrák képviselőház sajnálja a Dél-Afrikában folyó háborúnak módját és a leghatározottabban elítéli az erősebb hatalmának embertelen és a művelt népek törvényeit lábbal tipró drákói alkalmazását, és ama reményének ad kifejezést, hogy egy a békéért magát exponáló fejedelemnek, elsősorban II. Miklós cárnak sikerül elérni, hogy az egész Európa által elítélt háborúnak mielőbb vége lesz, és kéri Goluchovsky gróf közös külügyminisztert, hogy az erre irányulandó, bármely részről jövő akciót a legbuzgóbban támogassa.”⁵⁹⁷ A klub azon a véleményen volt, hogy ez a határozati javaslat nem tartozik a képviselőház elé, és ezért nem szavazta meg annak a képviselőház elé előterjesztését.

A *Pesti Hírlap* közli, hogy Buller október 10-én tartott beszéde hatására, melyben a londoni lapok támadásaira hevesen válaszolt, a hadügyminisztérium Bullert felmentette az Adershotban állomásozó első hadtest (1st Army Corps) parancsnokságából. Nyugdíjazása után French tábornokot nevezték ki utódjául, ám Dél-Afrikából való visszatértéig Hildyard tábornok veszi át a parancsnokságot.⁵⁹⁸

Talán még egyetlen idegen lap sem mondott a Chamberlain-kormány politikája és eljárása felett olyan lesújtó kritikát, mint a *Daily News* méltó felháborodásának következő megnyilatkozásával: „A kormány belekergette a nemzetet egy olyan háborúba, amely minden népjogot kigúnyol, s az angol tábornokokat és katonákat egy bankár-politika önkéntelen hóhéraivá tette. Barbár dolog volt, hogy a búr államokat elpusztítottuk, barbárság volt, hogy az asszonyokat és gyermekeket sok száz mérföldnyire elcipeltük, s télen-nyáron át éheztetjük és rosszul bánunk velük. Ennek a politikának nincs mentsége. Brodrick hadügyminiszternek ezeket a táborokat, amilyen gyorsan csak lehet, föl kell oszlatnia. Angliának szégyellnie kell magát, hogy ellenségével másként nem boldogulhat, minthogy háborút visel az asszonyok és gyermekek ellen is. Itt az ideje, hogy a brit nemzet belássa, hogy azok a férfiak, akik ebben a pillanatban az ország sorsát intézik, csak a romlás útjára terelik a hazát. Anglia emlékezzék

⁵⁹⁵*Pesti Hírlap*, 1901. október 9. 3.

⁵⁹⁶*Népszava*, 1901. október 10. 4.

⁵⁹⁷*Magyar Nemzet*, 1901. október 19. 4.

⁵⁹⁸*Pesti Hírlap*, 1901. október 24. 5.

vissza kötelességére, mielőtt még késő lenne.”⁵⁹⁹ Ha egy angol lap így jellemzi a Chamberlain fémjelezte gyalázatos, emberirtó politikát, valószínűleg a brit társadalom is hamarosan rájön az igazságtalanságra és megvonja tőlük a hatalmat.

A *Magyar Nemzet* saját tudósítójától érkezett távirata szerint az október 29-i minisztertanács harmadfél óráig tartott, s a kormány kijelentette, hogy a dél-afrikai háborúnak csak a búrok teljes leigázásával lehet véget vetni. Ezért elhatározták, hogy Kitchener lordnak minden szükséges eszközt megadnak, és szabad rendelkezést biztosítanak neki.⁶⁰⁰

Mivel mindenhol támadták, Chamberlainnek valahol meg kellett szólalnia. Ezt a skóciai Cuparban (Fife) tette meg, ahol úgy nyilatkozott, hogy Krüger elnök nem fogta föl az Egyesült Királyság hatalmát, amikor Milner kormányzó tanácsait elvetette. Most ennek a makacsságnak a következményeit kénytelen az angol és a búr nép megszenvedni. A háború már régen véget ért volna, ha a búrokkal nem hiteti el fél Európa, hogy ellenállásuk révén az angolokat kifáraszthatják. „Nincs kétség afelől, hogy a jövőben Dél-Afrika fölött az angol lobogó fog lengeni.”⁶⁰¹

Október második hetében szinte kivétel nélkül mindegyik magyar napilap vezércikkben számol be a jelenlegi kialakult patthelyzetről. Két éve robbant ki a háború, melynek nem látszik a vége.

A *Magyar Nemzet* egyszerűen „Az évforduló” címet adta ama írásának, mely a két évvel ezelőtt kitört háború körülményeivel foglalkozik. A londoni lapok szinte kivétel nélkül megemlékeznek a történelmi fontosságú évfordulóról. A teljesség igénye nélkül a következőket emeli ki:

Daily Telegraph: a háborús párt legelkötelezettebb és leghangosabb szócsöve szerint a háború bebizonyította, hogy Krüger elnök hatalma, magabiztossága erősebb és a búr nép ellenállása szilárdabb, mint azt Angliából látták. Szerintük azonban a háború kitörése elkerülhetetlen volt, mivel így lassan az örökösen fenyegető dél-afrikai veszedelemtől megszabadulhat a birodalom.

Daily Chronicle: egy különös naptárral szórakoztatja olvasóit, kommentárok nélkül:

- 1899. október 11. – hadüzenet
- 1900. október 1. – Chamberlain Coventry-ben kijelenti: „most, hogy a háborúnak vége, alig tudhatja a nép, milyen súlyos háborúnak jártunk a végére.”
- 1901. október 8. – Roberts lord beszéde Liverpoolban: „Komolyan óhajtom, bár volna vége a háborúnak ... Csak arra kérem a nemzetet, el ne veszítse

⁵⁹⁹*Pesti Hírlap*, 1901. október 29. 5.

⁶⁰⁰*Magyar Nemzet*, 1901. október 30. 5.

⁶⁰¹*Magyarország*, 1901. október 31. 4.

türelmét”.

A *Times* szemrehányásokkal halmozza el a kormányt, és a kabinetet okolja a háború elhúzódása miatt. Kitchenerre hivatkozik, aki a sok képzetlen újonc miatt panaszkodott.

Daily News: „Még nincs vége!” Keserű panasz, miszerint Angliának sem tábornokai, sem államférfiai nem tanultak a háború tapasztalataiból; Chamberlain és társai először magukat, s aztán a népet csalták meg.⁶⁰²

A *Magyar Nemzet* az Újdonságok rovatában írja, hogy Krüger hollandiai, hilversumi villájában a napokban több fontos tanácskozást tartottak, melyeken Wolmarans, Fischer, dr. Leyds és Boeschoten vettek részt. A *Daily Mail* szerint ezeken a megbeszéléseken a holland kormány kezdeményezésére a békefeltételek lehetőségéről beszéltek.⁶⁰³ Komolyabb eredmény nem látott napvilágot, így a háború folytatódik.

A *Pesti Hírlap* ír az angol miniszterelnök beszédéről. Vezércikkben adják közzé Salisbury szavait, aki dán, svéd, norvég, svájci, román, szerb és brazil követek jelenlétében a következőket mondta: „Kétségtelen, hogy nyugtalanabb idöket élünk, mint néhány évtizede, de mégis sok dolog van, amiért hálásak lehetünk.” A világbéke és a gazdasági fellendülés, fejlődés tényét a királynő halála mellett csak egy nagy kivétel árnyékolja be, mégpedig a dél-afrikai háború.

Elveti azt a pesszimizmust, amely az angol népet áthatja, hiszen szerinte volt már a történelemben olyan, hogy döntő csata után hosszan elhúzódik a háború mint a búr háború is a gerillaharcok miatt. Példának hozta a bosnyákok háborúját Ausztria–Magyarország ellen, vagy a bretonok háborúját a Francia Köztársasággal szemben. Anglia tehát nem találta szemben magát egészen elképesztő, váratlan nehézséggel annak ellenére, hogy a háború nem ért véget Roberts diadala után. Szerinte következetesen képviselik azt a politikát, amelyet Anglia megkövetel világbirodalmi vezető státusza érdekében.⁶⁰⁴

A *Magyar Nemzet* a „Nápolyi ex-királynő Krügernél” címmel közöl érdekes magyar vonatkozású témát olvasóinak. Mária, nápolyi ex-királyné, Erzsébet megdicsőült királynéknővére rendkívüli részvétellel és rokonszenvvel viseltetik a búr nép és Krüger elnök iránt. Ezért elhatározta, hogy meglátogatja a nagy tiszteletnek örvendő agg elnököt, akinél körülbelül egy órát időzött. Az ősz elnököt ez a látogatás mélyen meghatotta.⁶⁰⁵

A *Magyarország* a *Daily Mail* megbízható búr forrására hivatkozva értesíti olvasóit, hogy közel lehet a megegyezés. Ugyanis Krüger elnök dr. Leyds és más delegátusok

⁶⁰²*Magyar Nemzet*, 1901. október 12. 4.

⁶⁰³*Magyar Nemzet*, 1901. november 7. 4.

⁶⁰⁴*Pesti Hírlap*, 1901. november 11. 1–2.

⁶⁰⁵*Magyar Nemzet*, 1901. november 13. 3.

tanácsára, illetve a háború jelenlegi állását figyelembe véve kész arra, hogy komoly béketárgyalásokba bocsátkozzék.

Krüger feltételei között szerepel a fokföldi felkelők teljes amnesztiája, a gyarmatokba hurcolt és koncentrációs táborokban őrzött foglyok elbocsátása, a lerombolt falvak felépítése, a telepeikről elzavart gazdák kártalanítása, valamint a búrok minden anyagi kárának megtérítése.

Továbbá követeli a búrok teljes függetlenségét és önkormányzati jogaik biztosítását Oroszország és Franciaország által garantált szerződésben.⁶⁰⁶ Persze nagy dolog, hogy Krüger már a megegyezésről gondolkodik, de nem kell nagy diplomáciai érzék ahhoz, hogy belássuk: pontjaiba az angolok nem fognak beleegyezni.

A *Népszava* információi alapján elmondhatjuk, hogy november közepén az angol politikai vezetés újabb 16.400 embert küld Dél-Afrikába, ami a búrbarát *Népszava*-tábort is a háború végzésének óhajtására sarkallja.⁶⁰⁷

A *Magyar Nemzet* szintén a békével kapcsolatos írást közöl „Robinson béketervezete” címmel. J. B. Robinson,⁶⁰⁸ Dél-Afrika egyik legnagyobb kapitalistája, aki a búrokat nagyon jól ismeri, tíz pontból álló javaslatot tett közzé a *Times*-ban. A tíz pont lényegét azzal próbálja elfogadtatni az angolokkal, hogy ezekbe a búrok biztosan beleegyeznének.

Összefoglalja, hogy Transvaal és Oranje Szabad Állam föderációja angol lobogó, s egy kormányzó alatt működne, akit az angolok részéről 5 és a búrok részéről is 5 ember választana. Milnert lemondatná, a két állam ügyeit végrehajtó tanács intézné a kormányzó elnöklete alatt. Amnesztiát kapna mindenki, aki a háborúban részt vett. Vonják vissza a szeptember 15-i proklamációt, melynek értelmében a búr vezérek száműzetését és javaik elkobzását rendelték el. A búrok szolgáltatassák be fegyvereiket.⁶⁰⁹ Ez az elképzelés közelebb áll a két fél közös békéjéhez, ám a búrok a fegyvereiket sosem szolgáltatnák be.

A *Magyarország* a *Times* alapján jelenti, hogy New Yorkból azt a hírt kapták, miszerint jóllehet senki sem kérte meg az Egyesült Államokat, hogy ajánlják fel békeközvetítői szerepüket, mégis vannak olyan képviselők, akik nyomást próbálnak gyakorolni Rooseveltre a békekötés érdekében.⁶¹⁰

Az év végén Londonban több helyen tüntetések voltak. December 2-án a Hyde Parkban közel százezer ember állt ki Buller tábornok mellett. A rendőri szervek felkészültek, de

⁶⁰⁶ *Magyarország*, 1901. november 14. 4.

⁶⁰⁷ *Népszava*, 1901. november 14. 2.

⁶⁰⁸ Sir Joseph Benjamin Robinson (1840–1929): dél-afrikai üzletember, dúsgazdag bányaiipari mágus. A második angol–búr háború kitörése előtti időkben baráti kapcsolatban volt Krüger elnökkel.

⁶⁰⁹ *Magyar Nemzet*, 1901. november 15. 7.

⁶¹⁰ *Magyarország*, 1901. november 28. 8.

egyetlen alkalommal sem kellett közbeavatkozni, hiszen a legkisebb rendbontás sem fordult elő. A tüntetés célja kettős volt, hiszen egyrészt a hadügyminisztérium, a kormány, a háború okozói ellen irányult, másrészt pedig a hős Buller elbocsátását nehezményezték.

A tüntetésnek erősen szocialista színezete volt, hiszen a tömeg legnagyobb része a gázmunkások, szénhordók, vasúti munkások szövetkezetéből került ki. A tüntetés alatt pénzt is gyűjtöttek, részint a költségek fedezésére, részint pedig a Bullernek emelendő szobor javára.⁶¹¹

Az országgyűlés egyik napirendi pontjára a *Magyar Nemzet* hívta fel az olvasók figyelmét. Schmidt Károly képviselő Széll Kálmánhoz intézett interpellációjában bemutatta az angol–búr háború történetét, s szerinte az egész művelt emberiség szimpátiája a kis búr nép szabadságharcát kíséri. Felidézte a koncentrációs táborokban életüket vesztett asszonyok és gyermekek emlékét, majd azt a kérdést intézte a miniszterelnökhöz, hogy van-e tudomása arról, hogy a dél-afrikai háború alatt az angol kormány megbízottai Magyarországon tömegesen lovakat vásároltak, melyeket aztán hajón, Fiumén keresztül közvetlenül a harctérre (azaz Dél-Afrikába) vittek.⁶¹²

Széll Kálmán válaszát és felfogását az angolok nagyon komolyan elemezték és üdvözölték. A *Times* három egymás utáni számában, részletesen elemezte Széll beszédét és annak budapesti parlament általi fogadtatását. A *Times* bécsi levelezője szerint Széll Kálmán az egyetlen európai államférfi, akinek volt bátorsága, hogy szembeszálljon a mesterségesen szított anglofóbiával, amely az első búr vereség óta egyre terjed a kontinensen. Schmidt úrnak adott válaszában Széll olyan lovagias érzést sugárzott, mely a magyar politikusoknál nem szokatlan. A cikkíró kiemeli még, hogy a háború korábbi stádiumában több magyar képviselő aláírásokat gyűjtött egy angolelles interpellációra, néhai Szilágyi Dezső erélyes fellépésére azonban a tervet azonnal elvetették. Szilágyi szerint Anglia mindig is a magyar nemzet mellett állt, ezért nehéz napjain szembefordulni vele illetlenség volna.

Noha a külföld befolyásos személyiségei közül sokan rokonszenveznek Angliával, a nyilvánosság előtt Széll Kálmán volt az első, aki felvállalta ezt. A *Times* vezércikkében összehasonlítja a magyar miniszterelnök beszédét a belga külügyminiszter magyarázkodásával. Míg hasonló módra a belga külügyi vezető azt felelte, hogy „nem tagadom a tényeket, de azokról nem akarok vitatkozni”, addig Széll úr nemcsak nem követte Schmidt úr rágalmaival, hanem egyenesen kikelt ellene. A *Times* a miniszterelnök teljes beszédének közzétele után a következőkkel fejezi be cikkét: „Azzal, hogy Széll úr – egyetlen

⁶¹¹*Magyar Nemzet*, 1901. december 6. 7.

⁶¹²*Magyar Nemzet*, 1901. december 12. 5. (A beszéddel már részletesen foglalkoztam (lásd a disszertáció első részében), ezért itt csupán megemlítem a róla szóló újságcikket.)

európai államférfiként először – szembeszállt a gerjesztett anglofóbiával, az angol nép értékeli és nem fogja elfelejteni Széll úr, illetve a magyar nép nagylelkű érzelmeit.”⁶¹³

Az új angol király első trónbeszédét – mellyel VII. Eduárd megnyitotta a parlamentet – ugyanúgy, mint az egész angol közéletet a dél-afrikai háború nyomasztó hatása határozta meg. Mindenesetre a hatalmas pompa és csillogás mellett tartott trónbeszédéből is kitűnik Anglia eltökéltsége, hajthatatlansága. Nagy-Britanniának kétségbevonhatatlan elhatározása, hogy bármi áldozat révén is, de Dél-Afrikában addig le nem teszi a fegyvert, amíg feltétlen ura nem lesz Transvaalnak és Orange-nak.⁶¹⁴

A *Magyar Nemzet* vezércikkét szán Chamberlain fölirati javaslatában közzétett békekérdésének. A „Béke Dél-Afrikában” című cikk erősen angolbarát szerzője (Beksics Gusztáv) szerint Anglia tulajdonképpen formálisan békejobbot nyújt a búroknak, mégpedig nem diktátumot, hanem az első lépést megtéve felszólítja az ellenséget, hogy közölje feltételeit, melyek alapján tárgyalni kíván. Beksics szerint Chamberlain elismerően beszél a búrokról, s megígéri, hogy megalázkodás nélkül beismerhetik vereségüket. A nemzeti létet bizonyosan biztosítják számukra, de függetlenségüket „természetesen” nem. Annyi vér- és pénzáldozat után hiány nélkül akarják látni Londonból az angol hegemoniát Dél-Afrikában. Az egyetlen kérdés az angolbarát Beksics számára, hogy ki tárgyaljon a búrok nevében, mert Krüger és Steyn elnököt ők már nem fogadják el.⁶¹⁵

Természetesen az angol kormány és főként Chamberlain ilyen színben történő bemutatása nem volt általános a Monarchián belül sem, hiszen tán még Angliában sem gondolkodtak ennyire egyoldalúan. Mindenesetre reális biztos nem volt, amit a későbbi események be is bizonyítottak.

Európa szerte rendkívül örültek annak a balfouri bejelentésnek, miszerint a holland kormány felajánlotta közvetítői szerepét a St. James-i kabinetnek a dél-afrikai helyzetre vonatkozóan. Kuyper holland miniszterelnök személyesen Londonban járt, s eddigi kiszivárgott hírek szerint az angol kormány nem utasította el Hollandia közvetítő kísérletét, mint tették korábban az Egyesült Államokéval. Elterjedt nézet szerint a holland kormány közvetítő kísérletével nem Krügerékre, hanem a dél-afrikai búr vezérekre támaszkodik.⁶¹⁶

A békeközvetítőnek fellépő holland kormány helyzete, szerepe, s a feltételek tartalma felizgatta egész Európát. A *Magyar Nemzet* saját tudósítójára hivatkozva közli, hogy a *Daily Telegraph* biztos forrásokra alapozva jelzi, miszerint Lansdowne lord angol külügyminiszter

⁶¹³*Magyar Nemzet*, 1901. december 17. 2–3.

⁶¹⁴*Magyar Nemzet*, 1902. január 18. 1.

⁶¹⁵*Magyar Nemzet*, 1902. január 22. 1.

⁶¹⁶*Magyar Nemzet*, 1902. január 31. 7.

nagyon udvarias formában ugyan, de elutasítja a holland kormány ajánlatát. Ezt két indokkal fogja alátámasztani: az egyik, hogy nincs egyik fél részéről sem felhatalmazása a közvetítésre, a másik pedig az, hogy Hollandia békefeltételei nagyon is általánosak, így semmiféle tárgyalások alapjául sem szolgálhatnak.⁶¹⁷

Azonban a másik fél meghallgatását is fontosnak tartotta a *Magyar Nemzet*, melynek eredménye szintén nem az egyértelmű megegyezés felé mutat. Dr. Leyds ugyanis – aki a dél-afrikai búr köztársaságok európai képviselője – a *Neue Freie Presse* brüsszeli tudósítójának a következőket mondta: „Nem ismerem az erre vonatkozó jegyzék tartalmát. A holland kezdeményezésből azonban nem szabad arra következtetni, hogy a búrok békét kérnek. Csak arról lehet szó, hogy a békére vonatkozó óhajaink teljesíthessenek, de nem arról, hogy a mi békefeltételeinket közvetítsék. Mi becsületes békét akarunk, ezért minden javaslat alapjának a függetlenségnek kell lennie, különben tovább küzdünk, míg csak élünk.”⁶¹⁸

A francia *Gaulois* folyóirat jelentése szerint Kuyper holland miniszterelnök kijelentette, eddig sem hivatalos, sem pedig félhivatalos választ nem kapott az angol kormánytól, így tovább él a remény – írja a *Magyarország* – a béketárgyalások megkezdésére, hiszen minden, az angol válasz tartalmáról szóló jelentés alaptalan híresztelés.⁶¹⁹

A *Magyar Nemzet* újabb vezércikkkel bizonyította, hogy a lap komoly hasábot szentel a háború menetének, illetve a béketárgyalások közvetítésének, hiszen ez az aktualitása Adorján Sándor felelős szerkesztő írásának. „Németalföld közvetítése” című cikkében leírja, hogy Nagy-Britannia hosszú ideje az 1884. február 27-i londoni egyezményt tartotta mérvadónak a dél-afrikai kérdésben. Az egyezmény szerint ugyanis a Dél-afrikai Köztársaság (Transvaal) idegen hatalmakkal vagy bennszülöttekkel kizárólag csak az angol korona közvetítésével köthet szerződést. Ez ténylegesen korlátozza Transvaal szuverenitását és ezért az angol kormány álláspontja, hogy Nagy-Britannia és a búr országok háborújában nincsen helye az idegen államok közvetítésének, ezt a véres viszályt egymás között, „háziilag” kell elintézniük. Ennek megfelelően London minden nagyhatalom felé kommunikálta, hogy Anglia barátságtalan cselekedetnek (*unfriendly act*) tekintené bármely hatalom beavatkozási kísérletét. Így járt az Egyesült Államok ajánlata, de hasonlóképpen zátonyra futottak mindazok a kísérletek, amelyek a hágai nemzetközi bíróság elé próbálták vinni az angol–búr kérdést.

Ilyen előzmények után Európa szerte nagy meglepetést keltett Hollandia közvetítő kísérlete. Fokozza a várakozásokat, hogy a St. James-i kabinet nem utasította el, nem

⁶¹⁷*Magyar Nemzet*, 1902. február 1. 6.

⁶¹⁸U. o.

⁶¹⁹*Magyarország*, 1902. február 4. 9.

zárkózott el rögtön a lehetőségtől, sőt Balfour, a kincstár első lordja kijelentette, hogy megfontolják az ajánlatot. Persze nem lehet tudni, hogyan végződik a békeközvetítési kísérlet, ám világos, hogy Nagy-Britannia kivételt tett a holland megkereséssel. Először is azért, mert Hollandia nem nagyhatalom, így a külső hatalmi nyomás gyanúja kizárt. Másodszer pedig tán azért, mert a holland nemzetet a búrok rokonának tekinti, s reményt láthat abban, hogy alaposan felvilágosítsák a búrokat végzetes önámításukról.

A kérdés Adorján szerint az, hogy a búr vezérek közül áll-e valaki a hágai kabinet kísérlete mögött. Mivel Kuyper holland miniszterelnököt higgadt, megfontolt politikusnak ismerik, valószínűnek tarthatják, hogy van támogató búr kulcsfigura mögötte, és sejthető, hogy Angliában is érdeklődött, mielőtt közvetítési szándékát elküldte.⁶²⁰

Az angol kormány egyhetes gondolkodás után – mely időszak reményteli jövőt festett Európában – Lansdowne lord külügyminiszter révén válaszolt báró Gericke holland követnek. A *Magyar Nemzet* február 6-i száma szó szerint idézi a levelet. Ebből kiderül, hogy Anglia ugyan méltányolja a holland humanizmus okait, de – hosszú, bonyolult szerkezetű mondat végén – végül is elveti azt. Indokként több dolgot említ például azt, hogy a holland ajánlatból az következik, miszerint Hollandia saját felelősségére, a búr delegáltak, fővezérek felhatalmazása nélkül küldte a levelet. Továbbá tartják magukat ahhoz a háború során többször említett állásponthoz, hogy ebben a háborúban semmiféle idegen hatalom intervencióját sem hajlandók igénybe venni.

Megnevezi, hogy a londoni kabinet tudomása szerint az oranje-i búrok Steyn, a transvaaliak pedig Schalk–Burger kezébe tették le a béketárgyalásokra való felhatalmazást. Így a megegyezésnek az a leggyorsabb és legmegfelelőbb útja, ha a dél-afrikai búrok említett vezetői közvetlenül érintkeznek öfelsége főparancsnokával, aki ezt a londoni kormányhoz terjeszti tovább.⁶²¹

A *Magyarország* lemondó keserűséggel jegyzi a tényt, miszerint Kuyper holland miniszterelnök teljesen kudarcot vallott békeakciójával. Krüger elnök kijelentette, hogy az összes búr vezérek hajthatatlanul ragaszkodnak a búr államok teljes függetlenségéhez. Mértékadó búr körök szerint Kuyper reklámfogásból indította meg külön műveletét.⁶²²

A *Népszava* a diplomáciai helyzetről informálja olvasóit. Míg Európában egyre az angol–búr béke felett folyik a tárgyalás, addig Dél-Afrikában kegyetlenül folyik tovább a harc. Elkeseredetten küzdenek a felek, napról-napra véres ütközetről érkezik tudósítás. Mivel az európai diplomácia kudarcot vallott, a búrok egy küldöttség útján Amerikával szeretnének

⁶²⁰*Magyar Nemzet*, 1902. február 2. 1–2.

⁶²¹*Magyar Nemzet*, 1902. február 6. 4.

⁶²²*Magyarország*, 1902. február 8. 6.

tárgyalásokat folytatni, hogy Amerika lépjen közbe a búrok érdekében.⁶²³

Ahogy más magyar sajtóorgánumok már jelezték, a búrok követeket küldtek Amerikába. Wessels és Wolmarans búr delegátusok elutaztak New Yorkba. A *Magyarország* közli, hogy ez az utazás nem lesz olyan eredménytelen, mint korábban a McKinley idején tett kísérletet. A távirat a brüsszeli *Standardra* hivatkozva jelzi, hogy Krüger nagyon fontos misszióval látta el delegátusát, akiket reményeik szerint Rooseveltnél is fogad majd.⁶²⁴

A *Magyar Nemzet* londoni tudósítója telefonjelentésben közölte, hogy egy New York-i távirat alapján Bryan korábbi elnökjelölt szerint az amerikai népnek hevesen tiltakoznia kell, hogy amerikai küldöttség, különösképpen Rooseveltnél, ne vegyen részt Eduárd király koronázásán. Egy ilyen lépés ugyanis Amerika részéről a dél-afrikai háború jóváhagyását jelentené.⁶²⁵

Érdekes cikket közöl a *Magyar Nemzet* „Búrok az angolok fogságában” címmel. Ebben leírják, hogy az angolok Bermuda szigetére szállítják azon búrokat, akiket nem a koncentrációs táborban helyeznek el. Ott a férfiakat nagyon gondosan őrzik, s a legkisebb vétségért is szigorú büntetésben részesítik. Ennek fejében pláne furcsa, mily módon tudott megszökni onnan egy búr tiszt. Megvesztegette őreit, s egyszerűen becsomagoltatta magát egy ládába, melynek tetejére ráíratta: „törékeny anyagot tartalmaz”. Mivel az élő csomagot egy magas rangú angol tisztnek címezték, akadálytalanul hajóra tették és el is hajóztak. Egy idő után kifeszítette a láda alját, majd megszökött a hajóról és szerencsésen a partra menekült.⁶²⁶

A *Magyarország* hírt ad Wessels és Wolmarans búr megbízottak Montagu White-hoz, az Egyesült Államokba küldött egykori angliai transvaali konzulhoz történő megérkezéséről. A tárgyalások tehát a búrok és az amerikaiak között megkezdődtek.⁶²⁷

A kölni *Zeitung* táviratban közli, hogy a búrok elutasító választ kaptak Roosevelttől, így már végképp lemondanak bármely nagyhatalomnak értük való fellépéséről. A delegátusok visszautaznak Dél-Afrikába, ahol a búr tábornokokkal érintkezésbe lépnek a folytatás kérdéséről.⁶²⁸

A *Magyarország* március végi számában a Külföld rovatban jelent meg a „Béketárgyalások Dél-Afrikában” című írás. A Reuters alapján Pretoriából jelentik, hogy Schalk–Burger, Reitz, Lucas Mayer, Krogh és Vander–Wald, vagyis a transvaali kormány

⁶²³*Népszava*, 1902. február 13. 3.

⁶²⁴*Magyarország*, 1902. február 20. 7.

⁶²⁵*Magyar Nemzet*, 1902. február 22. 7.

⁶²⁶*Magyar Nemzet*, 1902. február 25. 6.

⁶²⁷*Magyarország*, 1902. március 4.

⁶²⁸*Magyarország*, 1902. március 8. 8.

miniszterei békezászlóval Kitchenerhez érkeztek. Kérdésként merül persze fel, hogy a legismertebb búr parancsnokok, Botha, de la Rey és De Wet vajon elismerik-e Schalk–Burger autoritását.⁶²⁹

A *Magyarország* szerint már küszöbön áll a dél-afrikai háború lezárása. Holló Lajos főszerkesztő óriási dolognak tartja, hogy ezek a „Békekiáltások” nem a teljes leverés, nem a kiirtás alakjában jelentkeznek, hanem egy tisztességes békekötés formájában. Párhuzamot von a békekötés közeledte és a vérontás okozója, azaz Cecil Rhodes halála között. Mintha csak a sors az összes akadályt akarta volna eltávolítani a béke útjából.

Holló szerint a búrok az a nép, amely biztosan megérdemli a szabadságot. Úgy véli, hogy ha mi magyarok csak a felét tanúsítottuk volna a búrok áldozatkészségének, kitartásának és hősiességének, akkor már régen éreznénk a teljes szabadság és függetlenség áldásait.

Úgy tűnik mindkét nép belátta, hogy a háború folytatása óriási veszteségeket okozhat a résztvevő feleknek. Anglia részéről nagyhatalmi állásának, viláгурalmi pozíciójának teljes tönkretételét, a búrok szempontjából pedig a teljes kiirtást jelentené. Holló szerint Wolseley lord feladata egyértelműen kedvező, vagyis békebiztosként közvetíthet a két fél között. Egyetlen akadály a fokföldi hollandusok amnesztiája, amihez a búrok erősen ragaszkodnak, hiszen bajtársaikat nem akarják cserbenhagyni.

A főszerkesztő azt mondja, hogy ebből a háborúból is lehet tanulni, hisz a hatalmukban elbizakodók rájöhetnek, hogy minden földi erő be van korlátozva, adottak a határai. Anglia mint nagyhatalom nem omlik össze, hiszen, ha ez megtörténne, akkor gyökerestül forgatná fel azt a rendet, amelyen a nemzetek hatalmának egyensúlya nyugszik.⁶³⁰

A *Daily Mail*hez Fokvárosból érkezett távirat szerint a béketárgyalások megkezdődtek, s annak pontjai a következők:

1. Az angol haderő visszavonása;
2. A búrok politikai helyzetének szigorú körvonalazása;
3. Általános amnesztia;
4. A háború alatt okozott károk (elpusztult farmok) megtérítése.

Általános nézet, hogy a búr vezéreken múlik a békefeltételek elfogadása.⁶³¹

Berlini hír szerint április kezdetén egy fogadáson a francia nagykövet a császár előtt szóba hozta, hogy jó lenne valami békés megoldást találni a dél-afrikai háborúban. A kérdés idején Bülow is ott volt, s leste a császár gondolkodó tekintetét. Végül Vilmos epésen

⁶²⁹*Magyarország*, 1902. március 25. 6.

⁶³⁰*Magyarország*, 1902. március 28. 1–2.

⁶³¹*Magyarország*, 1902. április 4. 5.

megjegyezte: „jobb, ha nem elegendünk a dologba, a búrok majd elvégzik egyedül.”⁶³²

Amszterdamban szinte teljes bizonyossággal meg vannak győződve, hogy a béke mihamarabb létrejön. A Klerksdorpban tanácskozó búr vezérek azon a külön kábelén,⁶³³ amelyet az angol kormány bocsátott rendelkezésükre, kapcsolatba léptek Krügerrel. Európa közvéleménye biztosra veszi, hogy Rooseveltnél hatást gyakorolt az angolokra a béke érdekében, mivel már csak két pont van a korábbi 4-5-ből, amelynek fenntartásához az angol kormány mereven ragaszkodik. Ezek:

- a búr államok függetlenségéről való lemondás;
- általános lefegyverzés.

Ha a tanácskozó búr vezérek ezt a fenti két pontot elfogadják, akkor a következő öt pont felett indulhatnak a tárgyalások:

1. Annak az időpontnak a megállapítása, amikor az önálló, autonóm intézkedésekről és a búr parlamentről szóló törvény életbe lépjen.
2. A búrok politikai jogainak visszaadása.
3. Az összes száműzetések visszavonása.
4. Általános amnesztia még a fokföldi felkelők részére is.
5. Annak a hitelösszegnek a megállapítása, amelyet az angol kormány nyújt a búroknak az elpusztult házak és farmok újjáépítésére.⁶³⁴

Április 13-ra teljes lett a búr delegációban Transvaal és Orange államok részéről részt vevők névsora. Transvaal részéről: Schalk–Burger, Reitz, Keok, Jakob és Vanvelt, valamint Botha, de la Rey és Lucas Meyer⁶³⁵ tábornokok. Oranje részéről: Steyn, Hertzog, Olivier és De Wet.⁶³⁶ Ezzel tehát elkezdődtek a béketárgyalások Pretoriában a búr vezérek és Kitchener között.

A *Vasárnapi Újság* is a külpolitikára összpontosít április közepén megjelent számában, s bemutatja a „Dél-Afrikai béketárgyalások” szereplőit. Így tesz Schalk–Burgerrel, Reitzzel, Lucas Mayerrel és természetesen Steynnel is. Majd utána másfél oldalon keresztül emlékszik meg Cecil Rhodesról, akinek szerepe, megítélése kettős, de a modern kapitalista embertípus megfelelője, ezt senki sem kétli.⁶³⁷

Alighogy elkezdődtek a béketárgyalások, három hétre fel is függesztették őket. A dél-afrikai viszonyokat ismerő szakemberek között egyértelmű jel, hogy a búr delegációk

⁶³²Magyarország, 1902. április 9. 8.

⁶³³Azaz távíró útján.

⁶³⁴Magyarország, 1902. április 12. 4.

⁶³⁵Lucas Johannes Meyer (1846–1902): búr tábornok, államférfi. 1902-ben Oranje Szabad Állam részéről ő felelt a béketárgyalások előkészítéséért.

⁶³⁶Magyarország, 1902. április 13.

⁶³⁷Vasárnapi Újság, 1902. április 13. 233–234.

képviselői azért térnek vissza kommandóikhoz, mert a búr törvények ezt megkövetelik. Ezek szerint ugyanis a búr vezérek kötelessége, hogy a béke megkötése előtt burghereik véleményét kikérjék. Minden egyes kommandó formálisan szavaz a békéről.⁶³⁸

A *Magyarország* április utolsó napján „A meghiúsult béke” címmel sokadik lemondó hangvételű cikkét közli az elmúlt három évben. Leyds dr., a dél-afrikai államok európai ügyvivője kijelentette, hogy a béketárgyalások az angolok merev állásfoglalása következtében meghiúsultak. A búrok ugyanis a dél-afrikai államok függetlenségét és a fokföldi felkelők amnesztiáját, valamint az általános fegyverletételt követelik. Azonban a búr vezérek nem akarják a béke meghiúsulásának felelősségét magukra venni, és ezért leszavaztatják a békepontokra nézve a búr népet.⁶³⁹ Egyelőre a harc tovább folyik.

A *Magyarország* 1902 júniusának elején a Táviratok rovatban „A béke előestéjén” címmel közöl egy néhány rövid beszámolóból álló hírcsokrot. Londoni jelentések szerint rendkívüli érdeklődéssel várják a parlament hétfői ülését, melyen a kormány közölni fogja a béke megkötését. A *Standard* szerint az angol kormány újabb jelentős engedményeket tett a számúzó rendelet visszavonása és a a búroknak a képviseleti alkotmányban való részvétele kérdésében. A beszámoló szerint így már gyakorlatilag nincs miről tárgyalni, s a vereeningi búr konferencia már csak arról fog határozni, hogy elfogadja vagy visszautasítja-e a békefeltételeket.

A Brüsszelből küldött távirat szerint Leyds nem csatlakozik az angol lapok Balfour beszédéről írt optimista hangvételű kommentárjához, s úgy tartja, hogy a mostani tanácskozás eredménye még nem béke, csupán két-három hónapos fegyverszünet lesz.

Ismét Londonból jelentik, hogy Edward Grey⁶⁴⁰ egy alnwicki liberális gyűlésen tartott beszédében azt mondta, szívesen látná, ha a búroknak farmjaik újjáépítéséhez jelentékeny segítséget nyújtanának. Reméli, hogy a béke létrejötte után a kormány módot fog találni Dél-Afrika gyarmati önkormányzására, s azt javasolja, hogy szervezzenek föderatív dél-afrikai gyarmatot.⁶⁴¹

A *Magyarország* 1902. június 3-ai számában a címlapon tudósít a béke megkötéséről. Némi kárörömmel jegyzi meg, hogy a békekötés hírére eredetileg Kitchener szerette volna bejelenteni a parlament délutáni ülésén, azonban annak publikálására végül a király utasítására került sor. A cikk szerint a londoniak kitörő örömmel fogadták a hároméves harc végére végre pontot tevő békekötés hírére. A békekötés pontjai még pontosan nem ismertek, de

⁶³⁸*Magyarország*, 1902. április 20. 5–6.

⁶³⁹*Magyarország*, 1902. április 29. 5.

⁶⁴⁰Sir Edward Grey (1862–1933): brit liberális politikus, külügyminiszter (1905–1916), Nagy-Britannia egyesült államokbeli nagykövete (1919–1920).

⁶⁴¹*Magyarország*, 1902. június 1. 7.

a cikk valószínűsíti, hogy a végleges feltételek a búrokra nézve kedvezőbbek lehetnek a korábbiaknál.⁶⁴²

A *Magyarország* ugyanezen számának Táviratok rovata is a békekötéssel kapcsolatos rövid híreket vonultat fel. Londonból a Reuters hírügynökség információi alapján idézik Kitchener közlését a béke aláírásának időpontjáról. Megemlítik, hogy Steyn oranjei elnök szélhűdés következtében megbénult, ezért nem vett részt a vereeningi konferencián. Az elnököt gyógykezelésre Krügersdorpba szállították. Pretoriában hirdetményt tettek közzé, miszerint a transvaali bondok kamatfizetését, ami a háború miatt szünetelt, június 1-jén ismét megkezdik.

A párizsi *Matin* is üdvözli a békekötés hírért. Megtudhatjuk azt is, hogy a béke aláírásának hírért, miután az délután öt órakor megérkezett a londoni hadügyminisztériumba, azonnal kihirdették, két órával később pedig már egész Angliában ismerték és kitörő örömmel fogadták. A cikk arról is beszámol, hogy hogyan értesült Eduárd király a békekötés híreről.

Megtudhatjuk, hogy a reggeli londoni lapok nagy meglepéssel fogadták a békekötésről szóló híreket. A *Standard* szerint a búrok a legvitézesebb ellenség, amellyel a brit és gyarmati csapatok valaha is szembeszálltak. A *Morning Post* a sors szerencsésének tartja, hogy a királyt olyan időben koronázták meg, amikor a birodalom erősebb, mint valaha. A *Daily News* már előre is tekint, s felhívja a figyelmet, hogy a háború utáni rendezés feladata, az angol és búr nép közötti egyetértés megvalósítása talán még a háború megnyerésénél is nagyobb feladat lesz.⁶⁴³

A *Magyarország* másnapi számának Táviratok rovata még mindig a békekötésről szóló hírekkel telik meg. Brodrick hadügyminisztert, lord Balfourt (a kincstár első lordját) és Chamberlain hadügyminisztert lelkesen fogadták az Alsóház ülésén. Balfour felolvasta a búr haderő megadására vonatkozó egyezményt, melyet az angol kormány is helyesel (az egyezmény pontjait is olvashatjuk a rovatban). Az egyezményt angol részről Kitchener és Milner, búr részről Steyn, De Wet, Hertzog és Olivier,⁶⁴⁴ illetve Schalk–Burgher, Reitz, Louis Botha és De la Rey írták alá. Krüger elnök a holland kormány táviratából értesült a békekötésről. A hír meglepte, s reméli, hogy a két búr állam bekebelezése csak formaszerecske. Ellenkező esetben tiltakozni fog.⁶⁴⁵

A *Magyarország* a következő napon a Külföld rovatban, „A dél-afrikai béke” címmel foglalkozott a búr háború lezárásával. A rövid hírekből megtudhatjuk, hogy Eduárd király

⁶⁴²*Magyarország*, 1902. június 3. 1.

⁶⁴³*Magyarország*, 1902. június 3. 5.

⁶⁴⁴J. H. Olivier (1848–?): búr tábornok, Stormbergnél az ő irányítása alatt győzték le az angol csapatokat.

⁶⁴⁵*Magyarország*, 1902. június 4. 7.

köszönőtáviratot küldött Milnernek és Kitchenernek (ezek szövegét a rovatban később el is olvashatjuk). A *Times* pretoriai tudósítója jelenti, hogy a békefeltételek a vereenigingi búrok körében élénk vitára adtak okot. A szónokok többsége határozottan kikelt a feltételek ellen, ám azok elfogadása végül mégis szinte egyhangúlag történt meg (ugyanezen rovat egy későbbi híréből kiderül, hogy május 30-án 54-en mellette, 6-an ellene szavaztak). Utrechtből jelentik, hogy a Krüger elnök lakásán tartott összejeövetel után tanácskozás volt a Pays-Bas Szállóban, melyen Wollmarans, Wessels, Leyds, De Bruyn, Grobler és Boeschoten búr megbízottak vettek részt. A résztvevők a tanácskozáson elhangzottakról nem nyilatkoznak, annyit lehet tudni, hogy Wollmarans és Wessels este Hágába utaztak. A rovatot összefoglalásként a háború eseményeinek kronológiája zárja.⁶⁴⁶

A *Magyarország* ismét a Táviratok rovatban közöl összeállítást rövid hírekből „A dél-afrikai béke” cím alatt. Pretoriából jelentik, hogy Schalk–Burger és Louis Botha nyílt levélben köszönte meg a búrok kitartását a háború alatt, egyszersmind arra kérték honfitársaikat, hogy mostantól kezdve már működjenek együtt és tanúsítsanak engedelmességet az új kormány iránt az ország jövőbeni társadalmi és kulturális fejlődése érdekében. Kitchener Vereenigingbe érkezett, ahol a búr kongresszus előtt tartott beszédében kijelentette, hogy a búrok és a britek egymást ezentúl barátokként fogják tisztelni. A beszédet hangos éljenzés fogadta.

Londonból jelentik, hogy Leyds kivételével az angol kormány az összes Európában tartózkodó búrnak engedélyezte a Dél-Afrikába való hazatérést. A *Daily Mail* arról számol be, hogy Sir Cunningham Greene és Reay lord (mindketten Krüger közeli barátai) Hágába érkeztek, hogy közöljék az elnökkel a békefeltételeket és kíséretet ajánljanak fel neki, illetve a fentebb már említett Leyds kivételével az összes búr megbízottak a Dél-Afrikába való hazautazáshoz.

Néhány rövidebb hír mellett még az érdemel említést, hogy a brit Alsóház harmadik olvasatra, 216:49 arányban elfogadta a Hicks–Beach pénzügyminiszter által betervezett kölcsönjavaslatot. A pénzügyminiszter a békekötés ellenére ragaszkodott az eredetileg előirányzott 176.369.000 fontsterlinghez, de ezt természetesen már nem a hadsereg fenntartására, hanem a katonák hazaszállítására, illetve a táborokban élők életkörülményeinek biztosítására fogják felhasználni.⁶⁴⁷

A lap másnapi számának Táviratok rovata szintén „A dél-afrikai béke” címet kapta. Az Alsóházban heves vitát váltott ki az a javaslat, amely – érdemeire való tekintettel – 50 ezer fontot kívánt Kitchenernek folyósítani. Az indítványt végül, hasonlóan ahhoz a javaslathoz,

⁶⁴⁶*Magyarország*, 1902. június 5. 6.

⁶⁴⁷*Magyarország*, 1902. június 6. 6.

amelyben köszönetet mondanak a hadseregnek a háborúban való helytállásért, nagy többséggel elfogadták. Utóbb a Felsőház is jóváhagyta mindkét döntést.

Dél-Afrikában időközben halad a fegyverletétel. De Wet főtisztjeit már hazabocsátotta Oranjéba, ő maga pedig Pretoriába érkezett. Kölnből viszont azt jelentik, hogy Krügeret annyira megviselte a békekötés, hogy nem szándékozik visszatérni Dél-Afrikába.⁶⁴⁸

A lap június 8-ai számának Táviratok rovata is „A dél-afrikai béke” címmel jelent meg. Kitchener Pretoriából jelenti, hogy zökkenőmentesen halad a búrok fegyverletétele, az előző nap például több mint ezer búr harcos tette le a fegyvert. A londoni tudósító arról számol be, hogy Fischer, Wessels és Wolmarans a transvaali követség hivatalnokaival együtt a következő héten, az itteni angol követségen fogják letenni a hűségesküt, míg Leyds és Krüger megtagadta az eskütételt.

A *Birmingham Post* és a *Liverpool Post* úgy tudja, hogy Vilmos császár a harctér tanulmányozására Dél-Afrikába szeretné küldeni a trónörökösét, akit útján egy tábornok és törzskar kísérne el.

Balfour, a kincstár első lordja a Conservative Association előtt tartott beszédében azt mondta, hogy végzetes hiba lett volna – Rosebery javaslatát követve – Krügerrel és tanácsadóival tárgyalni a békéről. Nem tartja jó gondolatnak Campbell–Bannerman javaslatát sem, véleménye szerint nem lenne helyes azonnal reprezentatív kormányzatot adni a búroknak.⁶⁴⁹

A *Magyarország* egynapos kihagyás után tért vissza a Dél-Afrikával kapcsolatos hírekhez. A Reuters hírügynökség jelenti Pretoriából, hogy a transvaali kormány vezérkara 15 főnyi fedezettel megadta magát a standertoni búrok fegyverletételénél. Hamilton angol tábornok kifejezést adott a csodálatnak, amelyet az egész brit nemzet a búrok küzdelme iránt érez. A Vanniekerk és Wandermewe kommandók Elliot tábornok előtt tették le a fegyvert. A tábornok felolvasott egy táviratot, melyben Eduárd király boldog jövőt kíván a búroknak.

Kitchener beszámolója szerint jól halad a fegyverletétel, s a békekötés örömeire hálaadó istentiszteletet tartottak Pretoriában, amelyen Kitcheneren túl mintegy 6000 brit katona és sok burger volt jelen.⁶⁵⁰

A *Magyarország* június 11-ei száma a Külföld és a Táviratok rovatban is foglalkozott Dél-Afrikával. A dél-afrikai háború mérlegéről beszámolva közlik, hogy a hivatalos jelentések szerint angol részről 1069 tiszt és 20.897 katona esett el a harctéren, 22.829-en sebesültek meg (közülük sebeikbe utóbb 617-en haltak bele), a fogságba esettek, illetve eltűntek száma

⁶⁴⁸*Magyarország*, 1902. június 7. 5.

⁶⁴⁹*Magyarország*, 1902. június 8. 6.

⁶⁵⁰*Magyarország*, 1902. június 10. 4–5.

pedig 9553 fő. 75.430 katonát rokkantság miatt kellett visszaszállítani Angliába, közülük 5550 fő vált szolgálatra teljesen alkalmatlanná. A háború Angliának 154.407.000 fontsterlingjébe került, amihez még 110 millió font kamat is hozzájárul.

A búrok veszteségeiről nehéz pontos képet alkotni, angol jelentések szerint 1902-ben mintegy 7000 búr eshetett el, sebesült meg vagy került fogságba. Kitchener jelentései szerint a búrok teljes vesztesége (beleértve a halottakat, sebesülteket és hadifoglyokat is) 21.856 ember. Érdekes ezeket az adatokat összevetni a krími háborúval, ahol az összes nemzet vesztesége 609.797 ember volt, az amerikai polgárháborúval (656.000 áldozat), a francia–porosz (290.000) vagy az orosz–török háborúval (180.000)⁶⁵¹

A Táviratok rovatban idézik Schalk–Burger és Botha búrokhoz intézett proklamációját. Egy Kölnből érkezett rövid hír – az előzőekben közölt kölni értesülés cáfolataként – már valószínűbbnek tartja, hogy Krüger is visszatér Dél-Afrikába, s ezt támasztja alá az a hágai hír is, hogy az elnök levette villájáról a transvaali és oranjei lobogót, ezzel látszólag elismerve Anglia szuverenitását a köztársaságok fölött.⁶⁵²

Június 12-én a *Magyarország* Táviratok rovatának – akár már azt is mondhatnánk, hogy szokás szerint – „A dél-afrikai béke” címet adta. Pretoriai jelentések szerint egy proklamáció semmissé nyilvánította a Volksraad egy korábbi határozatát, amely 5%-os adót vetett ki a bányák tiszta jövedelmére, s ehelyett 10%-os illetéket határozott meg. Mindeközben gond nélkül halad a búrok lefegyverzése, eddig már hétezren tették le a fegyvert. A lefegyverzés a búrok felügyelete alatt zajlik: Standertonban Louis Botha, Bredetorban pedig Christiaan De Wet irányítja. Az angolok a fegyverek átvételét tapintatosan végzik.⁶⁵³

Június 13-án a *Magyarország* Táviratok rovatában arról számol be, hogy Hágában bizottság alakult, melynek célja, hogy tovább folytassa az angolelleses propagandát. A bizottság megalakulása igen kellemetlenül érinti a holland kormányt, amely fel akarja szólítani Krügeret, hogy tegye le a hűségesküt Angliának, s így reméli, hogy Krügeret megakadályozza abban, hogy Hollandiából agitáljon Anglia ellen.

A *Standard* Durbanból jelenti, hogy Schalk–Burger közölte a lapokkal annak a határozatnak a szövegét, amelyet a vereenigingi búrok még május 31-én hoztak. A búrok ebben sajnálkozásukat fejezik ki amiatt, hogy a békefeltételeket úgy ahogy van, el kell fogadniuk, s nem tárgyalhatnak az európai képviselőkkel. Ugyanakkor leszögezik, hogy nem lehet várni, hogy a háború folytatása biztosítaná a függetlenséget, ennél fogva elfogadják a békefeltételeket és reményüket fejezik ki, hogy a helyzet nemsokára javulni fog és a lakosság

⁶⁵¹*Magyarország*, 1902. június 11. 4.

⁶⁵²*Magyarország*, 1902. június 11. 5.

⁶⁵³*Magyarország*, 1902. június 12. 5.

teljesen megkapja azokat a kiváltságokat, amelyekhez joga van.

Egy fokvárosi proklamáció szerint azokat a lázadókat, akik július 10-előtt leteszik a fegyvert és nem zászlótisztek vagy békebírák, büntetésként csak választójoguk életük végéig való megvonásával sújtják. A lovastisztek és békebírák büntetése más (de nem halálbüntetés). Mindkét esetben feltétel, hogy a lázadó nem követett el gyilkosságot vagy a „hadiszokással ellenkező más cselekményt”.

Litleton tábornok lemondott a natali seregek parancsnokságáról, hogy átvegye a dél-afrikai seregek főparancsnokságát. A *Times* szerint ez a legjobb bizonyítéka annak a bizalomnak, amelyek a dél-afrikai katonai hatóságok és az angol kormány új birtokaik helyzetéről gondolkodnak.⁶⁵⁴

A *Magyarország* június 17-én arról számol be, hogy Botha, De Wet és de la Rey a jövő hónapban Európába utaznak. Megtudjuk továbbá, hogy eddig 16.500 búr harcos adta meg magát.⁶⁵⁵

A tábornokok európai útjával összefüggésben két nappal később már több részletet is megtudunk a lapból. De Wet, miután látogatást tett Krügernél, Németországot és Ausztria–Magyarországot keresi majd fel. Botha Belgiumot és Hollandiát, de la Rey Oroszországot, Reitz volt transvaali államtitkár pedig az Egyesült Államokat fogja majd beutazni.

Közben immár teljes a magukat megadó búrok listája. Transvaalban 11.225 búr (10.843 fegyverrel), Oranjiában pedig 5395 harcos (5280 fegyverrel) adta meg magát. Fokgyarmat kimutatása még nem teljes.

Pretoriából jelentik, hogy Kitchener táviratot küldött Botha, De Wet és de la Rey tábornokoknak, amelyben elismeréssel szól arról az energiáról és tapintatosságról, amellyel a megadás munkáját megkönnyítették. Kitchener hiszi, hogy most már a teljes kibékülés korszaka következik Dél-Afrikában.⁶⁵⁶

Közben tovább folyt – méghozzá zökkenőmentesen – a fegyverletétel. Június 19-én Calvaniánál 690 ember (nagyreszt fokföldi lázadók) adta meg magát, ezzel 18.400-ra emelkedett azoknak a száma, akik letették a fegyvert. Londonban Ritchie belügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a korábbi ellenségek bámulatra méltó magatartása miatt Anglia azt tervezi, hogy visszahívja az ott állomásozó csapatok nagy részét.⁶⁵⁷

A *Magyarország* Közgazdaság rovata „Dél-Afrika és a magyar érdekek” címmel arról számol be, hogy elkészült az a szerződés, amelyet az osztrák Lloyd köt a kormánnyal a Kelet-

⁶⁵⁴*Magyarország*, 1902. június 13. 6.

⁶⁵⁵*Magyarország*, 1902. június 17. 4.

⁶⁵⁶*Magyarország*, 1902. június 19. 5.

⁶⁵⁷*Magyarország*, 1902. június 20. 6.

Afrikába indítandó új hajózási járatokról. 1902-ben még csak három járatot (kéthavi időközönként indítva) kell a társaságnak fenntartania, a következő évben ezen kívül még további két vagy három járatot. A három fix járatért az osztrák kormány 400 ezer korona külön államsegélyt biztosít a Lloydnak. A járatok Triesztből indulnak majd, ám – ha a magyar kormány átvállalja a Szezei-csatornán való átkelésért fizetendő illeték egy részét – Fiumében is kikötnek majd. Az osztrák cég ajánlata természetesen nem önzetlenségből, hanem jól felfogott anyagi érdekből táplálkozik. A cikkíró szerint jobb lenne az osztrák ajánlatot visszautasítani, s helyette olyan magyar hajózási társaságot keresni, amely vállalná a szállításokat. Megjegyzi, hogy amikor a magyar Adria-társaság megnyitotta észak-afrikai vonalát és Triesztet is beiktatták a hajóik útvonalába, az osztrák kormány akkor nem ajánlott semmiféle támogatást a magyar társaságnak.⁶⁵⁸

Június 22-én a *Magyarország* a *Times* jelentésére hivatkozva arról számol be a Táviratok rovatban, hogy a búr hadifoglyok hazaszállítása sok nehézséggel fog járni. A fegyvert letevők száma azért olyan magas, mert beleértik a harcban résztvevő minden embert, a 12 éves fiútól a 80 éves aggastyánig. Eközben továbbra is minden zökkenő és atrocitás nélkül halad a fegyverletétel. Hamilton ezredes például 225 mérföldet tett meg minden különösebb kíséret nélkül, és közben hét kommandó fegyvereit vette át.⁶⁵⁹

Londoni jelentések szerint de Wet több búr parancsnokkal együtt Hágában meglátogatta Krüger elnököt, hogy *modus vivendit* keressenek Krüger visszatérésére Dél-Afrikába.⁶⁶⁰

A politikai eseményekkel kapcsolatban összegzésként megállapíthatjuk, hogy – a kisstílusú belpolitikai önzőségtől egészen a nagy horderejű katonai döntésekig – a politika végigkísérte a dél-afrikai háborút. Chamberlaint már rögtön a háború elején diplomáciai manőverezőnek tekintették, hiszen sikerült olyan lehetetlen helyzetbe kergetnie Krügeret, amelyből ő már csak a hadüzenettel tudott kitörni. Sokan, sokfelét írtak mondtak Krügeréről, de ha népének szabadságát, országának függetlenségét akarta fenntartani, akkor semmilyen másdöntése nem lehetett. Később a folyóiratok írói beállítottságuktól, pártállásuktól függően másképp látták az angol belpolitikát a választások idején és a háború lezárásakor is. A politikai döntéseknek leginkább a katonai események látták kárát, ezért ezen eseményeket vizsgáltam meg következőként.

⁶⁵⁸*Magyarország*, 1902. június 21. 11.

⁶⁵⁹*Magyarország*, 1902. június 22. 6.

⁶⁶⁰*Magyarország*, 1902. június 26. 6.

Katonai események

A kormányközeli *Magyar Nemzet* 1899. október elején biztos forrásra hivatkozva számol be a búrok háborúra való komoly felkészüléséről, hiszen már készen állnának a harcok mezejére lépni, vagyis felfegyverkeztek és mennek a határra. Az újság távirati hírei is mind-mind ezt támasztják alá.⁶⁶¹

A háborús állapot már 1899. október 2-án megkezdődött Transvaal és Anglia között, legalábbis a vasúti összeköttetés megszűnése miatt teljes joggal erre következtet a *Budapesti Napló* cikke. Mindkét fél a Natal menti határra csoportosítja katonáit, ahol bármely pillanatban eldördülhetnek az ágyúk. Innen nincs visszaút, az a kérdés csupán, hogy meddig lesz ereje Transvaal népének kitartani, hiszen ezen nemcsak saját függetlenségük, hanem egész Dél-Afrika sorsa is múlhat.⁶⁶²

A keresztény értékekre támaszkodva a *Magyar Állam* mélységesen elítéli a háborút, s egyúttal Angliát is, aki sokadszorra játssza el becsületét, hiszen az előző évben is gyalázatos magatartást tanúsított a spanyol–amerikai háborúban egy kereskedelmi szerződés hatására, s most ismét negatív példáját adja a kapzsiságnak. Hónapok óta tart már az időhúzás a búrokkal, melynek egyértelmű célja a brit seregek megérkezése Dél-Afrikába. Diplomáciailag már előkészítette Anglia a háborús terepet – ahhoz mindig értettek – hiszen Ázsiában békés alkura lépett Oroszországgal, a szudáni hadjáratot pedig felfüggesztette.

A szerző Anglia gátlástalansága mellett felveti a többi, főként európai nagyhatalom felelősségét, hiszen példaként állítja Amerikát, aki nemhogy ellenállt Angliának, de legyőzte, s azóta egyértelműen még erősebbé vált. Az ötletgazda kívánja, hogy ez a napokon belül kitörő háború újabb véres leckét nyújtson Angliának, és legyen ez előzménye az afrikai birtokai elvesztésének, úgy, ahogy egy évszázaddal korábban elvesztette amerikai gyarmatait is.⁶⁶³

Jól informálnak véli magát a *Budapesti Napló*, s egyre biztosabb az újságíró, hogy a támadást a búrok fogják megkezdeni, mivel már nem akarják megvárni az angol csapatok összpontosítását. Petrus Jacobus Joubert búr tábornok, hadvezér fogja indítani a csapatokat, hiszen ha még heteket várnak, akkor az október eleji 20.000-es angol sereg, a hónap végére 70-80.000-re duzzadhat. Közben kiemeli, hogy angol részről a pontos haditervet és az időzítést a titkos államtanács (Privy Council) mondja ki.⁶⁶⁴

⁶⁶¹*Magyar Nemzet*, 1899. október 3. 4.

⁶⁶²*Budapesti Napló*, 1899. október 3. 4.

⁶⁶³*Magyar Állam*, 1899. október 4. 1.

⁶⁶⁴*Budapesti Napló*, 1899. október 4. 4.

Ugyancsak itt olvashatjuk a búrok mottóját, melyet a Volksraad elnöke fogalmazott meg: „Jobb nem élni, mint hazátlanul élni. Most már nincs más hátra, csak a háború.”⁶⁶⁵

A *Magyar Nemzet* október 4-ei vezércikkét szánta a transvaali háborúnak. A már-már tanulmánynak beillő írás a leendő háború esélyeit latolgatja. Azzal kezd, hogy természetesen mindenki Anglia mint a Brit Gyarmatbirodalom fejének győzelmét várja. Ám ha elkezdjük boncolgatni az összetevőket – folytatja Adorján Sándor szerkesztő –, amik egy háborút befolyásolnak, akkor bizony érdekes eredményre juthatunk.

Az első és tán legfontosabb szempont az összehasonlításakor a *fővezér* személye, értéke. Az eddigi ismeretek alapján az angol sereget Redvers Buller tábornok vezeti, míg a búrokat a már említett Joubert tábornok irányítja. Korábban egyikőjük sem vezényelt hadsereget nagyobb háborúban, így csak a hadjárat alatt dől majd el, melyikük lesz a rátermettebb, ügyesebb parancsnok.⁶⁶⁶

A második fontos körülmény a működő *seregek száma*. Ezen a téren szintén nagy a bizonytalanság, hiszen nem lehet megjósolni, hogy az angolok mennyi katonát tudnak átcsoportosítani Natal határára a háború kezdetéig. A két dél-afrikai állam állandó hadserege pedig csak pár száz emberből áll, így önkéntesek, idegen nemzetbeli szabadcsapatok és a népfelkelés segítheti őket. A maximális létszámot hozzáértők 50.000-re becsülik, s ha ennyit valóban összegyűjtenek, akkor komoly esélyük lehet az angolokkal szemben, akik szintén maximum ekkora sereget tudnának kiállítani.⁶⁶⁷

Harmadik tényező a seregek *kiképzése, fegyverzete, felszerelése, fegyelme és szelleme*. Ebben a tekintetben az angolok mindenképpen előnyben lesznek, hiszen nekik állandó, reguláris hadseregük van, míg a búr sereg legalább fele a háborúban fog először fegyvert. Természetesen a fegyverzet és a felszerelés terén is az angolok felé billen a mérleg nyelve, ám a fegyelem és a szellem, a lelkesedés és a saját szabadságért való motiváció a búroknak kedvezhet.

A negyedik összetevő a *hadszíntér minősége* és az ehhez való *alkalmazkodás*. Ebben a búrok lesznek jobbak, s a természetföldrajzi adottságok miatt már ekkor látszott, hogy a hegyes-völgyes vidéken a briteknek lehetnek aggodalmaik.

Az utolsó tényező pedig a *hadiszerencse*, mely lehet a véletlen műve, a gyorsan beállt jó

⁶⁶⁵*Budapesti Napló*, 1899. október 5. 4.

⁶⁶⁶Itt azért egy kis kiegészítést kell tennünk, hiszen Joubert tábornokot nem lehet ismeretlennek tekinteni a harctereken. Majubánál éppen ő győzte le az angolokat 1881-ben, aminek köszönhetően az első angol-búr háborút megnyerték a búrok. Ezt a tényt Adorján figyelmen kívül hagyta.

⁶⁶⁷Itt újabb közbevetésre van szükség, mivel az angol katonák létszáma a háború három éve alatt sokszorosát tette ki a cikkíró által becsült ötvenezernek. Ám amíg véleményem szerint az első pontnál, Joubert bemutatásánál hibázott a szerkesztő, addig ezt a katonai létszámot (pláne az angolok részéről) lehetetlen volt megbecsülni.

vagy rossz időjárás befolyása, illetve egy alvezér hibája is. Előre nem lehet megmondani, hogy ki mellé szegődik.

Összegezve Adorján azt jósolja, hogy az angolok legyűrik ugyan a búrokat, de komoly anyagi és emberi áldozatok árán, miközben súlyos presztízsveszteséget szenvednek.⁶⁶⁸

Utólag annyit mondhatunk, hogy a néhol pontatlan adatok és tények ellenére Adorján Sándor szerkesztő valószínűleg gond nélkül megélhetett volna abból, ha jósdát nyitott volna, hiszen a több mint két és fél évig tartó háború menetét és eredményét annak kitörése előtt egy héttel szinte tökéletesen megjósolta.

A búr vezetés, hogy megelőzze az angolokat – ahogy már Krüger ultimátumában is láthattuk – átvette a kezdeményezést. 1899. október 11-én a búr csapatok átlépték Natal tartomány határát, és ezzel egy időben Krüger és Steyn elnökök távirat útján a világ tudtára adták, hogy a két köztársaság hadba lépett. A brit parlament rendkívüli ülésén Viktória királynő a következőket mondta: „Fegyverbe hívtam hadseregemet, hogy az visszaverje a Dél-afrikai Köztársaság és Oranje Szabad Állam dél-afrikai gyarmataim ellen irányuló támadását.”⁶⁶⁹ Ezzel a háború elkezdődött. A fenti hírt minden magyar folyóirat a címlapján közölte, s legtöbbjük velős értekezéseket, magyarázatokat, bírálatokat fogalmaz meg.

A *Budapesti Napló* cikkének elején örömmel közli, hogy ma még a búrok a helyzet urai, ők azok akik irányítják az akciókat, s az angolok csak védekezni képesek. Ám rögtön felhossa, hogy milyen sajnálatos fordulat veheti kezdetét, ha az angolok kitartanak mindaddig, amíg utánpótlás-csapatok megérkeznek. Majd epilógusként írja, hogy öt év alatt ez már a negyedik (japán–kínai; török–görög; spanyol–amerikai) – s mint később kiderül, legkomolyabb, leghosszabb – mézárálása a világnak. Felrója a nagyhatalmak minden egyes diplomatájának, hogy a hágai konferencia is csak tetszelgés, „dárídó” volt ahelyett, hogy békéről egyeztettek volna, s megmentenék több százezer ember életét. A józan észre és az emberszeretetre, humánus hozzáállásra hívja fel a döntéshozó pozícióban lévő államférfiak figyelmét.⁶⁷⁰

A *Magyar Nemzet* „Gazdasági világhódítás” címmel közli vezércikkét, melyet ismét Adorján Sándor szerkeszt. Kiemeli, hogy Anglia a gyarmatpolitika magasiskoláját mutatja be évtizedeken és évszázadokon keresztül, s noha ez morálisan mélységesen elítélendő, világpolitikailag vezető hatalommá tette őket. Most attól tartanak, hogy a megszerzett területek nehogy a fejükre nőjenek, ezért lázasan keres a környékükben még bekebelezni való területeket. Ennek áldozata lesz most Transvaal, hiszen amire az angolszász faj kivetette

⁶⁶⁸*Magyar Nemzet*, 1899. október 4. 1.

⁶⁶⁹Zichermann, 23.

⁶⁷⁰*Budapesti Napló*, 1899. október 13. 3.

hálóját, azt komoly szívóssággal, kitartással meg is szerzi. Azt ecseteli, hogy a harci dicsőségen, az uralomvágyon felül a haszonlesés, vagyis a gazdasági önérdék kielégítése a mozgatórugója Angliának ezen a fronton.

Beletörődve jegyzi meg, hogy fájdalmas rokonszenvvel viseltethetünk a búrok iránt, szidhatjuk az angol önzést és kapzsiságot, de a hatalmi harcot ez nem érdekli. Egyszerre hozza fel és állítja szembe az ásványkincsbányák feletti uralmat ellenőrizni kívánó angolokat, illetve a 17–18. századi jellegű földműveléssel foglalkozó, s az akkori korabeli viszonyokat konzerváló búrokat. Adorján szerint tehát a 17–18. század ütközik a 19–20. századdal, s nem kérdés, hogy ki fog ebben győzedelmeskedni. A szerző szerint erkölcsileg és morálisan elítélendő az angolok cselekedete, de szerinte „Angolországot sohasem vezették érzelmi momentumok”.

Adorján megpróbálja angol szempontból is vizsgálni a kialakult helyzetet. Szerinte a britek álláspontja egy kis belemagyarázással érthető, ám kívülállóként nem elfogadható. Az angol telepes uitlanderek teremtik elő az összes állami jövedelmet, a gazdasági életet ők fejlesztik, ezért a bányák vezetésébe beleszólást követelnek. Persze Angliának számolni kell azzal is, hogy a háború révén kialakult gazdasági feszültség, infláció és kamatlábemelés mind-mind az ő felelőssége.

A vezércikket azzal zárja, hogy a háború és a gazdasági problémák miatt fájjon Anglia feje, minket ez csak csekély mértékben fog érinteni, így Budapestről higgadtan és főként objektíven kell figyelemmel kísérenünk az eseményeket.⁶⁷¹

A *Népszava* „A háború” címmel szintén vezércikkben számol be a hadieseményekről. Igazából a nyugati polgárvilágot hibáztatja, akik bedőltek a konzervatív uralkodók, leginkább a cár „béke-manifesztumának”. Egyedül a nemzetközi szociáldemokrácia az, amely ki mert állni, s közölni a világgal, hogy az egész csalás és világbolondítás.

Most, hogy az európai hatalmak leghatalmasabbja, Anglia cáfolt rá a békére, mindenki meg van döbbenve, csak a szociáldemokrácia tudta, hogy Anglia célja egyértelműen a rablás. Továbbá folytatja, hogy a burzsoá polgárság megbotránkozásával nem tud mit kezdeni, s szebbnél-szebb vezércikkekben fejtik ki erkölcsi prédikációjukat Angliának. A baloldali demokraták azonban tudják – írja a szerző –, hogy nem a búrokat féltik, nem az emberéleteket sajnálják a burzsoák, hanem csak azt sajnálják, hogy elhalásszák előlük a kövér falatokat arany és gyémánt formájában.

Ezért álszenteskedésnek tartja a *Népszava* az európai megbotránkozást Angliával szemben, hiszen ilyen rablópolitikát folytat minden állam, csak Anglia nagyban úzi mindezt.

⁶⁷¹ *Magyar Nemzet*, 1899. október 13. 20.

A polgári társadalmaknak erőszak és erkölcstelenség az alapja, ezért a szociáldemokrácia célja egyértelműen, hogy céltudatos, kemény munkával elpusztítsa a mai társadalmat és helyére egy szociálist hozzon létre. Anglia mellett az egész mai világrendtől fordulnak el a szociáldemokraták, hogy több olyan ember ne legyen hatalmon, mint Jameson, Rhodes vagy éppen Chamberlain.⁶⁷²

A folyóiratok tanulmányozása során úgy tűnt, hogy a háború kitöréséig nem küldtek a harctérre vagy Dél-Afrikába tudósítót, ezért többnyire a nyugati lapokon (*Times*, *Daily Telegraph*, *Guardian*, *Daily Mail*) és hírügynökségeken (főként a Reuters) keresztül értesültek az eseményekről. A későbbiekben majd látjuk, hogy helyszíni tudósításokat is közölnek, ám a háború kitörésekor tapasztalt vezércikkeket, több hasábon átívelő szónoklatokat heteken át felváltják a nyugati lapokból vett táviratok. Ezeket tényszerűen közlik és nem fűznek hozzá semmi magyarázatot. Egyértelműen látszik, hogy ebben az időben mindenki kivárt, és a közeljövő fejleményeire bízta magát.

Közben megkezdődtek az igazi harcok Natal területén. 1899. október 12-én Joubert tábornok csapatai Leings-Neknél legyőzték White brit tábornok seregét. Ezzel egy időben Kraaipannál elfoglaltak a búrok egy angol hadianyag-szállító szerelvényt.

Október 20-án Talana Hillnél az első komoly csatában Penn Symons vezetésével az angolok – ha nem is meggyőző, de fontos – győzelmet arattak Lukas Meyer búr tábornok csapatai felett. Ez volt az első angol győzelem öt vereség után az első búr háborút is beleértve. A jó széria kiegészítéseként másnap, október 21-én az elandslaagte csatában John French angol tábornok visszafoglalja a két nappal azelőtt a búr Johannes Kock⁶⁷³ tábornok által elfoglalt stratégiai fontosságú pontot, a vasútállomást.⁶⁷⁴ Közben 1899. október 13-án megkezdődött Mafeking város erődjének búr ostroma, melynek Robert Baden–Powell angol tábornok 217 napig sikeresen ellenállt. Az ostrom alatt Baden–Powell felfigyelt a betegszállítással, lőszerhordozással, hírvitellel megbízott fiúk ügyességére és találékonyságára, s meggyőződésévé vált, hogy a fiatalok megfelelő – természetükhöz, érdeklődésükhöz alkalmazkodó – képzési módszerek segítségével lényegesen nagyobb feladatok elvégzésére képesek. Ez volt az alaptézise a későbbiekben általa létrehozott cserkészmozgalomnak.

Ugyanakkor október közepétől megkezdődött Kimberley ostroma is a búrok által, melynek fő védője Robert Kekewich⁶⁷⁵ tábornok volt, de a védők között találjuk Cecil

⁶⁷²*Népszava*, 1899. október 17. 1.

⁶⁷³Johannes Hermanus Michiel Kock (1835–1899): búr tábornok. Az elandslaagte csatában halálos sebet kapott.

⁶⁷⁴Lásd: Battle of Elandslaagte, 21 October 1899 – http://www.historyofwar.org/articles/battles_elandslaagte.html (2014. 12. 31.)

⁶⁷⁵Robert George Kekewich (1854–1914) brit tábornok. A búr háború elején még ezredesként szolgált.

Rhodes-t is. A harmadik komolyabb ostromzár pedig Ladysmith-nél alakult ki, melyet 1899. október 30-tól vett körbe Joubert tábornok, majd később csatlakozott hozzá Louis Botha és Christian De Wet. A védelmet George White irányította hősiesen.

Az október végi eseményekről folyóirataink a következőképpen számolnak be. A *Magyar Nemzet* a „Búrok veresége” című főcímmel közöl írást, mely szerint egymás utáni két napon komoly vereséget szenvedtek a búrok (október 20., Talana Hill és október 21., Elandslaagte), s ezek akár meg is pecsételhetik a sorsukat. Másnapi cikkében azonban nem tartja elképzelhetőnek a búr kapitulációt, s az információ rossz áramlásáért az angol tudósítót okolja. A lap elismeri, hogy nem tud tiszta képet adni a natali hadszíntérről.⁶⁷⁶

A *Budapesti Napló* ugyanakkor már október 20-án azt írja, hogy ha a búrok Mafekinget beveszik, ami maholnap megtörténik, akkor döntő fölénybe kerülhetnek. Utal arra, hogy az angol hadügyminisztérium folyamatosan ismétli hivatalos kommunikációjában: „Dél-Afrikában semmi különös esemény nem történt”. Az angol lapok sem írnak újdonságokat, pedig a kiküldött haditudósítók száma kitenne egy regimentet is. Így tehát biztosak lehetünk benne, hogy búr sikereket hozott az elmúlt időszak, hiszen az angol cenzúra nem engedi a negatív hírek terjesztését. Az újságíró ezért türelmet kér az olvasótól, hiszen így csak más nemzetiségű haditudósítók információi jutnak el hozzájuk, de azok is kerülő úton.⁶⁷⁷

Az *Új Idők* „Joubert generalissimus” címmel emlékezik meg az első búr győzelemről Leings-Neknél. Leírja, hogy egész Európa rokonszenvezik velük, lelkileg sokan támogatják a dél-afrikaiakat, ám konkrét segítséget nem kaptak, csak magukban és az Isteni gondviselésben bízhatnak. Felemlégeti az első búr háború sikertörténetét 1881-ből, s kiemeli Joubert tábornokot, aki akkor is és most is a transvaali hadak élére állt. Anglia nagyhatalom, hatalmas sereggel, de a szerző méltatja Joubert újjászervezett, tökéletesített búr hadseregét is. Pozitív személyisége és hadvezéri tudása megvan a tábornoknak, így már csak az a kérdés, hogy lesz-e Isteni hadiszerencséje?⁶⁷⁸

A *Magyar Állam* a többi sajtóorgánumhoz hasonlóan csak bosszankodik a nem megfelelő tájékoztatás, a dezinformációk, az ellentmondásos hírek hallatán. Szerinte az is kérdéses, hogy a lezajlott csatákat kik nyerték, hiszen az angolok az összeset magukénak tulajdonítják, mégis folyamatosan hátrálnak, míg a búrok a sorozatos vereségek – melyeket a jelentések tartalmaznak – ellenére előrenyomulnak és zárják körbe a legnagyobb angol

Kimberley ostroma idején a város helyőrségparancsnoka volt, ezalatt összetűzésbe került Cecil Rhodes-szal. 1901. szeptember végén megsebesült, de hamarosan felépült 1902 augusztusában, a rooiwali csata megnyeréséért tábornokká léptették elő.

⁶⁷⁶*Magyar Nemzet*, 1899. október 24. 3.

⁶⁷⁷*Budapesti Napló*, 1899. október 20. 2.

⁶⁷⁸*Új Idők*, 1899. október 22. 93.

támaszpontokat is. Egyik nap kiadnak egy hírt, majd másnap kissé módosítják, harmadnap pedig kiderül, hogy nem igaz az eredeti információ. Az újságíró ezért úgy érzi, hogy így nagyon nehéz tájékoztatni az olvasókat.⁶⁷⁹

A *Népszava* felháborítónak tartja, hogy a burzsoá polgári nyugati napilapok csúfot üznek az olvasóból és homályos dezinformációkkal próbálják meg elhitetni dicső mivoltukat. Azonban ezek hazugságok, hiszen a *Népszava* biztos információra támaszkodva közli a búrok előrenyomulását. Reméli a továbbiakban, hogy Franciaország és Oroszország, ha nem is közvetlenül, de kitalál valami „kellemetlenkedést” az angoloknak.⁶⁸⁰

A *Budapesti Napló* hó végi számában közli, hogy az angolok hiába titkolóztak, hiába informálták félre a fél világot, lényegében csatákat vesztek, támaszpontjaikat körbezárták. A hírlapíró szerint vissza kéne venni abból a mellényből, amit a következő történet is mutat. „Az egyik főparancsnok úgy búcsúzott el híveitől, hogy megígérte gyorsan végez a búrokkal, hiszen barátaival jelen akar lenni a legközelebbi derbyn...”⁶⁸¹ Nos, ez a pöffeszkedő magatartás nemcsak ellenszenves, de egyben eredménytelen is, amit jelenleg az angol népen kívül senki sem bán.

A *Budapesti Napló* úgy összegzi az első hónapot a háborúról, hogy az a „fantominformációk küzdelme” volt. Szerintük is nagyon nehéz helyzetben van az a tudósító, aki távol az események színhelyétől a hadműveletekről és valószínű eredményekről be akar számolni. A tudósító azért vállal hálátlan feladatot magára, mert ugyan a távírda korszakában nincsenek távolságok és a tengeralatti kábel is világrészeket köt össze, de a gyarlóság, a hazugság jelen van. Ki kell hámozni az információáradatból, hogy mi az igaz, s mi nem.

Legszívesebben megrágná, utánajárna és átgondolná az egyes információk lényegét, valóságtartalmát, ám ezzel időt veszít, s így nem tud a kíváncsi olvasónak időben hírt adni. A becsületes tudósító számára csak zűrzavar forrása a jelenlegi háború, mindaddig, amíg egy hiteles személy nem szolgáltat időben információt.⁶⁸²

A búr háború a századforduló egyik legizgalmasabb eseménye volt a korabeli újságolvasó számára; egzotikus, érdekes és kalandos lehetett, bármiféle felelősség vagy következmény nélkül. Európában ugyanis ekkor már harminc éve béke van, Ausztria–Magyarország a gyarmatosításban nem érdekelt, a háború borzalmairól pedig még nem számolnak be híradók képei, így a magyar közvélemény is nagy érdeklődéssel és lelkesedéssel igyekszik követni az eseményeket.

⁶⁷⁹*Magyar Állam*, 1899. október 26. 2.

⁶⁸⁰*Népszava*, 1899. október 28. 4–5.

⁶⁸¹*Budapesti Napló*, 1899. október 30. 5.

⁶⁸²*Budapesti Napló*, 1899. október 31. 4.

A *Budapesti Napló* Braun Sándor által szerkesztett vezércikkben számol be az angolok komoly problémájáról Ladysmithben. A szerző megfelelő információk tudatában közli, hogy nemcsak bekerítették Ladysmith-t a búrok, de az angol hegyi tüzérség nagy részét és két gyalogos zászlóaljat – 42 tiszt és körülbelül 2000 katona – is megszerezték. Két hibát ró fel Braun az angoloknak. Először is taktikailag rossz helyen választották meg szállásukat, ugyanis az utóbbi napokban sikeres búr sereg közelében táboroztak le. Ez azért történhetett, mert a bennszülöttekben nem bíztak, s nem tudták, vajon hogyan fogadnák őket, mivel korábban negatív hangnemben tárgyaltak velük. Ez a bizonyítéka annak a ténynek, hogy egy katonai győzelem korrigálhatja a politika hibáit, de a politika sohasem teheti jóvá a katonai kudarccokat.

A második hiba tisztán haditechnikai hiányosságra vezethető vissza. A ladysmithi csata ugyanis nagyobb részt éjjel zajlott, de már jó pár évtizede bebizonyosodott katonai akadémiák tanításai alapján, hogy felkészült sereget éjjel nem lehet meglepni, sőt a támadónak lehetnek komoly veszteségei. Esetünkben azonban nem így történt, hiszen az angolok nem készültek fel a búr támadásra, pedig a közelben vertek tábor, ami Braun Sándor szerint komoly hiba. Hogy a jövő mit hoz, azt még nagyon nehéz megjósolni, de amíg Buller tábornok seregei november hó végéig meg nem érkeznek, komoly gondjai lehetnek Angliának.⁶⁸³

1899. november 15-én egy érdekes összecsapás történt a Chieveley vasútállomás közelében. A búr felderítők elfogtak egy brit teherszállító vonatot és hosszabb harcot vívtak egy, a felmentésére érkezett páncélvonattal. Miután dinamittal felrobbantották a síneket, megsemmisítették a járművet, az angol katonák többsége pedig elesett, megsebesült, vagy fogságba esett. A későbbi történelmi eseményeket ismerve fontos kiemelni, hogy a foglyok között volt az ifjú Winston Churchill is. Az eseményről a magyar lapok többsége tényszerűen számol be, hiszen a háború szempontjából ennek különös jelentősége nem volt, Churchill pedig csak az utókornak volt fontos szereplője, a századfordulón még nem ismerték a nevét.

Ami további érdekességeket vet fel, hogy hiába zsörtölődött szinte minden médium képviselője a rossz hírforrás miatt, a háború kitörése után két hónappal semmi sem változott. November közepén például közel egy hétig azt találgatták napról-napra, hogy Joubert tábornok él, megsebesült, ágyú találta el, dél felé viszi csapatát, egészségi okokból visszautazott Angliába, vagy meghalt. Ugyanez a helyzet a Ladysmith elestéről érkező hírekkel kapcsolatban is, hiszen tíz napon keresztül csak találgattak, hogy mi is történt valójában. Ilyen és ehhez hasonló információk közül kellett az újságíróknak kihámozni a valóságot, mégpedig úgy, hogy másnap az előző napi hír teljes cáfolatával ne váljanak teljesen

⁶⁸³*Budapesti Napló*, 1899. november 1. 1.

nevetség tárgyává.

1899. november 23-án Belmontnál, majd 25-én Graspannál Lord Methuen legyőzte Prinsloo⁶⁸⁴ és de la Rey tábornokokat, ám ezekről a győzelmekről is felemás hírek érkeztek hazánkba, hiszen az eddigi ködösítés, ferdítés miatt már az igaznak tűnő híreket is kételkedve fogadták.

1899. november 28-án lezajlott Modder River melletti csatát is felemásan értékelik, hiszen 5-6 nappal késleltetve érkezett meg a hír Magyarországra, amelyet felemás kommentárokkal fogadták a magyar lapok. A britek végül visszaszorították a búrokat a folyón túlra, ám Methuen veszteségei hatszorosa rúgtak a búrokéhoz képest.

Az újdonság rovatba a *Magyar Nemzet* belecsempészett egy izgalmas témát „Mafeking és Kimberley ostroma” címmel. Azt ecseteli a szerző, hogy mivel már jó egy hónapja ostrom alatt áll a két város, hogyan bírják a bentlakók. A válasz nem késlekedik sokáig, hiszen mindkét, sőt Ladysmith-t idevéve mindhárom település lakossága tizedére csappant, amikor a búrok megkezdték az ostromot. A védők helyzetét nehezíti, hogy téglá- és kőházak helyett vályogfalas, gyöngye, fabordázatú kalyibák alkotják többnyire az említett település házeit. Mafekingben annyira problémás az élet, hogy a katonák többsége és a még városban maradt polgárok földalatti viskókban laknak. Itt húzzák meg magukat a bombázás elől. Persze ennek is megvannak az okai, hiszen a vastag földrétegen nem jut át a bomba és robbanás után a repeszei sem. Ezért bombázás után gyors gyalogrohammal kéne bevenni a várost, ám a gyémántbányákból kinyert homok- és kőtörmelék mindkét helyen valóságos labirintust alkot.⁶⁸⁵ A védők tehát nagyon precízen megszervezték állásukat, s bizony hosszú hetekre, hónapokra felkészültek a városaik megtartásáért.

1899. november utolsó napjaira megérkezett Durban kikötőjébe az az Indiából átvezényelt hadtest, melyet Buller tábornok már régóta várt. A 21.000 katona partraszállásával Londonban is megkönnyebbültek, hiszen ők hivatottak elsősorban eldönteni a dél-afrikai háborút. Ennek hatására Adorján Sándor ismét vezércikkkel rukkolt elő a *Magyar Nemzet* november végi számában „A búr háború tanulságai” címmel. Azt írja, hogy londoni körökben már hetek óta várják, hogy a hadiszerecse rájuk mosolyogjon, de Transvalban ez csak nem akar bekövetkezni. Sőt az angol lapoktól vett fals információkat közlő magyar újságok hasábjain már többször meggyilkolt Joubert tábornok a búrok végső győzelmét helyezte kilátásba. Ezt a folyamatot állíthatják meg az újonnan érkező pihent seregek. Persze nem elég a számbeli túlsúly, ha az eddigi hibákból a konzekvenciát nem vonják le megfelelően az

⁶⁸⁴Nicolaas Marthinus Prinsloo (1837–1904): búr tábornok, a Szabad Állam csapatait vezette a búr háború idején.

⁶⁸⁵*Magyar Nemzet*, 1899. november 22. 8.

angolok.

Adorján a Római Birodalomhoz hasonlítja a Brit Nemzetközösség területeit, noha más alapokon és más eszközökkel lett világhatalom. Azt állítja – amit egyébként a *Népszava* hónapok óta szajkóz –, hogy ahol a birtokos parasztság meggyengül, ott hadi, katonai kudarcok is következnek. A parasztok ugyanis bátran saját földjükért küzdenek, míg a zsoldosok „csak” pénzért. Ezért Angliának – ahogy Gladstone már korábban elkezdte – a birtokos parasztság megerősítésén kell fáradoznia, akik megteremthetik és meg is védhetik Anglia világpolitikáját.

Adorján szerint nekünk, magyaroknak is kell ebből okulni, hiszen a búrok csodás ellenállási képességei is saját földjük szeretetéből és szabadságvágyából fakadnak.⁶⁸⁶

A *Budapesti Napló* december eleji számában bemutatja az angol források „menetét”, s közben komoly kritikáját adja. Közli, hogy az első táviratok mindig a fényes győzelemről szólnak, aztán néhány napos csend után jöttek az enyhébb már-már félig őszinte vallomások, amelyek a diadalmi koszorúból már letéptek egy-egy levelet. A végén egy héttel, vagy akár tíz nappal a hadiesemény után kiderül, hogy az a bizonyos győzelem voltaképpen vereség volt, s komoly veszteségeik adódtak. Ez történt White tábornokkal, aki két „fényes” győzelme ellenére több mint egy hónapja Ladysmith város közepén tartózkodik megmaradt seregével, és a búroktól körbevéve retteg egy újabb ostromtól.

Az író ide sorolja még Lord Methuent is, aki a valóban győztes – bár semmit sem érő – belmonti és graspani sikereket világgá kürtölte, aztán elindult Kimberley felé, de valahogy a mai napig sem ért oda. Ezért felszólítja a magyar és angol olvasóközösséget, a brit újságokat, s nem utolsó sorban a füllentő hadvezéreket a józanabb információáramlásra.⁶⁸⁷

Miután Chamberlain Leichesterben kifejtette, hogy a nemzeteket nemcsak érdekek, hanem érzelmek egyesítik, a *Budapesti Napló* új rovatában az régi témát újratöltve találja olvasói elé. Az új rovat neve a: „Harctérről jelentik”, alcíme pedig: „a cenzúra megkerülésével”. Szerzője Balambér, ami nyilván álnév és a rovat elolvasásakor mindenki rájön, hogy ez inkább egy gúnyos történetrajzi írás, semmint hiteles hadiinformációk a hadszíntérről. Balambér is inkább ír pesti lakásából, mint a natali lövészárkokból.

Újra Lord Methuen hazugságait elemzi pikírt megjegyzésekkel, többek között azzal, hogy ő a leghűbb szolgája az angol királynőnek, hiszen ha vereséget szenved, ő akkor is azt mondja, hogy „Viktória”.⁶⁸⁸ Mire kiderülnek győzedelmes vereségei, gavallérrá válik, hisz elismeri, hogy az ellenség taktikája kitűnő, vitézsége páratlan. Ebben hasonlít főnökére, a

⁶⁸⁶ *Magyar Nemzet*, 1899. november 29. 1.

⁶⁸⁷ *Budapesti Napló*, 1899. december 1. 3.

⁶⁸⁸ A királynő keresztneve (*Victoria*) és az angol *victory* (győzelem) szó hasonlósága által inspirált szójáték.

gyarmatügyi miniszter Chamberlainre, aki korábbi kijelentését – miszerint a búrok maroknyi lázadó holland parasztsorda – annullálva kijelentette megfelelő okfejtés végén, hogy Transvaal Dél-Afrika leghatalmasabb állama.

Persze ezek az előzékeny urak akkor tesznek ilyen kijelentéseket, amikor céljukat már elérték, és Natalban háború folyik. Csak azzal nem számoltak mint ahogyan az amerikai földrészen sem, hogy a búrok átvették és maguk képére formálták a Monroe-elvet, vagyis Afrika az afrikaiaké! Ilyen felfogásban pedig nehéz lesz legyőzni őket.⁶⁸⁹

„A búrok szabadságharca” címmel jelent meg december első hetében a *Népszava* cikke, melyben két új, jelentős körülmény felszínre kerülését emeli ki. Az egyik körülmény az, hogy az angol birtokokon élő búrok is csatlakoztak transvaali testvéreikhez. Ez lelkesedéssel tölti el a *Népszava* íróját, bár – saját véleményem szerint – erre történelmi tény nem mutat bizonyítékot.

A másik, hogy „Angolország” elismerte a búrokat hadviselő félnek, tehát nem tekinti őket lázadóknak, hanem egyenrangú ellenségnek. Ezt valószínűleg azért tették – írja a szerkesztő –, mert csak két egyenrangú fél köthet békét, ha arra kerül a sor. Mivel ezt megtették és Anglián belül is egyre inkább felülkerekednek azok a hangok, akik az erőszakosan létrehozott háborút elítélik, a *Népszava* szerint közel lehet a békekötés ideje.⁶⁹⁰

December közepén katasztrofális helyzetbe kerültek a britek, hiszen december 10. és 15. között három különböző fronton komoly csatákat veszítenek el nagy véráldozatokkal. Az első csatát 1899. december 10-én Stromberg falu mellett vívták Sir William Gatacre tábornok angol csapatai Olivier búr tábornok serege ellen. Éjszaka támadtak a búrok az angolokra – már nem először –, s azok harc helyett fejvesztve menekültek.

A másodikat egy nappal később, 1899. december 11-én, messze észak-nyugatra Magersfonteinnél vívták Methuen és de la Rey seregei. A búrok olyan komoly fölénybe kerültek, hogy a pánikszerűen menekülő angolok – akik a harc közben beszorultak a Modder folyó és a támadó búrok közé – egymást taposták halálra vagy belefulladások a folyóba.

A harmadik és legfájóbb vereséget 1899. december 15-én szenvedték el a britek a Tugela folyón történő átkelés során Colenso településnél. A Buller vezette pihent 21 ezres haderő belesétált Louis Botha tábornok búr tüzérségének csapdájába.

A búrok a folyó közelében építették ki állásaikat, melyeket a terepviszonyokat ismerve jól álcáztak, míg az angolok komoly felderítés nélkül igyekeztek átkelni a folyón. A búrok váratlan tüzelésére nem készültek fel a britek. A három csatában az angolok nemcsak komoly presztízs- és stratégiai vereséget szenvedtek, de 3200-3500 katonát (elesett, megsebesült,

⁶⁸⁹*Budapesti Napló*, 1899. december 3. 2.

⁶⁹⁰*Népszava*, 1899. december 5. 5.

fogságba esett) is elveszítettek. Nem véletlenül került be a brit, illetve a nemzetközi történelembe ez a hét ügy – ahogy már korábban írtam – mint a brit hadsereg fekete hete (Black Week).

A három vereséget a magyar sajtó inkább tényszerűen és bizonytalanul közölte olvasóival, melyből több dologra is következtethetünk. Először is az öt-hat nappal később érkező táviratok már nem fejtették ki azt a hatást, amit közvetlenül a csata után értek volna el. Másodsor az angol hadijelentésekkel óvatosan bántak volna, de nem érkeztek a hírek. Persze ezen nem csodálkozhatunk, mivel a rossz híreket a háború első két hónapjában is cenzúrázták az angolok, miért tették volna másként a harmadikban, ráadásul éppen Karácsony előtt. Volt olyan hír, ami „első kézből” 10 nap után érkezett meg Magyarországra, s akkor kellett mérlegelni, hogy vajon a rendelkezésre álló körülmények ismeretében ez igaz lehet, vagy megint hamarosan érkezik a cáfolata.

Harmadszor pedig Karácsonyhoz közeledvén a magyar újságok is más témákkal foglalkoztak. Negyedszerre azt emelném ki, hogy a következő évben már egy-egy újságnak lettek kinti haditudósítói, azaz december folyamán már szervezés alatt volt a haditudósítók kiküldése. Talán az elmúlt időszakban annyiszor érezték már kellemetlenül magukat a kétes információk közlése után, hogy inkább a tényszerű adatokat, információkat közölték és az eddigi kommentárokat inkább a saját tudósító által kapott későbbi hírekre tartogatták.

A *Népszava* a tényszerű búr győzelmek közlése mellett kiemeli, nem is az a fontos, hogy győzzenek a búrok, hanem nagyszerűbb dolog az angol gyarmatokon élő búrok és bennszülöttek transvaali seregekhez történő csatlakozása. Hiszen együttesen, egyesülve tudják legyőzni az elnyomó angolokat.⁶⁹¹

A sorozatos vereségek, kudarcok hatására 1899. december 18-án leváltották Redvers Buller tábornokot, s az újévben Lord Roberts-szel próbálták meg az angolok kivívni a győzelmet a búrok felett.

Egy érdekes cikket közöl a *Magyar Nemzet* január eleji száma, melynek címe „Humanizmus a háborúban”. Ebben kifejti, hogy a háború elítélendő, nem humánus dolog, ám emberi magatartással megtölthető lenne, ahogy azt tették a búrok újév napja után egy ostrom közben. Ladysmith egyik támadása során piskótával és mézeskaláccsal töltött csomagokat „juttattak el” a búrok bomba gyanánt az ostromlott ladysmith-i angol táborba.⁶⁹² Érdekes, tanulságos és megszívlelendő történet.

A *Magyar Nemzet*, miután igyekezett saját tudósítót küldeni Transvaalba, olvasóinak pontosabb képet adott arról, hogy hogyan és hányan vannak jelen az angol haditudósítók Dél-

⁶⁹¹*Népszava*, 1899. december 14. 3.

⁶⁹²*Magyar Nemzet*, 1900. január 7. 9.

Afrikában. Leírja, hogy körülbelül 200 haditudósító időzik az 1900-as év elején Dél-Afrikában, akiknek legalább a fele angol. A *Times* és a *Daily Mail* 8-8 tudósítóval képviselteti magát, de jelen van a *Morning Post* és a *Daily News* jó néhány képviselője is. A *Daily Telegraph* legjelesebb képviselője például egyenesen Buller, majd Roberts főhadiszállásán tartózkodik. Olyan újságok is képviselőt küldtek, akikre nem igazán a politika a jellemző mint például az *Illustrated London News*, melyek munkatársa egy személyben rajzoló és tudósító is.⁶⁹³ Ebbe a sorba illeszkednek a január folyamán kiküldött magyar tudósítók is.

A *Magyarország* január 10-i számában előre jelzi, hogy ez a nap jelentős fordulatot hozhat a háborúban, hiszen a *Times* szakírója szerint lord Roberts és lord Kitchener ezen a napon érkeznek meg Afrikába és veszik át a hadsereget. Ezzel pedig megfordulhat a hadiszerencse.⁶⁹⁴

A napi hírek, beszámolók mellett a *Magyar Nemzet* a háború eddigi költségeivel foglalkozik. Azt írja, hogy eredetileg az angol kormány 10 millió fontot (252 millió koronát) irányzott elő, ám ezt az összeget már az előkészületek felemésztették. A jelenlegi tényállás szerint a tényleges szükséglet az eredetileg tervezett összeget 100 millió fonttal (2520 millió koronával) haladhatja meg, ám még ez sem végleges szám. Ha Magyarországnak lenne ilyen háborús kiadása, akkor a korabeli államadósságot éppen megduplázná. Angliára azonban, elsősorban gyarmatai miatt, ez az összeg nem hat olyan tragikusan.⁶⁹⁵

Az angol gyarmati katonaság következő, immár nagyon komoly vereségét 1900. január 23-24-én szenvedte el Natal tartományban, a Spion-Kop melletti ütközetben. Ebben az ütközetben Buller tábornok húszezres serege állt szemben Botha tábornok nyolcezer búrjával. Buller mindenképpen Ladysmith védőinek felszabadításán fáradozott, s miután január 23-án átkeltek a Tugela folyón, másnap hajnalban meg akarták „lepni” támadásukkal a búrokat. Erre Spion-Kop mellett jó esély mutatkozott, és siker esetén döntően befolyásolhatták volna a Ladysmith körüli helyzetet.

Azonban a hajnali köd megállította őket, s mire az feloszlott, a búrok a környező hegyeket megszállták és körbevették a támadni készülő angolokat. A teljes vereséget továbbá az pecsételte meg, hogy a Buller és parancsnokai közötti kommunikáció szinte teljesen megszakadt. Így az egyes hadtestek nem együttműködve harcoltak, hanem külön, a saját parancsnokuk belátása szerint. A középkori viszonyoknak köszönhető szervezetlenség eredményeként bekövetkezett komoly angol vereség 243 katonájuk életét követelte, körülbelül ezeröttszázan sebesültek meg, s újra vissza kellett húzódnuk brit területekre, a

⁶⁹³*Magyar Nemzet*, 1900. január 9. 8.

⁶⁹⁴*Magyar Nemzet*, 1900. január 11. 1–3.

⁶⁹⁵*Magyar Nemzet*, 1900. január 16. 7.

Tugela-folyó mögé. Eközben a búrok mindössze 335 sebesültet számoltak.⁶⁹⁶

A Spion-Kopi eseményről a magyar lapok is terjedelmesen, többnyire vezércikkben számolnak be. A *Magyar Nemzet* január 26-i vezércikkét, ahogy korábban, most is Adorján Sándor írta, ám ebben a cikkben még csak a Spion-Kophoz történő brit megérkezést taglalja, illetve lejegyzí, hogy amennyiben itt az angolok tovább tudnak nyomulni, úgy a Ladysmith felé vezető utat ellenőrzésük alá vonhatják. Ezek az események pedig komolyan befolyásolhatják a háború menetét, sőt akár fordulópontot is jelenthetnek. Adorján úgy fejezi be sorait, hogy – mivel az angolok, szívósságukat ismerve, addig küzdenek, amíg le nem győzik a búrokat, bármely áldozat árán is – talán jobb is, ha az angolok győznek Spion-Kopnál, hisz utána jó eséllyel megnyílna az út a békekötésre. A béke pedig mindenki számára üdvözítő lenne, hiszen a búrok megérdemelnék saját hazájuk hősiességéért, az angolok pedig okos szerződéssel biztosíthatnák dél-afrikai befolyásukat. Egész Európa ugyanakkor nagyon rászorulna, hogy gazdasági életét ne zavarja tovább az ágyúk dörgése.⁶⁹⁷

Ugyanakkor a *Magyarország* 1900. január 29-i számának vezércikkében Holló Lajos már éppen „Az angolok visszavonulását” állítja mondandójának középpontjába. Holló Buller visszavonulását az angol hadvezér tehetetlenségének fájdalmas bevallásaként értékeli. A főszerkesztő egyöntetű véleménye szerint ilyen hírek után az egyébként is agyonfárasztott ladysmith-i angol helyőrség meg fogja magát adni.

S mivel ilyen előzmények után nyílik meg január 31-én az angol parlament ülészaka, várhatóan Chamberlain és Lord Salisbury ellen irányul majd az egész angol népharag. Valószínűleg a kabinet sem éli túl ezeket a híreket, és Lord Rosebery veheti át az irányítást, akit az angol közvélemény jelenlegi megváltójának tartanak; ő lehet az, aki megtalálja Anglia számára a kiutat ebből az egyre kínosabban kellemetlen helyzetből. A vezércikk végére Buller visszavonulási jelentését illesztette be Holló.⁶⁹⁸

A *Vasárnapi Újság* 1900. január végén „Egy híd felrobbantása” című cikke a Ladysmith közelében lévő Tugela-folyón átívelő egyik híd dinamittal történő elpusztítását mutatja be. A szerző szerint még egyetlen háborúban sem robbantottak fel annyi hidat, mint amennyit a mostani angol–búr háborúban. A cikkíró elsősorban a búrok felelősségét említi, hiszen „ők nagyon értenek a dinamithoz”, s a hetilapban közölt kép mellett ecseteli a robbantás részleteit.⁶⁹⁹

Közben Buller tábornok harmadszor⁷⁰⁰ is megpróbálta a Tugela folyó menti pozícióit

⁶⁹⁶Lásd: www.britishbattles.com/great-boer-war/spion-kop.htm (2014. 08. 15.)

⁶⁹⁷*Magyar Nemzet*, 1900. január 26. 1–2.

⁶⁹⁸*Magyarország*, 1900. január 29. 1–2.

⁶⁹⁹*Vasárnapi Újság*, 1900. január 28. 4.

⁷⁰⁰Az első próbálkozás 1899. december 15-én Colensónál nem sikerült, a második kísérlet pedig 1900. január 23-

megerősíteni, hogy a ladysmith-i védőket felmentse. Ezúttal Vaal Krantz lett a csata helyszíne, ahol Buller tábornok 20.000-es hadserege nézett szembe Louis Botha tábornok legalább 5, de maximum 8 ezer főt számláló búr seregével. A Vaal-Krantz-i csata 1900. február 5-7. között zajlott. Buller megpróbált a Tugela folyó legnagyobb hídján átkelni, ám csapatának előőrsét újra és újra visszaverték a búrok. Közben egy másik hídon átkelve mögéjük kerültek a búrok, s 3 nap után Buller azt látta, hogy Botha bekerítette csapatát. Ekkor sürgős visszavonulót rendelt el, ám a menekülés során is komoly veszteségek érték az angolokat. Nagyjából 3000 katonát vesztek a britek és 1500-at a búrok. Buller a harmadik kísérlete után is azt jelentette, hogy a helyzetét egyeztette a hadsereg parancsnokaival, s ők is azon a véleményen voltak, hogy hátrálni kell, és egy másik alkalommal, más helyen kell megpróbálni áttörni az ostromló sereget. Ezután fűjt visszavonulót. Mindenesetre a Tugela folyón való harmadik átkelési kísérlet megghiúsulása után kapta Buller az angol sajtótól a „Sir Reverse” (Sir Hátraarc) ragadványnevet.⁷⁰¹

Az újabb kudarcot próbálták szépíteni, eltussolni a britek, ám miután kiderült, a londoniakon óriási csalódás és letargia lett úrrá. Persze próbálkoztak olyan történetekkel, hogy Buller harmadik támadása pusztán figyelemelterelés volt azért, hogy Ladysmith-nél lekösse a búr sereget. Közben pedig MacDonald⁷⁰² csupán kémszemlén járt, miközben ő is és Buller is komoly vereséget szenvedett.

Amilyen drámaian fogadta, olyan könnyen beletörődött az angol közvélemény Buller újabb vereségébe. Ahogy korábban is írtam, az egész nemzet figyelme Lord Roberts és az új háború felé fordult.⁷⁰³

Közben a gyarmatokra érkező új parancsnok sem tétlenkedett: újjászervezte a rendelkezésre álló haderőt (közel 160.000 katona, 300 ágyúval), majd általános offenzívába kezdett a búrok ellen.⁷⁰⁴ Roberts végül 1900. február 10-én adta ki a „támadás” jelszót a parancsnoksága alatt lévő seregeknek. Az offenzívát John French tábornok vezette. Február 15-én, 124 napi blokád után Kimberley felszabadult.

Kimberley felszabadítása után Ladysmith-t vették célba a britek, melyet korábban – főként Buller tábornok vezetésével – négyszer sem sikerült felmenteniük. A Kimberley melletti területen megvívott paardebergi csata 1900. február 18–27. között zajlott, ahol

24-én Spion-Kopnál hiúsult meg.

⁷⁰¹Lásd: www.britishbattles.com/great-boer-war/val-krantz.htm (2014. 08. 15)

⁷⁰²Hector Archibald MacDonald (1853–1903): brit katonatiszt. Fialat katonaként már az első búr háborúban is harcolt. A második angol–búr háború idején részt vett a Paardebergnél, Bloemfonteinél és Pretoriánál zajló hadműveletekben. A búr háború után Indiában, majd Ceylon (ma: Sri Lanka) szigetén szolgált. Szexuális természetű botrányba keveredett, és 1903-ban öngyilkosságot követett el.

⁷⁰³*Magyar Nemzet*, 1900. február 12. 4.

⁷⁰⁴Zichermann, 68.

Roberts 15 ezres serege állt szemben Cronjé 7.000 búrjával. Végül is az angolok veszteségeik (348 halott, 1213 sebesült) ellenére legyőzték a Koodoes-randnál a természeti környezet (két oldalról a Modder folyó, harmadik oldalról a domblánc, míg szemben a brit túlerő) által berekesztett búrokat.⁷⁰⁵

De Wet visszaemlékezései szerint többször ajánlották Cronjénak a kitörést, de a bekerített táborlakók között rengeteg civil volt, így Cronjé nem élt ezzel az egyébként is reménytelen lehetőséggel. A vereség híre demoralizálóan és nyomasztóan hatott a búrokra, úgy tűnt küzdeni akarásuk megtört, s ez komolyan megváltoztatta a háború menetét.

A közhangulaton tovább rontott, hogy paardebergi csatával egy időben a Thukela Height melletti védelmi vonalaknál ismét nehéz helyzetbe kerültek a búrok. Buller tábornok 20.000 katonája megadásra kényszerítette Louis Botha az angolokhoz képest maroknyinak nevezhető 5000 fős seregét. A csata főként stratégiai küzdelem volt, és szintén kb. két hétig tartott (1900. február 14–27. között). Végül 1900. február 28-án Buller tábornok irányításával, kihasználva a paardebergi és a Thukela Height melletti búr vereséget, Lord Dundonald (Churchillel az oldalán) áttörte a Ladysmith körüli blokádot és 1900. március 1-jére, 118 ostromnap után – ötödszöri próbálkozásra – felszabadították a várost.⁷⁰⁶

A vérfagyasztó roodes-randi ütközetről számol be a *Magyar Nemzet* vezércikke Beksics Gusztáv tollából. A Cronjé vezette búrokat a Leónidasz által irányított spártaiakhoz hasonlítja, hiszen a hősi haláluk szinte biztosra vehető volt. De vajon szükséges-e ez az áldozat, kérdezi a főszerkesztő. Hiszen már így is hősök, s nincs arra szükség, hogy a beszorított 6 ezer katona és legalább ezer civil életét fölládozzák. Mindenki – az angolokat beleértve is – tiszteli, becsüli a búr katonákat, akik hazájuk szabadságának és függetlenségének védelmében ragadtak fegyvert. A főszerkesztő egy, a béke megkötése utáni Roberts–Cronjé kézszorítást vizionál, hiszen a búr parancsnok olyan ellenség, akivel dicsőség küzdeni. Ebben persze a búrok nem bízhatnak, mindenesetre sokadszori óhaj olvasható ki a sorok közül, miszerint legyen béke az öldöklő harc helyén. Beksics szerint talán Roberts lord és Kitchener eddigi sikerei olyan fegyvertények, amelyek elegendőek ahhoz, hogy helyreállítsák a megtépázott angol lobogó tekintélyét. Ezek után már Anglia is nagyvonalúan ajánlhat békét és a búrok is örömmel elfogadják azt. Ha mindez megvalósul, akkor nem hiába estek el a derék vitézek mindkét oldalon, akik életükben oly vadul törtek egymásra, halottaikban pedig olyan csendesen fognak nyugodni egymás mellett.⁷⁰⁷

Két nappal később, 1900. február 28-án már Cronjé kapitulációjáról ír Beksics. Taglalja

⁷⁰⁵Michael Rayner: *Battlefields*. London, 2006. 93–95.

⁷⁰⁶Ken Gillings: *The Battle of Thukela Heights*. Liverpool, 1999.

⁷⁰⁷*Magyar Nemzet*, 1900. február 26. 1.

vezércikkében, hogy milyen nehézségek, szörnyűségek vetettek gátat a búrok hősi ellenállásának. Az angolok ugyan kegyetlenek voltak, de most elégedettek lehetnek, hiszen az egyik legnagyobb sereg adta meg magát, s így újra nyeregben érezhetik magukat. Mindenki úgy gondolja, hogy rajtuk a sor, s megmutathatják, milyen nemes győztesek tudnak lenni.⁷⁰⁸

A *Vasárnapi Újság* március közepi számában tudósítja olvasóit Roberts és Kitchener győzelmeiről, sikereiről, Kimberley és Ladysmith felszabadításáról. Tényszerűen írja le, hogy a búrok kénytelenek voltak a fenti vereségek miatt Bloemfonteinig – Oranje fővárosáig – visszavonulni, s ennek védelmére berendezkedni. Ezek után a korábbi írásaitól eltérő módon a paardebergi csata részleteit közölte, s Cronjé tábornokról képeket adott közre.⁷⁰⁹

Beksics Gusztáv újabb – az elmúlt hetek történéseit összefoglaló – vezércikkkel jelentkezik a *Magyar Nemzet* hasábjain. Jóval árnyaltabb, mondhatni pesszimistább képet tár elénk, s elemzi, mi vezetett a sorozatos búr győzelmektől a paardebergi összeomlásig. Majd a korábbi örömittas békehangulat helyett közli, hogy Roberts megfordította ugyan a háború menetét, ám a békét kivívni nem lesz képes. Hiszen a főszerkesztő szerint az egész emberiség bánatos szívvel látja, hogy az angol (Anglia feltétlen hegemoniája Dél-Afrikában) és a búr (Orange és Transvaal teljes függetlensége) álláspont annyira homlokegyenest ellenkezik egymással, mint a tűz és a víz. Továbbra is az angolok kezében van a megegyezés kulcsa, de egyre kevesebb esélyt lát Beksics a közeli békekötésre.⁷¹⁰

Ahogy már korábban említettem, a búrok visszavonultak Oranje fővárosához, hogy ott összpontosítsák erőiket, míg az angol sereg Lord Roberts vezetésével Bloemfontein felé haladva 1900. március 7-én Poplar Grove-nál legyőzte a Christiaan de Wet által irányított búr elővéd-csapatokat, március 9-én elfoglalta Aliwal-Nort települést és ezzel az angolok kiértek az Oranje határfolyóhoz, Bloemfontein közvetlen közelébe.⁷¹¹

1900. március 13-án Lord Roberts csapataival bevonult az egyik búr köztársaság (Oranje Szabad Állam) fővárosába, Bloemfonteinbe. Az utóbbi időben többször vereséget szenvedő, demoralizált búr csapatok harc nélkül otthagyták állásaikat és a sereg feloszlott. Hiába próbálták a tisztek egyben tartani kommandóikat, az emberek nem voltak hajlandók tovább harcolni.⁷¹²

1900. április elejére a búr katonai tanács eldöntötte a partizánháború elindítását az ellenség által megszállt területeken. Ennek hatására összeszedték magukat a búrok, s további veszteségek egyelőre nem érték őket.

⁷⁰⁸*Magyar Nemzet*, 1900. február 28. 1.

⁷⁰⁹*Vasárnapi Újság*, 1900. március 11. 4.

⁷¹⁰*Magyar Nemzet*, 1900. március 5. 1.

⁷¹¹*André Wessels: Afrikaners at War. In: The Boer War. Szerk.: John Gooch. London, 2000., 122.*

⁷¹²*Zichermann*, 69.

Noha valószínűleg a búrok is tisztában voltak vele, hogy sokáig nem tartóztathatják fel a többszörös túlerőben lévő briteket, a már említett gerillaharcokban kihasználhatták ügyességüket és roppant sok veszteséget okozhattak az angoloknak. A Paardeberg–Brandfort–Thabanchu háromszögben az angoloknak már menekülniük kellett, noha Brandwood és Pilcher ezredesek seregük egy részével így is fogságba kerültek a „láthatatlan ellenséggel” szemben. Így egyszerre azt láthatjuk most, hogy Roberts seregét északról, keletről és nyugatról egyaránt fenyegetik a búrok partizánseregei. A most beállt fordulat a gerillaharcok kezdetét jelenti, amelyre a búroknak zseniális képességeik vannak, s melyre az angolok többszörös túlereje és komolyabb kiképzettsége sem lesz elegendő.⁷¹³

A *Magyarország* némi pikírt malíciával számol be a De Wet búr tábornok által bekerített 600 fős brit helyőrségről, akik 1900. április 4-én Reddlersburgnál rövid harc után megadták magukat. Ezzel öt angol század került a búrok fogságába.⁷¹⁴

A *Magyarország* 1900. április 29-i számában részletesen ecseteli, hogyan sikerült Roberts tábornoknak Wepener felszabadítása De Wet két és fél hetes bekerítése után. Angol katonai szakértők azonban úgy vélik, hogy az április 26-i győzelem nem lehet teljes diadal, hiszen amíg a búrok hátrálnak a nagy csata elől, addig komoly veszteségeik nem lesznek, a gerillaharcmodort pedig képesek folytatni.⁷¹⁵

A május eleji (6-i) kisebb angol győzelmek – Fourteen Streams-nél – után Roberts lord május 12-én bevette Kroonstadtot, Oranje Szabad Állam északi területének központját. Noha a búr parancsnokok hetek óta dolgoztak Kroonstadt védelmén, a nagy csata mégis elmaradt. Roberts lord április végi nagy hadművelete óta a búrok csak hátráltak és veszítettek. Mindenki arra számított, hogy Kroonstadtnál nagy csata zajlik majd, ám a búr parancsnokok – a hetekig tartó készülődés ellenére – úgy ítélték meg, hogy nem tudták megfelelően összevonni a csapataikat, ezért a harcot fel sem vállalták, Kroonstadtot kiürítették és visszavonultak a Vaal-folyón át Transvaalba. Így Roberts kardcsapás nélkül tűzhetette ki a brit lobogót Kroonstadt fölé. Ezután lord Roberts megindulhatott Transvaal felé, Johannesburg és Pretoria irányába.⁷¹⁶

A *Magyar Nemzet*tal párhuzamosan a *Magyarország* is komolyabb részt szentel Kroonstadt elfoglalásának. Itt azonban elsősorban Steyn oranjei elnök szempontjából vizsgálják az eseményeket. Így tudósítják, hogy Steyn azután menekült el, mikor látta, hogy hiába szólítja fel ellenállásra a burgereket és parancsnokaikat. Végül mielőtt Kroonstadtot elhagyta, Oranje Szabad Állam kormányának székhelyéül Lindleyt jelölte ki

⁷¹³*Magyarország*, 1900. április 4. 5.

⁷¹⁴*Magyarország*, 1900. április 8. 3–4.

⁷¹⁵*Magyarország*, 1900. április 29. 3.

⁷¹⁶*Magyar Nemzet*, 1900. május 14. 4–5.

proklamációjában.⁷¹⁷

A *Magyar Nemzet* május 17-i számában a táviratok között ad hírt Buller tábornok natali győzelméről, akinek 1900. május 15-én Glencoe és Dundee mellett jelentős búr sereget sikerült szétvernie.⁷¹⁸

A *Magyarország* „Mafeking–Lindley–Newcastle” főcímmel ír a búrok sorozatos kudarcairól. Csapás csapás után érte a búrokat és ebben a helyzetben úgy tűnt, hogy a hősiességbeesett küzdelem hiábavaló volt.

Az angolok ugyanis eljutottak Lindley-ig (Orange új fővárosáig), melyet már-már be is vettek, közben Buller kiverte a búrokat Newcastle-ből, s az igazi feketeleves az angolok által felszabadított Mafeking volt.⁷¹⁹ 1900. május 17-18-án B. Mahon⁷²⁰ ezredes lovassága és lovasított gyalogsága áttörte a város körüli búr ostromzárát. Snyman⁷²¹ búr parancsnok csapatai a váratlan támadást követően el tudtak vonulni, de Eloff⁷²² parancsnok kisebb csapat burgerrel fogságba esett.⁷²³

Angliában a győzelem híre általános lelkesedést váltott ki a közvéleményből. Mindez persze nem csoda hisz a búrok múlt év október 12-én jelentek meg Mafeking előtt és október 23-án kezdték meg a város bombázását. Az angol helyőrség, tehát – Baden–Powell ezredes parancsnoksága alatt 1000 ember – hét hónapig állott ellent bámulatos kitartással.

Plumer⁷²⁴ ezredes északról próbálta menteni a várost, ám március végi veresége ezt nem tette lehetővé, így minden erőt a délről érkező Barton⁷²⁵ tábornok seregébe investáltak. Május 6-án Fourteen-Streams elfoglalása után kezdett erőltetett menetbe, majd tíz nap múlva megérkezett a várost ostromló búr sereg nyakára. Ezzel két tűz közé szorították Snyman ezredes búr seregét, hiszen Mafekinget Baden–Powell nem engedte bevenni, hátulról azonban Barton fenyegette őket. Végül sikerült a brit parancsnokoknak megfutamítani Snymant. Barton sikerének távlati jelentősége még tovább mutatott Mafeking hét hónapos ostrom utáni felszabadításánál, így ugyanis megnyílt az út Pretoria és Johannesburg irányába.⁷²⁶

A *Magyarország* vezércikkét Holló Lajos fogalmazta meg, melynek címe („A vég

⁷¹⁷*Magyarország*, 1900. május 14. 5.

⁷¹⁸*Magyar Nemzet*, 1900. május 18. 6.

⁷¹⁹*Magyarország*, 1900. május 20. 6.

⁷²⁰Sir Bryan Thomas Mahon (1862–1930): ír származású brit tábornok. A búr háborúban még ezredesként szolgált.

⁷²¹J. P. Snyman: búr tábornok. Ő irányította Mafeking ostromát, miután Cronjének el kellett vonulnia a várostól.

⁷²²Sarel Johannes Eloff (1889–1969): búr katonatiszt (feldkornet), Krüger elnök unokája.

⁷²³*Zichermann*, 108.

⁷²⁴Herbert Charles Onslow Plumer (1857–1932): brit katonatiszt. Harcolt a búr háborúban (egyebek között Mafeking felmentésénél) és részt vett az I. világháborúban is, ahol a francia és az olasz fronton is szolgált parancsnokként. Katonai karrierjét tábornagyként fejezte be.

⁷²⁵Sir Geoffrey Barton (1844–1922): angol tábornok. A második búr háború alatt a dél-natali hadsereg 6. dandárjának parancsnoka, részt vett Ladysmith és Mafeking felmentésében.

⁷²⁶*Magyar Nemzet*, 1900. május 20. 5–6.

kezdeté”) már sokat sejtet a búrok számára. Holló szerint a Dél-Afrikában lejátszódó nagy tusának immár a végnapjai közelednek, hiszen több forrásból is eljutott a híre annak, hogy a búrok új békefeltételekkel léptek elő és a háború befejezését sürgetik. Krüger elnök is az utolsó intézkedésre készül, és a burger harcosok is megunták a már-már titáni küzdelmet. Az óriási nyers erővel szemben nem képes a maroknyi búr sereg tovább harcolni, ám a hősiesség kitalálással vívott hosszú háborúval beírták magukat a történelem halhatatlanjai közé.⁷²⁷

A *Magyar Nemzet* címlapjára májusban már másodszor kerül a búr háború témája, ismét Beksics Gusztáv jóvoltából. Beksics a fordulópontot Mafeking elestére teszi, ezért cikkének is ezt a címet adta. Leírja, hogy a háború előtt senki sem gondolta, hogy Mafeking ekkora jelentőséggel fog bírni, azonban utólag láthatjuk, hogy mégis így lett. A 217 napos blokád felszámolásával ugyanis megnyílt az út a központi, stratégiaileg is fontos nagyvárosok felé, így angol területen ellenség már nem állomásozik, sőt Orange Szabad Állam megszűnt létezni.

Roberts és Kitchener megjelenésével megváltozott a helyzet; a hadiszerep elhagyta Krüger és Steynt, hogy az angolok mellé szegődjön. Persze felelőtlennek is tarthatnánk Krügeréket – mint ahogyan Beksics annak is tartja őket –, ám ki gondolta, hogy sem Németország, sem Franciaország, de még Oroszország sem szólal fel az angolok ellen. Mindenki erkölcsileg megértette őket, de még az Egyesült Államok sem akart konfrontálódni Angliával a kis dél-afrikai államok miatt. Hivatalosan nem is fogadták őket, így a búrok véglegesen elveszítették a diplomáciai hadjáratot is. Tehát minden Anglia mellett szól. Azonban az egész művelt világ elvárta Angliától, hogy intelligens, nagylelkű győzőként viselkedjen, vagyis méltányos és nem megalázó békét kössön a búrokkal.⁷²⁸

1900. május 28-án Roberts tábornok mint a dél-afrikai brit haderő parancsnoka bejelentette Orange Szabad Állam anektálását és egyúttal neve megváltoztatását Orange folyó Gyarmattá (Orange River Colony).⁷²⁹

1900. május 30-31-én lord Roberts hadosztálya bevonult Johannesburgba. London örömmámorban úszott és a *Daily Mail* vezetésével az angol lapok együttesen azon a véleményen voltak, hogy Pretoria elfoglalásával a háborúnak vége.⁷³⁰

Johannesburg elfoglalása után azonban a Krüger elfogásáról szóló hír alaptalannak bizonyult, hiszen a Reuters hírügynökség szerint Transvaal elnöke Middeburgban van, mivel a kormány oda tette át székhelyét.

⁷²⁷ *Magyarország*, 1900. május 21. 1.

⁷²⁸ *Magyar Nemzet*, 1900. május 24. 1–2.

⁷²⁹ Lásd: www.angloboerwar.com/boer-war (2014. 08. 15.)

⁷³⁰ *Magyarország*, 1900. június 1. 4–5.

Roberts Pretoriába való bevonulásakor proklamációt készült kiadni, melyben büntetlenséget biztosít mindazoknak a burgereknek, akik hazájuk védelmére felsőbb utasításra fegyvert fogtak, ám ezen fegyvereket beszolgáltatják és hűségesküt tesznek az angol koronára.⁷³¹

Közben De Wet egy utolsó elkeseredett támadást intézett Lindley angol helyőrséggel szemben, a város elfoglalásának érdekében. Az 1900. május 31-én kibontakozó ütközetben az angolok 80 önkéntest öltek vagy sebesítettek meg, a többi 530 megadta magát.⁷³²

1900. június 5-én az angolok lord Roberts vezetésével elfoglalták Transvaal Köztársaság fővárosát, Pretoriát. Erről a *Magyarország* „Az angolok Pretoriában” című június 7-ei számában számol be. A város bevételének körülményeit ecseteli a cikk, mely szerint először könnyedén haladtak a brit seregek, ám miután a búrok felmérték, hogy komoly esélyük nincs az angolok feltartóztatására, csapataikat kivonták és sikeresen lassították, kisebb áldozatok árán, hátráltatták az ellenséget. A főváros bevétele egyébként inkább politikai, mint katonai, stratégiai esemény volt, hiszen búrok nem kerültek fogságba, Botha tábornok csapatainak ereje ezzel nem gyengült meg. Ez volt a háború kitörésétől számított 238. nap.⁷³³

A *Magyar Nemzet* közben arra hívja fel a figyelmet, hogy Pretoria elestével Krügerék számára véget ért az igazi „nagy háború”, ám a búrok vezetői most a „kis háborúra”, vagyis a gerillaharcra készültek. Ennek csak annyi értelme van, hogy kedvezőbb békefeltételeket érjenek el, mivel a háború lényegében eldőlt. Kérdés, hogy a rendelkezésre álló 12 ezer – másik forrás szerint 20 ezer – fegyveres mire lehet elég.⁷³⁴

1900. június 11-12-én Lord Roberts bekerített egy kisebb búr csapatot Diamond Hillnél, és abban reménykedett, hogy a burgerek megadják magukat, de közben megjelentek Botha csapatai és segítettek kitörni a bekerített egységeknek. Ugyanaznap de la Rey tábornok Transvaal területén Silikat's Neknél 189 skót lövést kerített be.

Június utolsó két hetében a Brandwater folyó mentén állandó, intenzív hadműveletek zajlottak, melyek következtében Marthinus Prinsloo tábornok 3000 búrral letette a fegyvert, ám további 1400 transvaali harcos kitört övéihez.⁷³⁵

A *Magyar Nemzet* számol be arról, hogy 1900. június 24-én Buller tábornok bevette Standertant, s megtalálta a búrok vasúti anyagának nagy részét. A búrok újra továbbálltak.⁷³⁶

⁷³¹*Magyar Nemzet*, 1900. június 2. 5.

⁷³²Zichermann, 190.

⁷³³*Magyarország*, 1900. június 7. 3–4.

⁷³⁴*Magyar Nemzet*, 1900. június 3. 4.

⁷³⁵Zichermann, 109.

⁷³⁶*Magyar Nemzet*, 1900. június 26. 4.

1900. július 4-én Roberts és Buller tábornok seregei egyesültek Flackfontein (Transvaal) közelében.⁷³⁷ Természetesen kettejük célja lett, hogy együttes erővel minél hamarabb tudják a döntő csatát kieszközölni a folyamatosan hátráló, gerillaharcmodort folytató búr fősereggel szemben.

A *Magyar Nemzet* közli Roberts táviratát, aki szerint Blingnant oranjei külügyminiszter, Dickson főügyész és Vantander, a törvényhozó testület tagja megadták magukat, sőt Steyn elnököt is szeretnék a feladásra bírni.⁷³⁸

A „Fokföldi vasutak” címmel furcsa hírt tudat velünk a *Magyar Nemzet* Újdonságok rovata. A háború dacára ugyanis a fokföldi brit állami vasutak jó üzletet csinál, amely főleg az angol kormány által küldött nagy mennyiségű csapat- és élelmiszer-szállításoknak tulajdonítható. A búrok lefoglalásai, rongálásai, robbantásai, illetve az ezekből fakadó anyagi károk ellenére a vasút a tervezett 40.000 katona helyett 120.000-et szállított, s a polgári forgalomnak csak csekély korlátozása mellett olyan rugalmasan működött, hogy Roberts többször komoly elismeréssel illette őket.⁷³⁹

A magyar sajtóban folyamatosan a kis- és a nagy háború fogalmával és időtartamával foglalkoznak, melyek alatt a háború végét („nagy háború”), ám a gerillaharc („kis háború”) újrakezdését jósolják.

1900. augusztus 27-én lord Roberts és Buller egyesített angol hadteste megsemmisítő csapatát mért Louis Botha tábornok búr csapataira a Belfast melletti Bergendahnál. Előtte Botha 20 mérföldet tett meg csapataival vágóban, ezért a búrok már fáradtan érkeztek a csataterre. Az angolok intenzív, masszív tüzérségi tűz alá vették a magaslatokat, ráadásul sokkal jobb pozícióban voltak, mint a búrok.⁷⁴⁰ Ez egyike volt a háború utolsó nagyszabású ütközeteinek.

A *Magyar Nemzet* közli a *Daily Mail* jelentését, mely szerint az angolok megszállták Komatipoortot, ezzel elérték Portugál-Mozambik határát. Közben a búrok átmenekültek a hídon és az angolok helyett inkább a portugáloknak adták meg magukat.⁷⁴¹

A *Magyar Nemzet* első októberi búr háborúval kapcsolatos cikkében hivatalos említést tesz lord Roberts angol főparancsnokká való kinevezéséről. A távirat közli, hogy a 67 éves Sir Garnet Lord Wolseley – aki a katonaként eltöltött 48 évében részt vett Anglia burmai, kínai, indiai, krími, afrikai és kanadai háborúiban – nyugdíjazása után egyértelműen Roberts lord

⁷³⁷Lásd: Roll of Honour – Boer War Chronology – <http://www.roll-of-honour.com/Boer/chronology.html> (2014. 08. 15.)

⁷³⁸*Magyar Nemzet*, 1900. július 11. 4.

⁷³⁹*Magyar Nemzet*, 1900. július 20. 7.

⁷⁴⁰Zichermann, 190.

⁷⁴¹*Magyar Nemzet*, 1900. szeptember 25. 4.

lett a legesélyesebb a főparancsnoki posztra, mely október elsejével realizálódott.⁷⁴²

Október elején a *Pesti Napló* beszámol arról, hogy a búrok által hirdetett gerillaharcmodor kezdetét vette, hiszen 140 búr Dejagersdrift mellett megtámadott egy 21 kocsiból álló poggyászkíséretet, mely 20 lovas fedezete mellett haladt. Ugyanaznap éjjel pedig Pom állomás mellett egy vasúti szerelvény kisiklását idézték elő. A vonaton három századnyi katona tartózkodott, közülük öten életüket veszítették, több tucatnyian pedig megsérültek.⁷⁴³

Október folyamán a búr hadsereg maradványa (kb. 20.000 katona) Louis Botha és Christiaan De Wet tábornokok vezetésével feloszlott kisebb csoportokra és – amint azt már láttuk – partizánháborúba kezdtek az angolok ellen Dél-Afrikában. Fő céljuk a brit haderő bosszantásán kívül a kisebb helyőrségek és szállítási útvonalak elleni támadások.⁷⁴⁴

A fenti soroknak megfelelően a Reuters hírügynökségen keresztül a *Merkúr* című laptól tudjuk, hogy a búrok október 10-én Bethulie-nál elfogtak egy milícia katonából alkotott előőrsöt. Ezenkívül Bethulie-től északra 600 méternyi vonalon tönkretették a vasutat.⁷⁴⁵

A partizánháború mellett még az angolokat megviccelni is volt kedve a jó humorú C. De Wet tábornoknak. Jean Carrère francia újságíró a *Matin* című lapban tette közzé De Wet egyik mókáját. Lord Methuen folyamatosan üldözte De Wetet, ám nem sikerült elfognia. Ezért nagyon megörült, amikor végre úgy nézett ki, hogy bekerített a búr parancsnokot. Methuen a búr táborba ért, mely távolról kihaltnak látszott, s a fősátor előtt egy búr katona örködött. Az angolok lassan, halkán közeledtek a sátrakhoz, de rá kellett döbenniük, hogy üresek. Erre persze megrohmozták az őrt, aki pedig fából volt, s kezében a következő üzenet volt: „Miután az angol seregtől kitűnő sátrakat foglaltam el, engedje meg, hogy ezeket is önnek ajándékozzam. Bocsásson meg, hogy nem vártam meg, de két esztendő múlva ismét eljöhöt ide. – De Wet.”⁷⁴⁶

A *Magyar Nemzet* egyik október végi számában találjuk az Újdonságok rovatban „Az angolok és búrok vesztesége” című írást. Bár az angol veszteséglistát a brit hadügyminisztérium folyamatosan közölte, a búrok erről hivatalos adatokat sohasem kommunikáltak. Néhány orvos azonban, akik a búr táborban szolgáltak, összeírták a körülbelüli búr áldozatokat is. Ezek azonban csak 1900. április 16-ig tartanak, s az azután fél évet nem ismerjük. Ezek szerint a búroknak 2448 halottjuk és 6622 sebesültjük volt, míg az

⁷⁴²*Magyar Nemzet*, 1900. október 2. 4.

⁷⁴³*Pesti Napló*, 1900. október 4. 4.

⁷⁴⁴*Christopher Wilkinson–Latham: The Boer War. Men-at-arms. Osprey, 1977. 134. (A továbbiakban: Wilkinson–Latham.)*

⁷⁴⁵*Pesti Napló*, 1900. október 13. 6.

⁷⁴⁶*Magyar Nemzet*, 1900. október 14. 8.

angoloknál (június 9-ig) 2518 ember vesztette életét a harcokban, 3721 betegségben hunyt el, 11.405 pedig harcképtelenné vált.⁷⁴⁷ A háború lezárását követően pontosabb adatokat is kaphatunk.

1900. november 29-én Horatio Herbert Kitchener lordot nevezte ki a királynő a dél-afrikai hadsereg főparancsnokává Roberts lord helyére, aki most már végleg hazautazik. Angliában nagy jelentőséget tulajdonítanak ennek a változásnak, mivel a háború elhúzódása erősen elkedvetleníti az angol közvéleményt. Most, hogy Kitchener, az eddigi vezérkari főnök szabad kezet nyer, azt remélik, hogy talentumával és energiájával hamarosan lezárja a háborút. Erélyes akciókra fel kell készülni, persze felmerül az a kérdés, hogy a kegyetlenkedés célravezető eszköz-e, s indokolt lenne inkább bizonyos fokú engedékenységgel kiprovokálni a békét.⁷⁴⁸

A *Népszava* a „Búrok szabadságharca” címmel jelentette meg december közepi számának a háborúval foglalkozó cikkét. Leírja, hogy már több mint egy éve tart a kis búr nép harca az angol világbirodalom ellen. Az angol kormány nemrég hirdette meg az új rendezés politikáját, mely a teljes győzelmet sejtette, ám a harctérről érkező hírek szerint a búrok ismét erős csapatokat toboroztak össze, s az egyik angol hadsereget tönkre is verték. Sok angol katona elesett, több mint ötszáz pedig fogságba jutott. Ennek hatására Angliában nagy a rémület, s a polgárság és az arisztokratikus burzsoázia is megrettent.⁷⁴⁹

A *Népszava* cikkét jóval részletesebb írásában a *Magyar Nemzet* is alátámasztja a „Búrok és angolok” című résszel. Kitchener jelentése alapján Clemens angol tábornok megpróbálta védeni az általuk megszállt Megalies-hegyet, ám az első búr támadás visszaverése után már képtelen volt a 2500 fős búr seregnek ellenállni. Clemens tábornok visszavonult a közös találkozási helyre, a Heckpootra, ahol bevárja a segítséget. Kitchener az angol vesztes sereg létszámára nem tett utalást. A búr forrásokból eredő tudósítások azonban egészen másképp adják elő a megalies-hegyi csatát. Szerintük ugyanis Clemens tábornok megsemmisítő vereséget szenvedett, tisztjeinek legnagyobb része elesett, ő maga és seregének nagy része pedig fogságba esett.

Bármelyik változat is igaz, a hírek Londonban érthető izgatottságot keltettek, hiszen a háborút nagyjából már befejezettek tekintették. A gerillaharcmodor, melyet október óta alkalmaznak a búrok mindig és mindenütt hosszadalmas és sok áldozatot kíván. Különösen így van ez a dél-afrikai országokban, ahol a terepviszonyok szinte erre a célra teremtettek. A nehezen mozgó angol hadsereg itt bizonyosan hátrányt szenved a könnyen helyet változtató

⁷⁴⁷*Magyar Nemzet*, 1900. október 30. 5.

⁷⁴⁸*Magyar Nemzet*, 1900. december 2. 5.

⁷⁴⁹*Népszava*, 1900. december 18. 3.

búr csapatokkal szemben. Ilyen értelemben a megalies-hegyi vereség könnyen megérthető és valószínűleg nem is egyedi a búrok gerillaharcának történetében.

Azonban minden elfogulatlan kívülálló és angol szemében a győzelem, a harc folytatása céltalan vérontásnak tekinthető, hiszen ez a siker a búrokban vérmes, ám soha be nem teljesülő reményeket támaszt. Ez a siker Krügerben is új szövetségest talált, ám ez veszedelmes rajongás. Hiszen minél tovább tart az ellenállás, minél több pénz- és véráldozatot kénytelen hozni Anglia végleges diadaláért, emberileg is, politikailag is annál kevésbé lehet tőle méltányosságot kívánni.⁷⁵⁰

A dél-afrikai háború táviratai között találjuk, hogy 1900. december 21-én Új-Zéland kijelentette, hogy Kitchener kérésére egy hatodik csapattestet is kész Dél-Afrikába küldeni.⁷⁵¹

A búr előrenyomulást – ami a megalies-hegyi győzelemtől (december 13.) egészen december 20-ig zajlott, amikor a Fokgyarmatba jelentősen mértékben benyomultak –, sikerült French tábornoknak megállítania. December 19–20-án, ugyanis megütközött azzal a búr sereggel, amely Clemens tábornokot legyőzte, és Krügersdorptól tizenhat mérföldnyire szorította vissza őket.⁷⁵²

A *Pesti Hírlap* 1901. január eleji számában közli Kitchener táviratát, miszerint az erősen védett helvetiai angol őrhelyet a machadodorp–lydenburgi vasút mellett tegnap reggel elfoglalták a búrok. Angol részről 58 ember sebesült meg vagy esett el, kétszázan pedig fogságba estek.⁷⁵³

A londoni hadügyminisztérium újabb statisztikát tett közzé az angolok dél-afrikai veszteségeiről. E kimutatás szerint az angolok teljes vesztesége 51.635 emberre rúg. A halálesetek mellett a háború legnehezebben megemészthető része a briteknek, hogy az angol csapatok gyakran tették le a fegyvert és adták meg magukat. 1900. november elejéig 7500 ember tette le a fegyvert a búrok előtt. A fenti adatok alátámasztására az újság egy táblázatot is közöl.⁷⁵⁴

A *Pesti Hírlap* tényszerűen közli, hogy nincs más teendő az angolok számára sem, mint beismerni, hogy a „búrok Kitchener nyakán” vannak. Ebben a kellemetlen, kiélezett szituációban Kitchener nem tud mást csinálni, minthogy folyton azt írja a jelentéseiben, hogy az angolok a búrok támadását mindig visszaverték. Ez persze a legtöbb esetben nem igaz. A búrok ugyanis január első heteiben a nyugati hegységekben lévő angol őrségeket egymás után mind megtámadták, s Pretoria felé visszaűzték. Olyan állomásokat kerítettek hatalmukba mint

⁷⁵⁰ *Magyar Nemzet*, 1900. december 16. 2.

⁷⁵¹ *Magyar Nemzet*, 1900. december 22. 7.

⁷⁵² *Magyar Nemzet*, 1900. december 23. 3.

⁷⁵³ *Pesti Hírlap*, 1901. január 2. 4.

⁷⁵⁴ *Magyar Nemzet*, 1901. január 8. 2–3.

például Moddenfontein vagy Belfast.⁷⁵⁵

A *Magyar Nemzet* cikkírója szerint az egyéb bajoktól eltekintve a ló hiánya okozza a legnagyobb galibát. Kitchener lord erélyes fellépését rendkívülien befolyásolja a lovak hiánya. Ezerszámra hullnak el az angolok lovai és egész lovascapatok, ló nélkül maradván, tehetetlenül szemlélték az eseményeket.⁷⁵⁶

A *Pesti Hírlap* tudósítója kijelentette, hogy biztos információja van arról, miszerint Kitchener tábornok kijelentette a kormánynak, hogy 100.000 katona küldésére okvetlenül szüksége van a búr államokban való helyzet fenntartására. A kormány persze a nagy számtól annyira megijedt, hogy nem is merete nyilvánosságra hozni. Kisebb számokban gondolkodik, s úgy véli kisebb seregekkel számolva hosszabb időintervallum alatt mégis összejöhet a 100.000 ember.

Kitchener azonban ott áll egy demoralizált tömeggel, hazavágyó ezredekkel, a háború céljaiért lelkesedni nem tudó független önkéntesekkel. Ezekkel tehát nem megy semmire, s nagyon kétes, vajon az új 100.000 vagy csak 20.000 emberrel jobban fog-e boldogulni. Egyszóval az angolok helyzete Dél-Afrikában elég súlyos, s ma már alig lehet belátni, hogy miként vergődnek ki belőle.⁷⁵⁷

A *Népszava* jelzése szerint többit foglalkozik a külföldi hírekkel, eseményekkel, mivel jelezték olvasói, hogy másik újságot is meg kell vásárolniuk, ha a külpolitikára is kíváncsiak. Ennek megfelelően január utolsó hetében összefoglalta a havi eseményeket, így írt a január 14-ei Murraysburg melletti búr győzelemről, a Tovnsoiver körüli vasút és vízmű rombolásáról, valamint Louis Botha natali betöréséről. Illetve megemlíti Kitchener újabb 100.000-es kérését, ami a katonákat illeti, mivel nem képes boldogulni a jelenlegi kb. nyolcszoros túlerejével. Itt hívja fel az angol munkások figyelmét a *Népszava* arra, hogy ezt a rengeteg emberpusztítást már ne engedjék, s keljenek fel a kérés ellen.⁷⁵⁸

De Wet tábornok 12.000 főnyi serege élén megverte az angolokat Modderfonteinnél, s ezzel bevonult Cape Colonyba, vagyis Fokgyarmatra. Az angol lapok De Wetnek ezt a győzelmét rendkívül komoly dolognak tartják, különösen azért, mert a búr tábornoknak nagy befolyása van Fokföldön, s valószínű, hogy a fokföldi hollandusok nagy számban fognak csatlakozni hozzá. Az angol újságok szerint az afrikanderek által második Napóleonnak tartott De Wet győzelme komoly veszedelmet hozhat Angliára.⁷⁵⁹

Hivatalos közlés szerint a kormány elhatározta, hogy Kitchener lordnak a Fokföldön

⁷⁵⁵*Pesti Hírlap*, 1901. január 17.

⁷⁵⁶*Magyar Nemzet*, 1901. január 15. 4.

⁷⁵⁷*Pesti Hírlap*, 1901. január 18. 6–7.

⁷⁵⁸*Népszava*, 1901. január 24. 2.

⁷⁵⁹*Pesti Hírlap*, 1901. február 1. 5.

már partraszálló csapatokon kívül még 30.000 főnyi lovasságot küld. A kormány továbbá számít rá, hogy 10.000 yeomanry fog rendelkezésre állni, valamint a dél-afrikai lovasított rendőrcsapatok száma a gyarmatokon toborzott legénységgel együtt 8000-re rúg. Ehhez jöhet még a gyarmatokból rendelkezésre bocsátott újabb kontingens, melynek létszáma ötezer főre tehető. Így az első útra már 53.000 katonát biztosítanak Kitchenernek, aki ezzel megkezdheti új tervét megvalósítani.⁷⁶⁰

Talán az új hadseregcsoport megérkezésének hírére vagy French tábornok éles eszű terve miatt, de a sorozatos negatív események után London végre angol győzelemnek örülhetett. French tábornok ugyanis megszállotta Ermelót és visszavonulásra készítette a búrokat, Smith–Dorrien⁷⁶¹ tábornok pedig Bothwellnél megverte Botha csapatait. Ezek a sikerek bizonyosan kedvező hatást fognak gyakorolni a dél-afrikai angol hadsereg moráljára. A két győzelemből arra következtethetünk, hogy Kitchener lord erélyesen föl akar lépni a Transvaal keleti részén ténykedő búrok ellen, akik folyamatosan veszélyeztetik a Pretoria–Lorenço Marques vasútvonalat. Ennek a hegyes vidéknek a megszerzésére gondolni sem lehet addig, amíg az újabb erősítések meg nem érkeznek a harctérre.⁷⁶²

A *Pesti Hírlap* az összes lehetséges dél-afrikai harctéri tudósító forrás egybehangzására hivatkozva közli, hogy Louis Botha súlyos vereséget mért 1901. február 17-én Wonderfontein mellett Smith–Dorrien seregére. A búrok fogságba ejtették a legtöbb brit katonát, majd miután elvették ágyúikat, fegyvereiket, lőszerüket, lovaikat és egyenruhájukat, megeskették őket, hogy nem fognak többé a búrok ellen harcolni. A becsületszavuk után elengedték a foglyokat. Az angol hadügyminiszter elmozdította Smith–Dorrient az állásából.⁷⁶³

Február végén folyamatosan ellentmondó hírek érkeznek a harcterről, többek között a nemrég nagy győzelmet aratott Bothát is bekerítették és Kitchenerrel szeretne tárgyalni. Kérdés persze, hogy a hír igaz-e, s ha igaz, akkor miről szeretne egyeztetni. Elvileg Kitchener új, pihent, jól felszerelt katonái megérkeztek, s ennek lehet eredménye Botha bekerítése és De Wet, illetve Steyn menekülése.⁷⁶⁴

A *Magyar Nemzet* is vezércikkben számol be a „Búrok veszedelmé”-ről. Botha serege a kulcs a gerillaháború befejezéséhez, hiszen neki komoly ezredei vannak, amik Transvaalban,

⁷⁶⁰*Magyarország*, 1901. február 8. 7.

⁷⁶¹Sir Horace Lockwood Smith–Dorrien (1858–1930): brit tábornok. Fontos szerepet játszott az 1900. február 18. és 27. között vívott paardebergi csata során, ahol sikerült rávennie Kitchener és Henry Colville tábornokokat, hogy a hagyományos harceljárásal ellentétben ne intézzenek közvetlen rohamot a lövészárkokban elhelyezkedő búrok ellen. A március 31-i Sanna's Post környéki összecsapás során figyelmen kívül hagyta Colville parancsait (aki arra utasította, hogy hagyja hátra a sebesülteket) és rendezetten sikerült visszavonulnia. Azon kevés angol tábornokok egyike, akiknek elismertsége nemhogy nem csökkent, hanem még nőtt is a búr háború alatt.

⁷⁶²*Pesti Hírlap*, 1901. február 12. 6.

⁷⁶³*Pesti Hírlap*, 1901. február 24. 8–9.

⁷⁶⁴*Pesti Hírlap*, 1901. február 28. 8.

Pretoria körül mozgolódtak. De Wet és Steyn Oranjét és a fokföldi angol gyarmatot sanyargatták, de a hírek szerint őket is megfutamították. Most, hogy Kitchener serege megújulva látszik, a búrok pedig szorult helyzetbe kerültek, újra felmerül a békekötés lehetősége. Vajon most él-e vele Anglia?⁷⁶⁵

A *Népszava* heti összegzésében kiemeli, hogy az angolok közül eddig a háborúban 107.633 katona esett el, lett fogoly vagy sebesült meg. Ez az iszonyú nagy szám semmiképpen sem jó jel az angol hadsereg győzelmi terveire nézve.⁷⁶⁶

1901 január-februárjában Kitchener bevárta az angol hadsereg maradék 50.000 fős erősítését, s amikor ezek megérkeztek, nagyszabású partizánellenes hadműveletbe kezdett. Ugyancsak Kitchener utasítására elkezdték a blockhausok építését – ezek a koncentrációs táborok alapjai lesznek – és a búr farmok megsemmisítését.

A *Népszava* cikkének szerzője már a búrok szerencsecsillagának hanyatlásáról beszél, persze a sorozatos vereségek hatására ez elkerülhetetlennek tűnik. Kiemeli az április 9-i pietersburgi angol győzelmet, ahol 39 vasúti kocsinyi árut zsákmányoltak. Folyamatosan fogják el a búrokat, akiknek ezzel csökkennek a győzelmi esélyeik.⁷⁶⁷

Hivatalos jelentést adtak ki Londonból, miszerint az angolok veszteségei 1901 áprilisában Dél-Afrikában a következők voltak:

- elesett 8 tiszt és 122 katona;
- megsebesült 20 tiszt és 206 katona;
- fogságba esett 3 tiszt és 93 katona.⁷⁶⁸

A statisztikai adatok közlésében a *Népszava* sem akar lemaradni: a lap a búrok és az angolok veszteséglistáját tárta olvasói elé. Április végén a búrok közül elesett 12 ember, megsebesült 20 katona és fogságba esett 479 partizánharcos. Az angoloktól 13.933 tiszt és közlegény fekszik betegen a különböző kórházakban, s a betegek közül átlagban 10 ember hal meg minden nap.⁷⁶⁹

A *Népszava* információi szerint az utóbbi hetekben több mint 2500 német és francia önkéntes csatlakozott a búrokhoz. Ezzel együtt, ha hinni lehet a *Népszava* forrásának, akkor még kb. 24.000 búr áll harcban.⁷⁷⁰

Az angol hadsereg állapotát újbóli kritika érheti a vlackfonteini vereség (május 9.) hatására, melynek köszönhetően a búrok ismét – immár sokadszorra – betörték Fokföldre. Ez

⁷⁶⁵ *Magyar Nemzet*, 1901. február 26. 1–2.

⁷⁶⁶ *Népszava*, 1901. március 14. 3.

⁷⁶⁷ *Népszava*, 1901. április 18. 4.

⁷⁶⁸ *Magyar Nemzet*, 1901. május 8. 7.

⁷⁶⁹ *Népszava*, 1901. május 9. 3.

⁷⁷⁰ *Népszava*, 1901. május 16.

még inkább felerősíti a háború befejezését sürgető tábor hangját, történjék az akár erőből, akár nagyobb engedményekkel.⁷⁷¹

A *Népszava* leírja, hogy mivel másodszor fogták el a búrok French tábornokot, és az elsónél becsületszavát adta, hogy többé nem fog fegyvert a búrokra, most agyon akarták löni. Ám Kitchener ekkor közbelépett és 1000 búr foglyot ajánlott fel a búr vezetőknek French tábornokért cserébe.⁷⁷²

1901. június végén a búrok támadást intéztek Heilbron vasútállomás ellen, és kis híján foglyul ejtették Kitchenert, aki kénytelen volt ruháitól megfosztva, alsóneműben elvágatni a harc színhelyéről a búr kommandók elől.

A *Népszava* egy névtelen búr vezért idéz, aki szerint már korábban legyőzhették volna az angolokat, ha nem volnának állandóan kénytelenek az elfogott angolokat elengedni. Nem tudják őket élelmezni és ruházni.⁷⁷³

A *Magyar Nemzet* a londoni *Daily News* jelentése alapján arról ír, hogy Kitchener hosszú idő után arról értesítette a kormányt, hogy szerinte a Dél-Afrikában levő gyalogezrednek nagy részét most vissza lehetne vonni. Amióta odaérkezett Kitchener, folyamatosan csak katonákat kért, s ez volt az első eset, hogy ezredeket vonatna vissza. Persze a másik felől kívánja, hogy a visszavont gyalogsági csapatok helyett sok-sok lovas katonát bocsássonak rendelkezésére.⁷⁷⁴

A *Pesti Hírlap*ban olvasható, hogy a londoni kormánynál és a dél-afrikai hadvezetésnél a legnagyobb zavar uralkodik. Kitchener egy olyan tervet készített, ami szerinte az egyedüli, amely győzelemhez vezethet. Ugyanakkor Brodrick hadügyminiszter a tervet elvetette, mivel jól tudta, hogy Kitchener tervéhez 50.000 lovaskatona kell, a kormány pedig ezt képtelen előteremteni. Így áll a helyzet Dél-Afrikában, miszerint a búrok legyőzésének tervét egy megvalósíthatatlan eshetőségre ítélték.⁷⁷⁵

A *Magyar Nemzet* a „Reitzi meglepetés” címmel az oranjei kormány elfogatásáról jelenti, hogy július 10-én az angol csapatok körbevették Oranje fővárosát, s hajnalban elfogták Steyn kormányának minden tagját. Álrukban lepték meg őket, s egyedül Steyn tudott kimenekülni a házból mezítláb, rávetette magát egy lóra, s elvágatott. Egy angol katona pár lépésre volt tőle, de puskája nem működött, így az elnöknek sikerült megmenekülnie. Az angolok lefoglalták Steyn teljes levelezését, az állami okmányokat, s ezer

⁷⁷¹*Magyar Nemzet*, 1901. június 7. 2–3.

⁷⁷²*Népszava*, 1901. június 27. 3.

⁷⁷³*Népszava*, 1901. július 11. 3.

⁷⁷⁴*Magyar Nemzet*, 1901. július 15. 3–4.

⁷⁷⁵*Pesti Hírlap*, 1901. július 19. 3.

font sterling készpénzt.⁷⁷⁶

A *Magyar Nemzet* közli a mindenki számára megváltásként ható szót: „Kibékülés”. Egyetlen probléma van csupán, hogy a szó végén ott a kérdőjel, ami sejteti, hogy még nincs megegyezés, s egyre nehezebb ebben hinni, hisz az elmúlt pár hónapban már sokan sokfélét állítottak a békéről, ám nem lett belőle semmi, s a harcok folytatódtak.

Beksics úgy véli, hogy talán most újra hinnünk kell a békében, hiszen adott az esély, hogy a hősiesség a jövő boldogulása révén, az angolok pedig nemzetközi érdekeik alapján együttesen kívánják a háború befejezését.

Beksics elismerte, hogy Pretoria megszállása óta nyíltan hirdette meggyőződését – melyet az egész lap átvett –, hogy a háború folytatása nem más mint céltalan és embertelen vérontás. Ennek pedig első számú felelősei a búr vezetők, hisz már Anglia is nagyvonalú békét kötött volna, ám ők ezt nem fogadták el. Az újbóli béketárgyalási terveket azért fogadja mindenki kitörő örömmel, mert remények szerint a búrok belátják, hogy racionális álláspont alapján népük boldogulása a mielőbbi békekötés záloga lehet. Ehhez az úthoz segítség lehet Milner beszéde Londonból, miszerint ők konszolidált búr köztársaságokat akarnak létrehozni. S talán Milner – akinek személyét nem tudják elviselni a búrok – távolléte is a megegyezést szolgálja. Beksics szerint tehát egyedül a búr vezetőkön áll vagy bukik a béke, ezért jó lenne ha a merev ellenállás helyett a reális ráció vezérelné őket.⁷⁷⁷

A *Magyarország* beszámol Roberts lord Bisley-ben, a lövészünnep díjkiosztásánál tartott beszédéről. A háború tapasztalatai azt mondatták vele, hogy az újkori modern katonáknak kiváló lövészekké kell válniuk. Összehasonlította a Waterloonál felállott Wellington által vezetett sereget a mostani angol sereggel, mely Dél-Afrikában harcol. Kitűnt, hogy míg Napóleon francia serege elvérzett közelebbi távnál, addig a búrok messzebről is kilőtték az angol katonákat.⁷⁷⁸

Július havi utolsó számában a *Pesti Hírlap* csokorba gyűjtötte jeles, neves emberek véleményét a dél-afrikai háborúról. A nyilatkozatokat végigolvasva egyértelműen lehangoló véleményt fogalmaztak meg Anglia szerepéről. Ezt a szemelvényt a *Pesti Hírlap* a *The Echo* című lapból vette át, melyet Suttner báróné, született Kinski Berta grófnő gyűjtötte össze:

- Aberdeen lord, Kanada volt kormányzója: „Az önök elvei: igazság, mérséklet és egyenlő jog az ellenségekkel szemben meg fogják nyerni az embereket.”
- Harrison Frederic, Hereford püspöke szerint helyes ha az *Echo* felemeli

⁷⁷⁶*Magyar Nemzet*, 1901. július 21. 3.

⁷⁷⁷*Magyar Nemzet*, 1901. július 25. 1–2.

⁷⁷⁸*Magyarország*, 1901. július 27. 4.

szavát a nemes búr nemzet kiirtásának gyalázatos bűne ellen.

- Az alsóház tagjai közül Sir Robert Reid és Keir Hardie élesen a háború ellen foglalt állást.
- James Price képviselő odáig ment, hogy egyenesen az angol sajtó egészét támadta és vádolja az angol nemzet becsapásával, amikor a háborúról hazug híreket bocsátott világgá.
- Lloyd George szerint a nép sorsának javítására irányuló minden törekvés hiábavaló mindaddig, míg a béke helyre nem áll.
- Mark Twain szerint minden rokonszenvét az *Echo* kezdeményezése és a búrok viselkedése bírja.
- Herbert Spencer szerint a háború igazságtalan és céltalan.⁷⁷⁹

Augusztus első napján a *Népszava* tudatja olvasóival, hogy Fokföldön újabb felkelés tört ki, melynek felszámolására nagyobb brit erőt rendeltek az angolok a térségbe. A *Népszava* már behódolt búr forrásokra hivatkozva közli, hogy a még harcban lévő búr vezérek egy komoly, összehangolt támadásra készülnek dél felé.⁷⁸⁰

Közben 1901. augusztus 7-én Transvaalban Kitchener közzétette proklamációját, amelyben világosan leírja, hogy azokat a búr parancsnokokat és felkelőket, akik szeptember 15-ig nem adják meg magukat, örök időre száműzi Dél-Afrikából. A többi lázadó vagyont elkobozzák és felhasználják a koncentrációs táborokban lévő hozzátartozóik ellátására.⁷⁸¹

A brit hadsereg közben 1901. augusztus 17-én Middelburg közelében lecsapott egy búr táborra, melynek tagjait szinte maradéktalanul elfogták.⁷⁸²

A *Magyarország* a *Standard* angol újság pretoriai tudósítója révén közli, hogy július végéig a transvaali koncentrációs táborokban összesen 62.479 személy volt, melyből 10.000 férfi, több mint 23.000 asszony és 28.000 1-12 éves gyermek.⁷⁸³

A *Magyarország* a *Daily Mail* fokföldi levelezőjére hivatkozva emeli ki De Wet ellenproklamációját, melyben azzal fenyeget, hogy az összes angol katonát, akit szeptember 15-e után Oranje Szabad Állam területén elfognak, irgalom nélkül föbe lövik.⁷⁸⁴

1901 szeptemberére a búr partizánok többsége betört Fokföldbe és Natalba, így Botha például Forts Italiánál törte át a brit hadsereg falát.

A *Magyarország* szeptember végi táviratai között az angol lapok által egyöntetűen

⁷⁷⁹*Pesti Hírlap*, 1901. július 31. 3.

⁷⁸⁰*Népszava*, 1901. augusztus 1. 3.

⁷⁸¹*Pakenham*, 396.

⁷⁸²Részletesebben lásd pl. a *London Standard* 1901. augusztus 20-ai számának 5. oldalán – <http://newspaperarchive.com/uk/middlesex/london/london-standard/1901/08-20/page-5> (2014. 08. 16.)

⁷⁸³*Magyarország*, 1901. szeptember 1. 4.

⁷⁸⁴*Magyarország*, 1901. szeptember 5. 5.

hangoztatott újabb hadimozgósítást tudatja az újságolvasóval. A londoni kabinet intézkedése alapján általános toborzás mellett Indiából új csapatokat indítanak el Dél-Afrikába. Ez egyértelműen annak a jele, hogy a hadiszerencse nagyban kedvez a búroknak.⁷⁸⁵

A *Pesti Hírlap* a Külpolitika rovatában ecseteli a *Times* vezércikkét a háborúval kapcsolatban. A kérdés azt a témakört boncolgatja, hogy vajon a búrok mi okból határozták el magukat két, egymástól távol eső helyen az offenzívára. Az angol cikkíró inkább politikai, mint hadászati okra vezeti vissza, mely szerint az angolok téli sikereit és Kitchener proklamációjának hatását akarták ellensúlyozni. „Ha a búrok sikeres csapást mérhettek volna ellenünk, akkor céljukat elérték volna.”⁷⁸⁶ Továbbá folytatja, hogy a búr vezérek „veresége” politikai tervük meghiúsulását jelenti.

A *Magyarország* a dél-afrikai szabadságharcról jelenti, hogy ami előre borítékolható volt, az be is következett. Botha értésére adta Kitchenernek, hogy minden kivégzett búr fogolyért egy angol tisztet fog agyonlővetni, sőt hármat már agyon is lővetett. A szerző pedig nem is igazán döbben meg ezen, hiszen Botha is – mint a legtöbb vallásos búr – csak a Biblia tanácsát követi: „szemet-szemért, fogat-fogért!” Így a dél-afrikai háború teljes középkori borzalmasságában bontakozik ki. Erre a hírre az angol közvéleményt pánik fogta el, és ezért határozottan Kitchener visszahívását követelte.⁷⁸⁷

Erre a visszahívásra azonban a következő Kitchener nyilatkozatot kell elolvasnunk, melyet Germain Bapst a *Figaro* című lapban írt: „A transvaali háborút illetékes emberek tanácsa és a józan ész ellenére indították el. Érdekelt miniszterek elhitették a közönséggel, hogy csak katonai sétáról van szó, közben pedig tudatosan ezreket küldtek a halálba, amennyiben bizonyos terminusokon belül győzelmeket helyeztek kilátásba. És mindez a börzespekuláns klikkek érdekében történt.”⁷⁸⁸ Más kérdés, hogy Kitchener pont ennek a spekuláns körnek lett a bérence.

A *Népszava* a Botha–Kitchener kijelentések révén a háborút a legvadabb mézárulásnak tartotta, és ezek kegyetlenkedéseit – melyeket ecsetel is – mélységesen elítéli.⁷⁸⁹

A *Magyar Nemzet* Kitchener újabb igényét említi, hiszen neki egyre több lovaskatona kell. A kabinet szerint maximum 3000 lovasat küldenek Dél-Afrikába, hisz utána már csak az angliai helyőrségre vannak lovasok, ahonnan már nem engednek el többet.⁷⁹⁰

A *Pesti Hírlap* szenzációként kürtöli világgá, hogy Kitchener is elismeri: a búrok fényes

⁷⁸⁵ *Magyarország*, 1901. szeptember 24. 6.

⁷⁸⁶ *Pesti Hírlap*, 1901. október 4. 6–7.

⁷⁸⁷ *Magyarország*, 1901. október 20. 3.

⁷⁸⁸ *Pesti Hírlap*, 1901. október 20. 10.

⁷⁸⁹ *Népszava*, 1901. október 24. 3.

⁷⁹⁰ *Magyar Nemzet*, 1901. október 27. 4.

győzelmet arattak. A búrok a kegyetlen bánásmódra és leigázásra úgy felelnek, hogy a gögös angol tábornok urakat, s többszörösen demoralizált csapataikat szinte naponta verik el, fogják el, s levetkőztetésük után visszaengedik őket Kitchenerhez. November első napjaiban Budapest közönsége másról sem beszél, mint a búrok újabb, fényes győzelméről.⁷⁹¹

A *Magyarország* szintén a „Nagy búr győzelem” mellett foglal állást, s kiemeli, hogy Botha és de la Rey korábbi győzelmei után most Smuts aratott fényes sikert. Kitchener elismeri ugyan a vereséget, ám azzal vigasztalódik, hogy az ellenségnek is komoly veszteségei voltak. Ez édeskevés eredmény, így eljött az az idő, amikor már az angol vezérek kénytelenek bevallani tehetetlenségüket a gerilla-hadviseléssel szemben.

Ezzel kapcsolatos érdekes és jellemző tünet az angol községi tanácsosi választások eredménye, melyeken egyértelműen a liberálisok győzedelmeskedtek. Ez azt jelenti, hogy a lakosság körében a békés irányzat kezd felülkerekedni, így Chamberlain és barátai dupla vereséget szenvednek a harctéren és a politika színterén egyaránt.⁷⁹²

A *Pesti Hírlap* saját tudósítójának brüsszeli táviratai alapján közli, hogy De Wet, Schalk–Burger és Steyn elhatározták – amit Botha korábban már közölt –, hogy amennyiben az angolok a kivégzéseket tovább folytatják, ezentúl minden fogságba kerülő angol tisztet agyonlövetnek. Ezzel a határozattal összefüggésben állnak az előbbieken említett Krüger által szervezett, búr vezérekkel folytatott konferenciák.⁷⁹³

A *Magyar Nemzet* a „Búrok a búrok ellen” című írása szerint hihetetlennek tűnő dolog történt, de a gyarmati csapatokban angol oldalon sok búr van. A kanadai lovas előőrsök közt például egy egész század búr van, akik nagyon megbízhatónak bizonyultak. Kezdetben persze az angolok nagy elővigyázatossággal alkalmazták őket, de most már apró kommandót szerveznek belőlük. A búr kommandó első csatáját a búr gerillaharcosok ellen októberben vívta, nagy sikerrel.⁷⁹⁴

Az 1901 karácsonya előtti napok csendesen csordogáltak a háború menetében, ám 1901. december 25-én Fokföldön a búr partizánok megverték az angolokat és betörték Tvifonteinbe.⁷⁹⁵ Ezt tarthatjuk az utolsó jelentős búr sikernek a háborúban. Ennek a győzelemnek a hatását láthatjuk Steyn elnöknek a *Kölnische Zeitung* által közzétett magánlevelében, mely valahogyan kikerülte az angol cenzúrát. Steyn nagyon derűlátó, s szerinte a búrok helyzete nagyon kedvező. 1900 év végén a búr vezetők borúlátók voltak, azonban a helyzet jelentősen megváltozott, s immár a háború kedvező befejezését remélhetik.

⁷⁹¹*Pesti Hírlap*, 1901. november 3. 3.

⁷⁹²*Magyarország*, 1901. november 3. 3.

⁷⁹³*Pesti Hírlap*, 1901. november 6. 5.

⁷⁹⁴*Magyar Nemzet*, 1901. november 30. 4.

⁷⁹⁵*Martin Marix Evans: The Boer War. South Africa 1899–1902. Osprey Publishing, 1999, 197.*

Steyn elnököt nem érdeklik az aranybányák, ő saját népe függetlenségéért folytat harcot, mert meggyőződése szerint ez sikerrel fog végződni.⁷⁹⁶

A *Magyar Nemzet* saját tudósítója 1902. január elején táviratban jelezte, hogy – a *Standard* pretoriai jelentése szerint – De Wet belátta, hogy az angolok taktikájával szemben nem tartható tovább a gerillaharc, ezért folyamatosan visszavonul. Erre alapozza a *Times*, hogy a dél-afrikai háborúnak még Edward király koronázása előtt véget lehet vetni.⁷⁹⁷

A dél-afrikai háborúval foglalkozó sorokban a *Magyar Nemzetben* a *Daily Express* szenzációs híre látott napvilágot. Kérdés, hogy De Wet meddig tudja összetartani övét. A kérdés azért merülhetett fel, mert a búrok azon tételődnek, hogy vajon nyernek-e valamit a további nagy áldozatok árán való makacs kitartással. Tisztjeik belefáradtak a harcba, s elhatározták, hogy január végéig vagy legkésőbb február közepéig harcolnak. Ezt a hírt először fogoly búroktól hallhatták, ám megerősítették egy tiszt elkobzott leveléből is.⁷⁹⁸

A *Times* pretoriai tudósítója a Transvaal nyugati részén harcoló búrok teljes csüggedéséről számolt be, sőt az angolok állítólag egy Bothához intézett felhívást kerítették kézre, melyben 25 előkelő búr polgár szólítja fel a fővezért, hogy vessen véget a háborúnak. Kérésüket azzal indokolják, hogy a nyomor végpusztulással fenyegeti családjaikat, s az asszonyok és gyermekek valósággal éheznek a koncentrációs táborban. A *Magyar Nemzet* szerint ez csak ürügy, mert az állapotok nem oly tragikusak, csak a büszke búrok okot keresnek, hogy befejezzék azt a háborút, amelybe már belefáradtak.⁷⁹⁹

Miután január második felében az angol csapatok foglyul ejtették B. Willient,⁸⁰⁰ az egyik búr kommandó parancsnokát, az angol sajtó tudósítói szerint az angolok helyzete sohasem volt kedvezőbb, mint most.

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában leírja, hogy menekült el De Wet merész búr vezér Kitchener elől. Kitchener bekerítette, de besötétedett, ezért De Wet megparancsolta embereinek, hogy az éjjel folyamán oszoljanak szét és keressenek biztonságot. Ő maga pedig éjfél és hajnali egy óra között a marhacsorda segítségével, az állatok között elrejtőzve, áthatolt az angol vonalon. De Wet valószínűleg gyakran forgatta az ókori írók munkáit, hisz Homérosz Odüsszeiájában Odüsszeusz úgy szökött meg embereivel a küklopszok táborából, hogy egy juhnyáj között rejtőztek el.⁸⁰¹

Több sajtóorgánium is óriási meglepetéssel vette tudomásul, hogy – 1901 vége óta

⁷⁹⁶*Magyar Nemzet*, 1901. december 29. 4.

⁷⁹⁷*Magyar Nemzet*, 1902. január 3. 4.

⁷⁹⁸*Magyar Nemzet*, 1902. január 17. 7.

⁷⁹⁹*Magyar Nemzet*, 1902. január 25. 5.

⁸⁰⁰*Wilkinson–Latham*, 129.

⁸⁰¹*Magyar Nemzet*, 1902. február 13. 7.

először – a búrok megverték egy angol sereget, melynek vezérét, Methuen tábornokot megsebesítették és elfogták. Londonban óriási csalódottság és izgatottság ütötte fel a fejét, hiszen már mindenki elkönnyvelte az angolok győzelmét, csak az volt a kérdés, hogy a búrok meddig húzzák. A londoni helyzet olyan siralmas, mint amilyen két évvel ezelőtt, a sorozatos vereségek idején volt.⁸⁰²

Methuen lord veresége után de la Rey még Tovnsend ezredet is legyőzte, így tette teljesen kétségbeesetté London lakosságát. De la Rey – miután Methuent ápolattatta és meggyógyította, majd becsületszavát vette, hogy többé nem fog fegyvert a búrok ellen – mindenféle feltétel nélkül szabadon bocsátotta az angol lordot. Ugyanígy járt el a szintén elfogott Tovnsend ezredessel is. Ezen tettek hatására a másnapi újságok szép szavakkal emlékeztek meg de la Rey-ről, akit nemes, lovagias és nagylelkű katonaként ismernek el.⁸⁰³

A *Vasárnapi Újság* jellegétől eltérően, furcsa módon közli Methuen lord elfogásának körülményeit és politikai, hadászati következményeit. De la Reyt szántóvető emberként mutatja be, aki békepártiként végig Krüger ellenzéke volt, ám államférfíúi nagyságát és hazaszeretetét mutatja, hogy amikor hazája és vezetői ellenkezőleg döntenek, ő beáll a sorba, s csinálja, amit megkövetelnek, elvárnak tőle.⁸⁰⁴

A francia *Figaro* londoni jelentések alapján azt írja, hogy az angol kormány, bár elismeri és méltányolja de la Rey lovagias eljárását és kész valamilyen módon viszonzni azt, nem hajlandó egyetlenegy búr vezért sem szabadon bocsátani.⁸⁰⁵

A *Magyarország* londoni táviratra hivatkozva jelzi, hogy Methuen szabadon bocsátása alkalmával Kitchener és Botha között olyan megegyezés jött létre, mely szerint az angolok biztosítják Kritzinger életben tartását, továbbá a jövőben elfogott búr vezéreket nem fogják angol hadbíróóság elé állítani.⁸⁰⁶

A *Népszava* március idusán „A búrok győzelmei” címmel harsogja szét olvasói között, hogy Tovnsend és Greenfall hadoszlopának de la Rey általi megsemmisítésével a búrok mégis legyőzik az imperialista angolokat.⁸⁰⁷

Londonból jelentik a *Magyarország* tudósítójának, hogy Wolseley tábornok rendkívül fontos misszióval megbízva utazott március végén Dél-Afrikába. Eduárd király ugyanis azt a feladatot adta neki, hogy vagy kössön békét a búrokkal, vagy dolgozzon ki olyan haditervet,

⁸⁰² *Magyarország*, 1902. március 12. 6.

⁸⁰³ *Magyarország*, 1902. március 15. 6.

⁸⁰⁴ *Vasárnapi Újság*, 1902. március 23. 184–185.

⁸⁰⁵ *Magyarország*, 1902. március 16. 6.

⁸⁰⁶ *Magyarország*, 1902. március 18. 9.

⁸⁰⁷ *Népszava*, 1902. március 15. 3.

amelynek segítségével a háborúnak azonnal vége lesz.⁸⁰⁸

1902 áprilisának második hetében Povdevalban (Nyugat-Transvaal környékén) néhány búr kommandót beszorítottak a blockhausok közé az angol mobil hadtestek. A búrok lovasrohamra indultak, ám a harc menetét a britek puska-, géppuska-, és ágyú-sortüze döntötte el.⁸⁰⁹

* * *

1902 májusától kezdve már minden a diplomáciáról, vagyis leginkább a politikai vonatkozású eseményekről szólt. Összegezve elmondhatjuk, hogy a folyóiratok többsége törekedett a katonai események precíz bemutatására, ám beállítottságuk, nézeteik nagyban befolyásolták objektivitásukat. A közreadott információk, hírek egy részében a háború első fél éve folyamán bosszantó ellentmondások is előfordultak, hiszen a londoni kormányzat komolyan irányította, cenzúrázta a saját médiumait, az európai lapok – így a magyarok is – pedig többnyire ezekből szereztek az információikat. Ezért a folyóiratok tulajdonosainak, rovatvezetőinek és cikkíróinak nagyon át kellett gondolni a közel tíz napos késéssel érkezett, kétes megbízhatóságú hírek közlését. A gyorsaság, a szenzáció szétkürtölése állt szemben a hitelességgel. A döntést nagymértékben befolyásolta a lap jellege. A katonai, hercmezőn történt eseményekről gyakran többhasábos vezércikkkel rukkoltak elő jelentős példányszámú napilapjaink, melynek célja egyértelműen az olvasóközönség informálása és nézeteinek az újság profiljára való átalakítása volt.

A politikai-katonai események után a – dolgozatom szempontjából – kevésbé jelentős leíró zurnalisztikával foglalkozom, azaz azzal, hogy hogyan mutatták be a lapok a helyi (dél-afrikai) környezetet és a társadalmi életet.

Ismeretterjesztés

A *Vasárnapi Újság* a „vihár előtti csend” ideje alatt a búrok hazájáról számol be egy angol utazó szemén keresztül. Életmódjuk – háztartásaik, állattartásuk, növénytermesztésük – elevenedik meg a cikkben, amely két nappal a háború kitörése előtt jelent meg, s melynek

⁸⁰⁸Magyarország, 1902. március 20. 5.

⁸⁰⁹Zichermann, 111.

hangulata ekkor még nyugalmat sugároz.⁸¹⁰

A *Vasárnapi Újság* október közepi száma inkább ismeretterjesztő jellegű, mint hadieseményekről tudósító. Úgy gondolták, hogy mivel a háború kirobbanásával Dél-Afrika középpontba került, így bemutatják Transvaalt, Pretoriát és Johannesburgot. Mind a történelmi, mind a földrajzi ismertető élvezetes olvasmány, ám a cikk a háborúról magáról egy szót sem ejt.⁸¹¹

A *Magyar Államban* dr. Czirbusz Géza írt cikket a háború kitörésével kapcsolatban „Transvaal” címmel. Először a nagy európai hatalmak dél-afrikai politikai törekvéseit írja le, s vizionál egy egységes angol–német – germánnak nevezi – uralmat a fekete kontinensen. Ugyanakkor leírja a franciákat és a spanyolokat a germánokkal szemben, mivel azok képtelenek összefogni, ahogy bizonyította már a történelem Napóleon idejében és a korabeli spanyol–amerikai háborúban. A cikkben ismerteti a búr köztársaságok létrejöttét, majd eljut a jelenlegi konfliktushoz. Összehasonlítja a hadakozó felek haderejét, s egyfajta geográfiai útmutatót is kapunk a „küzdőtér” területéről. Czirbusz véleménye szerint ez tisztább gyarmatháború, mint a spanyol–amerikai háború volt, mégis azzal von párhuzamot. A cikk végén a bennszülöttek jelentőségét emeli ki, akik döntő szerepet kaphatnak, ha egységesen odaállnak valamelyik harcoló fél mellé.⁸¹²

A *Vasárnapi Újság* a háborúval kapcsolatban egy érdekes ismeretterjesztő jellegű információt oszt meg az olvasóval, méghozzá a „Búrok Marseillaise”-ét. A csatadal szövegét is közzéteszi, mely a búrok vallásos érzülete alapján nem meglepően zsoltár-szerű. Továbbá bemutatja még Fokvárost – ez a korábbiakban kimaradt –, illetve a Krüger családot is.⁸¹³

Az olvasók kíváncsian várták a hadieseményekről szóló beszámolót az október végi *Vasárnapi Újságban*, ám csalatkozniuk kellett. Amíg az előző szám Transvaal korábbi történelmét és földrajzi helyzetét mutatta be, addig az új kiadás Transvaal környezetét és lakóit tárja elénk. A végén pár sorban azért felsorolja – a teljesség igénye nélkül – a két háborús fél főparancsnokait, ezzel jelezve, hogy a háború kirobbant, s a következő számban már arról is lesz szó.⁸¹⁴

A *Vasárnapi Újság* év végi számában jelentős terjedelemmel foglalkozik a háborúval, pontosabban a transvaali körülményekkel. Keresi a hazai szálakat is, melyet egy magyar tanító Laubner Károly személyében meg is talál. Neki köszönhetően kapunk egy kis ízelítőt a dél-afrikai élet mindennapjairól, az angolokhoz való háború előtti viszonyokról. Az újság

⁸¹⁰*Vasárnapi Újság*, 1899. október 8. 3–4.

⁸¹¹*Vasárnapi Újság*, 1899. október 15. 4–6.

⁸¹²*Magyar Állam*, 1899. október 18. 1.

⁸¹³*Vasárnapi Újság*, 1899. október 29. 2–3.

⁸¹⁴*Vasárnapi Újság*, 1899. október 22. 2–3.

közli, hogy az ellenségeskedés tetőpontját, vagyis a háború kitörését a tanító már nem várta meg, hanem hazajött, s kintről hozott tárgyi gyűjteményét ajánlaná fel valamely múzeum részére.⁸¹⁵

Ahogy már korábban említettem, az angol médiumok között is találunk olyat, amely nem elsősorban politikai töltetű cikkeket közöl. Itthon a *Vasárnapi Újság* az a lap, amely a háborúhoz kapcsolódva, ám a napi hadi eseményektől, politikai döntésektől elvonatkoztatva inkább a háború emberi oldalát közelíti meg. A hetilap 1900. január első hetében az „Ünnepi szokások az angol hadseregben” című cikkel jelentkezik. Ebben leírja az istentiszteletek rendjét, az ünnepi ebédek kulináris élményeit, a szabadidős, kulturális és sportlehetőségeket, egyszóval megpróbálja kikapcsolni az olvasóit az állandó stressz, küzdelem, harc gyötrelmeiből.⁸¹⁶

A *Magyar Nemzet* közli Újdonságok rovatában a „Magyar lovak az angol–búr háborúban” című elgondolkodtató írást, melynek magyar parlamenti interpellációs vitaalapja is volt az 1900-as év második felében és 1901-ben. A cikk szerint Szabadkáról kapták a hírt, hogy az ottani Hauser cég előző nap negyven vagon lovat indított el Fiume felé. Hozzáteszik, hogy az angol hadsereg részére megvásárolt 240 darab lóból álló szállítmányt Fiuméig különvonat szállítja.⁸¹⁷

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában olvasható a „Háború és papiros” című írás, mely megállapítja, hogy a londoni újságok folyamatosan nagy terjedelemben számolnak be a hadieseményekről, ezért az oldalszámaik is megnövekednek, így az angol lapok 20-100 százalékkal több papírt fogyasztanak, mint a háború kitörése előtt.

Ezért a legnagyobb angol papírgyár, a Lloyd Ltd. már nem vesz fel új megrendeléseket, hisz így is egy különvonatot kell bérelnie, amely a nyersanyagot az erdőből egyenesen a gyárakba szállítja. Az igényt így is csak körülbelül két hónapig képesek kielégíteni, és ha a háború tovább tart, akkor a kisebb vevőik megrendeléseit kénytelenek lesznek visszamondani.⁸¹⁸ Egyébiránt a magyar újságok oldalszámai is megnövekedtek a háborús tudósításoknak köszönhetően, különösen mióta személyes kiküldöttjük jelen van és hosszú történetekkel tarkított jelentéseket küld.

A *Vasárnapi Újság* a tőle megszokott általános információkkal jelentkezik. A „Bibliaolvasó boerok” című írás az egykori holland telepések komoly vallásosságát festi le,

⁸¹⁵*Vasárnapi Újság*, 1899. december 31. 5.

⁸¹⁶*Vasárnapi Újság*, 1900. január 7. 4.

⁸¹⁷*Magyar Nemzet*, 1900. január 29. 4. Ez még csak a kezdete volt a magyar lovak Dél-Afrikába történő szállításának (lásd a későbbi cikkeket). Pontos adat nem áll rendelkezésre, de összességében mintegy 20.000 magyar ló kerülhetett a háború kapcsán Transvaalba.

⁸¹⁸*Magyar Nemzet*, 1900. január 30. 7.

példának hozva, hogy Cronjé tábornok nemcsak katona, hanem egyszersmind püspök is. A búrok a csatába bibliai idézetekkel vonulnak, zsoltárokat dalolnak és minden este imádkoznak.⁸¹⁹

Közben Németországban is fontos szerepet kapott a háború. Erről tanúskodik a *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában megjelent „A transvaali háború álarcosbálon” című írás. Ebből kiderül, hogy a müncheni lövészegylet olyan álarcosbált rendezett, ahol az angol–búr háborút tervezték bemutatni. A tagok egy része angol, másik része búr egyenruhában jelent meg, s több csata-, illetve rohamjelenetet is előadtak.⁸²⁰

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovata közli a „Papír és a háború” című írást. A két hónappal korábbi, hasonló cikk után ismét papíralapanyag-hiánnyal küzdenek az angolok. Akkora a háború iránti érdeklődés, hogy már az újságok sem győzik papírral, hiszen az óriási kereslet miatt Anglia és Amerika óriási papírgyárainak megfeszített munkatempója sem tudja kielégíteni az igényeket. A *Magyar Nemzet* példaként megemlíti, hogy a *Daily Mail* angol napilap korábban átlagban 600.000 példányt adott el naponta, a háború kitörése óta azonban ez a szám tartósan egymillió felett van, s folyamatosan emelkedik.⁸²¹

A *Magyarország Különfélék* című rovatában a dél-afrikai háború sajátos hatásai közül egyet emel ki. Mégpedig azt, miszerint a hazafias angol szülők előszeretettel adják reményteljes csemetéiknek a transvaali háborúval kapcsolatos neveket. Így kapta egy lancashire-i újszülött a Mafeking nevet, egy londoni leánykát Roberta–Pretoriának kereszteltek, és egyre több kisfiú viseli a Kimberley keresztnevet. Az pedig a szülők háború iránti rajongását mutatta, hogy sok gyermek a Volunteer, azaz „Önkéntes” nevet kapta.⁸²²

Egy itthoni, de a háborúval kapcsolatos hírt ad közre a *Magyar Nemzet* az Újdonságok rovatban „Lefoglalt transvaali lovak” címmel. Eszerint Hauser Lipót szabadkai lókereskedő az elmúlt fél évben 6000 lovat szállított az angoloknak, melyeknek döntő többségét Szabadkán és környékén vásárolta. A finánc azonban megadóztatta Hauserékát 600 koronára, amit a kereskedő nem fogadott el és fellebbezést nyújtott be a zombori pénzügyigazgatósághoz. Ott azonban nemhogy engedtek volna az adóból, hanem 16 ezer koronára emelték a büntetést, a szabadkai adóhivatal pedig lefoglalta a Transvaalba szállítandó lovakat.⁸²³

Közben a *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában „Magyar lovak Dél-Afrikában” címmel a fiumei tudósítóját idézi, miszerint a *Malin* nevű gőzhajó június második hetében

⁸¹⁹*Vasárnapi Újság*, 1900. február 4. 4.

⁸²⁰*Magyar Nemzet*, 1900. február 11. 8.

⁸²¹*Magyar Nemzet*, 1900. március 6. 7.

⁸²²*Magyarország*, 1900. március 7. 13.

⁸²³*Magyar Nemzet*, 1900. április 10. 4.

500 magyar lovat szállított Dél-Afrikába. A tudósító szerint az angoloknak ez csak a kezdet, hiszen brit tisztek még 3000 lovat vettek meg hadseregük számára.⁸²⁴

A nyár végére a *Vasárnapi Újság* ismét jelentős cikket közöl a háborúval kapcsolatban a „Mai lövegek hatása” címmel. Az írás azt boncolgatja, hogy az utóbbi években vívott háborúkban használt modernebb lövegek romboló hatása nagyobb-e a régiekéénél. A dél-afrikai háborút illetően minden öt brit sebesültből egy halt meg, ám hasonló volt a helyzet az angol–amerikai⁸²⁵ (6:1) háborúban, de a solferinói (5:1) csatában is. Ebből következtethető, hogy a támadófegyverek hatóereje nem lett sokkal nagyobb, hiszen a halottak aránya nagyjából megegyezett a korábbiakéval. (Ezt a tényt már ekkor megállapították, ezért furcsa, hogy Schlieffen német vezérkari főnök az első világháborús tervében ezt nem vette figyelembe.)

Azonban az tény, hogy a sebesülés után a kórházakban meghaltak száma jóval alacsonyabb, mint régebben volt, de ennek hatása nem igazán a kis kaliberű lövegeknek tulajdonítható, sokkal inkább a sebészeti tudomány vívmányainak, a sebek helyesebb kezelésének köszönhető.⁸²⁶

A *Magyar Nemzet* 1900. december 2-ai száma közöl egy írást „A dél-afrikai háború tanulsága” címmel, melyben Ratzenhofer⁸²⁷ altábornagynak a bécsi katonai egyesületben elhangzott előadását ismerjük meg. Az előadó szerint ez a háború korszakalkotó a hadi tudományok történetében. Már az is pártját ritkító teljesítmény, hogy negyedmillió embert és 70.000 lovat nagyjából 26 napon át 280 gőzhajón szállítottak a háború színhelyére. Az osztrák stratégia szerint a búrok azok a katonák, amelyenekké az európai hadseregek harcosait nevelni kell. A búr ugyanis önszántából megteszi azt, amire a hivatásos katonát a fegyelem eszközeivel kényszeríteni kell. Kétségtelen azonban az is, hogy a búrokat nagyobb csapatokban bajosabb vezényelni, mert gyakran nem látják, vagy nem akarják látni a parancs helyes voltát.

Ratzenhofer szerint az angol csapatok keveset érnek, de az a nagy előnyük, hogy pártját ritkító tisztikaruk van. Kérdés, hogy most lép-e Anglia hadseregének fejlesztéséért, nem úgy, mint a krími háború, az indiai felkelés és az afgán hadjárat után. Kérdés, hogy felmerül-e az általános védkötelezettség.⁸²⁸

A *Vasárnapi Újság* az 1900-as évet búcsúztató számában három rövid cikkben is

⁸²⁴*Magyar Nemzet*, 1900. június 14. 9.

⁸²⁵A cikkből nem derül ki egyértelműen, hogy a függetlenségi háborúról vagy az 1812–14-es (második függetlenségi) háborúról van szó, de valószínűleg az utóbbiról.

⁸²⁶*Vasárnapi Újság*, 1900. augusztus 26. 4.

⁸²⁷Gustav Ratzenhofer (1842–1904): osztrák tábornagy, 1898–1901 között a bécsi legfelsőbb katonai bíróság elnöke. Visszavonulása után hadtörténettel, filozófiával és szociológiával is foglalkozott.

⁸²⁸*Magyar Nemzet*, 1900. december 2. 7–8.

foglalkozik a búr témával. Először közli Krüger legújabb arcképét, melyet már Hollandiában tartózkodása alatt készítettek róla, s amelyen karosszékben ülve ismét olyan szakállat visel, amilyent odahaza szokott. Ez a kép alátámasztja, hogy Krüger nem olyan durva arcú és hanyag öltözetű, mint ahogyan őt gyakran ábrázolni szokták.⁸²⁹

A következő rövid cikk a „Fegyveres búr nők”-ről ad információt. A búr harci kedv a férfiakon kívül nemcsak az aggokra és gyermekekre, de a nőkre is kiterjed. Nevezetesen Pretoriában alakult egy egyenruhás amazon csapat, melynek tagjai közül hármat – akik mind Krüger unokái – be is mutat a lap. Eloffné asszony, Gutmann Mira és Flanagan kisasszonyok még Európába is elkísérték nagyapjukat.⁸³⁰

A *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában jelent meg a „Búr relikviák árverése Londonban” című írás. A búr háborúval kapcsolatos tárgyak árverésén telt ház gyűlt össze, s még az elit körök is nagy érdeklődést mutattak a Covent Garden-i helyszínen megrendezett aukció iránt. A Krüger-kalapok, búr zászlók és transvaali arany- és ezüstpénzek csakhamar elkelttek, ám mivel a közönség vásárlókedve nem lankadt, a kikiáltó még a Baden–Powell ezredes által kiadott mafekingi levélbélyegekre is licitáltatott.⁸³¹

A *Pesti Hírlap* értesíti olvasóit, hogy a fokvárosi kormány hivatalosan is informálta az idegen hatalmakat arról, hogy Fokvárosban megjelent a pestis. A kikötőkben folyamatosan üti fel fejét ez a régi, halálos kór, melynek hatására ideiglenes katonai kórházakat létesítettek.⁸³²

A *Népszava* heti összefoglalójában már a pestisen túlmutató tífuszjárvány megjelenését adta hírül. Ez a betegség is az angol katonák között üti fel a fejét, hiszen a higiéniai lehetőségek nagyon korlátozottak.⁸³³

A *Magyar Nemzet* Újdonságai között a „Fokvárosi pestis” szerepel. A pestist a fővárosba február 2-án hurcolták be a patkányok, s miután a kikötőben a katonaság nem foglalkozott velük, ezért egyre terjesztették a kórt, mely a későbbiekben megfertőzte az embereket is. Február végére már 116 ember lett pestises, s hiába különítették el őket, a betegség mégis tovább terjedt. Fokvárosban a túlszűfolt, igénytelen környezetben az egészségügyi rendszabályok betarthatatlanok, s így nem csoda, ha a patkányok vándorlását sem tudják megakadályozni. A legújabb jelentések szerint a pestis aggasztó méreteket ölt, s hogy a katonák el ne kapják, a hatóságok azt ajánlják, hogy a csapatokat a táborokban és kaszárnyákban vonják össze. Sajnos, az európaiak között is egyre több a pestises beteg, ám a

⁸²⁹*Vasárnapi Újság*, 1900. december 30. 873.

⁸³⁰*Vasárnapi Újság*, 1900. december 30. 874.

⁸³¹*Magyar Nemzet*, 1901. február 3. 5.

⁸³²*Pesti Hírlap*, 1901. február 13. 6.

⁸³³*Népszava*, 1901. február 21. 3.

37 halálos áldozat többsége bennszülött.⁸³⁴

A *Magyar Nemzet* Újdonságai révén ismét elővették a Szent Ilona szigetén raboskodó búrok helyzetét. Az ott lévő több száz fogolyból 2-3 halt meg betegségben, ám a kórház jól működik, hisz Cronjé feleségét is ott gyógyították meg. A foglyok mindent elkövetnek, hogy könnyebb legyen a sorsuk, így például néhányuk boltot nyitott, mások kocsmát tartanak fenn. Sőt, még színházi egyesületet is alakítottak, amelynek előadásaira a nézőtér mindig megtelik.⁸³⁵

Az ismeretterjesztő cikkek közül – melyeket az olvasók adnak közzé – a *Magyar Nemzet* a „Búrok tanítás ügye” címűt tárta olvasói elé. Három hasábon keresztül mutatja be a rövid, húsz esztendő múltára visszatekintő búr közoktatást. A német iskola, a holland nyelv, a gyermeklétszám témája mind-mind megtalálható a cikkben, melyet Jenő Sándor küldött be.⁸³⁶

A *Magyar Nemzet* tudósítója Fokvárosból informálta a lap olvasóit, hogy az előző héten 63 pestises megbetegedés fordult elő, s ebből 32 halállal végződött. Ez az arány egyre romlik, hiszen a közölt adat alapján minden második megbetegedett ember meghal. A térségben február eleje óta 519 pestises megbetegedés volt, melyekből 217 halállal végződött. A betegség mindazokkal a klasszikus pestistünetekkel jár, amelyeket korábban Mafekingben észleltek. Ennek hatására a Boszporusztól érkező hajókra tíznapi vesztegzárat rendeltek el, hogy Konstantinápolynál ne terjedjen tovább a halálos kór.⁸³⁷

A *Népszava* újabb statisztikai adattal szolgál a pestissel kapcsolatban, miszerint 684 megbetegedés fordult elő 318 halálessettel.⁸³⁸

1901 decemberében a *Magyar Nemzet* „Egy búr szobor sorsa” címmel számol be arról, hogy az 1890-es évek végén a transvaali kormány megbízott egy fiatal búr szobrászt, hogy menjen Rómába, tanulmányozza alaposan a szobrázsmesterséget, s utána készítse el Krüger szobrát. A búr szobrász el is készült a feladatával, s a szobrot, mely az öreg Krügeret cilinderesen, kabátosan, bottal ábrázolta, elküldte Dél-Afrikába, Lorenço Marquesbe, éppen mikor kitört a háború.⁸³⁹ Nagy kérdés, vajon föllállítják-e valaha.

A *Vasárnapi Újság* hasábjain olvasott Bornemisza-cikkkel kapcsolatos a *Magyar Nemzet* kereskedelmi rovatában megjelent „Ló kivitelünk” című cikk. Eszerint a dél-afrikai háború a magyarországi ló kivitelét is tetemesen emelte, hiszen közel 3 év alatt mintegy 25.000 ló jutott

⁸³⁴*Magyar Nemzet*, 1901. március 14. 3.

⁸³⁵*Magyar Nemzet*, 1901. április 6. 5.

⁸³⁶*Magyar Nemzet*, 1901. április 12. 17–18.

⁸³⁷*Magyar Nemzet*, 1901. május 4. 8.

⁸³⁸*Népszava*, 1901. június 13. 2.

⁸³⁹*Magyar Nemzet*, 1901. december 1. 5.

el Fiumén keresztül Afrikába.⁸⁴⁰

A diplomáciai mozgolódások bemutatása mellett a *Magyar Nemzet* közölte a saját londoni tudósítójától érkezett alábbi hírt. A *Times* bécsi levelezője beszélgetést folytatott Wardrop bécsi katonai attaséval, aki hízelgő nyilatkozatot tett a magyarországi angol lóvásárlásokról. Szerinte a magyar lovak a legkiválóbbak a háborúban való alkalmazásra, hiszen a nem megfelelő kondíciójú angol lovakkal ellentétben akkor is jó állapotban maradnak, ha rosszul táplálják őket.⁸⁴¹

* * *

Mint láthatjuk, az ismeretterjesztő vonatkozású cikkek változatos, az olvasóközönség érdeklődését nagy valószínűséggel felkeltő témákkal foglalkoztak. Az ilyen vonatkozású cikkek elsősorban a háború elején domináltak, hiszen az első néhány hónapban, amikor a katonai vonatkozású hírek még nem érkeztek olyan mennyiségben, mint később, illetve a megbízhatóságukkal kapcsolatban is merültek fel kétségek, jól jöttek az ilyen jellegű háttéranyagok, melyek segítségével „képbe lehetett hozni” az olvasókat, tájékoztatni lehetett őket a háború földrajzi környezetéről, a benne részt vevő népekről (elsősorban természetesen a bűrokról). 1902-től az olvasókat már szinte csak a béke kérdése foglalkoztatta, így az információközlés is elsősorban ezt az igényt szolgálta ki.

⁸⁴⁰*Magyar Nemzet*, 1902. január 25. 11.

⁸⁴¹*Magyar Nemzet*, 1902. február 8. 7.

III. RÉSZ: Magyarok az angol–búr háborúban

A politikai élet és a közvélemény (sajtó) vizsgálata után disszertációm egy olyan résszel zárom, amely terjedelmét tekintve értekezésem három pillére közül a legrövidebb, de témájából adódóan akár a legérdekesebbnek is tekinthetnénk. A harmadik részben arról igyekszem áttekintő képet adni, hogy kik voltak azok a magyarok, akik önkéntesként vagy katonaként – akár a búr, akár az angol seregben harcolva – maguk is részt vettek a háborúban.

1900 februárjának elején különös, már-már komikusnak is nevezhető hírmorzsa jelent meg a *Magyar Nemzet* egyik számában. A hír szerint Gibraltárból jelentkezett Fekete József, egy budapesti magándetektív, akit egy háziúr sikkasztásért feljelentett, s aki a rá minden bizomnyal váró letartóztatás helyett inkább elhagyta az országot. Fekete táviratában jelenti, hogy Transvaal felé tart és szándékában áll beállni a búrok közé, hogy az angolok ellen harcoljon.⁸⁴² Sajnos, arról már nincs információnk, hogy elérte-e végül Fekete a táviratában megjelölt úti célt vagy – ami „előélete” ismeretében valószínűbbnek tűnhet – időközben meggondolta magát, és a búr szabadságharc helyett más terveket kezdett szövögetni.

Szerencsére nem Fekete volt az egyetlen, aki úgy tervezte, hogy a búrok (avagy – mert ilyenre is volt példa – az angolok) oldalán harcolva részt vesz a második angol–búr háborúban. Voltak olyanok, akik tudomásunk szerint lelkesen tervezték a Dél-Afrikába való utazást, de végül ilyen vagy olyan okból feladták a terveiket. A *Magyar Nemzet*ben például már 1899. október végén megjelent egy írás „Magyarok mint transvaali önkéntesek” címmel. A cikkíró arról számolt be, hogy a búrok bátorságát látva felvidéki falvakban összeállt egy csapat fiatalember, akik elhatározták, hogy elmennek Transvaalba, és a búrok oldalán harcolnak majd azok szabadságáért az angol elnyomók ellen. A kis csapat Kassán terjesztette ötletét, majd miután páran még csatlakoztak hozzájuk, továbbálltak. A szülők és az újságíró is arra kérte a harcias csapat tagjait, hogy térjenek vissza otthonaikba és éljék tovább addigi életüket.⁸⁴³

Ugyancsak a *Magyar Nemzet*ben jelent meg az a bécsi lapok jelentéseire alapozott hír, miszerint gróf Sternberg József Transvaalba utazott. A fiatal, rendkívül szimpatikus gróf népszerű alakja volt a budapesti lovasegyletnek is, ahol saját lovait versenyeztette. Sternberg gróf nemcsak ismert sportoló volt, de szenvedélyes katona (tartalékos tiszt) is, aki a cikk szerint „tanulmányi szempontból” egy időre szívesen cserélte fel otthoni kényelmét a fárasztó Dél-Afrikára. Sternberg ezenfelül tervezte, hogy a vezérkarnak, s rajta keresztül a

⁸⁴²*Magyar Nemzet*, 1900. február 7. 9.

⁸⁴³*Magyar Nemzet*, 1899. október 26. 7.

közvéleménynek tudósításokat küld.⁸⁴⁴

Egy 1901-ben történt megmosolyogtató esetről a *Magyar Nemzet* számolt be Újdonságok rovatában. Hősies természetű salgótarjáni fiatalemberek fellelkesültek a búrok esete hallatán, s elhatározták, hogy önkéntesként segíteni fognak nekik. Csakhogy pénzük nem volt, így levelet írtak lord Robertsnek (jámbor honfitársaink valószínűleg összekeverték a sok idegen hangzású nevet, s mivel akkoriban sokat emlegették az újságok Roberts hősi tetteit, így ifjú barátaink alighanem azt gondolták, hogy Roberts tábornok búr vezér), hogy küldjön nekik útiköltséget. Miután lord Robertsnek lefordították az üzenetet, nagy derűtség támadt a táborban, s az angol parancsnok semmi pénzért nem adta volna ki a kezéből ezt a mulatságos levelet. Azt mondta, ez az ő kedves emlékeinek egyike lesz, amin még sokat fog mulatni.⁸⁴⁵

Természetesen olyanok is akadtak, akik sikerrel jutottak el Dél-Afrikába – vagy, ahogy például Péchy Tibor, már rövidebb-hosszabb ideje ott éltek – és kivették a részüket a harcokból.

A magyar résztvevők

Zicherman István egy közelebről meg nem jelölt 1900-as névjegyzék és összeírás⁸⁴⁶ adataira hivatkozva 14, a búrok oldalán harcoló magyar önkéntesről tesz említést.⁸⁴⁷ Név szerint Simon Vilmost, Fleischer Pált, Luzsánszky Félixet, Péchi Tibort (fieldcorneti rangban), Jausen Lajos műegyetemi hallgatót,⁸⁴⁸ illetve Ferenczy Mihály újságíróról említi, valamint rajtuk kívül két olyan magyar önkéntesről – báró Atzél Györgyről és Szigethy Lajos⁸⁴⁹ tartalékos tisztről – tesz említést, akik a búr háborúban áldozták életüket.

A búrok oldalán harcoló magyar önkéntesek neve közül több is megtalálható azon az emléktáblán, amelyet 2002-ben, az angol–búr háború 100. évfordulója alkalmából avattak fel a Natal államban található Utrecht város múzeumában. V. Szabó Kristóf szerint az emléktáblán megtalálható magyar nevek: Gassing, Geza; Illrich-Rittmeister; Luzsinsky, Felix

⁸⁴⁴*Magyar Nemzet*, 1899. október 31. 7.

⁸⁴⁵*Magyar Nemzet*, 1901. január 6. 6.

⁸⁴⁶Nem tudjuk, hogy ugyanarról a névjegyzékről van-e szó, mindenesetre egy névjegyzékről Simon Vilmos is említést tesz. Simon leírja, hogy mielőtt a harctérre indult, beírta nevét és magyarországi lakcímét egy lajstromba, hogy a búrok értesíteni tudják a hozzátartozóit, ha vele valami történne. Lásd: *Simon Vilmos: Élményeim az angol–búr háborúban*. Budapest, 1903., 17. (A továbbiakban: *Simon*.)

⁸⁴⁷Zichermann, 139.

⁸⁴⁸A neveket itt a könyvben megjelent (esetenként hibásan írt) alakban közlöm.

⁸⁴⁹Bár halálának (illetve eltűnésének) híre valóban megjelent a korabeli magyar sajtóban, Szigethy – ahogy arra a későbbiekben kitérek – nemcsak túlélte a búr háborút, hanem élményeiről könyvet is megjelentetett.

Baron; Mészáros, Paul; Mric, Lucca; Simon, Lieutenant W.; Von Pechy T és Wass, Graf Albert.⁸⁵⁰ Rajtuk kívül megemlíti még néhány olyan magyar nevét is, akik az emléktáblán nem szerepelnek: Illés (akiről megjegyzi, hogy feltehetőleg az előbb említett Illrich-el azonos), Janssen Lajos, Fleischer Pál, báró Bornemisza Kálmán, Gyulafalvi Bulyovszky Károly, Zlinszky András, illetve Henel, JF.⁸⁵¹

Bulyovszky Károly könyvében Illés Gyula, Luzsénszky Félix, Ferenczy Mihály, Fleischer Pál, Göszing György és Janzen,⁸⁵² illetve Péchy Tibor⁸⁵³ nevével találkozhatunk.

A bloemfonteini Anglo Boer War Museum of the Boer Republics honlapján⁸⁵⁴ 2014 eleje óta elérhető egy nyilvános, kereshető adatbázis, amely a búr háború külföldi önkénteseinek nevét tartalmazza. A folyamatosan bővülő adatbázisban jelenleg⁸⁵⁵ 32 osztrák–magyar önkéntes neve található meg, közülük nyolcan magyarok.⁸⁵⁶

Motivációk

A búr háborúban részt vett magyarok egyéni motivációiról szinte lehetetlen olyan képet festeni, ami akár csak vázlatosan is meg tudná ragadni azokat az okokat, illetve tényezőket, amelyek arra ösztönözték őket, hogy a szó szoros értelmében a világ túlsó felére utazzanak, és egy szinte ismeretlen nép (a búrok) vagy egy nagyon is jól ismert világbirodalom (a britek) oldalán harcba szálljanak. Ennek egyik oka az, hogy a „búrmagyarok” – gondolunk itt azokra, akik akár egyik, akár másik oldalon ténylegesen is részt vettek a harcokban éppúgy, mint azokra, akik (mint Duka Tivadar) markánsan állást foglaltak egyik vagy másik oldal mellett, vagy többé-kevésbé semleges megfigyelőként (mint Bornemisza Pál) voltak szemtanúi az eseményeknek) – közül sokakról szinte alig tudunk valamit a nevükön vagy egy-két információmorzsán kívül. Azoknál pedig, akiknél pontosan ismerjük vagy legalábbis többé-kevésbé sejthetjük a döntéseik mögött rejlő okokat, a motivációk olyan sokszínű, szinte egyénről-egyévre változó kavalkádjával találjuk szembe magunkat, hogy abból majdhogynem lehetetlen „motiváció-kategóriákat” kialakítani.

⁸⁵⁰V. Szabó Kristóf: Magyarok a búr háborúban – <http://www.roncskutatas.hu/node/12472> (2013. 05. 18.)

⁸⁵¹U. o.

⁸⁵²Gyulafalvi Bulyovszky Károly: Boer–angol tűzben. Budapest, 1901. 44. (A továbbiakban: *Bulyovszky.*) A neveket a könyvben alkalmazott írásmóddal közlöm.

⁸⁵³*Bulyovszky*, 85.

⁸⁵⁴Lásd: http://www.anglo-boer.co.za/database-search/?section=Foreign_Volunteers

⁸⁵⁵A 2014. május 6-ai állapot szerint.

⁸⁵⁶A magyar önkéntesek (nevük az adatbázisban szereplő írásmóddal írva): GASSING, GEZA (HUNGARIAN); ILLRICH-RITTMEISTER (HUNGARIAN); LUZSINSKY, FELIX BARON (HUNGARIAN); MESZAROS, PAUL (HUNGARIAN); MRIC, LUCCA (HUNGARIAN); SIMON, LIEUTENANT W. (HUNGARIAN); VON PECHY, T.; WASS, GRAF ALBERT (V RIDGE PICKET 14/05/02).

A búrok oldalán harcoló magyarok közül soknak volt katonai, illetve katonatiszti múltja. A háború kitörésekor néhányuk már elhagyta a hadsereget, mások a háború kirobbanása után szereltek le. Bulyovszky Károlyról tudjuk, hogy eredeti szándéka az volt, hogy önkéntesként jelentkezik a búrok seregébe, ahol tiszti rangot és ennek megfelelő zsoldot remélt, de mire megérkezett, kiderült, hogy külföldi önkéntesként sem tiszti rangra, sem rendes zsoldra nem számíthat a búr seregben.⁸⁵⁷ Amikor Bulyovszky ezt megtudta, elhatározta, hogy haditudósítóként fog részt venni a háborúban (az egyik magyar lap jóvoltából egyébként is rendelkezett újságíró-igazolvánnyal). Háborús tapasztalatairól írt könyvéből azonban inkább egy harcoló önkéntes, semmint egy megfigyelő alakja bontakozik ki előttünk. Bulyovszky megemlíti ugyan, hogy írt a hazai lapoknak szánt cikkeket, de ezeket már nem tudta eljuttatni Magyarországra. Luzsénszky Félix Bulyovszkyval bizonyos szempontból épp ellentétes utat járt be. A báró eredetileg haditudósítónak készült (döntésében talán anyagi gondjai és a tudósítói munkáért remélt „tisztes fizetés” is szerepet játszhatott), de mivel késedelmes érkezése miatt nem tudott cikkeket küldeni, a lap felmondja vele a szerződést. Mivel ekkor már amúgy is Dél-Afrikában volt, a báró úgy döntött, hogy önkéntesként beáll a búr seregbe. A tudósítóról szólva meg kell említenünk az életének későbbi szakaszában újságíróként is ismertté vált Simon Vilmost. Simon a búr háborúban a búrok oldalán harcoló önkéntesként vett részt, később két könyvet is írt a háborúról, és amikor néhány éves, nem túl sikeres katonai szolgálat után végleg leszerelt, újságíróként kereste a kenyerét.

Péchy Tibor és Ferenczy Mihály már a háború kitörése előtt is Dél-Afrikában voltak. Őket eredetileg valószínűleg a boldogulás keresése (illetve, talán kisebb részben, a kalandvágy) ösztönözte a kivándorlásra. A két magyar a háború előtt a modderfonteini dinamitgyárban dolgozott, majd miután a gyár a hadi események miatt beszüntette a termelést, az egzisztencia nélkül maradt magyarok (akik közül Péchynek amúgy is volt katonai múltja) a búr sereghez való csatlakozás mellett döntöttek.

A búrok oldalán harcoló (illetve harcolni szándékozó) magyarok között legalább egy idealistával is találkozhatunk. A tragikus sorsú fiatal Wass Albert gróf ifjonti lelkesedésből, illetve a szabadságáért küzdő búr nép iránti szimpátiából döntött úgy, hogy (már a háború utolsó hónapjaiban) csatlakozik a búrokhoz. Tervét már nem tudta beteljesíteni: miközben társaival az angol vonalakon próbált átjutni, egy őrzőjárat feltartóztatta, és a kialakult tűzharcban a gróf életét vesztette.

A többé-kevésbé semleges⁸⁵⁸ Bornemisza Pál, a később néprajzkutatóként és gyűjtőként

⁸⁵⁷A búroknál ugyanis csak született búrokból lehetett tiszt.

⁸⁵⁸Bár részben angol szolgálatban, részben a külföldi katonai attasék alkalmazásában állt, a magyar lapokban később megjelent cikkeiből az derül ki, hogy a búrokkal szimpatizált.

ismertté vált tudós valószínűleg véletlenül sodródott bele a háborúba. A komoly helyismerettel rendelkező Bornemiszt az angolok, illetve a háborút megfigyelő külföldi katonai attasék alkalmazták kísérőként és vezetőként.

Ami az angolokat támogató, illetve angol oldalon harcoló magyarokat illeti, itt is egyénről-egyénre változnak a motivációk. Kémény Elemér esetében tulajdonképp a „sors hozta úgy”, hogy a magyar festőművész angol oldalon vegyen részt a háborúban. Kémény sokáig térképrajzolóként dolgozott, komoly helyismerete volt, ezért nem meglepő, hogy az angolok igényt tartottak a szolgálataira. Duka Tivadar, az egykori '48-as honvédtiszt a szabadságharc bukása után Angliában talált menedékre, itt végezte orvosi tanulmányait, és itt épített ki magának új egzisztenciát. (Szintén orvos fia, akiről később még szót ejtünk, ráadásul az ausztrál hadsereg katonaorvosként ugyancsak az angolok oldalán vett részt a háborúban.) Bár Duka Tivadar esetében nem harcoló önkéntesről van szó, határozott állásfoglalása és a magyar lapokban megjelent, az angol oldal álláspontját védelmébe vevő, az elfogult búrpartí hangulatot ellenpontoszni igyekvő cikke miatt az angolok támogatói között említjük meg.

Duka Tivadar fiát, Duka Albertet szintén magyar résztvevőként említjük meg, bár esetében a magyar származású jelző használata lenne helyes, hiszen ő már Angliában született, itt szerzett orvosi diplomát, a háború kitörésekor pedig az ausztrál hadsereg katonaorvosaként szolgált. Az ő esetében egy hazáját szolgáló katonáról van szó, aki úgy érezte, hogy a fronton sokkal hasznosabb a tevékenysége, mint a hátszágban, s ezért kérte áthelyezését egy olyan alakulatba, amit Ausztráliából Dél-Afrikába vezényeltek.

Ugyancsak egyedi és egyéni Vadász Lajos motivációja is. A háború kitörésekor már Angliában élő Vadász döntésében valószínűleg komoly (de nem kizárólagos) szerepet játszott, hogy a háborúban részt vevő angol katonák és önkéntesek tisztességet kaptak. Vadász ekkor már családos ember lehetett, akinek felesége és lányai eltartásáról is gondoskodnia kellett, ezért jelentkezett önkéntesnek a brit seregbe.

Magyarok a búrok oldalán

A legismertebb önkéntesek

Erwin A. Schmidl adatai szerint Gyulafalvi **Bulyovszky Károly** 1872. június 29-én született Budapesten.⁸⁵⁹ Apja honvéd tábornok⁸⁶⁰ volt, s az ifjú Károly is katonai pályára lépett. A bécsújhelyi katonai akadémiát már nem sikerült befejeznie, innen helyezték át 1893. augusztus 18-án a 10. huszárezredhez.⁸⁶¹ 1897-ben főhadnaggyá léptették elő, 1900 elején azonban egészségügyi okokból kérte a leszerelését, amit felettesei jóváhagytak⁸⁶²

Maga is katonaember lévén Bulyovszky nagy érdeklődéssel figyelte a dél-afrikai háborút. Elhatározta, hogy részt vesz a háborúban, s ebből a célból levélben kapcsolatba lépett Dr. Leyds transvaali ügyvivővel, aki „igen kedvező színben festette le”⁸⁶³ előtte az ottani viszonyokat. Miután kilépett a hadseregből, 1900. február 24-én⁸⁶⁴ útnak indult Budapestről. Fiuméig vonattal utazott, ott hajóra szállt és Velencébe hajózott, ahová másnap reggelre érkezett meg. Velencéből vonattal Rómán át utazott Nápolyig, ahová február 26-án reggel 8 órára⁸⁶⁵ jutott el. Néhány napos kényszerű várakozás után ismét hajóra szállt⁸⁶⁶ és 1900. március 2-án útnak indult Pretoria felé. Március 7-én áthajóztak a Szuezi-csatornán, 13-án kikötöttek Adenben, 18-án pedig átkeltek az Egyenlítőn. Március 20-án Tanga, másnap pedig Zanzibar kikötőjében vetettek horgonyt. Március 22-én a német fennhatóság alatt álló Dar es Salaam, 25-én pedig Mozambik portugál gyarmat kikötője, Lourenço Marques (ma: Maputo) következett. Március 28-án érkezett meg Beira kikötőjébe, ahonnan továbbindultak a Delagoa-öböl felé. Itt április 3-án szállt partra, másnap reggel pedig vonattal indul Comati-Poort, majd a határnál szokásos vámvizsgálat után Pretoria felé. A háború egyik szokásos „velejárájával” már itt találkozik: felkeresi a várostól egy órányi járásra található

⁸⁵⁹Erwin A. Schmidl: *Österreicher im Burenkrieg 1899–1902*. Dissertation. Bécs, 1980., 251. (A továbbiakban: Schmidl.)

⁸⁶⁰Feltehetően azonos azzal a Bulyovszky Károly honvéd tábornokkal, aki „a 79. honvéd gyalogdandár parancsnoka, a 3. oszt. vaskoronarend lovagja, az ideigl. honvéd főtörvényszék elnöke, volt Ludovika-akadémiai tanár. Czikkei a Ludovika Akadémia Közlönyében jelentek meg. Munkái: *Lőpor és lövedék*. Pest. 1872. *Fegyvertan*. I. rész. Bpest, 1873. *Szinnyei Könyvészete*. *Honvédség Névkönyve*, 1888.” Szó szerinti idézet. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* – <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/b/b02609.htm> (2013. 05. 26.)

⁸⁶¹Schmidl, 251.

⁸⁶²U. o.

⁸⁶³Bulyovszky, III.

⁸⁶⁴Bulyovszky, 17.

⁸⁶⁵Bulyovszky, 18.

⁸⁶⁶Schmidl (252.) szerint a *König* nevű hajóra.

fogolytábor, ahol a harcok során fogságba esett angol tiszteket őrzik.⁸⁶⁷

A szép kilátásokról már útközben kiderült, hogy nem is olyan szépek, s Pretoriában megbizonyosodott róla, hogy külföldi önkéntesként sem tiszti rangra, sem rendes zsoldra nem számíthat a búr seregben. Krüger elnök ugyan felajánlotta neki a transvaali állampolgárságot,⁸⁶⁸ de ezt udvariasan visszautasította. Végül úgy döntött, hogy Dél-Afrikában marad és – mivel az egyik magyar laptól egyébként is rendelkezett újságíró-igazolvánnyal⁸⁶⁹ – haditudósítóként vesz részt a háborúban. Április 12-én érkezett Kronstadtba, 17-én pedig fogadja Steyn elnök, akitől ajánlólevelet kap de La Rey tábornokhoz.⁸⁷⁰

Április 21-én reggel végre megérkezik a brandforti táborba, ahol először francia önkéntesekkel találkozik. Tőlük tudja meg, hogy onnan nem messze táborozik egy kis magyar csapat is.⁸⁷¹ Rögvest útnak indul és meg is találja a magyarokat; név szerint Illés Gyulát, Luzsénszky Félixet, Ferenczy Mihályt, Fleischer Pált, Göszing Györgyöt és Janzent.⁸⁷² Útközetben először április 30-án, a Thobacop közelében vesz részt, s nem sok hiányzik ahhoz, hogy az első búr háborús összecsapás egyben az utolsó is legyen az életében. Egy tűzérési lövedék nem messze tőle robban fel, lóva megbotlik, Bulyovszky pedig a ló alá szorul és elveszti az eszméletét.⁸⁷³ Szerencsére kisebb sérülésekkel megússza a dolgot, s miután Jansen elsősegélyben részesíti,⁸⁷⁴ a közeli sebészkocsinál szolgálatot teljesítő orvostól szakszerű ellátást kap.⁸⁷⁵ Mivel sérülései nem súlyosak, visszatér a harcmezőre. A csata azonban május 1-jén végül az angolok javára dől el, a búroknak és a velük harcoló külföldi önkénteseknek vissza kell vonulniuk. Luzsénszky, Fleischer és Bulyovszky az utolsók között hagyják el a csatateret.⁸⁷⁶ Winburg felé vonulnak vissza. Május 6-án a Zand-River melletti táborukat felkeresi Steyn elnök, aki beszédet tart nekik.⁸⁷⁷ Május 10-én részt vesznek a Zand-River mellett egy kisebb összecsapásban.⁸⁷⁸

Május 15-én Heilbronnt elhagyva átkelnek a Rhenoster Riveren. Bulyovszky útlevelet kér Pretoriába, hogy ott európai levelezését el tudja intézni. Május 17-én összefut Péchy Tiborral, akivel már katonakorukból ismerték egymást (egy balassagyarmati hadgyakorlaton

⁸⁶⁷Bulyovszky, 38.

⁸⁶⁸Bulyovszky, III.

⁸⁶⁹Bulyovszky, IV.

⁸⁷⁰Bulyovszky, 40–41.

⁸⁷¹Bulyovszky, 43.

⁸⁷²Bulyovszky, 44. (A neveket a Bulyovszky könyvében levő írásmóddal közlöm.)

⁸⁷³Bulyovszky, 58.

⁸⁷⁴Bulyovszky, 59.

⁸⁷⁵U. o.

⁸⁷⁶Bulyovszky, 64.

⁸⁷⁷Bulyovszky, 68.

⁸⁷⁸Bulyovszky, 74–75.

közös dandárba voltak beosztva).⁸⁷⁹ Május 28-án Pretoriába utazik,⁸⁸⁰ és még mindig itt tartózkodik, amikor az angolok megkezdik a város ostromát. Itt éri az angolok bevonulása is június 5-én.⁸⁸¹

Bulyovszky számára ezzel gyakorlatilag véget ért az angol–búr háború. Bár nem kerül angol hadifogságba, de a búrokhoz már nem tud visszajutni. Június 27-én vonattal indul Johannesburgba, ahol Ferenczy Mihálynál száll meg.⁸⁸² Július 7-én vonattal utazik tovább Fokváros felé.⁸⁸³ Végül egy október 7-én induló hajó fedélzetén hagyhatja el Dél-Afrikát.⁸⁸⁴

Sajnos hazaküldött tudósításai elvesztek, azonban hazatérése után megírta és könyv formájában ki is adta háborús élményeit. Könyve az útinapló, a haditudósítás és a katonai szakmunka sajátos keveréke, amely néprajzi, földrajzi és történelmi információkat is tartalmaz. Még mielőtt személyes élményeinek, tapasztalatainak bemutatására rátérne, megismerteti olvasóit Dél-Afrika földrajzi viszonyaival és történelmével, majd következik a tulajdonképpeni napló-rész. A könyvet mintegy mellékletként három különálló tanulmány zárja, ebből egy a búrok mindennapi életéről, szokásairól szól („A boerok szokásai és erkölcei”), kettő pedig kifejezetten katonai jellegű szakírás („A Délafrikai Köztársaság és az Oranje Szabad Állam egyesült hadseregének szervezete”, illetve „Tapsztalataim a füsttelen lőpor hatását illetőleg”).

Visszatérését követően Bulyovszky kérelmezte a hadseregbe való újbóli felvételét (eredeti, főhadnagyi rangjában), amit végül 1903. augusztus 11-én jóváhagytak és a 7. huszárezredhez került.⁸⁸⁵ Egy darabig rendben is mentek a dolgok, 1905-ben azonban a katonai jellemzések szerint lelki problémák merültek fel nála, ami miatt orvosi kezelésre volt szüksége, ezért 1906. február 1-jén egészségi okokból nyugdíjazták.⁸⁸⁶

Gróf Péchujfalusi **Péchy Tibor** 1868. május 12-én született a Szabolcs megyei Nyírbélteken. Édesapja Péchy Kálmán (1843–1920), édesanyja a szintén nemesi származású técsői Móríc Erzsébet (1847–?) volt.⁸⁸⁷ Péchy Tibor nevével a búr háborúval foglalkozó nemzetközi szakirodalomban általában olaszosan, Pecci alakban találkozhatunk. A hazai és a nemzetközi szakirodalomban egyaránt gyakran előfordul az az állítás, hogy Péchy XIII. Leó

⁸⁷⁹Bulyovszky, 85.

⁸⁸⁰Schmidl, 252.

⁸⁸¹Bulyovszky, 102.

⁸⁸²Bulyovszky, 109.

⁸⁸³Bulyovszky, 117. Schmidl (253.) szerint Johannesburgot azért kellett elhagynia, mert a brit hatóságok – háborús részvétele miatt – nemkívánatos személynek (*undesirable subject*) minősítették.

⁸⁸⁴Bulyovszky, 145. Schmidl (252.) adatai szerint a *Guelph* nevű hajóról van szó, amely novemberben futott be Londonba.

⁸⁸⁵Schmidl, 254.

⁸⁸⁶U. o.

⁸⁸⁷Szabó Gábor: A Nyírségből a Búr-háborúba. Partium irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat 2009. tavasz. 78. (A <http://pechy-de-pechujfalu.hu/csaladfa/index.php?id=1998> adatai alapján.) A továbbiakban: Szabó.)

pápa (eredeti nevén Vincenzo Gioacchino Pecci) unokaöccse lett volna.⁸⁸⁸ Ez az állítás azonban, ahogy arra a Péchy Tibor életének, illetve különösen a búr háborúban való részvételének történetét kutató Szabó–Zsoldos Gábor – egyebek között a Péchy család ma is élő leszármazottaival folytatott beszélgetések alapján – rámutat, téves.⁸⁸⁹

Péchy Tibor katonai pályára készült, és a bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után 1889. augusztus 19-én hadnagyi rangban a 12. huszárezredhez került,⁸⁹⁰ melynek ezredtulajdonosa egyébként Albert Edward walesi herceg (a későbbi VII. Eduárd) volt.⁸⁹¹ A magas termetű ifjú tiszt kezdeti jellemzései igazán kitűnőek voltak, és 1893. november 1-jén főhadnaggyá léptették elő.⁸⁹² Ígéretesnek induló katonatiszti pályája azonban mindmáig ismeretlen okból kettétört.⁸⁹³ A fiatal főhadnagy 1896 elején kilépett a hadseregből, majd néhány hónap múlva úgy döntött, hogy Dél-Afrikában próbál szerencsét.⁸⁹⁴

A hajó, amelyen Afrikába utazott, 1896. április 4-én indult el Londonból, hogy Fokvároson keresztül május 6-án megérkezzen a Natal tartománybeli Durban kikötőjébe. Péchy innen a transvaali határ felé vette útját, s végül május 18-án érkezett meg Pretoriába.⁸⁹⁵ Kezdetben itt próbált szerencsét: egy bárt nyitott, de ez a vállalkozás hamarosan csődbe jutott.⁸⁹⁶ Ezután a Franz Hönig (angolos írásmóddal: Hoenig) hamburgi üzletember tulajdonában levő modderfonteini dinamitgyárban kapott munkát, ahol Ferenczy Mihály, a búr háború egyik magyar önkéntese is dolgozott.⁸⁹⁷ A gyár 3000 fekete és 800 fehér munkás mellett 50 európai, zömükben német tisztviselőt is alkalmazott.⁸⁹⁸ A háború kitörése után Péchy egy ideig még a dinamitgyár alkalmazásában maradt. Az ebből az időszakból származó levelei érdekes források arra nézvést, hogy milyen hatást gyakorolt a háború a hátországra, a polgári lakosság mindennapi életére.⁸⁹⁹ A dinamitgyár munkásainak nagy része hazament, így a gyárban, noha az ott előállított robbanóanyagokra nagy szüksége lett volna a búroknak, idővel leállt a termelés, s még az ottmaradt dolgozók sem kapták meg a nekik járó bért.⁹⁰⁰ Péchy és Ferenczy ekkor úgy döntöttek, hogy elhagyják Modderfonteint és Johannesburgban

⁸⁸⁸Lásd (egyebek között): *The South African War Reappraised*. Szerk.: Donal Lowry. Manchester, 2000., 210.

⁸⁸⁹*Szabó–Zsoldos Gábor*: Egy magyar a búrok oldalán. A II. angol–búr háború Péchy Tibor szemszögéből. OTDK dolgozat, Debrecen, 2009 (kézirat), 9. A továbbiakban: *Szabó–Zsoldos [1]*.) Az oldalszám-hivatkozások a tanulmány interneten elérhető, pdf formátumú változatára érvényesek.

⁸⁹⁰*Schmidl*, 232–233.

⁸⁹¹*Szabó–Zsoldos [1]*, 9.

⁸⁹²*Erwin A. Schmidl*, u. o., 233.

⁸⁹³Schmidl (233.) szerint az okok a Péchy jellemében bekövetkezett változások (az új ezredparancsnok jellemzése szerint Péchy meglehetősen könnyelművé vált) és a fiatal tiszt eladósodása voltak.

⁸⁹⁴*Erwin A. Schmidl*, u. o., 233.; ill. *Szabó–Zsoldos [1]*, 9.

⁸⁹⁵*Szabó–Zsoldos [1]*, 14.

⁸⁹⁶*Szabó–Zsoldos [1]*, 16.

⁸⁹⁷U. o.

⁸⁹⁸*Szabó*, 79.

⁸⁹⁹*Szabó–Zsoldos [1]*, 17.

⁹⁰⁰U. o.

próbálnak állást keresni.⁹⁰¹ Péchy hamarosan munkába is állt, a bányák működtetéséhez szükséges eszközök rekvirálásával foglalkozó irodánál alkalmazták havi 15 randos fizetéssel.⁹⁰²

Érdekes, hogy bár Péchy csak 1900 januárjában csatlakozott a búr sereghez (lásd később), a *Magyar Nemzet*ben már 1899. november végén megjelent egy róla szóló írás. A cikk szerint a korábbi huszárhadnagy már aktívan részt vesz a háborúban. Mivel a búrok éppen akkor szervezték lovasságukat, megbízták Péchy-t, hogy tanítsa be a búr újoncokat a lovasság hasznára. A háború kitörésekor – mint rokonainak írt leveléből kiderül –, ő is a harctéri táborba vonult, „minthogy igen előkelő állást tölt be a búr hadseregben.”⁹⁰³

Az ebből az időszakból családjának küldött leveleiben a harctéri helyzetről is igyekszik tudósítani. 1899. december 24-én, Johannesburgban kelt levelében például a következőket írja: *„Itt természetesen egyébről sem beszélnek, mint a háborúról, és ma már azok is, akik addig mindig állították, hogy dacára a boerok folytonos nyereségének végre még is csak az angolok fognak győzni, már éppen az ellenkező nézetten vannak. A múlt hét 15-én három helyen volt nagy ütközet, és mind három fényes diadal volt a boerok részéről. Nyugaton délre Kimberleytől az angolok 2000 embert veszítettek. A Kviepen Colesbergnél szintén nagy számú halott és sebesülten kívül 800 foglyul esett, és Keleten Natalban Colenso mellett, hol 23000 ember (és) maga Buller az angol főparancsnok akart magának utat törni Ladysmithhez, 5070 angol lett harczképtelen, mint halott, sebesült és fogoly...”*⁹⁰⁴

Bár eleinte még azt tervezi, hogy egy aranybányában vállal állást – Ferenczy be is mutatja egy bányatulajdonosnak⁹⁰⁵ –, 1900 januárjában mégis úgy dönt, hogy beáll a búr seregbe. 1900. január 19-én Ferenczy Mihállyal együtt vonattal indul a colesbergi frontra.⁹⁰⁶ Schoeman⁹⁰⁷ tábornok colesbergi táborába kerül, ahol a következő egy hónapot tölti.⁹⁰⁸ Rögtön a harcok sűrűjébe kerülnek, és január 20-án már a tűzkeresztségen is átesik, amikor a búrok a colesbergi front jobbszárnyán összecsaptak az angolokkal.⁹⁰⁹ Egy rövid, viszonylag nyugalmasabb időszak után Péchy 1900. február elején két nagyobb csatában is részt vett Colesberg közelében. A hadműveletek során az egész fronton visszaszorították az angolokat, és délre, Naauwpoort irányába vonulva elfoglaltak három felszereléssel teli angol tábor. A

⁹⁰¹Szabó–Zsoldos [1], 18.

⁹⁰²Szabó–Zsoldos [1], 19.

⁹⁰³*Magyar Nemzet*, 1899. november 5. 6.

⁹⁰⁴Idézi: Szabó–Zsoldos [1], 19–20.

⁹⁰⁵Szabó–Zsoldos [1], 20.

⁹⁰⁶Szabó–Zsoldos [1], 22.

⁹⁰⁷Hendrik Johannes Schoeman (1840–1901): búr tábornok, Stephanus Schoeman (1810–1890) egykori transvaali elnök fia.

⁹⁰⁸Szabó–Zsoldos [1], 30.

⁹⁰⁹U. o.

coleskoppai brit erőd is ez idő tájt került a búrok kezébe, és mind a natali, mind a nyugati frontról kedvező híreket kaptak. A sikerek Péchy Tibor győzelembe vetett hitét is elmélyíthették.⁹¹⁰

Közben azonban a Kimberley-t ostromló búr csapatokat, amelyeket Cronjé tábornok irányított, bekerítették az angol erők. Erről értesülve Schoeman és Grobler⁹¹¹ búr tábornokok is elindultak Kimberley felé, hogy utat törjenek Cronjéhoz. A bekerített csapatok azonban 1900. február 27-én (ráadásul épp az ún. Majuba-napon, azaz az első angol–búr háborúban a búroknak az angolok felett aratott döntő győzelme évfordulóján) kapituláltak.⁹¹² A kudarc érzékenyen érintette az összes Fokgyarmat területén harcoló búr egységet, így Péchyék csapatát is. Az angolok Kimberley felmentése után Bloemfontein, Oranje fővárosa irányába fordultak. Ha sikerül elfoglalniuk a fővárost, majd a Blomfontein és a semleges Baszutföld (ma: Lesotho) közötti földszívet, akkor az a veszély fenyegetett, hogy Péchy Tibor egységét (a többi délen tartózkodó búr egységgel együtt) bekerítik és felmorzsolják.⁹¹³ A búrok ezt elkerülendő Winburg irányába vonultak vissza. Március 6-án Novali-Fortnál felrobbantották az Oranje folyó hidját,⁹¹⁴ ekkor azonban tudomásukra jutott, hogy Blomfonteint már elfoglalták az angolok. A búrok nyugatra fordultak, és Olivier tábornok egységeivel egyesülve haladtak tovább.⁹¹⁵ A visszavonulás közben egy alkalommal majdnem belefutottak az angol egységekbe, de szerencsére (és épp Péchy Tibornak köszönhetően) elkerülték azt, hogy csapdába essenek. Az történt ugyanis, hogy amikor a búrok Thaba Nchu közelében letáboroztak (amelyről a búrok felderítése úgy tudta, hogy ott nem tartózkodnak angol csapatok), Péchy és egyik társa, a német származású Albedyl báró kilovagolt, hogy felkeressék a települést. Már majdnem elérték Thaba Nchut, amikor észrevették, hogy a faluból egy angol lándzsás század lovagol ki. Az angolok is meglátták a két lovast, és egy kisebb csapatot küldtek ki Péchyék elfogására, akik tüzet nyitottak rájuk Mauser puskáikból. Végül sikerült elmenekülniük az üldözőik elől, és egy magaslatról észrevették, hogy egy egész lovasdandár telepedett Thaba Nchuba. Péchyék a táborba visszatérve jelentették a látottakat. Ha nem lovagoltak volna ki, akkor a búrok egyenesen belefutottak volna egy angol lovasdandárba, és így a visszavonulás sikere is kérdésessé válhatott volna.⁹¹⁶ Végül március 25-én, két nap híján egy hónap alatt megérkeztek Winburg környékére, ahol már kezét is foghattak De Wet tábornokkal. Két napra rá Steyn oranjei elnök is meglátogatta a tábort, ahol

⁹¹⁰Szabó–Zsoldos [1], 31.

⁹¹¹Hendrik Stephanus Grobler (1859–1938): búr tábornok.

⁹¹²Szabó–Zsoldos [1], 31.

⁹¹³U. o.

⁹¹⁴U. o.

⁹¹⁵Szabó–Zsoldos [1], 32.

⁹¹⁶Szabó–Zsoldos [1], 32–33.

lelkesítő beszédet tartott.⁹¹⁷

Március 31-én De Wet és Grobler tábornok elhatározta, hogy bekeríti a Sannasportnál állomásozó angol erőket. A hadművelet végül a visszavonulás egyik legfényesebb győzelme lett, amit az angoloktól zsákmányolt 7 Armstrong és 2 Maxim–Nordenfeld ágyú, valamint 120 jól megrakott szekérnyi zsákmány is bizonyított.⁹¹⁸

Péchy Tibor 1900 áprilisában Pretoriában töltötte szabadságát, majd visszatért Winburgba.⁹¹⁹ Visszautazás közben találkozott Illés huszárcapitánnyal, akivel belekeveredtek a brandforti vízművek mellett zajló ütközetbe. Kیلőtték a kocsijukat húzó egyik lovat, és kis híja volt, hogy nem veszítették mindketten életüket.⁹²⁰

Hazaküldött leveleiben Péchy Tibor is beszámol róla, hogy 1900 júniusára a búrok taktikát váltottak és megkezdődött a gerillaháború.⁹²¹ Péchyéknek egészen Dalmanutháig kellett visszavonulniuk.⁹²² 1900. június 23-án Péchy egy hétfős járőr parancsnokaként elindult, hogy felderítsen egy magaslatot nem messze Dalmanuthától. Péchy és katonái kúsza értek fel egy lapos hegy tetejére, ahonnan észrevették, hogy tőlük mintegy 500 lépésnyire angolok táboroznak négy ágyúval. Az angolok is meglátták a felderítőket és tüzet nyitottak rájuk. A helyzet rendkívül veszélyes volt Péchyék szempontjából, hiszen a hangyabolyokon kívül semmilyen fedezék nem volt a terepen. Óvatosan, bolytól-bolyig futva vonultak vissza addig, míg a sziklák nem nyújtottak fedezéket nekik. Ez a járőrözés volt Péchy Tibor dél-afrikai katonai pályafutásának legveszélyesebb pillanata.⁹²³ A Dalmanuthánál vívott ütközetnek azonban ezzel még korántsem volt vége. Az angolok támadásba lendültek, és június 27-én 80 méterre megközelítették a búrok állásait. A búrok (3000-en, 70 000 angol ellen) négy napig tartották ezt a vonalat, a negyedik napon azonban az angolok áttörték a Péchyék és a johannesburgi rendőrség (ZARP) csapatai közötti frontszakaszt. Ekkor közel három órán keresztül, délelőtt 11 és délután fél három között egyedül kellett tartaniuk az állásaikat. Péchy szerint 150-en voltak 10.000 angol katonával szemben. A britek folyamatosan ágyúzták őket; 42 ágyú ontotta rájuk a tüzet három és fél órán keresztül.⁹²⁴

A csata után észak felé vonultak vissza, de mivel az angolok bevették Leydenburgot, ezért inkább kelet felé, a mozambiki határ melletti utolsó nagyobb búr település, Komati-Poort felé fordultak. Nagy problémát okozott a vízhiány, ráadásul Péchy lova is elpusztult, így

⁹¹⁷*Szabó–Zsoldos Gábor: A második angol–búr háború magyar szemmel. In: Pete László (szerk.): Juvenilia III. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2010, 334.*

⁹¹⁸*Szabó–Zsoldos [1], 33.*

⁹¹⁹U. o.

⁹²⁰*Szabó–Zsoldos [1], 33–34.*

⁹²¹*Szabó–Zsoldos [1], 34.*

⁹²²*Szabó–Zsoldos [1], 35.*

⁹²³U. o.

⁹²⁴U. o.

gyalog kellett vonulnia. A ruhái lerongyolódtak, ezért egy zsákmányolt khaki színű angol egyenruhát vett magára.⁹²⁵

Péchy Tibor részvétele a második angol–búr háborúban 1900 szeptemberében ért véget. Ekkor kb. 400 külföldi önkéntes és a velük tartó búr katonák úgy döntöttek, hogy – mivel a helyzet immár tarthatatlan – átkelnek a határon, és a portugálok előtt teszik le a fegyvert. Közöttük volt Péchy Tibor, Luzsénszky Félix és számos magyar is. Lourenço Marques kikötőjéből a transvaali kormány pénzén utazhattak haza, a *Styria* nevű német gőzhajó fedélzetén. A behajózás 1900. október 2-án reggel kezdődött meg,⁹²⁶ és a *Styria* végül 1900. november 1-én futott be Trieszt kikötőjébe.⁹²⁷

A *Vasárnapi Újság* 1900. novemberi utolsó számában közölt cikke Péchy Tibor transvaali életpályáját mutatja be 1896-tól, kezdve a Jameson Raid utáni megérkezésétől, elhelyezkedésén és munkáján át háborús tevékenységéig. A cikkben olvashatunk Steyn elnökkel való találkozásáról és Luzsénszky báróval történő egyeztetéséről is.⁹²⁸

Sajnos, Bulyovszkyval, Simonnal vagy Szigethyvel ellentétben Péchy Tibor nem jelentette meg könyv formájában is búr háborús élményeit. Viszont több előadást tartott Dél-Afrikáról és háborús élményeiről, melyek közül kettőnek a szövege kézirat formájában fennmaradt. A kettő közül az egyikről nem tudjuk, hogy hol és mikor kerülhetett felolvasásra, a második, *Boerföldről* című előadásról viszont ismeretes, hogy 1904. február 18-án olvasta fel a szatmárnémeti Kölcsey Egyletben.⁹²⁹

A *Magyarország* háromoldalas cikkében közli a hazatért Péchy Tibor élményeit. Péchy ebben a számban arról a visszavonulásról ír, ami azt követte, hogy az angolok Cronjé kapitulációja után Bloemfonteinba bevonultak.⁹³⁰ A *Magyarország* a későbbiekben is többször közli Péchy Tibor élményeit a búr háborúról hosszú hasábokon át.⁹³¹

A *Pesti Hírlap*nál is felmerült Péchy Tibor neve. A lap beszámol róla, hogy a Dél-Afrikából hazatért magyar önkéntes folyamatos felolvasásokat tart élményeiről. A cikk a debreceni, a szegények ingyen kenyere javára tartott felolvasóest apropóján íródott, ahol Péchy óriási hallgatóság előtt beszélt. Ez egyben alkalmat adott a résztvevő debreceni polgároknak – előkelő hölgyek, honvédtisztek, tekintélyes polgárok, a kollégium tanulói – a

⁹²⁵Szabó–Zsoldos [1], 36.

⁹²⁶Schmidl, 198.

⁹²⁷Szabó–Zsoldos [1], 36. Schmidl (201.) szerint a hajó 1900. október 31-én reggel 7 óra körül futott be a kikötőbe.

⁹²⁸„Magyar ember a boer háborúban”. *Vasárnapi Újság*, 1900. november 25. 783.

⁹²⁹Szabó–Zsoldos [1], 7.

⁹³⁰*Magyarország*, 1901. január 13. 8–9.

⁹³¹*Magyarország*, 1901. március 3. 10–11.

búrok melletti szimpátiatüntetésére.⁹³²

Az Országos Széchenyi Könyvtár Digitális Képtárában megtalálható egy Péchy-ről a búr háború idején készült fényképfelvétel.⁹³³ Egykori kalapja és azon jelvénye, amely Transvaal Szabad Állam címerét ábrázolja, ma is megtekinthető a budapesti Hadtörténeti Múzeumban.⁹³⁴ A későbbiekben földmérőként dolgozott, végül 1920-ban hunyt el.⁹³⁵

Luzsnai és reglicei báró **Luzsénszky Félix**⁹³⁶ „állami uradalmi ispán Battonyán, L. József báró és Szirmay Lujza grófnő fia. 1899 őszén ment ki Transvaalba, hogy részt vegyen a búrok hősiességének önvédelmi harcában és mint a magyar kommando vitéz parancsnoka több nagy ütközetben részt vett és meg is sebesült. Hazájába 1900 nov. visszaérkezve, Clair Vilmos, a felső-magyarországi közművelődési egyesület főtitkára kíséretében, felolvasó körútra indult az országban; a felolvasások tiszta jövedelmének felét a F. M. K. E. kulturális céljaira ajánlotta fel. Élményeiből már eddig is közöltek a hírlapok cikkeket, így a Magyar Szalon (1900. A magyarok Transvaalban.) Felolvasásai is meg fognak jelenni a lapokban és önállóan.”⁹³⁷

A 45 éves⁹³⁸ Luzsénszky Félix báró már nem volt épp fiatal, amikor 1899 végén elhatározta, hogy Dél-Afrikába utazik. Luzsénszky addig a magyar képviselőházban dolgozott hivatalnokként,⁹³⁹ de – Erwin A. Schmidl szerint valószínűleg anyagi gondjai miatt – úgy döntött, hogy állását feladja és „tisztes honorárium” ellenében a *Magyarország* haditudósítójaként részt vesz a búr háborúban.⁹⁴⁰ A báró 1899. november 29-én szállt hajóra Nápoly kikötőjében, hogy Alexandria és Suez érintésével Lourenço Marquesbe érkezzen. Az út nem volt épp sima, ugyanis a *Herzog* nevű hajót, amelyen Luzsénszky mellett Franko Seiner (a búr háború egyik ismert osztrák önkéntese) és a Monarchiából származó 11 további önkéntes utazott, 1900. január 4-én feltartóztatta a *HMS Thetis*. A brit hadihajó Durban kikötőjébe kísérte a német gőzhajót, ahonnan csak erélyes német közbelépésre indulhattak

⁹³²*Pesti Hírlap*, 1901. március 5., 17.

⁹³³Péchy Tibor a transzváli háborúban / fényképész Goszleth. OSZK DKA – <http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=042794> (2013. 06. 06.)

⁹³⁴Lásd: <http://www.erdemrendek-kituntetesek.hu/tartalom/b%C3%BAr-kalap> (2013. 05. 26) Közvetlen link a kalapról készült felvételhez: http://www.erdemrendek-kituntetesek.hu/sites/default/files/imagecache/kep_nagy/BILD5668.JPG.

⁹³⁵Schmidl, 233.

⁹³⁶Az Országos Széchenyi Könyvtár Digitális Képtárában megtalálható Luzsénszky arcképe: Báró Luzsénszky Félix: A boer háborúban részt vett magyarok. Goszlethnek a „Vasárnapi Ujság” részére készített fényképei / fényképész Goszleth. OSZK DKA – <http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=042775> (2014. 04. 29.)

⁹³⁷Szó szerinti idézet: *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* – <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/1/114598.htm> (2013. 05. 25.)

⁹³⁸Schmidl, 224.

⁹³⁹Luzsénszky korábbi katonai pályafutásáról ellentmondásosak az információk. Franko Seiner, a kor- és harcóstárs például megemlíti, hogy Luzsénszky korábban huszártiszt volt. Erwin A. Schmidl ugyanakkor nem talált erre vonatkozó levéltári bizonyítékot (lásd: Schmidl, 224.).

⁹⁴⁰Schmidl, 224.

tovább.⁹⁴¹

A kényszerpihenő és más okok miatt ráadásul megghiúsult a báró eredeti szándéka is: mivel nem tudott haditudósításokat küldeni a lapjának, az felbontotta vele a szerződést.⁹⁴² Luzsénszky 1900. január 18-án letette a transvaali állampolgári esküt,⁹⁴³ majd részt vett a Tugela-folyó mentén folyó harcokban, ahol Franko Seiner visszaemlékezései szerint halált megvető bátorságról tett tanúbizonyságot.⁹⁴⁴ Valószínűleg 1900 áprilisában átvette a parancsnokságot Illés kapitánytól a magyar–osztrák önkéntesek csapata felett,⁹⁴⁵ majd különösen kitüntette magát az 1900. április 16-án Thaba Nchutól nyugatra vívott csatában.⁹⁴⁶

Luzsénszky neve Simon beszámolójában is felbukkan. Simon 1900 júniusának végén Machadodorp mellett találkozott Luzsénszkyvel.⁹⁴⁷ Simon közlése szerint a Luzsénszky parancsnoksága alatt álló Commando magyar tagjai Péchy Tibor (Luzsénszky helyettese), Jansen Lajos, Fleischer Pál, Gössing Géza és Fekete Jenő voltak (utóbbiról megjegyzi, hogy pécsi születésű mérnök).⁹⁴⁸

Miután 1900 novemberében a *Styrián* hazatért, a *Magyar Nemzet* interjút közölt Luzsénszky báróval, aki 1900 januárja óta csapatparancsnokként aktív részese volt a búrok szabadságharcának.⁹⁴⁹ A riportban Luzsénszky elmondja, hogy 1899 őszén otthagyta hivatalát a képviselőháznál, s novemberben kelt útra Transvaalba, ahova végül 1900. január elejére érkezett meg. Először a külföldi önkéntesek egyik légiójába osztották be, ahol csakhamar parancsnokká választották. Elmesélte, hogy a búr hadseregben kétféle parancsnok van: a választott és a kinevezett. Luzsénszky előbb választott, majd kinevezett kommandáns lett, mely kinevezést egyenesen Krüger elnöktől kapta. Fizetést csak a generális kap (mintegy tizenkétezer forintnak megfelelő összeget évente), míg a kommandánsokat zsolddal díjazták, ami naponta általában kilenc forint körüli összegre rúg.

Az élelmezés – mondja Luzsénszky – olyan, mint a harácsolás, hiszen a parancsnok elrendeli a kenyér, a hús, a kávé stb. mennyiséget, majd erről nyugtát ad az adott városnak. Ezt a nyugtát végül majd az állam váltja pénzre a városnak. A terepviszonyokról szólva Transvaal területét egy láthatatlan dróthálóhoz hasonlítja, amelynek belsejében csak a búrok tudnak eligazodni, s amelyben Luzsénszky báró szerint még nagyon sok angol katona pusztul majd el.

⁹⁴¹U. o.

⁹⁴²*Schmidl*, 225.

⁹⁴³*Schmidl*, u. o., 225.

⁹⁴⁴U. o.

⁹⁴⁵U. o.

⁹⁴⁶*Schmidl*, 226.

⁹⁴⁷*Simon*, 159.

⁹⁴⁸*Simon*, 160.

⁹⁴⁹*Magyar Nemzet*, 1900. november 4. 8.

Luzsénszky elmeséli, hogy háromszor is megsebesült: a homlokán megvágta egy angol katona, akit ő azután elfogott, a lábát golyó érte és még egy lándzsaszúrást is elszenvedett, de szerencsére valamennyi sebesülését kiheverte. Rengeteg csatában részt vett, ott volt például a spionskopi ütközetnél is, ahol összekülönbözött Cronjéval. Háromszor is figyelmeztette freystadti hadiszállásán a transvaali parancsnokot, hogy vonuljon ki, mert az angolok körülzárják, de Cronjé kijelentette: „a tábornok én vagyok”. Nem sokkal később az angolok megérkeztek és körbevették Cronjét, majd elfogták és Szent Ilona szigetére hurcolták. Ladysmith elestéről is megvan a maga véleménye, hisz ott Joubert nem akarta használni a tüzérséget, s minthogy ott ez volt az egyik legfontosabb egység, Luzsénszky szerint egyértelműen a búr generális hibája volt a város kapitulációja. Ezekről a dolgokról bővebben akar mesélni és minden transvaali, illetve búr kérdéssel előadást és felolvasást akar szervezni, majd pedig vissza akar utazni Transvaalba.⁹⁵⁰

A Magyar Életrajzi Lexikon adatai szerint: **Simon Vilmos** „(Klopotiva,⁹⁵¹ Hunyad vm., 1876. márc. 8. – Bp., 1935. nov. 12.): újságíró, író. A búrok oldalán harcolt az angol–búr háborúban (1899–1900), súlyosan megsebesült. Hazatérve több lap riportere, majd külpolitikai munkatársa, a Budapesti Hírlap külső munkatársa, 1910-től haláláig a Pesti Hírlap munkatársa és külpolitikai rovatvezetője volt. Haditudósító a bolgár–török (1912–13), a szerb–bolgár (1913) háborúban, valamint az I. világháborúban. A Tanácsköztársaság bukása után hónapokig Bécsben élt, ahol az osztrák államférfiakkal, Karlsteinben az internált kommunista népbiztosokkal készített interjúkat. Tárcáit, cikkeit a Soproni Napló (1910), a Világ (1913–16), a Pester Lloyd (1915–16) s a Budapesti Napló (1908–10) közölte.”⁹⁵²

Simon Vilmos 1895-ben lépett be a 38. gyalogezred kötelékébe egyéves önkéntes szolgálatra. 1898. január 1-jével tartalékos hadnaggyá nevezték ki és áthelyezték a 86. gyalogezredhez. A jellemzések szerint szilárd jellemű és komoly, testalkatára nézve pedig középmagas, karcsú és egészséges fiatalember volt.⁹⁵³

Az egykori főhadnagy⁹⁵⁴ 1899 decemberében, a *General* fedélzetén kelt útra, hogy önkéntesként részt vegyen a búrok szabadságharcában. Útja Fiumén, Anconán és Rómán keresztül vezetett Nápolyig. Mivel a legközelebbi hajón már minden hely le volt foglalva, ezért három héten át várakozni volt kénytelen. A kényszerpihenőt Capri szigetén töltötte, a

⁹⁵⁰Előadásokat, felolvasásokat később valóban tartott, arról azonban már nincs információnk, hogy tervének második részét is meg tudta volna valósítani, azaz vissza tudott volna térni egykori harcainak színterére.

⁹⁵¹Ma: Clopotiva, Románia.

⁹⁵²Szó szerinti idézet: Magyar Életrajzi Lexikon – <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC13280/13863.htm> (2013. 06. 06.) Schmidl (233.) szerint Simon 1875. március 8-án született.

⁹⁵³Schmidl, 234.

⁹⁵⁴„Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

szintén Dél-Afrikába tartó Jansen Lajos társaságában.⁹⁵⁵ Végül a *Kaiser* nevű hajó fedélzetén, 32 nap alatt tették meg az utat Nápolyból a Delagoa-öböl, majd innen továbbhajóztak Lourenço Marques kikötőjébe, ahová március 5-én érkeztek meg.⁹⁵⁶ Útjukat vonaton folytatták Comati-Portba, onnan pedig Vaterfall-Onderen át Pretoriába. Március 10-én felesküdt a köztársaságra.⁹⁵⁷ Lovakat és felszerelést kaptak, majd jelentkeztek a pretoriai feldcornetnél. Simon Helpmakaarnál a Krantz⁹⁵⁸ parancsnoksága alatt álló német önkéntes légióhoz csatlakozott.⁹⁵⁹

A Pretoriától a német légió Jobskopnál (Ladysmith-től északra) levő táboráig tartó utat részben vonaton, részben lovon tették meg. Megérkezése után nem sokkal már ütközetben is részt vett (Spionskopnál).⁹⁶⁰ Március első felében Simonék csapata is útra kelt Dundee-ből a Helpmakaar-szoros megszállására.⁹⁶¹ Március 12-e körül (Simon nem biztos a pontos dátumban) volt egy kisebb összecsapásuk az angolokkal, ami akár tragikusan is végződhetett volna.⁹⁶² Április 1-jén Simonék csapata a Waschbank és Pomoroi felé vezető út kereszteződésénél csatlakozik a Mac Brait⁹⁶³ parancsnok által vezetett ír önkéntesekből álló kommandóhoz, és azt az utasítást kapják, hogy – miközben a búrok az elandslagtei angol tábort ostromolják – akadályozzák meg az esetleges, Craigtown irányából várható angol ellentámadást.⁹⁶⁴

Május közepén megsebesült: egy közelében becsapódó angol ágyúlövedék megölte a lovát, és két szilánk Simont is megsebesítette a fején.⁹⁶⁵ A búrok Dundee-ba, majd onnan Hartungsspruitba és Newcastle-be vonultak vissza. Május 14-e körül egy kisebb csetepatéban újból megsebesült (ezúttal a bal combján érte lövés) és tíz napig küzdött a sebesülése után kialakult seblázzal.⁹⁶⁶ Május 25-én hagyhatta el a volksrusti kórházat, és meggyengült egészsége helyreállítása céljából egyhetes szabadságot kapott, amit Pretoriában töltött el.⁹⁶⁷ Itt, Pretoriában találkozik Illés Gyulával és Buljovszky Károllyal egy, a külföldi kommandók parancsnokainak szervezett értekezleten, amely a külföldi kommandók közös parancsnokság

⁹⁵⁵Simon, 4.

⁹⁵⁶Schmidl, 234.

⁹⁵⁷U. o.

⁹⁵⁸Paul Krantz, a búrok oldalán harcoló német önkéntesek egyik parancsnoka.

⁹⁵⁹Simon, 16.

⁹⁶⁰Simon, 30–31.

⁹⁶¹Simon, 35.

⁹⁶²Simon, 37.

⁹⁶³Simon itt valószínűleg John MacBride-ra (1868–1916) utal. MacBride állította össze és vezette a búrok oldalán harcoló íreket tömörítő dandárt (MacBride's Brigade). Az 1916-os ír felkelésben való részvételéért kivégezték.

⁹⁶⁴Simon, 46.

⁹⁶⁵Simon, 95.

⁹⁶⁶Simon, 103–104.

⁹⁶⁷Simon, 107.

alá vonásáról döntött.⁹⁶⁸

Visszatért a német kommandóhoz, amely ekkor Molsneknél, a Majuba Hilltől másfél óra lovaglásra táborozott.⁹⁶⁹ Részt vesz az almansneki harcokban, s nem sokkal ezután megválasztják annak a légióknak a parancsnokává, amit egy német csapat, a Pretoriadorp Kommando és a holland légióban szolgáló németek alakítanak.⁹⁷⁰ Június 15-én csapatával Ermelóban találjuk.⁹⁷¹ Egységével azt a feladatot kapták, hogy egy több mint 600 angol hadifogolyból álló menetet kísérjenek Machadodorpba.⁹⁷² Az utazás végül több mint két hétig tartott, Machadodorpba július 2-án érkeztek meg.⁹⁷³ Itt találkozott Luzsénszky báróval és az általa vezetett kommandó magyar tagjaival (Péchy, Jansen, Fleischer, Gössing és Fekete).⁹⁷⁴

1900. július 28-án útnak indultak kommandójával a balmorali táborból, hogy a főszerephez csatlakozzanak. Délután értek a horstspruuti átjáróhoz, ahol Goldegg⁹⁷⁵ és Luzsénszky egyesített trainje (a sereg felszerelését szállító szekérszlop) táborozott.⁹⁷⁶

Augusztus második felében a búr sereg Dalmanutha felé vonult vissza, itt foglaltak állást Simonék is.⁹⁷⁷ Simon és csapata kb. két hétig maradt ezen a területen, és kivették részüket a környéken folyó harcokból.

Watterfall-Onderböl Noit-Gedacht felé hátrálva szeptember 1-jén érkeztek el a Godvans-River Stationig.⁹⁷⁸ Szeptember 6-án felkereste a táborukat Steyn elnök.⁹⁷⁹ Tovább hátráltak a mozambiki határ felé. Mivel a helyzet ekkor már tarthatatlanná vált számukra, úgy döntöttek, hogy átkelnek a határon és megadják magukat a portugál hatóságoknak.⁹⁸⁰ Háromhetes „fogság” után a *Styria* nevű gőzös fedélzetén indult haza társaival együtt.⁹⁸¹

Dél-Afrikából való visszatérése után Simon kísérletet tett arra, hogy hivatásos tisztként visszakerüljön a magyar hadsereg kötelékébe. 1901-ben és 1902-ben próbaszolgálatot teljesített az 1. honvéd-huszárezrednél. Egy Fuchs nevű ékszerész azonban megvádolta Simont, hogy még Dél-Afrikába utazása előtt átvett tőle egy értékes briliánsokkal ékesített aranygyűrűt, és megígérte, hogy vagy kifizeti vagy visszaküldi neki. Ez azonban nem történt meg. Simon azzal védekezett, hogy a gyűrűt Dél-Afrikába való elutazását megelőzően átadta

⁹⁶⁸Simon, 108.

⁹⁶⁹Simon, 111.

⁹⁷⁰Simon, 143.

⁹⁷¹Simon, 153.

⁹⁷²Simon, 154.

⁹⁷³Simon, 158.

⁹⁷⁴Simon, 159–160.

⁹⁷⁵Anton von Goldegg báró, a búr háborúban harcoló osztrák önkéntesek parancsnoka.

⁹⁷⁶Simon, 169.

⁹⁷⁷Simon, 187.

⁹⁷⁸Simon, 211.

⁹⁷⁹U. o.

⁹⁸⁰Simon, 221.

⁹⁸¹Simon, 223.

a testvérének, hogy vigye vissza az ékszerészhez, Simon Albert azonban ezt nem tette meg (mivel Albert ekkor már Amerikában élt, őt nem tudták megkérdezni a dolgról). Simon visszatérése után, 1901. február 23-án beszüntették az eljárást: az ékszerész visszavonta a vádakat, Simon pedig meg is elégedett ennyivel. 1904-ben azonban egy hosszadalmas vizsgálat után bűnösnek találták tiszthez méltatlan viselkedésben (egyrészt azért, mert elégtételt kellett volna követelnie az őt megvádoló ékszerésztől, másrészt mert nem fizette vissza a próbaszolgálatosként neki megelőlegezett szállás-, bútor- és istállódíjakat) és áthelyezték a 64. gyalogezredhez.⁹⁸²

Hazatérése után Simon két könyvet is írt a háborúról, illetve saját háborús tapasztalatairól. *A búr szabadságharcz* című könyve már a hazatérését követő évben, 1901-ben megjelent. A könyv megírásakor vélhetőleg az a szándék vezette, hogy összefoglaló képet (is) nyújtson az angol–búr háború menetéről. A könyv a háború előzményeinek bemutatásával kezdődik (kezdve a búrok letelepedésétől Dél-Afrikában a 17. század közepén a két búr köztársaság megalakulásáig és az első búr háborúig, illetve a második háború okaiig), majd egy olyan fejezet következik, amelyben a búrok mindennapi életéről, szokásairól ír. Ezt követi a búr hadsereg bemutatása, majd rátér a háború eseménytörténetére. Az elbeszélés fonala 1900 márciusától (azaz Dél-Afrikába érkezésétől és a búrokhoz való csatlakozásától) kezdve már főként Simon személyes élményeit, tapasztalatait követi (a narrátor személytelen előadásmódja szinte átmenet nélkül csap át egyes szám első személyben előadott visszaemlékezéssé). Már ebben a könyvében is megemlíti néhány, a búrok oldalán harcoló magyar önkéntest (név szerint Péchy, Luzsénszkyt, Jansent és Göszinget).

Második búr háborúról írt könyve, az 1903-ban megjelent *Élményeim az angol–búr háboruban* már igazi háborús memoár. A könyv igazán érdekes, jól megírt, olvasmányos munka, amelyből Simon személyes élményein kívül a búr háború magyar önkénteseiről is sok érdekes adatot megtudunk.

Az Országos Széchenyi Könyvtár Digitális Képtárában megtalálható egy Simonról a búr háború idején készült fényképfelvétel.⁹⁸³

A mondás úgy tartja, hogy akinek halálhírére keltik, hosszú életű lesz. **Szigethy Lajos** (1863–1940) esetében a fenti állítás tökéletesen igaz. Báró Atzél György és gróf Wass Albert mellett ugyanis Szigethy az egyike azoknak a búr háborúban, a búrok oldalán harcolt vagy harcolni szándékozó magyar önkénteseknek, akiket a háború magyar hősi halottaiként

⁹⁸²Schmidl, 235.

⁹⁸³Simon Vilmos: A boer háborúban részt vett magyarok. Goszlethnek a „Vasárnapi Ujság” részére készített fényképei / fényképész Goszleth – <http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=042777> (2013. 06. 06.)

tartanak, illetve tartottak számon. Nem ismerjük a pontos okát annak, hogy Szigethyt miért vélték hősi halottnak, bár a tévedésben talán szerepet játszhatott a *Magyar Nemzet* egyik cikke, amelyben azt olvashatjuk, hogy Szigethy Lajosnak, aki korábban Sopronban, majd a székesfehérvári 17-ik honvéd gyalogezred kötelékében szolgált, nyoma veszett Dél-Afrikában.⁹⁸⁴ Szigethy azonban nemcsak túlélte a búr háborút, hanem hazatérve megírta és kiadta háborús emlékiratait⁹⁸⁵ is, ezt követően pedig még közel négy évtizeden át élt.

Szigethy Lajos 1900 márciusában érkezett meg Delagoa Baybe, ahonnan március 25-én vonattal indult Pretoriába.⁹⁸⁶ Útközben értesül róla, hogy több magyar önkéntessel együtt Luzsénszky Félix báró is Glencoe mellett táborozik. Április 1-jén érkezik meg Glencoe-ba, ahonnan lovon indulnak tovább a Biggarsbergnél levő táborba.⁹⁸⁷ Megérkezésekor azonban kiderül, hogy öt magyar önkéntes nem sokkal azelőtt (köztük Luzsénszky mellett Jansen Lajos, akit szintén személyesen ismert már korábbról) Kronstadtba ment az Illés volt huszárcapitány által vezetett egységhez.⁹⁸⁸

Szigethy ennek ellenére a táborban marad, s hamarosan már egy járőrözésben is részt vesz. Április 9-én csatlakozik egy Goldegg báró által vezetett őrzőparthoz,⁹⁸⁹ amely kikérel egy közeli angol tábor. A felderítést követően elhatározzák, hogy egy nagyobb csapattal rajtaütnek az angolokon. A vállalkozásban Szigethy is részt vesz. Április 10-én hajnalban kezdődik a csata a búr tüzérség ágyútűzével. Az angolok ugyancsak ágyútűzzel válaszolnak, s az „ágyu-párbaj” sokáig elhúzódik.⁹⁹⁰ Az angolokat végül megfutamítják, de sikerüket a búrok nem tudják igazán kihasználni, mivel Lucas Meyer tábornok egysége nem érkezett meg a csataterre.

A fenti ütközetben Szigethyék csapata – elhelyezéséből adódóan – nem tudott bekapcsolódni a közvetlen tűzharcba az angolok ellen. Az ütközet után viszonylag nyugalmasabb, egyhangúbb időszak következik. A vertingstromeni ütközetben viszont már részt vesznek.⁹⁹¹ A vesztes csata után visszavonulva sokáig bolyonganak, majd egy búr futárral találkozáskor értesülnek róla, hogy az angolok támadást terveznek a búrok által ostromlott Mafeking felmentésére. Természetesen Szigethyék csapata is a város felé indul, de elkésnek: már csak egy napra jutnak, amikor értesülnek róla, hogy a várost felmentették az

⁹⁸⁴ „Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4. 8.

⁹⁸⁵ *Szigethy Lajos: Bur földön: egy magyar harcos dél-afrikai élményei.* Sopron, 1902. (A továbbiakban: *Szigethy.*)

⁹⁸⁶ *Szigethy*, 1.

⁹⁸⁷ *Szigethy*, 11.

⁹⁸⁸ *Szigethy*, 19.

⁹⁸⁹ *Szigethy*, 27.

⁹⁹⁰ *Szigethy*, 30.

⁹⁹¹ *Szigethy*, 48–51.

angolok.⁹⁹² Innen Klerksdorpba, majd Banksba, onnan pedig Langlaagte állomáshoz mennek. Szigethyék csapata részt vesz a langlaagtei ütközetben,⁹⁹³ majd folytatják a visszavonulást Johannesburg felé. Közben Szigethy lovát ellopják, így engedélyt kér és kap, hogy új ló beszerzése, illetve ellátmányuk feltöltése céljából Pretoriába utazzon.⁹⁹⁴

Közben Johannesburg az angolok kezére kerül, Szigethy és társa pedig hiába igyekszik lovat és felszerelést szerezni Pretoriában. Találkoznak viszont egy négyfős orosz társasággal (név szerint: gróf Bobrionsky, Semanoff mérnök, Biskoupsky hadnagy és Grundstein kereskedő⁹⁹⁵) és egy magát Willie Rudolfnak (később Rudolf Graf de Williersnek⁹⁹⁶) nevező állítólagos holland tisztel, aki a búroknál szolgáló katonai attasénak vallja magát.⁹⁹⁷ Mivel jelenlegi helyzetüket reménytelennek látják, Szigethyék elhatározzák, hogy nem térnek vissza a harcoló csapatokhoz, inkább újdonsült ismerőseikhez csatlakoznak és szerencsét próbálnak Dél-Afrikában. Az elkövetkező heteket, hónapokat vándorlással, vadászattal stb. töltik. Október végén leveri a lábáról a malária, s a betegség lefolyása olyannyira elhúzódik, hogy közel öt hónapon át szinte lábra sem tud állni.⁹⁹⁸

1901 márciusában áll helyre egészsége annyira, hogy el tudja hagyni annak a német hittérítőnek a farmját, ahol az elmúlt hónapokat töltötte, s ahol a házigazda és felesége gondos ápolásának köszönhetően végül felépült.⁹⁹⁹ Az ekkorra már a britek által elfoglalt Pietersburgban őt és Daum nevű útitársát is őrizetbe veszik az angolok, s mint egykori búr önkéntes, hadifogságba kerül.

Szigethy könyvének a Soproni Napló szerkesztősége által összeállított előszavából tudjuk meg, hogy miután a szerző angol fogságba esett, az angolok úgy tervezték, hogy Indiába (azaz valószínűleg Ceylon szigetére, az ottani búr hadifogolytáborba) szállítják, de ettől a veszélytől 1901 áprilisában a pretoriai osztrák–magyar konzulátus közbenjárása révén megmenekült, sőt még azt is sikerült elérni, hogy Lourenço-Marquesen át utazhasson haza.¹⁰⁰⁰

A viszonylag ismertebb önkéntesek

⁹⁹²Szigethy, 58.

⁹⁹³Szigethy, 60.

⁹⁹⁴Szigethy, 64.

⁹⁹⁵Szigethy, 71.

⁹⁹⁶Szigethy, 73.

⁹⁹⁷Szigethy, 70.

⁹⁹⁸Szigethy, 117.

⁹⁹⁹Szigethy, 119.

¹⁰⁰⁰Szigethy (bevezető, oldalszámozás nélkül).

Balogh Frigyes, azaz Frits Balogh¹⁰⁰¹ neve többször is felbukkan Deneys Reitz: *Commando: A Boer Journal of the Boer War* című háborús emlékiratában.¹⁰⁰² Balogh névvel először a 19. fejezetben találkozhatunk. Reitz itt arról ír, hogy amikor felfedezték, hogy az angolok az éjszaka folyamán visszavonultak, Hertzog tábornok arra utasította őket, hogy térjenek vissza korábbi állásaikhoz. Itt ő és Bosman nevű társa tíz, a búrokhoz újonnan csatlakozott harcossal találkoztak. Néhányukat Reitz már korábban is ismerte Transvaalból. A kis csapat végül úgy döntött, hogy együtt maradnak. Reitz felsorolja a tíz újonnan érkezett nevét is, itt említi meg Frits Balogot, aki egy „fiatal osztrák Pretoriából”: *„Mivel ettől a pillanattól kezdve együtt teltek a napjaim ennek a kis társaságnak a tagjaival, és közülük oly sokan tragikus halált haltak, megadom a neveiket. A vezető Jack Borrius volt, egy alacsony, köpcös 28 éves férfi Potchefstroomból, akivel akkor találkoztam, amikor Theron kapitány felderítőinél, illetve az 'A.C.C.' tagjaként szolgáltam. A következő a pretoriai Benjamin Coetzee volt, akit vakmerősége miatt már jóval azelőtt is tiszteltek, hogy a natali időkben a Pretoria commando egyik tagjaként megismertem. Ott volt aztán Nicolas Swart és Cornelius Vermaas, mindketten jómódú transvaali farmerek fiai. Vermaas megsebesült és brit fogságba esett hat hónappal azelőtt, de leugrott a vonatról a Fokváros közelében levő hegyekben, miközben a kikötőbe szállították, hogy onnan a ceyloni fogolytáborba vigyék hajóval, és számos megpróbáltatás után gyalog tért vissza Transvaalba. Ott volt még Percy Wyndall és Edgar Duncker, két angolul beszélő fiú Johannesburgból, és Frits Balogh, egy fiatal osztrák Pretoriából.”*¹⁰⁰³

Balogh névvel a 22. fejezetben találkozhatunk ismét. Egy nappali táborozás vagy pihenő során őt és Percy Wyndallt küldik előre, hogy őrt álljanak: *„Percy Wyndallt és Frits Baloghot a 'Rijk Sectionból' egy szomszédos magaslatra küldték figyelőszolgálatra, és onnan, ahonnan mi fekiüdtünk, láthattuk őket, ahogyan egy fa árnyékában üldögélnek és fesztelenül beszélgetnek, miközben a lovaik mögöttük legeltek. Nemsokára egy tucat angol katona lovagolt ki a mögöttük levő sűrűből és a szemünk láttára körülvették őket. A köztünk levő távolság talán fél mérföld lehetett, és amikor rájöttünk arra, hogy mi történik, mi, a(z immáron hat tagúra apadt) 'Rijk Section' többi tagja lovainkhoz rohantunk. Néhány társuk, akiknek a lovai szintén a közelben voltak, követett minket és fellovagoltunk a lejtőn. A katonák annyira csak a foglyaikra figyeltek, hogy egészen addig nem is vettek észre bennünket, amíg szinte a közvetlen közelükbe értünk. Ekkor viszont foglyaikat hátrahagyva nyeregbe pattantak és elvágattak. Kiáltottunk megmentett bajtársainknak, hogy kövessenek minket és az őrzőjrat*

¹⁰⁰¹Erwin A. Schmidl szerint a név helyesen írt alakja valószínűleg Fritz Baluch. Ugyancsak Schmidl említi meg, hogy Balogh/Baluch nagyjából 20 éves lehetett (Schmidl, 207.).

¹⁰⁰²Deneys Reitz: *Commando: A Boer Journal of the Boer War*. London, 1929.

¹⁰⁰³A disszertáció szerzőjének fordítása. Az eredeti szöveget lásd: <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/reitzd/commando/chap19.htm>. (2013. 05. 18.)

után lovagoltunk. Üldözés közben harminc vagy negyven yardnyi távolságra megközelítettük őket és hármukat lelőttük. Két másik, akinek a lovát érte lövés, megadta magát, de a többiek egéruat nyertek a bozótban.”¹⁰⁰⁴

A 23. fejezetből megtudhatjuk, hogy az eredetileg 12 fős (Reitz és társa, illetve a tíz újonc, akikkel találkoztak) jelentősen megfogyatkozott; már csak Wyndall, Frits Balogh és a szerző harcképesek közülük, a többiek sebesültek vagy fogságba estek: „Hét-nyolc mérföldet tettünk meg, majd fellovagoltunk egy magaslatra. Fentről egy folyó partjára nyílt kilátás, ahol számos ló legelészett, a fák közül pedig tábortüzek füstje emelkedett az ég felé, jelezve, hogy hosszú utunk végéhez értünk. Egy lovas őrszem lovagolt ki, hogy megnézzze, kik vagyunk, és miután kezét ráztunk, visszagaloppozott, hogy közölje érkezésünk hírét. Hamarosan az egész commando összesereglett az üdvözlésünkre, és egy nevető, éljenző tömeg vett körül minket. Bajtársaink megkönnyebbülve látták, hogy biztonságban visszatértünk. Smuts tábornok az elsők között üdvözölt bennünket. Már azt hitte, hogy elfogtak vagy megöltek minket, és megdicsért minket, hogy úgy jutottunk el idáig, hogy egyetlen embert sem veszítettünk. Valóban nagy volt az öröm, de számomra üröm is vegyült bele. Megtudtam ugyanis, hogy a 'Rijk Section' gyakorlatilag megsemmisült. Először is ott volt Jack Borrius, aki ekkorra elvesztette a fél szemét és még mindig szenvedett a megdagadt, gennyező kezétől. Ott feküdt Ben Coetsee egy golyóval a lábában; Nicolas Swart az összezúzott karjával, ami egy közelharcban szerzett revolverlövés eredménye volt. Edgar Duncker combján keresztülfürödött egy golyó, és jobb kezének három ujját darabokra tépte egy másik. Jan Mulder nagybátyám (valójában a mostohanagybátyám) és hűséges társunk, Jan van Zijl fogságba esett, így aztán nagyon kevesen maradtunk a régi csapatból. Csak Wyndell, Frits Balogh és én voltam még mindig harcképes az alapító tagok közül.”¹⁰⁰⁵

Illés Gyula huszárcapitány nevét Simon Vilmos is megemlíti, aki elmondja, hogy Illés mutatta be őt Bulyovszky Károlynak 1900. május végén egy Pretoriában, a külföldi commandók vezetői számára tartott értekezleten.¹⁰⁰⁶

Illés neve felbukkan Bulyovszky Károly művében is, aki őt jelöli meg a magyar egység parancsnokaként.¹⁰⁰⁷ Illésről (Rittmeister Illich) egy francia nyelvű emlékirat is megemlékszik.¹⁰⁰⁸ Az emlékirat eredetileg névtelenül, „de Villebois–Mareuil ezredes egykori

¹⁰⁰⁴A disszertáció szerzőjének fordítása. Az eredeti szöveget lásd: <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/reitzd/commando/chap22.htm>. (2013. 05. 18.)

¹⁰⁰⁵A disszertáció szerzőjének fordítása. Az eredeti szöveget lásd: <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/reitzd/commando/chap23.htm>. (2013. 05. 18.)

¹⁰⁰⁶Simon, 108.

¹⁰⁰⁷Bulyovszky, 44.

¹⁰⁰⁸Dix mois de campagne chez les Boërs / par un ancien lieutenant du colonel de Villebois–Mareuil. PARIS CALMANN-LÉVY 3, RUE AUBER, 3, 1901. (A továbbiakban: *d'Etchegoyen*.)

hadnagyának” tollából jelent meg, de szerzőjét a témával foglalkozó történészek általában Olivier d’Etchegoyen személyében jelölik meg.¹⁰⁰⁹ Illés neve két helyen bukkan fel d’Etchegoyen emlékiratában. Először április 13-ai dátummal arról ír, hogy de la Rey parancsnokot (de la Rey tábornok testvérét), az európai légió tiszteletbeli parancsnokává nevezték ki. A tisztség azért tiszteletbeli, mivel de la Rey csupán a légiót alkotó különböző csapatok vezetőivel egyetértésben adhatott ki parancsokat. A szóban forgó parancsnokok név szerint: Illés az osztrák–magyar önkéntesek részéről, Lorentz kapitány a németek, illetve a szerző a franciák képviselőjében.¹⁰¹⁰

Illés neve második alkalommal akkor jelenik meg, amikor a francia szerző arról számol be, hogy haditanácsot tartottak, amelyen rajta kívül a két korábbi sebesülése miatt még mindig mozgásképtelen Lorentz, a szintén sebesült Wrangel és Illés kapitány vettek részt.¹⁰¹¹

Fleischer Pál székesfehérvári származású egykori honvéd tiszthelyettes Franko Seiner szerint 1875-ben született Németszentmiklóson (ma: Sânnicolau Mare, Románia), majd a 18. honvéd gyalogezredben szolgált.¹⁰¹²

Simon Vilmos többször is megemlíti Fleischert, aki minden bizonnyal Simonnal és Jansennel együtt, a *Kaiser* nevű német hajó fedélzetén érkezett Afrikába *Élményeim az angol–búr háborúban* című könyvében. Első alkalommal akkor fordul elő a neve, amikor Simon beszámol arról, hogy a találékony Fleischer nem sokkal Afrikába érkezésük után egy tízschillinges arannyal vesztegeti meg a Delagoa bay-i portugál tanácsnokot (a Camara, azaz a községi tanács hivatalnokát), hogy ezzel „rövidre zárhassa” a már így is hosszúra nyúlt bürokratikus hercehurcát.¹⁰¹³

Fleischer társaival 1900. március 12-én esküdött fel a búr köztársaságra, majd előbb Oranje Szabad Államban, később pedig Goldegg egységében harcolt.¹⁰¹⁴ Fleischer neve felbukkan Bulyovszky könyvében is.¹⁰¹⁵

A *Magyar Nemzet* cikke, melyben a búr háborúból visszatért magyar önkéntesekről számol be, ugyancsak megemlíti Fleischer nevét és kiemeli rettenthetetlen bátorságát: Fleischer szinte sosem keresett a sziklák mögött fedezetet, hanem folyamatosan a sánkra ugorva tüzelt az ellenségre, ennek ellenére szinte csodával határos módon sértetlen maradt a

¹⁰⁰⁹Lásd például *Fred R. van Hartesveldt: The Boer War: Historiography and Annotated Bibliography. (Bibliographies of Battles and Leaders).* Greenwood Press, 2000., 91.

¹⁰¹⁰A disszertáció szerzőjének fordítása. Eredetiben lásd: *d’Etchegoyen*, 131.

¹⁰¹¹A disszertáció szerzőjének fordítása. Eredetiben lásd: *d’Etchegoyen*, 201.

¹⁰¹²*Schmidl*, 231. (Schmidl ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy az 1885-től 1900-ig terjedő években nem bukkant rá ilyen nevű tisztre sem a 18., sem másik honvédezred névsorában.)

¹⁰¹³*Simon*, 7.

¹⁰¹⁴*Schmidl*, 231.

¹⁰¹⁵*Bulyovszky*, 44.

golyózáporban.¹⁰¹⁶

Gössing Géza nevét Bulyovszky Károly Göszing György alakban említi meg.¹⁰¹⁷ V. Szabó Kristóf írásából¹⁰¹⁸ tudjuk, hogy neve az utrechti emléktáblán Gassing Geza alakban szerepel.

A *Magyar Nemzet* egyik cikkéből megtudhatjuk, hogy Gössing a 48-as (gyalog)ezred egykori főhadnagya.¹⁰¹⁹ Simon Vilmos is említést tesz róla mint a Luzsénszky parancsnoksága alatt álló kommandó egyik tagjáról,¹⁰²⁰ illetve Luzsénszky trainjének parancsnokáról.¹⁰²¹

Erwin A. Schmidl adatai szerint¹⁰²² Gössing Géza 1871-ben született Dinnyésen egy állomásfőnök fiaként. Gimnáziumi tanulmányai után két évet töltött a karthausi gyalogsági kadétiskolában, majd 1892-ben belépett a 18. gyalogezred kötelékébe.¹⁰²³ Az első katonai jellemzések szerint a fiatal tiszthelyettes még nem volt „szilárd jellemű”, 1896-os boszniai szolgálata idején azonban már szorgalmas és törekvő, teljesen megbízható katonaként jellemzik. 1896. november 1-jén hadnaggyá léptetik elő. A Boszniából való visszatérés után azonban könnyelművé válik, sokat iszik és adósságokba keveredik, végül felettesei úgy ítélik meg, hogy nem javasolják előléptetésre és nem célszerű az sem, hogy jelenlegi pozíciójában megmaradjon.

Schmidl szerint az eladósodott Gössing a búr háborúban látott lehetőséget arra, hogy új életet kezdessen, ezért kérelmezte a leszerelését, amit 1900. február 1-jén jóvá is hagytak.¹⁰²⁴ Dél-Afrikában Goldegg parancsnoksága alatt harcolt, 1900. szeptember végén ő is azok között a katonák között volt, akik portugál területre vonulva letették a fegyvert. 1900. november elején tért vissza Triesztbe.¹⁰²⁵

Jansen Lajos a búr háború kevésbé ismert magyar önkénteseinek egyike. Szinte minden rá vonatkozó utalás megemlíti, hogy műegyetemi hallgatóként csatlakozott a búrokhoz, az internetes Afrikai magyar lexikon pedig úgy tudja, hogy a békekötés után Dél-Afrikában telepedett le. Annyi biztos, hogy nem tért haza azokkal a magyar önkéntesekkel, akik a *Styria* nevű gőzös fedélzetén indultak útnak a mozambiki Lourenço Marques kikötőjéből.¹⁰²⁶

¹⁰¹⁶ „Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

¹⁰¹⁷ *Bulyovszky*, 44.

¹⁰¹⁸ V. Szabó Kristóf: Magyarok a búr háborúban – <http://www.roncskutatas.hu/node/12472> (2013. 05. 18.)

¹⁰¹⁹ „Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

¹⁰²⁰ *Simon*, 160.

¹⁰²¹ *Simon*, 169.

¹⁰²² *Schmidl*, 231–232.

¹⁰²³ *Schmidl*, 231.

¹⁰²⁴ *Schmidl*, 232.

¹⁰²⁵ *Schmidl*, 232.

¹⁰²⁶ „Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

Bulyovszky Károly is megemlíti Jansent a búr háborúról írt könyvében.¹⁰²⁷ Ő részesíti elsősegélyben az április 30-ai Thobacop melletti ütközetben megsérült Bulyovszkyt.¹⁰²⁸ Jansenről talán Simon Vilmos *Élményeim az angol–búr háborúban* című könyve tartalmazza a legtöbb információt. Simontól megtudjuk, hogy 1900 januárjában ugyanazon a hajón utaztak Nápolyból Afrikába, illetve hogy Jansen apja tekintélyes felvidéki földbirtokos,¹⁰²⁹ továbbá, hogy „családja hollandi származásu s így ő kétszeres lelkesedéssel, ment a burok segítségére.”¹⁰³⁰

Szerencsére Erwin A. Schmidl részletes információkkal szolgál Jansen (az ő írásmódjában Janssen) életéről.¹⁰³¹ Jansen Lajos 1875. március 9-én született Pándorfalun (ma: Parndorf, Ausztria). Az érettségi után 1896-ban egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített az 5. hadtest-tüzérezrednél, majd sikeresen letette a tartalékos tiszti vizsgát is. A rendkívül tehetségesnek mondott fiatalember 1897-ben gépmesteri (Maschinenführer für stabile Maschinen) képesítést szerzett, majd 1898-tól a műegyetemen tanult. 1899. január 1-jén a sikeres fegyvergyakorlat után tartalékos tiszthelyettes (Reserve-Cadet-Offiziersstellvertreter) lett.¹⁰³²

Jansen 1900. januárjában indult Fiuméből hajóval Dél-Afrikába, ahová március elején érkezett meg, március 12-én pedig felesküdt a köztársaságra.¹⁰³³ 1900 májusában a Kolbi tábornok által vezetett seregben harcolt, részt vett például a Sand River melletti ütközetben is. 1900. szeptember 22-én lépte át a portugál határt, de ő társaival ellentétben nem tért vissza azonnal Magyarországra. Előbb Német Kelet-Afrikába került, ahol Dar es Salaamban hivatalnokként dolgozott. 1904-ben visszatért Európába, 1905. január 1-jén pedig tartalékos hadnagyi rendfokozatot kapott, de egy évvel később szolgálaton kívül helyezték.¹⁰³⁴

V. Szabó Kristóf fentebb már hivatkozott írásában említi meg báró **Bornemisza Kálmánt**, akinek neve felbukkan a *Magyar Nemzet*nek abban a cikkében is, amelyben a *Styria* nevű gőzhajón hazatért magyar önkéntesekről számol be.¹⁰³⁵ Bornemisza Kálmán 1861. november 8-án született Kolozsvárott. Kétéves bécsi kadétiskolai tanulmányokat követően 1879. április 16-án lépett be a 6. huszárezred kötelékébe. 1881-ben az addigi címzetes kadétból tényleges kadét lett és áthelyezték a 14. huszárezredhez, majd 1882. november 1-jén

¹⁰²⁷Bulyovszky, 44.

¹⁰²⁸Bulyovszky, 59.

¹⁰²⁹Simon, 4.

¹⁰³⁰Szó szerinti idézet (eredeti helyesírással): Simon, 4.

¹⁰³¹Schmidl, 229.

¹⁰³²Schmidl, 230.

¹⁰³³Schmidl, 230.

¹⁰³⁴U. o..

¹⁰³⁵„Tranzváltból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4. 8.

hadnagyá nevezték ki.¹⁰³⁶

1888-ban főhadnaggyá léptették elő, ám ettől az évtől kezdve egyre több probléma bukkan fel a jellemzésében is (könnyelmű, hajlamos adósságokba verni magát stb.), ezért 1890-ben átkerül a magyar honvédség kötelékébe, majd nem sokkal később elhagyja a hadsereget.¹⁰³⁷

A kolozsvári báró búr háborús szerepléséről sajnos, szinte alig van információnk. Annyi biztos, hogy miután egy éven át a holland-keletindiai hadseregben szolgált,¹⁰³⁸ a háború kitörésekor úgy döntött, hogy Dél-Afrikába utazik. 1899. október 21-én érkezett meg, és két héttel később esküt tett a köztársaságra.¹⁰³⁹ 1899. november elején jutott ki a frontra Ladysmith-nél, ám egy súlyos betegség miatt a volksrusti kórházba kerül, majd onnan december 31-én Pretoriába szállítják. 1900 januárjában orvosi igazolást állítanak ki arról, hogy a betegség következtében fellépett szövődmény (szívprobléma) miatt harcképtelenné vált.¹⁰⁴⁰ Pretoriában ismerkedik meg S. H. Fredericks feldkornettel, aki felveszi a Blaawue Wache nevű csapatába. Azonban kettejük között idővel meglehetősen feszültté válik a kapcsolat (Bornemisza elmondása szerint azért, mert Fredericks időnként túlságosan is sokat ivott), ezért a magyar báró kilépett az egységből (amit egyébként később, fegyelmezetlensége miatt 1900 májusában teljesen fel is oszlatnak).¹⁰⁴¹ Bornemisza 1900 júniusában megadta magát az angoloknak, akik szeptemberben Európába szállították. 1900 szeptember 20-án érkezett meg Londonba, ahonnan kitoloncolták a Monarchiába.¹⁰⁴²

Zicherman István 2006-ban megjelent könyvében azt írja, hogy Simon Vilmosról (Willie Simon néven) Christiaan De Wet tábornok is említést tesz a búr háborúról írt emlékirataiban.¹⁰⁴³ Azonban a szóban forgó könyvben nem bukkan fel a Willie Simon név. Egy későbbi, 2008-as internetes fórumbejegyzésben Zicherman már azt írja, hogy De Wet emlékiratában *Stein Vilmos* magyar önkéntes nevét említi Willie Steyn néven.¹⁰⁴⁴ A Willie Steyn név valóban szerepel De Wet könyvében, de nincs utalás arra, hogy Steyn/Stein milyen nemzetiségű/állampolgárságú. De Wet beszámol arról, hogy 1900. június 10-én a Roodepoort és Honingkopjes mellett zajló ütközetben elfogtak hét búr harcost, akiket később hajón

¹⁰³⁶Schmidl, u. o., 249.

¹⁰³⁷U. o.

¹⁰³⁸U. o.

¹⁰³⁹Erwin A. Schmidl disszertációjában (a 375. és 376. oldal között) még Bornemisza esküjének kópiáját is megtalálhatjuk.

¹⁰⁴⁰Schmidl, 249.

¹⁰⁴¹Schmidl, 250.

¹⁰⁴²U. o.

¹⁰⁴³Zichermann, 139.

¹⁰⁴⁴Lásd:

http://forum.index.hu/Article/showResultList?o=4&aq_text=&aq_cre=&user_id=655217&topic_id=&forum_id=0&aq_ext=0&t=9132922 (2013. 06. 07.)

Ceylon szigetére szállították az ottani fogolytáborba. Steyn és társai azonban megszöktek a ceyloni kikötőben horgonyzó hajóról, és elúsztak egy közelben levő orosz hajóig. A legénység a fedélzetre vette a szökevényeket, majd egy orosz kikötőben partra tették őket, ahonnan orosz segítséggel Németországon és Hollandián átutazva végül eljutottak Német Nyugat-Afrikába, s onnan visszatértek Fokföldre.¹⁰⁴⁵

Szigethy Lajos mellett több cikkben is *Atzél György*öt említik a búr háború egyik magyar hősi halottjaként (míg Wass Albertről, aki kétségtelenül Dél-Afrikában halt meg, általában megfélekednek). Mint fentebb láthattuk, a hírekkel ellentétben Szigethy túlélte a búr háborút. Ez némileg kétséges teszi ugyan annak valószínűségét, hogy Atzél báró valóban Dél-Afrikában, a búrok oldalán harcolva áldozta volna életét, de nem kizárt, hogy valóban így történt.

Báró Atzél György a néhai báró Atzél Béla¹⁰⁴⁶ elsőszülött fia volt. Sorsáról a *Magyar Nemzet* egyik cikkében olvashatunk, amely beszámol arról, hogy György báró két évvel a cikk megjelenése előtt nyomtalanul eltűnt”. Kiderült, írja a cikk szerzője, hogy a fiatal báró is beállt a búrok seregébe, ám valószínűleg elesett, és jeltelen sírban pihen.¹⁰⁴⁷

Gróf *Wass Albert* neve nem véletlenül cseng ismerősen sokunk számára. Természetesen esetünkben nem az ismert és kedvelt íróról (1908–1998), hanem nagybátyjáról (1881–1902) van szó. Gróf Wass Albert az egyetlen, a dél-afrikai nyilvántartásban feljegyzett magyar hősi halottja a búr háborúnak. Neve szerepel az utrechti emléktáblán is. Gróf Wass Albert, Wass Béla országgyűlési képviselő fia a kolozsvári egyetemen jogot hallgatott (itt a két alapvizsgát is letette), majd Grazban, Münchenben és Párizsban folytatta tanulmányait. 1902 januárjában érkezett meg Párizsba, ahol megérlelődött benne az elhatározás, hogy csatlakozik a búrokhoz. Bár az európai búr ügyvivők szándékáról lebeszélni igyekeztek (arra hivatkozva, hogy a harcolókhöz lehetetlen eljutni), az ifjú gróf 1902. március 28-án mégis útnak indult. Május 4-én, Durbanban kelt levelében azt írja a hollandiai búr ügyvivőnek, hogy megérkezett Dél-Afrikába, s megemlíti, hogy – bár az angol vonalakon szinte lehetetlenség átjutni – ő mégis reménykedik abban, hogy sikerül eljutnia a búrokhoz. Sajnos, nem így történt. Miközben társaival megpróbált átvágni az angol vonalakon, halálos lövés érte az ifjú gróft.¹⁰⁴⁸ Erwin A. Schmidl azt írja, hogy az ifjú gróf állítólag Krüger elnöktől származó sürgönyöket vitt magával, hogy azokat Louis Botha tábornokhoz eljuttassa, amikor május 14-én halálos lövés

¹⁰⁴⁵ *Christiaan Rudolf de Wet: Three Years' War. New York, 1902. 110.*

¹⁰⁴⁶ Borosjenői báró Atzél Béla Antal József (1850. október 31. – 1900. március 29.): neves utazó, földbirtokos, képviselőházi tag, az országos kaszinó igazgatója.

¹⁰⁴⁷ „Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

¹⁰⁴⁸ Lásd: <http://www.huszadikszazad.hu/1902-junius/kultura/grof-wass-albert-a-thanszvallban-elesett-magyar-ifju> (2013. 10. 11.)

érte.¹⁰⁴⁹ A pretoriai osztrák–magyar konzul jelentése¹⁰⁵⁰ szerint az ifjú gróf előbb sikertelenül próbálta rávenni a *Kaiser* nevű német gőzös kapitányát, hogy Swacopund mellett partra tegye, majd Fokvárosba érkezését követően nem tudott útlevelet szerezni a brit hatóságoktól. Így két társával és a velük levő kaffer kísérelővel együtt illegálisan próbált átjutni az angol vonalakon. Azonban Ridge Picketnél, 9 mérföldre a portugál határtól feltartóztatta őket az angol határőrség, és mivel nem akartak megállni, tüzet nyitottak rájuk. Wass grófort halálos lövés érte, kaffer kísérelőjüket pedig a határőrségben szolgáló bennszülöttek ölték meg. A halott gróf átvizsgálásakor valóban találtak Krügeről Louis Bothának címzett sürgönyöket, illetve egy névjegykártyát, amelyen a következő angol nyelvű felirat állt: *Count Bela Wass, Budapest Parliament. If I die, write to the above.*¹⁰⁵¹ A gróf holttestét Ridge Picketnél temették el.

Alig ismert magyar résztvevők a búr háborúban

Ferenczy Mihály Péchy Tiborral együtt a modderfonteini dinamitgyárban dolgozott. Péchyvel együtt csatlakoztak önkéntesként a búrokhoz. Bulyovszky is megemlíti, amikor arról ír, hogy Brandfortnál találkozott egy magyar és osztrák önkéntesekből álló csapattal.¹⁰⁵² A békekötés után Dél-Afrikában telepedett le, a *Magyar Nemzet* azt írja róla, hogy Johannesburgban „háza és birtoka van”.¹⁰⁵³

Fekete Jenő nevét Simon Vilmos említi meg, aki annyit közöl a Luzsénszky Commandójában harcoló magyar önkéntesről, hogy pécsi mérnök.¹⁰⁵⁴ A fiatalember túlélte a búr háborút, és 1901 végén, a *Styria* fedélzetén tért haza Magyarországra.¹⁰⁵⁵

A selmeci **Zlinszky András**¹⁰⁵⁶ 1900. március 12-én esküdött fel a köztársaságra.¹⁰⁵⁷ A harcok közben eltört az egyik lába, és 1900. május 1-jén a Brandfort közelében levő Rietfonteinnél angol fogságba esett.¹⁰⁵⁸ 1901 októberében a *Magyar Nemzet* Újdonságok rovatában arról számol be, hogy Zlinszky angol fogságba esett. Többedmagával Ceylonba vitték,¹⁰⁵⁹ ám mivel a Monarchia baráti állam Angliával, így – szabadságkérelmének

¹⁰⁴⁹Schmidl, 211.

¹⁰⁵⁰Pitner an MdA, No. XXVII Adm., Pretoria 1902 06 20 (HHStA: AR F36/20: 62), idézi: Schmidl, 212.

¹⁰⁵¹U. o.

¹⁰⁵²Bulyovszky, 44.

¹⁰⁵³„Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

¹⁰⁵⁴Simon, 160.

¹⁰⁵⁵„Tranzválból hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4., 8.

¹⁰⁵⁶Schmidl (382.) adatai szerint Zlinszky ekkoriban 44 éves volt.

¹⁰⁵⁷Schmidl, 379.

¹⁰⁵⁸U. o.

¹⁰⁵⁹Erwin A. Schmidl (379.) adatai szerint 1900. július 18-án érkezett meg a ceyloni fogolytáborba és a háború végéig ott is maradt.

megfelelően – a londoni hivatal a bécsi nagykövetségén keresztül biztosította szabadon bocsátását.¹⁰⁶⁰

Finifera nevét a *Magyar Nemzet* említi meg mint a Dél-Afrikából a *Styrián* visszatért nyolc magyar önkéntes¹⁰⁶¹ egyikét.¹⁰⁶² Sajnos, vezetéknevén kívül csak azt tudjuk meg róla, hogy „volt kispap”.

Fischer József Finiferához hasonlóan egyike volt a *Styria* hazatérő önkénteseinek. Nevén kívül a cikkből sajnos, csak annyit tudunk meg, hogy kiscelli lakos.¹⁰⁶³

Lucca Mrsic és *J F Henel* névvel V. Szabó Kristóf fentebb már említett írásában találkozhatunk. Lucca Mrsic neve szerepel az utrechti emléktáblán.¹⁰⁶⁴ J. F. Henelről Erwin A. Schmidlnél találhatunk egyetlen megjegyzést, miszerint a háború során angol hadifogságba esett és a háború végéig az indiai Bhim-Tal táborban őrizték.¹⁰⁶⁵

Egy (nem teljesen pártatlan) semleges

Báró *Bornemisza Pál* (1853. szeptember 6. – 1909. március. 20. Boroszló, Németország) utazó, gyűjtő és néprajzkutató korának egyik legnagyobb afrikai gyűjtője volt, aki több mint 15 évet töltött el Kelet- és Dél-Afrikában.¹⁰⁶⁶ Főleg etnográfiai és zoológiai gyűjtéssel foglalkozott, 2448 darabból álló kelet-afrikai gyűjteménye teszi ki a budapesti Néprajzi Múzeum afrikai gyűjteményének mintegy egynegyedét.¹⁰⁶⁷ Bár a búrok oldalán harcoló önkéntesek között említjük meg,¹⁰⁶⁸ ebből a sorból valójában kilóg, hiszen nem harcoló önkéntesként járt Dél-Afrikában, hanem a külföldi katonai attasék kísérőjeként és tolmácsaként (ilyen minőségében ráadásul több hónapot töltött Lord Roberts brit tábornok táborában),¹⁰⁶⁹ azaz sokkal inkább semleges megfigyelőnek tekinthető, mintsem akár egyik, akár másik oldal felé elkötelezett résztvevőnek. Ugyanakkor később, itthon megjelent írásai a búrok iránti szimpátiát tükrözik. A *Vasárnapi Újság*ban megjelent cikkében összeveti az angol katonák kezdeti beképzelt felsőbbrendűségét a hazájukért elszántan harcoló búrokkal.

¹⁰⁶⁰ *Magyar Nemzet*, 1901. október 22. 5.

¹⁰⁶¹ Luzsénszky, Péchy, Simon, Gössing, Finifera, Fischer, Fekete és Fleischer.

¹⁰⁶² „Tranzvából hazatért magyarok”, *Magyar Nemzet*, 1900. november 4. 8.

¹⁰⁶³ U. o.

¹⁰⁶⁴ V. Szabó Kristóf: Magyarok a búr háborúban – <http://www.roncskutatas.hu/node/12472> (2013. 05. 18.)

¹⁰⁶⁵ Schmidl, 382.

¹⁰⁶⁶ A Magyar Természettudományi Múzeum honlapján található életrajz nyomán – <http://www.nhmus.hu/hu/embertanitar/bornemiszapal> (2013. 06. 01.)

¹⁰⁶⁷ Vidacs Bea: Introduction to Paul Bornemisza's Catalogue. In: Néprajzi Értesítő LXII. Szerk.: Hoffmann Tamás. Budapest, 1980., 11.

¹⁰⁶⁸ A *Magyar Nemzet* fentebb említett cikkében is úgy szerepel, mint a búrok seregében harcoló önkéntes.

¹⁰⁶⁹ „A brit katonatiszt” *Vasárnapi Újság*, No. 36, 1901. szeptember 8. 578–579.

Bornemisza – aki közvetlen tapasztalatai alapján nagyon jól ismerte az angol hadsereget, közülük is leginkább a tiszteket – lényegében az öntelt, kényelmes tisztikart teszi felelőssé a britek kudarcaiért.

A cikk végén egy (Magyarországon is megfordult) előkelő amerikai publicista és hírlapíró Bornemisszához írt leveléből idéz: „John Bull (így hívja az angolokat) dél-afrikai kudarainak az az oka, hogy hencegő megvetéssel és kicsinylő lenézéssel viseltetik ellenfele harcképessége iránt, és változatlanul óriási önhiúsággal készül a harcra, melyben hamarosan elfárad...”¹⁰⁷⁰

A magyar folyóiratokban, újságokban több Dél-Afrikáról, a dél-afrikai hadviselésről írt cikke is megjelent.¹⁰⁷¹ A *Vasárnapi Újság* egyik 1900. szeptember eleji számában például Kimberley városáról ír. Helytelennek tartja, hogy Kimberley-t a legtöbb olvasó – így a magyar közvélemény is – csak a búrok háború eleji hosszú sikertelen ostroma alapján ismerte meg. Pedig ez egy nagyon nevezetes hely, hiszen itt található a világ leggazdagabb gyémánttelepe. Bornemisza természetismereti nyelven leírja, hogy hogyan lett a harminc évvel ezelőtti nagy kiterjedésű, lakatlan, kietlen síkságból pár évtized alatt komoly város, a gyémántlelőhely központja.¹⁰⁷²

A *Vasárnapi Újság* – mely szeptember havi cikkeit Bornemisza Pál köré szerkesztette –, beszámol arról, hogy az angolok hadi érdemeket osztottak ki azon katonák között, akik huzamosabb ideig harcoltak a dél-afrikai háborúban, s most visszatértek, illetve azok között, akik sebeik miatt harcképtelenné váltak. Egy ilyen tiszti érem „életrajzát” mutatta be a lap, melyet éppen honfitársunk báró Bornemisza Pál kapott. Bornemisza nem harcolt, hanem egészen Lord Roberts visszajöveteléig az angol táboroknál volt, s eközben sokat tett az elhagyatott búr családok érdekében. Ő az egyedüli, aki úgy kapta meg a jelvényt, hogy nem harcoló katonaként vett részt a háborúban. Az érem ezüstből készült, körülbelül olyan nagyságú, mint a magyar forint. Előlapján Viktória királyné mellképe látható, hátlapján pedig a tengerparton vonuló hadsereg, ami koszorút nyújt Viktória felé. Az érem karimájába belevésték Bornemisza nevét.¹⁰⁷³

Ugyancsak a *Vasárnapi Újság* közölte Bornemisza „Lóveszteség a háborúban” című cikkét,¹⁰⁷⁴ melyben végigvezeti a lovak kulcsszerepét Napóleon oroszországi hadjáratától a krími háborún keresztül a német–francia viszályig. Végül rátér Transvaalra, ahol a seregek

¹⁰⁷⁰U. o.

¹⁰⁷¹A máshol megemlített cikkein túl: A búrok védekező taktikája (*Budapesti Hirlap*, No. 321, 1900), Pretoria végnapja (*Budapesti Hirlap*, No. 342, 1900), A modern háború közelről (*Budapesti Hirlap*, No. 15, 1901).

¹⁰⁷²„A kimberleyi gyémántbányákról” *Vasárnapi Újság*, No. 35, 1901. szeptember 5. 566.

¹⁰⁷³*Vasárnapi Újság*, 1901. szeptember 22. 584.

¹⁰⁷⁴*Vasárnapi Újság*, 1902. január 19. 38–39.

lovakkal és öszvérekkel való megfelelő ellátása egyenesen létkérdéssé vált.

Bornemisza Pál szerint egy közönséges hadjáratban egy hadtestnek kb. 20.000 lóra van szüksége, ám a dél-afrikai viszonyok és a roppant nagy távolságok ennél sokkal nagyobb mennyiségű lovat tesznek szükségessé. Az angolok szerencséje, hogy a világ többi részében béke honol és így könnyen tudnak lovakat beszerezni, noha így is komoly, borsos árat kell értük kifizetniük. Béke idején egy átlagos, hadi célokra alkalmas ló ára 480 forint, ám háború alatt már belekerül 1200 forintba is, ráadásul a Dél-Afrikába történő szállítás is kisebb vagyont emészt fel. Ebből is látszik, hogy milyen hatalmas összegbe kerülhet Angliának a dél-afrikai háború, melyben az elmúlt két évben számtalan ló elpusztult.¹⁰⁷⁵

A háború végén, a béketárgyalások idején közölte a *Vasárnapi Újság* Bornemisza Pál „Afrika területi felbontása” című cikkét. A szerző tanulságként leírja, hogy az európai hatalmaknak egymás között Afrika felett való versengésének célja, hogy a fekete kontinensen szervezzenek maguknak protektorátusokat, és más olyan területeket, melyekkel befolyásukat egyre csak növelhetik. Kitűnő, precíz statisztikai adatokat sorol fel Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Törökország által megszerzett gyarmatok összegzéséről.¹⁰⁷⁶

Az angolok oldalán

Apa és fia

Dukafalvi és kucsini **Duka Tivadar** (1825–1908) Dukafalván, egy Eperjestől, Sáros vármegye székhelyétől körülbelül 20 km-re északkeletre levő kis faluban született 1825-ben.¹⁰⁷⁷ Az 1848–49-es szabadságharcban Görgey parancsőrtszjtjeként szolgált, a szabadságharc bukása után pedig emigrációba kényszerült. Végül Angliában telepedett le, ahol orvosi diplomát szerzett, majd 1854–1874 között katonarvosként a brit Bengáli Hadsereg kötelékében teljesített szolgálatot¹⁰⁷⁸ Orvosi és orvostudományi munkája mellett keletkutatással is foglalkozott, kutatta például Körösi Csoma Sándor életét és munkásságát.

¹⁰⁷⁵U. o.

¹⁰⁷⁶*Vasárnapi Újság*, 1902. április 27. 270–271.

¹⁰⁷⁷Az életrajzi adatok forrása: *Paczolay Gyula*: Duka Tivadar (A múlt magyar tudósai sorozat). Budapest, 1998. (A könyv alapján készült kivonatos életrajz megtalálható az alábbi linken: http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/5.1.2/duka_tivadar_paczolay_gyula.pdf.) (A továbbiakban: *Paczolay*), ill. Stein Aurél Duka Tivadar emlékére tartott akadémiai előadásának angolul megjelent szövege (*Stein Aurél*: In memoriam Theodore Duka (1825–1908). A lecture read before the Hungarian Academy of Sciences, October 27, 1913 (1914))

¹⁰⁷⁸*Paczolay*, 40.

Duka az angol–búr háború kitörése után szomorúan látta, hogy a magyarországi lapok, hasonlóan a francia, német stb. sajtóorgánumok többségéhez, szinte egyöntetűen a búrok oldalára állnak. Mivel igazságérzetét sértette a lapok elfogultsága, igyekezett saját leveleivel felhívni a figyelmet olyan tényekre a dél-afrikai búr köztársaságok és az angol gyarmati adminisztráció történelmével, viszonyával, illetve a háború hátterével kapcsolatban, amelyeket az események árnyaltabb, objektívebb megítéléséhez feltétlenül szükségesnek tartott. Ezt több levelében, ismételten is megteszi. Kiemeli, hogy a búrok az 1830-as évek második felében kezdtek átköltözni a Vaal-folyón túli területekre, miután a brit hatóságok Fokföldön betiltották a rabszolga-kereskedelmet. Új lakóhelyükön folyamatos harcot kellett vívniuk a bennszülött törzsek ellen. Az 1847-es 7. kaffer hadjárat után Anglia magáénak tekintette a területeket, de azokat 1852-ben, illetve 1854-ben átengedte Transvaal és Oranje államoknak. A két köztársaság azonban 1877-re az államcsőd szélére jutott, ezért Shepstone fokföldi angol kormányzó Pretoriába utazott, és 1877. április 12-én kihirdette Transvaal annexióját. Az állam köztársasági elnöke ekkor Burgers volt. A búrok közül sokan, köztük maga Krüger is, hivatalnokként, állami tisztviselőként dolgozva ezután gyakorlatilag az angoloktól kapták a fizetésüket. Krüger azonban hamarosan Burgers ellen fordult. Krüger és Jorisson 1881-ben Európába utaztak, ahol az angol kormánynál elérték, hogy Transvaal megkapja a teljes belügyi függetlenséget azzal a kikötéssel, hogy harmadik országgal csak Anglia jóváhagyásával köthet szerződéseket. A búr köztársaságban idővel nagyjából kétszer annyi *uitlander*, azaz nem búr származású fehér állampolgár lakott, akik a közterhek 4/5-ét viselték, politikai jogaik viszont csak a búroknak voltak. Végül 1899. október 9-én Krüger adott ultimátumot, melynek lejárta után 48 órával a búrok léptek fel agresszorként és indítottak támadást. A két köztársaságnak ekkor mintegy 75 ezer katonája volt, szemben a 15 ezer Fokföldön tartózkodó angol katonával.

„A búr háború Dél-Afrikában” című, a *Vasárnapi Újság*ban megjelent cikkében a magyar közvéleménytől és a magyar hírlapokban megjelent cikkek hangvételétől is eltérő vélekedést fogalmaz meg. Más kontextusba helyezi az 1881-es búr sikert és az eddigi búr győzelmeket, hiszen szerinte a végén úgyis Anglia fog győzni, de hosszú távon Transvaalnak is ez a jó, mivel területük tengerpart nélküli, így segítséget mindenképp Angliától várhatna, amely így támogatja Transvaal fejlődését, ám vesztesként ezt nem tenné meg. Továbbá kifejti, hogy a búroknak nem kell tartani a vereség utáni bosszútól, mert szerinte még így is jobb helyzetük lesz, mint az angol telepeseknek, az uitlandereknek volt a háború előtt.¹⁰⁷⁹

Duka levelei később a *Levelek a boer–angol háborúról* című könyvében is megjelentek,

¹⁰⁷⁹ *Vasárnapi Újság*, 1899. december 17. 3.

amely tíz darab, magyarországi újságoknak, folyóiratoknak írt levelét tartalmazza, illetve mellékletként (1901. augusztus 26-ai dátummal) a liverpooli megyéspüspöknek az Evangelical Alliance-hoz írt levelének Duka által kommentált fordítását. A kötetben szereplő első levél keltezése 1899. december 4-e, az utolsó, tizedik levélé 1901. június 20-a. A levelek a *Vasárnapi Újságban*, a *Magyar Hírlapban*, az *Evangélikus Családi Lapban*, a *Budapesti Hírlapban* és a *Kis Tükörben* jelentek meg. A kötetben helyet kapott két olyan levél is (a 6. és 10.), amely végül nem jelent meg. Az 1900. február 15-ére datált 8. levél után hosszabb szünet következik, a következő, 9. levél keltezése 1901. március 20-a.

Az 5. levélben írja: „Az előrebecsített adatokból tehát levonom azon következtetésemet, hogy Angliának ügyét Dél-Afrikában igazságosnak tartsam, annak tartom azt, eltekintve attól, hogy Anglia ötven év óta második hazám és kötelességemnek véltem gyöngé szavamat felemelni szolgálatában, a mint azt tettem alkalomadtán szülőhazámért is.”¹⁰⁸⁰ Duka megemlíti, hogy Vámbéry Ármin is szót emelt az angolok oldalán.¹⁰⁸¹

Bár **Duka Albert**¹⁰⁸² már Angliában született (Duka Tivadar és felsége, Anna Jane Taylor második gyermekeként), azaz személyében „csak” magyar származásról beszélhetünk, érdemes néhány szót ejtenünk életútjáról és dél-afrikai tevékenységéről.

Albert Duka, azaz teljes nevén Albert Theophilus Duka 1866. április 18-án született. Apja nyomdokaiba lépve orvosi diplomát szerzett, majd 1897-ben Ausztráliába, a Queensland állambeli McKaybe költözött. 1899. március 9-én a Queensland Army Medical Corps tagjaként belépett az ausztrál hadsereg kötelékébe. 1900. január 20-án a századosi rangban szolgáló Duka kérte Dél-Afrikába való áthelyezését, amit hamarosan jóvá is hagytak. A 3rd Queensland Mounted Infantry (3rd QMI) katonáit szállító *Duke of Portland* nevű hajó, amelyen Duka is utazott, 1900. március 1-én futott ki Brisbane kikötőjéből és Portugál Kelet-Afrikában, Beira kikötővárosban érte el Afrika partjait. Az ausztrál egység Rhodézián keresztül indult Dél-Afrika felé, hogy csatlakozzon Plumernek az ostromlott Mafeking felmentésére induló csapataihoz.

Mafeking felmentése után Duka ezredét előbb a Rustenburg és Mafeking közötti kommunikációs vonalak védelmével bízták meg, majd július 19-én egy olyan egységhez rendelték, melynek feladata egy, az Elands River melletti hadianyag-tároló tábor védelme lett. A felhalmozott készletek természetesen nem kerültek el a búrok figyelmét sem, akik de la Rey

¹⁰⁸⁰Duka Tivadar: Levelek a boer–angol háborúról. Budapest, 1901. 24–25. (A továbbiakban: *Duka*.)

¹⁰⁸¹Duka, 25.

¹⁰⁸²Az életrajzi adatok, ill. az Albert Duka dél-afrikai tevékenységéről szóló információk forrása: az ausztrál National Boer War Memorial Association hírlevele (Boer War Despatches 2013 March) – http://www.bwm.org.au/documents/VIC_Newsletter_201303.pdf (2013. 05. 19.) –, amelyben megtalálható Albert Duka fényképe is.

vezetésével augusztus 4-én megkezdték a tábor ostromát. Az ostrom két hétig, augusztus 16-áig tartott. A túlerőben levő, komoly tüzérségi támogatással rendelkező búrokkal szemben a védőknek csak egy elavult hétfontos mozsárágyúja volt kevés munícióval, aminek egy része ráadásul működésképtelennek is bizonyult.

A közel kéthetes ostromot az ausztrál hadtörténészek úgy tartják számon mint az első jelentősebb hősi védekezést ausztrál csapatok részéről. Az ostrom 12 napja alatt Duka egy kórházsátrat irányított, amelyet a tábor közepén állítottak fel. Míg a parancsnokság és a katonák viszonylagos fedezékbe húzódhattak a sietve kiásott lövészárkokban, addig Duka fedezék nélkül dolgozott. Katonatársai csodálták bátorságáért, amivel a sebesülteket ellátta és a helyőrség katonáinak egészségére ügyelt. Az ostrom ideje alatt gyakran ellenséges tűz alatt is operációkat végzett, köztük amputációkat is.

Lord Roberts és a hadsereg, azt gondolván, hogy a tábort nem lehet megvédeni és a védők már valószínűleg megadták magukat, lemondott a táborról. Amikor rájöttek, hogy a tábort védő ausztrál és rhodéziai katonák nem adták meg magukat, az ostromlottakat egy maga Lord Kitchener által vezetett csapat felmentette. Amikor a felmentő csapat megérkezett, a helyőrség katonái összegyűltek a zászló körül, elénekelték az Isten óvd a Királynőt (*God Save the Queen*) című dalt és a 12 napos ostrom ideje alatt tanúsított hősiességének elismerésül megéljenztek a doktort. Sokan úgy gondolták, hogy „a Doktor” kiérdemelte a Viktória Keresztet (Victoria Cross). Duka neve felbukkant Lord Roberts sürgönyeiben is, végül Kiváló Szolgálatért Érdemrenddel (Distinguished Service Order, DSO) tüntették ki. A kitüntetést 1903-ban, az ausztráliai Queensland állambeli McKay városában vehette át az Eduárd király koronázásának tiszteletére rendezett parádén.

Az I. világháború kitörésekor Duka és felesége épp Angliában volt. Duka csatlakozott a brit hadsereghez és kezdetben ideiglenes hadnagyként, majd egy év elteltével kapitányi rangban a Brit Expedíciós Hadtest kötelékében tevékenykedett. 1915 szeptemberében orvosőrnaggyá léptették elő. A háború végéig az angliai Southamptonban szolgált. 1923 szeptemberében hunyt el.¹⁰⁸³

Akinek (talán) nem volt más választása

A *Vasárnapi Újság* számolt be egy honfitársunk részvételéről az angol–búr háborúban. Kémény Jenő festőművész testvére, ***Kémény Elemér*** még az 1890-es évek elején Dél-

¹⁰⁸³Gyászjelentése megjelent a *British Medical Journal*ban –
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2317566/pdf/brmedj06289-0052c.pdf>

Afrikába hajózott, s ott „sok veszedelmes kaland után” Fokvárosba jutott. Először – angolul nem értvén – szobafestésből tartotta fenn magát, majd a gyarmatokat felmérő angol mérnökökhöz került, akik térképrajzolónak alkalmazták. Három évig járta így a brit gyarmatokat, miközben alkalma nyílt több tartományt alaposan megismerni.

Sokoldalúságáról, ügyességéről és használhatóságáról széles körben ismert lett, ezért az angolok szívesen vitték magukkal vezetőül nagyobb kirándulásokra, vadászatokra. Ezután felszólították, hogy lépjen be a natali csendőrségbe, ahol komoly helyismeretének hasznát vehetik. Ilyen minőségében harcolt az angol–búr háborúban az angolok oldalán. Élményeiről több levelet küldött itthoni művész testvérének, melyekből részleteket közöl az újság.¹⁰⁸⁴

Magyar önkéntesek az angol seregben

Vadász Lajos önkéntesként harcolt az angolok oldalán. Hogy ugyanarról a Vadász Lajosról van-e szó, azt nem tudjuk, mindenesetre az Imperial Yeomanry 30. zászlóaljában szolgált egy bizonyos Lewis Vadasz.¹⁰⁸⁵

Erwin A. Schmidl adatai szerint¹⁰⁸⁶ Vadász Lajos 1868. május 20-án született Nagykanizsán. Nem túl jómódú földműves szülei tíz gyermeke közül a kitűnő nyelvérzékkel¹⁰⁸⁷ és meglehetősen kalandvágygal megáldott Lajos volt a legidősebb. Miután katonai szolgálatát (egy huszárezred kötelékében) teljesítette, 1890 körül úgy döntött, hogy elhagyja a Monarchiát. Először Kairóba, majd onnan Angliába került, ahol borbélysegédként dolgozott és szabadidejében könyvelést tanult.

Amikor a búr háború kitört, belépett egy angol önkéntes ezredbe, amelynek kötelékében (tizedesi rangban) végigharcolta a háborút. 1902-ben leszerelése miatt visszatért ugyan Angliába, de nem sokkal később feleségével és két lányával együtt visszautazott Dél-Afrikába.¹⁰⁸⁸ Itt előbb egy Gustav Anderson nevű svéd üzletember festékkereskedésében dolgozott, majd miután munkaadója csődbe jutott, saját vállalkozásba kezdett, amit kemény munkával sikeres céggé tett. A jómódú üzletember alapító tagja volt a fokvárosi Rotary Clubnak, és részt vett a helyi egyházközösség munkájában is. 1963-ban, 96 éves korában

¹⁰⁸⁴ *Vasárnapi Újság*, 1900. szeptember 30.

¹⁰⁸⁵ Lásd: <http://www.britishmedals.us/files/iyv.htm> (2013. 10. 11.). Schmidl (307.) megjegyzi, hogy Vadász fia később Metropolitan Mounted Rifles néven jelölte meg az alakulatot, azonban ilyen nevű egység a valóságban nem létezett a búr háborúban.

¹⁰⁸⁶ Schmidl, 307–308.

¹⁰⁸⁷ Schmidl (308.) adatai szerint hat nyelven is folyékonyan beszélt.

¹⁰⁸⁸ Schmidl, 307. Schmidl azt is megjegyzi, hogy kivándorlása után nevét már „L. Vadasz” alakban használta.

hunyt el Fokvárosban.¹⁰⁸⁹

Propper János úgyszintén a búr háborúban harcoló legkevésbé ismert magyarok közé tartozik. Néhány évvel ezelőtt egy internetes aukciós portálon¹⁰⁹⁰ felbukkant egy érdekes képeslap, amelyet a meghirdető tulajdonos leírása szerint 1901-ben „a búr háborúban az angol lovasságnál szolgáló Propper János magyar zsoldoskatona” küldött „Visontay Soma¹⁰⁹¹ országgyűlési képviselőnek Pietermauritzburgból Budapestre”. Sajnos, Propperről nem áll rendelkezésemre több adat,¹⁰⁹² mint ahogyan az sem világos, hogy milyen kapcsolat volt közte és Visontay között.

Egy fényképész kálváriája

Zsakovszky Adolf,¹⁰⁹³ a lengyel–orosz származású, később Magyarországon letelepedett és magyar állampolgárságot szerzett fotográfus azért utazott Afrikába, hogy háborús fotókat készítsen. Zsakovszky neve többször előfordul Simon Vilmos *Élményeim az angol–búr háborúban* című könyvében. Simon 1900. június 20-án találkozott először Zsakovszkyval. Beszédbe elegyedtek, és kiderült, hogy Zsakovszky „oroszlányú lengyel”, aki „politikai okokból Magyarországra emigrált”.¹⁰⁹⁴ A fényképészt két hónappal találkozásuk előtt hagyta el Magyarországot, Transvaalban pedig egy hónapja tartózkodik. Simon néhány nappal később a lang Wilhelm Prinsloo farmnál, egy csatát követően fut össze ismét a teljes fényképészeti felszerelését magával cipelő Zsakovszkyval.¹⁰⁹⁵ A fényképész elmondja, hogy jó napja volt: számos érdekes jelenetet sikerült lencsevégre kapnia, például egy felrobbant lyditbombát is.¹⁰⁹⁶ Simon megjegyzi, hogy Zsakovszky a későbbiekben is érdekes képeket készített, felvételei azonban a dalmanuthai csatát követően az angolok zsákmányává váltak.

¹⁰⁸⁹Schmidl, 308.

¹⁰⁹⁰Lásd: http://axioart.com/tetel/1901-a-bur-haboruban-az-angol-lovassagnal-szolgalo-propper-j_585657 (2014. 08. 15.)

¹⁰⁹¹Visontay Soma ekkor szülővárosa, Gyöngyös országgyűlési képviselője volt. Bővebben lásd: Magyar Országgyűlési Almanach az 1897–1901. évi országgyűlésről, 374–375. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al897_01/374.htm)

¹⁰⁹²Propper nevét Szabó–Zsoldos Gábor is megemlíti az egyik tanulmányában, de a néven kívül semmilyen más adatot nem közöl (Lásd: *Szabó–Zsoldos Gábor: A második angol–búr háború (1899–1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény tükrében*. In: *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*. Szerk.: Antos Balázs–Tamás Ágnes. Szeged, 2011. 269.

¹⁰⁹³Zsakovszky nevének helyesírása nem egyértelmű. Simonnál a Zsakowszky és Zsakovszky alakokkal is találkozunk, míg Schmidl a Zakowski formát használja. Simon egyetlen alkalommal sem említi meg a könyvében a fényképész a keresztnévét, így csak Erwin A. Schmidl jóvoltából tudjuk, hogy Adolfnak hívták.

¹⁰⁹⁴Simon, 166.

¹⁰⁹⁵Simon, 171.

¹⁰⁹⁶Simon, 172.

Simon utoljára augusztus végén, Waterval Onderben találkozott Zsakovszkyval.¹⁰⁹⁷ A fényképész ekkor úgy tervezte, hogy egy pár napig még ott marad és pihenteti a dalmanuthai csata által megviselt idegeit. Simon megemlíti, hogy Zsakovszky Botha tábornoktól egy írást kapott, amely igazolja, hogy ő nem harcosként, hanem fényképészként tevékenykedett a búr hadseregben. Az igazolást azonban az angolok nem vették figyelembe, és Zsakovszky fogságba esett.

A fényképész további sorsát illetően ellentmondásosak a rendelkezésünkre álló információk. Simon azt írja, hogy Zsakovszkyt az angolok Ceylon (ma: Srí Lanka) szigetére szállították egy hadifogolytáborba, majd hozzát teszi, hogy „*másfél évvel ezen események [t. i. Zsakovszky és Simon utolsó személyes találkozása] után Luzsenszky báró valamely külföldi lapban azon rövidke hírt olvasta, hogy Zsakovszkyt Ceylon szigetén meggyilkolták*”.¹⁰⁹⁸ Erwin A. Schmidl szerint Zsakovszky Waterval Ondernél valóban angol fogságba esett, de hamarosan szabadon bocsátották és a johannesburgi F. C. Wolf tulajdonában levő Zuurfontein farm vezetésével bízták meg. Feladatát 1900 szeptemberétől 1901 februárjáig látta el.¹⁰⁹⁹ Az éjszakai kijárási tilalom ellenére egy éjjel rajtakapták a fényképészt, amint egy lámpával a kezében felszállt a járkál, ezért letartóztatták, és azzal vádolták, hogy a búroknak adott jeleket. A fogságból Zsakovszky csak 1901 áprilisában, von Pitner alkonzul közbenjárására szabadult ki. Fényképezőgépének és felszerelésének megsemmisüléséért tekintélyes kártérítést követelt, melynek mintegy 10%-át 1903-ban meg is ítélték neki.¹¹⁰⁰

Aki mégsem volt ott...

A búr háborúban rész vett magyarok bemutatását egy olyan katonatiszttel zárom, aki valójában nem vett részt a háborúban.

Dentai báró **Bartha Albert** (Kolozsvar, 1877. augusztus 12. – New York, 1960. december 5.) egy folyóiratban megjelent bejegyzés szerint „*vezérkari ezredes, katonai szakíró (fő műve: Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Bp., 1930.) és politikus. Apja nagyborosnyói Bartha Lajos, Háromszék vármegye alispánja volt. Budapesten végezte a Honvéd Ludovika Akadémiát, majd 1901-ben részt vett a dél-afrikai angol–búr háborúban. 1914 előtt a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott, 1917-ben pedig a szaloniki*

¹⁰⁹⁷Simon, 209.

¹⁰⁹⁸Simon, 210.

¹⁰⁹⁹Schmidl, 208.

¹¹⁰⁰Schmidl, 209.

*II. hadsereg vezérkari főnöke volt. [...] 1945-ben belépett a Kisgazdapártba és tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945. október 1-én vezérezredessé léptették elő, majd 1946. augusztus 21. és 1947. március 14. között kispazda színekben honvédelmi miniszter volt. 1948. december 12-én elmenekült Magyarországról. Ausztriában, Belgiumban, majd 1951-től haláláig az Egyesült Államokban élt. Itt írta meg máig kiadatlan emlékiratait Kétszer szembe a kommunizmussal címen.*¹¹⁰¹

A fenti cikk alapján kezdtem további információk után nyomozni, és így jutottam el a Bartha életútját bemutató Haas György *A szabadság tábornoka* című könyvéhez. Ebből kiderül, hogy Bartha valójában nem a búr háborúban harcolt, de tényleg részt vett afrikai hadműveletekben. Miután egy botrány miatt eltanácsolták a Monarchia közös hadseregéből, Bartha csaknem három éven át angol szolgálatban részt vett a Mahdi kalifa elleni egyiptomi harcokban, ahol olyan derekasan helytállt, hogy külön feladatokkal bízták meg, és egyik vezetője volt a Kék-Nílus mentén vezetett katonai expedíciónak.¹¹⁰²

¹¹⁰¹Szó szerinti idézet: Zepezsaner Jenő összeállítása Székelyudvarhely díszpolgáraitól az *Örökségünk* c. folyóiratban – <http://www.oroksegunk.ro/ii-evf-2008/1-szam/eletutak/diszpolgarok.html> (2013. 06. 01.)

¹¹⁰²Haas György: *A szabadság tábornoka*. Budapest, 2002. 12.

Összegzés

Noha kétségkívül az I. világháborút megelőző időszak egyik meghatározó történelmi eseményéről van szó, a második angol–búr háború témája csak elvétve bukkan fel a hazai történelmi szak- és ismeretterjesztő irodalomban. Ez a megállapítás nem csupán a háború magyar vonatkozásaira nézve igaz, hanem általában véve is megállja a helyét. Bár természetesen itt is akadnak kivételek – gondolok itt például Zicherman Istvánnak a búr háború történetét feldolgozó kötetére, Tefner Zoltán sajtótörténeti kutatásaira, illetve Szabó–Zsoldos Gábor Péchy Tibor életének dél-afrikai periódusával foglalkozó kutatásaira –, de mindeddig nem létezett olyan átfogó szintézis, amely a búr háborúnak Magyarországra, a magyar politikai és közéletre, illetve közvéleményre gyakorolt hatásaival, valamint a háborúban egyik vagy másik oldalon részt vett magyarokkal foglalkozott volna. Disszertációm megírásával ezt a hiányt szerettem volna pótolni.

Az értekezés első részében a búr háborúnak a magyar politikai életre gyakorolt hatásával foglalkoztam. A nagyobb napilapokban a háború iránt megnyilvánuló intenzív érdeklődéshez (részletesen lásd később) képest a hivatalos magyar politikai élet főbb színterein a búr háború kérdése a vizsgált időszakban csak ritkán jutott el. A legfontosabb ezek közül az esetek közül a két, disszertációm vonatkozó fejezetében részletesen is bemutatott parlamenti interpelláció, illetve az azokra adott miniszterelnöki válaszok voltak (utóbbiak közül az egyikre még az angol napilapok is reagáltak). A háború, pontosabban a háború hatása a Magyarország és Anglia közötti viszonyra két esetben felbukkant a közösügyi országos bizottság, illetve annak külügyi albizottsága napirendjében is. A közös minisztertanácsig azonban már gyakorlatilag nem jutott el a kérdés, az egyetlen dél-afrikai vonatkozású napirendi pontnak legjobb esetben is csupán érintőlegesen van köze a dél-afrikai konfliktushoz.

Ugyancsak a politikai vonatkozásokkal összefüggésben vizsgáltam a Monarchia bizonyos nagykövetségei, illetve konzulátusai által a bécsi külügyminisztériumba küldött jelentéseket. Kutatásaim fókuszában elsősorban a dél-afrikai konzuli jelentések, illetve a Monarchia londoni nagykövetének jelentései álltak mint az eseményekhez legközelebbi (dél-afrikai konzulátus) és/vagy abban elsődlegesen érintett (londoni nagykövet) felekkel kapcsolatban álló források. Emellett igyekeztem arra is figyelmet fordítani, hogy miként tükröződött egy meghatározó európai nagyhatalom, a Német Császárság hozzáállása az angol–búr konfliktushoz az ottani (azaz a berlini) nagykövet Bécsbe küldött jelentéseiben. A

jelentések tanulmányozása alapján az a benyomás alakult ki bennem, hogy a dél-afrikai konzul általában igyekezett a lehető legobjektívebben, pártatlan és semleges megfigyelőként beszámolni az eseményekről, míg a londoni nagykövet inkább angolbarátnak tekinthető.

Az értekezés második részét és egyben a disszertáció gerincét a búr háborúnak a magyar sajtóban való megjelenése képezte. A búr háború ideje alatt a vizsgált országos és fővárosi lapokban megjelent cikkek rendkívül nagy számára való tekintettel a sajtóanyag bemutatásánál tematikus elrendezést alkalmaztam.

A megfigyelési szempontok közül az első az volt, hogy miként foglalnak állást a cikkek és a cikkírók egyik vagy másik fél mellett, melyik oldal iránt éreznek rokon- vagy épp ellenszenvet, és állásfoglalásukat mennyire igyekeznek „népszerűsíteni”, azaz mennyire próbálják a maguk igazáról olvasóikat is meggyőzni. A kontinentális Európa hangulatára és az európai sajtóorgánumokra ekkoriban leginkább az angolellesség jellemző. Magyarországon a '48-as hagyományok okán a hétköznapi emberek körében szinte általános volt a búrok iránt érzett rokonszenv, bár természetesen szép számmal akadtak olyanok is, akik a másik felet, azaz a Brit Birodalmat támogatták. A vizsgálatban szereplő magyar lapok többsége ugyanakkor általában igyekszik objektív maradni (még akkor is, ha szerzőik titkon vagy akár nyíltan a búrokkal szimpatizálnak), bár nem számít kirívó esetnek az sem, ha a konzervatív, illetve kormánypárti lapok közölnek az angol felet elmarasztaló cikkeket, véleményeket. A szociáldemokrata, antiimperialista beállítottságú *Népszava* ugyanakkor a kezdetektől fogva határozottan és markánsan angolellessen, és szinte nem hagy ki egyetlen alkalmat sem, hogy (például a brit katonai kudarcok kapcsán) hangot adjon az angol imperializmussal szemben érzett ellenszenvének, illetve a búrok iránti rokonszenvének.

A sajtótörténeti rész második tematikus elemét az képezte, hogy fordítanak-e figyelmet a kutatásba bevont lapok a hadban álló felek jelentősebb katonai, illetve politikai vezetőinek bemutatására, s ha igen, akkor a bemutatott személyek miként jelennek meg, mennyire érhető tetten az irántuk érzett rokon- vagy ellenszenv. Tapasztalatom az volt, hogy a búr oldal képviselőinek bemutatása szerepel hangsúlyosabban a magyar sajtóban, bár természetesen nem maradnak ki a brit politikai-, illetve katonai vezetők sem. Általában itt is érezhető az objektivitásra törekvés, bár a búrok iránt érzett (kifejezett vagy rejtett) szimpátiát talán már az is jelzi, hogy a bemutatott résztvevők többsége a búr oldalról kerül ki.

A sajtótörténeti elemzés harmadik területe azt mutatja be, hogy a búr háborúval kapcsolatos cikkek a konfliktus milyen vonatkozására helyezték a hangsúlyt. Itt három fő alkategóriát vizsgáltam meg: a politikai eseményeket, a katonai eseményeket, illetve az ismeretterjesztést.

A háború kitörése utáni hetekben a politikai vonatkozású cikkek túlsúlya érezhető, ezek is főleg angol forrásokból származnak. Ez részben azzal magyarázható, hogy ekkoriban az angol lapoknak is csak kevés dél-afrikai tudósítója van, így a katonai jellegű eseményekről szóló hírek (összezsapásokra ugyanis már a háború eme korai szakaszában is sor kerül) még a technika fejlődése (távíró) ellenére is nehezen és lassan jutnak el Európába. A politikai vonatkozású cikkek a háború végén kerülnek ismét túlsúlyba; egyrészt azért, mert ekkoriban már kevesebb a katonai esemény, másrészt azért, mert a magyar lapok is fokozott figyelemmel kísérik a két fél közötti béketárgyalások alakulását.

A katonai vonatkozású cikkek jelentős része – főként eleinte – külföldi (legfőképp angol) lapokban megjelent hírek átvétele alapján számol be a hadi események alakulásáról. A magyar lapok szerkesztői, cikkírói többször is hangot adnak a brit lapokban megjelent hírek (melyek jelentős része a *War Office*, azaz a londoni hadügyminisztérium hivatalos tájékoztatásain, közleményein alapul) objektivitásával, valóságtartalmával kapcsolatban érzett kételyeiknek, fenntartásaiknak. Az idő múlásával fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapnak a különböző külföldi hírügynökségektől (például a Reuters-től) származó hírek, a háború utolsó szakaszában pedig felbukkannak a lapok saját helyi tudósítói, újságírói által küldött jelentések is.

Ismeretterjesztő vonatkozású cikkek, hírek mind a napi-, mind a hetilapokban felbukkannak, ugyanakkor az ilyen cikkek jellemző módon a *Vasárnapi Újság* specialitásai. Ez főként azzal magyarázható, hogy a *Vasárnapi Újságnak* hetilapként nem igazán volt módja arra, hogy a politikai vagy katonai eseményekről naprakészen számoljon be olvasóinak (bár a lap cikkei között természetesen ilyen témájú írások is akadnak), a történelmi, földrajzi stb. háttér-információk szolgáltatása, a háborúban részt vevő fontosabb katonai és politikai vezetők bemutatása révén ugyanakkor jól kiegészítette a főként katonai és politikai vonatkozású hírekkel szolgáló napilapokat.

A disszertáció harmadik részében egy viszonylag kevésbé ismert témával, a búr háborúban részt vevő magyar (illetve magyar származású) önkéntesekkel, katonákkal foglalkoztam. A téma önmagában is rendkívül érdekes és akár egy önálló disszertáció alapjául is szolgálhatna, ám mivel a jelen értekezés hangsúlyos részét a sajtótörténeti összefoglaló képezte, így kidolgozására már csak korlátozott terjedelemben volt lehetőségem.

Eddig sem volt ismeretlen az a tény, hogy a második angol–búr háborúban több magyar önkéntes is harcolt a búrok oldalán. A fellelhető írásokban¹¹⁰³ leggyakrabban mintegy tucatnyi önkéntest említenek, holott ténylegesen ennél jóval nagyobb volt a Dél-Afrikában (a búrok,

¹¹⁰³ Ideértve a szakirodalom mellett az ismeretterjesztő cikkeket, illetve különböző internetes fórumokat is.

illetve az angolok oldalán) harcoló magyarok száma. A nevek megemlítésén túl azonban szinte egyáltalán nem foglalkoznak részletesebben a „búrmagyarokkal”, illetve azzal, hogy mit is csináltak Dél-Afrikában. Péchy Tiborról Szabó–Zsoldos Gábor kutatásainak köszönhetően ugyan már nagyon sokat tudunk, de a többi magyar önkéntes között még mindig sok olyan akad, akiről a nevéen kívül jóformán alig rendelkezünk valamilyen információval. A nyomtatott, illetve elektronikus (internetes) szak- és ismeretterjesztő irodalomban, valamint az egyéb cikkekben ráadásul több, magát makacsul tartó tévedés, illetve pontatlanság is előfordul, egyebek között Szigethy Lajos búr háborús hősi halottként történő említése.¹¹⁰⁴

Ugyanakkor arról már alig-alig esik szó, hogy magyar, illetve magyar származású katonák a másik oldalon, az angol seregben is harcoltak; ha pedig mégis, akkor általában csak egyetlen magyarról, Vadász Lajosról tesznek említést. Valójában legalább két magyar és legalább egy magyar származású katona harcolt az angol (illetve gyarmati) seregben, és nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy rajtuk kívül volt még egy angol szolgálatban álló magyar tudós és egy angol milíciához csatlakozott magyar festő is.

A Dél-Afrikát megjárt magyar önkéntesek közül hazatérésük után többen is tartottak előadásokat afrikai élményeikről és tapasztalataikról, sőt néhányan megírták és könyv alakban is kiadták háborús élményeiket. Bulyovszky Károly és Simon Vilmos beszámolója viszonylag jól ismert a kutatók számára, Szigethy Lajos munkájáról azonban már alig-alig történik említés. A disszertációban a megjelent emlékiratok alapján (melyek közül részletesebben eddig tudomásom szerint egyiket sem mutattak be) igyekeztem bemutatni az érintett résztvevők búr háborús tapasztalatait.

Az emlékiratokkal kapcsolatban még azt is meg kell említenem, hogy a jelen rész megírásához végzett kutatómunka közben bukkantam rá egy olyan francia nyelvű emlékiratra, amely eddig a magyar kutatók figyelmét elkerülni látszott, nevezetesen Olivier d’Etchegoyen *Dix mois de campagne chez les Boërs* című kötetére, amely Illés Gyulához kapcsolódóan tartalmaz magyar vonatkozású információkat.

Legjobb tudomásom szerint értekezésemnek a búr háborúban részt vevő magyarokkal foglalkozó részén kívül eddig még nem volt olyan magyar nyelvű összefoglaló, amely a háborúban (mindkét oldalon) részt vett magyarokkal ilyen részletességgel foglalkozott volna.¹¹⁰⁵ A kutatás eredményeként világossá vált, hogy az általában említett számnál több

¹¹⁰⁴Szigethy valóban harcolt a búr háborúban, ám nemcsak túlélte a harcokat, hanem Magyarországra visszatérve háborús emlékiratait is megírta és kiadta (részletesebben lásd a III. részben).

¹¹⁰⁵Szabó–Zsoldos Gábor tanulmányai Péchy Tiborra összpontosítanak, a többi magyar önkéntesről általában csak említés szintjén esik szó bennük. Erwin A. Schmidl rendkívül alapos kutatómunkára épülő disszertációja természetesen sok tekintetben jóval részletesebben foglalkozik az általam említett magyar

magyar önkéntes harcolt a búrok oldalán. Disszertációmban huszonegy magyar önkéntes szerepel, akik között olyan is van (Finifera), akinek neve az általam ismert munkákban eddig nem bukkant fel.

A szakirodalom eddig nem vagy alig fordított figyelmet a másik oldalon, azaz az angolok oldalán harcoló magyar vagy magyar származású önkéntesekre és hivatásos katonákra, illetve a konfliktus semleges(nek mondható) résztvevőire. Így például jóformán ismeretlennek számított az a tény, hogy a Magyarországon a búr háború alatt angolokat támogató cikkeivel ismertté vált Duka Tivadar fia, az ausztrál hadsereg katonaorvosaként szolgáló Duka Albert is részt vett a dél-afrikai harcokban. Alig-alig említették, hogy Bornemisza Pál (a neves magyar Afrika-kutató) is részt vett a dél-afrikai konfliktusban, a tragikus sorsú fényképész, Zsakovszky Adolf búr háborús tevékenységéről pedig gyakorlatilag semmit sem olvashattunk.

Sajnos az angolok oldalán harcoló magyarok esetében csak Vadász Lajosról van jelentősebb mennyiségű információnk, a natali csendőrség kötelékében szolgáló Kéméndy Elemérről, illetve Propper Jánosról (főleg az utóbbiról) a nevükön kívül szinte semmit sem tudunk. Remélem, hogy disszertációm más kutatókat is inspirálni fog, és a jövőben az újabb kutatások segítségével a búr háború ezen aspektusával kapcsolatban is több tényre derül fény.

önkéntesekkel, de az ő munkája német nyelvű, és teljes terjedelmében ennek a témának (az Osztrák–Magyar Monarchia búr háborúban részt vett állampolgárai, beleértve nemcsak a magyarokat, hanem természetesen az osztrákokat is) van szentelve, míg nálam a sajtótörténeti áttekintéshez képest ez csupán kiegészítő témakör.

Abstract

In the last years of the nineteenth century the world's most powerful nations were racing for the last "free" territories on the globe, which had not been colonised by any of them. Meanwhile, they were preparing for the Great War the winners of which could get the territories previously conquered by the losers. With the Compromise of 1867 Hungary became part of the Austro–Hungarian Monarchy, after which great economic developments started, and these changes were still present at the turn of the century. In spite of the economic growth, the political tension in Hungary got more serious from the 1890s. This was caused by a lot of different factors, for example, the agrarian-mercantile conflict, the renewal of the custom- and trading treaty between Austria and Hungary, the joint army and its commanding language, as well as the increasing national eagerness. No wonder that in the atmosphere of growing tensions in the international as well as in the Hungarian politics, the outbreak of the Second Anglo–Boer War got a great echo and was followed and watched by the Hungarian press, the politicians and the public, too, until its end. Even though the Second Anglo–Boer War is one of the most important historic events before the First World War, it rarely appears in the Hungarian specialist and informational literature. With my thesis, the topic of which is the connection between the Second Anglo–Boer War and Hungary, I wanted to compensate this shortage.

The area I studied consists of three aspects. The first important aspect is the relationship between the Boer war and the Hungarian political life. Compared to the intensive interest for the war by the major daily papers, politicians rarely dealt with the topic on higher levels (National Assembly, Austro–Hungarian Committee, Cabinet Council). I studied the reports sent from certain missions of the Monarchy (focusing on those of the consul general in Cape Town and the ambassador in London) to the Ministry of Foreign Affairs in Vienna.

In the second and most important part of the three I dealt with how the Hungarian press presented the Second Anglo–Boer War. Because of the huge amount of the articles in capital and nationwide papers I used a thematic classification.

In the third part of the thesis I dealt with a little-known topic, the Hungarian volunteers and soldiers (or those of Hungarian origin) in the war. It is already known that Hungarian volunteers fought on the side of the Boers in the Second Anglo–Boer War. The available sources, including specialist literature, informational articles and websites, usually mention about a dozen of volunteers, however, there were much more Hungarians fighting in South-Africa, either on the side of the Boers or in the English army.

1899

május 18. – július 21.: II. Miklós orosz cár kezdeményezésére 26 állam részvételével konferenciát tartanak Hágában. A konferencia végén aláírt egyezmény kimondja bizonyos hadianyagok (pl. robbanó lövedék, harci gáz) alkalmazásának tilalmát.¹¹⁰⁷

május 31. – június 5.: sor kerül a bloemfonteini konferenciára Alfred Milner brit főbiztos és Krüger transvaali elnök között. A felek annak ellenére sem tudnak megegyezni, hogy Krüger hajlandó lenne elfogadni Milner követeléseinek legnagyobb részét.

július 18.: Chamberlain brit gyarmatügyi államtitkár tájékoztatja a brit parlamentet, hogy Nagy-Britanniának szándékában áll megerősíteni szupremáciáját Dél-Afrikában.

augusztus 28.: a brit kormány tájékoztatja a transvaali kormányt arról, hogy nem adja fel a Dél-Afrika egészére vonatkozó szuverenitási igényét.

szeptember 8.: a brit kabinet dönt újabb 10.000 katona Natalba vezényléséről.

szeptember 26.: a britek egy dandárt vezényelnek Dundee-be Symons tábornok parancsnoksága alatt.

szeptember 27.: Krüger elrendeli a transvaali kommandók mozgósítását.

szeptember 29.: a brit kabinet jóváhagyja a felkészülést a hadsereg mozgósítására.

szeptember 30.: Dublinban megalakul az Ír Transvaal Bizottság (Irish Transvaal Committee), hogy az írek körében népszerűsítse a búr köztársaságok ügyét.

október 2.: Steyn elnök elrendeli a Szabad Állam kommandóinak mozgósítását Transvaal támogatására.

október 7.: a britek mozgósítják az 1. hadtestet (1st Army Corps); White tábornok 10.000 erősítésként küldött katonával partra száll Durbanben.

október 9.: Krüger elnök ultimátumot küld a brit kormánynak, amelyben követeli, hogy két napon belül vonják vissza az erősítésként küldött brit erőket, ellenkező esetben beáll a hadiállapot.

október 11.: lejár az ultimátum – hivatalosan is megkezdődik a háború.

¹¹⁰⁶A kronológia búr háborút érintő része a *Wynand de Beer* által összeállított *Timeline of the Anglo-Boer War* (www.veritas.org.uk/Anglo%20Boer%20War%20Timeline.doc (2015. 03. 09.)) alapján készült. Az egyetemes történeti kiegészítések a *Világtörténet évszámokban* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1982) című könyv 2. kötetéből (1789–1945, szerk.: *Ormos Mária*) származnak.

¹¹⁰⁷A robbanó (dum-dum) muníciót a dél-afrikai harcokban alkalmazni fogják a britek.

október 11–12.: a kraaipani csata, a háború első összecsapása. De la Rey tábornok 800 katonából álló kommandói megtámadják és elfoglalják a brit helyőrséget és vasúti vágányt Mafekingtől délnyugatra. Egy elfogott páncélvonaton brit dum-dum töltényeket találnak.

október 12.: búr kommandók törnek be Natal és Fokgyarmat területére.

október 14–16.: a búr csapatok megkezdik a Baden–Powell ezredes által irányított helyőrség által védett Mafeking, illetve a Kekewich ezredes által védett Kimberley ostromát.

október 20.: a Talana Hill-i csata – a búr tüzérség ágyúzza a brit tábornok, de a brit ellentámadás visszaszorítja őket a hegyről; Moller parancsnok megadja magát Symons tábornoknak. Southamptonból kifutnak az első Fokvárosba tartó csapatszállító hajók.

október 21.: az elandslaagte csata – a búrok vereséget szenvednek French tábornok csapataitól, sokan hadifogságba esnek.

október 23.: a dundee-i csata – a búrok legyőznek egy brit dandárt, Symons elesik.

október 24.: a rietfonteini csata.

október 26.: transvaali és szabad állambeli kommandók egyesülnek Ladysmith közelében.

október 30.: a modderspruiti csata – Joubert tábornok legyőzi White tábornok csapatait; Carleton megadja magát Nicholson's Neknél.

október 31.: Buller tábornok partra száll Fokvárosban.

november 1.: szabad állambeli kommandók kelnek át az Orange folyón, hogy megtámadják Fokgyarmatot.

november 2.: a búr csapatok megkezdik Ladysmith ostromát – 12.000 brit katona esik csapdába White parancsnoksága alatt.

november 14.: búr egység kel át a Tugela folyón és Pietermaritzburg felé tart.

november 15.: Botha tábornok kommandója kisiklat egy páncélvonatot Frere és Chieveley között. 60 foglyot ejt, köztük Winston Churchill újságíró.

november 20.: Methuen tábornok csapatai (8.000 katona) átkelnek az Orange folyón, hogy felmentsék Kimberley-t.

november 22–23.: a Willow Grange-i csata.

november 23.: a belmonti csata – Methuen előre tör; véget érnek a déli irányba, Natal tartományba történő búr betörések.

november 25.: a graspani csata – Methuen folytatja az előrenyomulást.

november 26.: brit-afrikai csapatok támadják meg a derdepoorti búr tábornok.

november 28.: csata a Modder folyónál – Methuen „pirrhuszi győzelme” a búrok ellen.

december 9.: J. M. Hay amerikai külügyminiszter Kínában meghirdeti a nyitott kapuk elvét.

december 10.: a stormbergi csata – a búrok visszaverik Gatacre tábornok támadását a vasúti csomópont ellen. 600 brit katona esik fogságba, a búrok két ágyút is zsákmányolnak. A „Black Week”, azaz a britek Fekete Hetének kezdete.

december 11.: a magersfonteini csata – a De la Rey és Cronje tábornokok által vezetett búrok legyőzik Methuen tábornok 14.000 katonából álló seregét. A brit veszteségek: 120 halott, köztük Wauchope tábornok.

december 15.: a colensói csata – Buller kísérletét, hogy 21.000 katonával átkeljen a Tugela folyón meghiúsítja Botha tábornok 4.000 katonát számláló hadereje. A brit veszteség: 145 halott, a búrok két tábori ágyút zsákmányolnak. A búrok vesztesége 8 halott.

december 17.: a „Black Week” vége – a brit veszteségek összesen: 700 halott, 3.000 sebesült, 2.000 brit katona hadifogságba esett. A búr veszteségek minimálisak.

december 18.: a brit kabinet a dél-afrikai csapatok főparancsnokává nevezi ki Roberts tábornagyot. A vezérkari főnök Kitchener tábornok.

december 23.: Roberts és Kitchener kihajózik Angliából.

december 26.: a búrok visszaverik Baden–Powell támadását Game Tree Fort ellen.

december 29.: a brit haditengerészet lefoglalja a *Bundesrath* nevű német postagőzöst.

1900

január 6.: a búrok megtámadják a brit állásokat Ladysmith-nél.

január 10.: Roberts és Kitchener partra száll Fokvárosnál.

január 20.: Buller 26.500 katonával átkel a Tugela folyón.

január 24.: a spioenkopi csata – Warren tábornok támadását visszaverik a búr csapatok, a brit veszteség: 350 halott. Ez a legsúlyosabb vereség a krími háború óta.

február 5.: a vaalkrans-i csata – Buller ismét sikertelenül próbál áttörni Botha tábornok vonalain.

7 február 7.: Vaalkrans-ot kiürítik a búrok.

február 11.: Roberts csapatai megkezdik a menetelést a Modder folyó déli oldaláról észak felé, hogy felmentsék Kimberley-t.

február 13.: French tábornok lovassága biztosítja Klipdriftet a Modder folyón.

február 14.: a Tugela Heights-i csata – Buller negyedik kísérlete Ladysmith felmentésére. French lovassága támadást indít Kimberley felmentésére.

február 15.: Kimberley-t 124 napos ostrom után felmenti a brit lovasság.

február 18.: megkezdődik a paardebergi csata – Cronje tábornok 5.000 katonájával Paardebergnél megállítja a mintegy 6.000 katonából álló, Kitchener tábornok által vezetett brit gyalogság és lovasság támadását. 280 brit katona esik el.

február 26.: Buller csapatainak végre sikerül átkelni a Tugela folyón, miután legyőzték a Botha által vezetett búrokat Colensónál.

február 27.: Cronje tábornok megadja magát Paardebergnél 4 000 katonájával. Brit veszteségek: 2.000 katona esik el, illetve válik harcképtelenné betegségek miatt, főleg azért, mert szennyezett vizet ittak a Modder folyóból.

február 28.: 118 napnyi ostrom után Buller felmenti Ladysmith-t.

március 7.: a Poplar Grove-i csata – a búrok vereséget szenvednek, Krüger kis híján fogságba esik.

március 10.: a driefonteini csata.

március 13.: Bloemfonteint ellenállás nélkül veszik be Roberts csapatai.

március 15.: Roberts amnesztiát hirdet (amely azonban nem vonatkozik a búr vezetőkre).

március 17.: a Kroonstadnál megtartott búr haditanács határoz a háború folytatásáról és a gerilla-hadviselésre való áttérésről.

március 28.: Joubert tábornok mérgeg általi öngyilkosságot követ el, miután a pretoriai haditörvényszék árulás vétkében bűnösnek találja.

március 31.: a sannaspos-i csata – de Wet tábornok 1.500 katonája rajta üt Broadwood tábornokon a bloemfonteini vízműnél. A búrok elfognak 428 brit katonát, valamint 117 társzekeret és 7 ágyút zsákmányolnak. A búr gerillahadjárat első hadművelete.

április 1.: már közel 1.000-re tehető a tífusz miatt Bloemfonteinben meghalt brit katonák száma.

április 4.: De Wet megtámadja a reddersburgi brit helyőrséget, 600 katonát fog el.

május 3.: Roberts folytatja a menetelést Bloemfonteinből észak felé.

május 11.: Buller folytatja a menetelést észak felé, Transvaal területére.

május 12.: Roberts csapatai elfoglalják Kroonstadot; de 10 napon át vesztegelni kényszerül az egészségügyi és az utánpótlási rendszer összeomlása miatt.

május 17.: Mahon és Plumer ezredes felmenti Mafekinget.

május 19.: Krüger elhagyja Pretoriát.

május 27.: Roberts csapatai Vereenigingnél átkelnek a Vaal folyón.

május 28.: a britek proklamálják Oranje Szabad Állam anektálását.

május 31.: Roberts csapatai elfoglalják Johannesburgot. A lindley-i csata – Piet de Wet¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁸Piet de Wet (1861–1929) : búr tábornok, Christiaan de Wet öccse.

elfogja Basil Spragge alezredest és az Irish Yeomanry 500 katonáját.

június 5.: Roberts ellenállás nélkül elfoglalja Pretoriát.

június 7.: a roodewali csata.

június 11–12.: a donkerhoek (Diamond Hill-i) csata – a Buller parancsnoksága alatt álló 14.000 brit katona kiszorítja állásaiból a Botha parancsnoksága alatt álló 4.000 búr. A csata veszteségei: angol oldalról 162, búr oldalról 50 halott, illetve sebesült.

június 12.: Buller csapatai elfoglalják Volksrustot.

június 13.: Kínában kitör az ún. boxer-lázadás (amely 1901. szeptember 7-én ér véget).

július 4.: Roberts és Buller csapatai egyesülnek.

július 11.: a silkaatsneki csata a búrok győzelmével ér véget.

július 15.: Steyn és De Wet elmenekül Brandwater Basinből.

július 21.: Roberts megkezdi a menetelést kelet felé, Komati Poort irányába.

július 25.: Lloyd George arra figyelmeztet a brit parlamentben, hogy a dél-afrikai háború a búr nép elleni irtóhadjárattá kezd válni.

július 31.: Prinsloo parancsnok 4.500 katonájával megadja magát Hunter tábornoknak Brandwater Basin-ben, a Szabad Állam északkeleti részén.

augusztus 14.: De Wet ismét elkerüli a fogságba esést.

augusztus 26.: a dalmanuthai csata – Roberts és Buller egyesített csapatai áttörik a transvaali búrok utolsó védelmi pozícióit Bergendalnál.

augusztus 30.: az utolsó brit hadifoglyokat is szabadon engedik Nooitgedachtnál.

szeptember 2.: Roberts tekintélyes összeget ajánl fel Bothának és De la Rey-nek, ha megadják magukat.

szeptember 6.: Buller csapatai elfoglalják Lydenburgöt.

szeptember 11.: Krüger elnök elhagyja Transvaalt, hogy Európába hajózzon.

szeptember 25.: a britek Komati Poortnál elérik a mozambiki határt.

október 8.: Milner nevezik ki az újonnan anektált területek adminisztrátorává.

október 19.: Krüger a Vilma holland királynő által küldött *Gelderland* nevű cirkáló fedélzetén kifut Lourenço Marques-ből és Franciaország felé veszi az irányt.

október 24.: Buller visszatér Angliába.

október 25.: a britek proklamálják Transvaal anektálását.

november 6.: a bothaville-i csata – De Wet vereséget szenved, Philip Walter Jules Le Gallais brit tábornok életét veszti.

november 16.: De Wet megkísérel betörni a Fokgyarmat területére.

november 22.: Krüger elnök megérkezik Marseilles-be, hogy megpróbálja európai

támogatást szerezni a búrok ügyének.

november 23.: De Wet elfoglalja Dewetsdorpot.

november 29.: Kitchener váltja fel Robertset a dél-afrikai csapatok főparancsnokaként.

december 5.: De Wetet visszaszorítják a szabad Állam területére.

december 11.: Roberts visszatér Angliába.

december 14.: De Wet és Steyn ismét elkerüli a fogságba esést.

december 16.: a Kritzinger és Hertzog által vezetett búr kommandók betörnek Fokgyarmat területére.

december 20.: a britek kihirdetik a statáriumot a Fokgyarmat északi részén.

december 21.: Kitchener elrendeli a búr és fekete civilek áttelepítése a vidéki területekről a koncentrációs táborokba – megkezdődik a brit háború a dél-afrikai civilek ellen.

1901

január 4-31.: De la Rey, Beyers, De Wet és Smuts támadásokat indít a brit állások ellen Transvaal és a Szabad Állam egész területén.

január 22.: meghal Viktória angol királynő.

január 27.: French megkezdí hadjáratát Kelet-Transvaalban.

január 31.: Smuts elfoglalja Modderfonteint.

február 7.: a britek további 30.000 lovas katonát küldenek Dél-Afrikába.

február 10.: De Wet vezetésével a búrok betörnek a Fokgyarmat területére.

február 13.: Kitchener béketárgyalásokat javasol Bothának.

február 19.: De Wetet visszaszorítják a Szabad Állam területére.

február 28.: megkezdődnek a middelburgi béketárgyalások Botha és Kitchener között.

március 16.: Botha elutasítja Kitchener békefeltételeit.

április 10.: megkezdődik az első brit hadjárat a szabad Állam északi részén Elliot tábornok parancsnoksága alatt.

július 18.: a britek megkezdik első hadjáratukat a Fokgyarmaton észak felé.

augusztus 12.: Kritzinger csapatait kiszorítják a Fokgyarmat területéről.

szeptember 3.: Smuts vezetésével a búrok betörnek a Fokgyarmat területére Klaarwaternél.

szeptember 5.: Harry Scobell elfogja Lotter búr parancsnok kommandóját.

szeptember 7.: Smuts kis híján a britek fogságába esik egy brit támadás során Dordrecht közelében.

szeptember 14.: McKinley amerikai elnök meggyilkolása után Theodor Roosevelttel kerül az elnöki székbe.

szeptember 17.: az Elands River Poort-i csata – Smuts legyőzi a 17. lándzsás ezredet (17th Lancers). A brit alakulat vesztesége: 29 halott és 60 hadifogoly. A búrok vesztesége: 1 halott. A Blood River Poort-i csata – Botha legyőzi Gough csapatait Dundee mellett.

szeptember 26.: Botha csapatai megtámadják Fort Italát és Ford Prospectet.

szeptember 30.: a moedwili csata – a De la Rey és Kemp tábornok parancsnoksága alatt álló búr sereg heves harcok után visszavonul.

október 6.: Botha észak felé menekül.

október 9.: kiterjesztik a statáriumok a Fokgyarmat területén.

október 11.: a britek kivégzik Lotter parancsnokot. Elfogják Scheepers parancsnokot.

október 30.: a bakenlaagte csata – Botha csapatai megtámadnak egy brit hadoszlopot.

november 7.: Hamiltont nevezik ki Kitchener vezérkari főnökévé.

november 28.: De Wet vezetésével haditanácsot tartanak, döntés születik arról, hogy megtámadják a briteket.

november 29.: De Wet megtámad egy konvojt Speyfontein mellett.

december 16.: Kritzinger a britek fogságába esik.

december 17.: újra megnyitja kapuit a johannesburgi tőzsde.

december 23.: elékészül a Kroonstad és Lindley közötti Blockhouse-vonal.

december 25.: a tweefonteini csata – De Wet 600 katonájával megtámadja az Imperial Yeomanry-t Groenkop mellett. Brit részről a veszteség: 68 halott és 206 hadifogoly. A búrok vesztesége 11 halott.

1902

január 4.: a britek vereséget szenvednek Ermelo mellett.

január 10.: a német kancellár angolelleses beszéde a Reichstagban.

január 17.: a britek kivégzik Scheepers-t Graaff-Reinetnél.

január 29.: a brit kormány elutasítja a holland kormány közvetítésre vonatkozó ajánlatát.

január 30.: angol–japán szövetség Oroszország távol-keleti terjeszkedésének megakadályozására.

február 5.: a búrok elfognak egy brit konvojt Beaufort West mellett.

február 6.: a britek újabb hadjáratot indítanak 9.000 katona részvételével a Szabad Állam

keleti részén.

február 7.: a britek 285 búrt fognak el, de De Wetnek és Steynnek sikerül elmenekülnie.

február 13.: a második brit hadjárat kezdete a Szabad Állam keleti részén.

február 25.: De la Rey megtámadja Von Donop ezredest Ysterspruitnál, Wolmaransstad közelében. Számos brit katona fogságba esik, a búrok jelentős mennyiségű lőszert is zsákmányolnak.

február 27.: Rawlinson ezredes csapatai fogságba ejtenek egy 650 katonából álló búr kommandót Tweefontein mellett.

március 4.: a britek Elliott őrnagy parancsnoksága alatt elindítják a harmadik hadjáratukat a Szabad Állam keleti részén.

március 7.: a tweekbosch-i csata – De la Rey elfogja a sebesült Methuent.

március 20.: Botha elfogadja a béketárgyalásokra vonatkozó brit ajánlatot.

március 24.: a britek megkezdik első hadjáratukat Nyugat-Transvaalban.

március 26.: Cecil Rhodes halála Fokvárosban.

április 4.: Smuts megkezdte Ookiep ostromát.

április 9.: a búr béke delegátusok találkozója Klerksdorpnál. Ekkorra már csak 10.000 transvaali és 6.000 szabad államokbeli katona, illetve 3.000 fokföldi lázadó áll fegyverben.

április 11.: a rooiwali csata – a Kekewich ezredes parancsnoksága alatt álló brit csapatok visszaverik a Kemp tábornok parancsnoksága alatt álló búr lovasság támadását; brit veszteségek: 70 halott és sebesült, búr veszteségek: 50 halott, 130 sebesült, 50 hadifogoly, továbbá 3 tábori ágyú a britek zsákmányává vált a háború utolsó jelentősebb csatájában.

április 12–18.: a búr béke delegáció első találkozója Kitchener Pretoriánál.

május 1–10.: utolsó brit hadjáratok a Szabad Állam északkeleti részén.

május 3.: véget ér Ookiep ostroma.

május 6.: a zuluk támadják meg az alvó búrokat Holkrans-nál, akik közül 56-ot megölnek (miközben 52 zulu is elesik).

május 11.: véget ér Hamilton utolsó hadjárata Nyugat-Transvaalban.

május 15.: 60 búr delegátus első találkozója Vereenigingnél.

május 18.: a búr delegátusok találkoznak Kitchenerrel és Milnerrel Pretoriánál.

május 31.: aláírják a megadási feltételeket tartalmazó okmányt, miután 54 búr delegált mellette, 6 ellene szavazott. A háború hivatalosan véget ér. Az egykori búr köztársaságok a Brit Birodalom részévé válnak, a búrok elismerik a brit királyt

törvényes uralkodóként, a holland nyelvet továbbra is oktatják a transvaali és szabad állambeli iskolákban, a brit kormány 3 millió fontot garantál a háborúban lerombolt búr gazdaságok újjáépítésére.

Felhasznált források és szakirodalom

a) Levéltári források

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA)

HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312, 315, 318 és 321:

- Kt. 312-1 (Capstadt, 1899),
- Kt. 315-11 (Capstadt, 1900),
- Kt. 318-15 (Capstadt, 1901),
- Kt. 321-10 (Capstadt, 1902).

HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-128

- Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.),
- Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.),
- Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.),
- Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.),
- Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.).

HHStA PA III, Preussen. Kt. 151-158:

- Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.),
- Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.),
- Kt. 154-1 Berichte (1900. 08. – 1900. 12.),
- Kt. 155 Berichte (1901. 01. – 1901. 07.),
- Kt. 156-1 Berichte (1901. 08. – 1901. 12.),
- Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.),
- Kt. 158-1 Berichte (1902. 07. – 1902. 12.).

b) Publikált forráskiadványok

Gyulafalvi Bulyovszky, Károly: Boer–angol tűzben. Athenaeum R.-T. Könyvnyomdája, Budapest, 1901

Duka, Tivadar: Levelek a boer–angol háborúról. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, Budapest, 1901.

d’Etchegoyen, Olivier: Dix mois de campagne chez les Boërs / par un ancien lieutenant du colonel de Villebois–Mareuil. PARIS CALMANN-LÉVY 3, RUE AUBER, 3, 1901¹¹⁰⁹

Reitz, Deneys: Commando: A Boer Journal of the Boer War. Faber & Faber Limited, London, 1929.¹¹¹⁰

Simon, Vilmos: A búr szabadságharcz. Belvárosi Könyvnyomda. Budapest, 1901

Simon, Vilmos: Élményeim az angol–búr háboruban. Árpád Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1903.

Somogyi, Éva (szerk.): Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896–1907. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1991. LXXXV+595. [Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1818 V. kötet]

Szigethy, Lajos: Búr földön: egy magyar harcos déláfrikai élményei. Röttig Gusztáv Könyvnyomdája, Sopron, 1902.

De Wet, Christiaan Rudolf: Three Years’ War. S. Petersburg, A. F. Marx publ. prod., USA, 1903.¹¹¹¹

¹¹⁰⁹Digitalizált változata elérhető: Bibliothèque nationale de France, Bibliothèque numérique Gallica (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k499411>). A könyv angol fordítása *Ten Months in the Field with the Boers* címmel elérhető a Projekt Gutenberg portálon: <http://www.gutenberg.org/files/41488/41488-0.txt>.

¹¹¹⁰Digitalizált változata elérhető: <http://www.ourcivilisation.com/smartboard/shop/reitzd/commando/>

¹¹¹¹Digitalizált változatai: http://www.pinetreeweb.com/Three_years_war.pdf, ill. <http://www.gutenberg.org/ebooks/18794>

Országgyűlés Képviselőházi Napló 1896–1901. 1899. december 5. (kedd), 499. Országos Gyűlés, 498–513. XXV. 38–40.

Országgyűlés Képviselőházi Napló 1901–1906. 1901. december 11. (szerda), 28. Országos Gyűlés, 1–31. I. 444–447.

A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Budapest, 1900.

c) Sajtóanyag

Budapesti Hírlap: 1899. október 8. (XIX. évfolyam) – 1902. szeptember 20. (XXII. évfolyam)

Budapesti Napló: 1899. augusztus 13. (III. évfolyam) – 1902. május 31. (VI. évfolyam).

Magyar Állam: 1899. szeptember 1. (XXXII. évfolyam) – 1902. május 31. (XXXV. évfolyam)

Magyar Hírlap: 1899. szeptember 17. (IX. évfolyam) – 1902. május 31. (XII. évfolyam)

Magyar Nemzet: 1899. október 1. (XVIII. évfolyam) – 1902. május 31. (XXI. évfolyam)

Magyarország: 1899. (szeptember 1. (VI. évfolyam) – 1902. szeptember 21. (IX. évfolyam)

Népszava: 1899. július 18. (XXVII. évfolyam) – 1902. március 15. (XXX. évfolyam)

Pesti Hírlap: 1899. november 1. (XXII. évfolyam) – 1902. szeptember 19. (XXV. évfolyam)

Pesti Napló: 1899. szeptember 19. (LIII. évfolyam) – 1902. augusztus 31. (LVI. évfolyam)

Új Idők: 1899. október 15. (V. évfolyam) – 1902. augusztus 31. (VIII. évfolyam)

Vasárnapi Újság: 1899. szeptember 10. (XLVI. évfolyam) – 1902. szeptember 8. (XLIX. évfolyam)

d) Szakirodalom

Bridge, F. R.: Austria–Hungary and the Boer War. In: The international Impact of the Boer War. szerk.: Keith M. Wilson. Acumen Publishing, 2001., 79–96.

Búr, Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: Nemzet és nacionalizmus. Szerk.: Balogh András. Korona, Budapest, 2002. 289–405.

Búr, Gábor: Az emberkerülő miniszterelnök. Robert Salisbury 1830–1903. In: Szürke Eminenciások. Szerk.: Szvák Gyula. Kozmosz, Budapest, 1989. 290–309.

Búr, Gábor: A migráció egyes kérdései a 19. századi Brit Birodalomban. In: Öt kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei. ELTE, Budapest, 2003. 27–45.

Buzinkay, Géza: Kis magyar sajtótörténet. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest, 1993.

Evans, Martin Marix: The Boer War. South Africa 1899–1902. Osprey Publishing, 1999.

Gillings, Ken: The Battle of Thukela Heights: 12–28 February 1900 (Battles of the Anglo–Boer War). Ravan Press, Liverpool, 1999.

van Hartesveldt, Fred R.: The Boer War: Historiography and Annotated Bibliography. (Bibliographies of Battles and Leaders). Greenwood Press, 2000.

Haas, György: A szabadság tábornoka. Kairosz Kiadó, Budapest, 2002.

Jeszenszky, Géza: Az elveszett presztízs – Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918). Magvető Kiadó, Budapest, 1986.

Kröger, Martin: Imperial Germany and the Boer War. From Colonial Fantasies to the Reality of Anglo–German Estrangement. In: Keith M. Wilson (szerk.): The international Impact of the Boer War. Acumen Publishing, 2001., 25–42.

Mouton, F. A.: R V Malan (1901): Politics, Justice and the South African War, 1899–1902. *Fundamina: A Journal of Legal History*, 15, 1, 2009 (http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/3942/funda_v15_n1_a6.pdf?sequence=1). (2014. 06. 05.)

Németh, István – Juhász, Dániel: Német gyarmatpolitika a 19–20. század fordulóján. Corvinus Egyetem – Grotius E-Könyvtár 47. 2012 (http://www.grotius.hu/doc/pub/SIQUOQ/2012_9_nemeth-juhasz_grotius_e-konyvtar_47.pdf) (2015. 01. 01.)

Paczolay, Gyula: Duka Tivadar (A múlt magyar tudósai sorozat). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.

Pakenham, Thomas: The Boer War. Random House, New York, 1979.

Pap, László: Churchill szerepe/jelenléte a brit gyarmati harcokban, különös tekintettel az angol–búr háborúra. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series Tom. XXXV., Sectio Historiae. Eger, 2008., 131–148.¹¹¹²

Rayner, Michael: Battlefields: Exploring the Arenas of War, 1805–1945. Struik Publishers, London, 2006.

Schmidl, Erwin A.: Österreicher im Burenkrieg 1899–1902. Dissertation. Bécs, 1980.

Stein, Aurél: In Memoriam Theodor Duka (1825–1908). A Lecture read Before The Hungarian Academy of Sciences, October 27, 1913. Privately Printed, 1914. Oxford: Horace Hart, Printer to the University¹¹¹³

Sturm, Albert (szerk.): Országgyűlési Almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Pesti Lloyd Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1897.

Sturm, Albert (szerk.): Országgyűlési Almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Pesti Lloyd Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1901.

Szabó, Gábor: A Nyírségből a Búr-háborúba. In: Partium irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat 2009. tavasz. 78–79.

¹¹¹²A tanulmány on-line formában is megtekinthető a <http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/05/papl.htm> címen.

¹¹¹³Digitalizált változata elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://mek.oszk.hu/06900/06967/06967.pdf>

Szabó–Zsoldos, Gábor: A második angol–búr háború magyar szemmel. In: Pete László (szerk.): *Juvenilia III. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2010., 324–337.

Szabó–Zsoldos, Gábor: A második angol–búr háború (1899–1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény tükrében. In: Antos Balázs – Tamás Ágnes (szerk.): *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*. Szeged, 2011. 269–279.

Szabó–Zsoldos, Gábor: Egy magyar a búrok oldalán. A II. angol–búr háború Péchy Tibor szemszögéből. OTDK dolgozat, Debrecen, 2009 (kézirat)¹¹¹⁴

Tefner, Zoltán: Külpolitika, népcsoport, tömegtájékoztatás. Az osztrák–magyar liberális sajtó és a második búr háború. *Valóság* 2002/6., 32–60.

Vidacs, Bea: Introduction to Paul Bornemisza's Catalogue. In: Hoffmann Tamás (szerk.): *Néprajzi Értesítő LXII. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1980., 11–16.*

Wessels, André: Afrikaners at War. In: Gooch, John (szerk.): *The Boer War. Cass Series Military History and Policy #7*. Routledge, London, 2000.

Wilkinson–Latham, Christopher: *The Boer War. Men-at-Arms 62*. Osprey Publishing, 1977.

Zicherman, István: *A búr háború 1899–1902*. Anno Kiadó, h.n., é.n.

¹¹¹⁴Digitalizált változata megtalálható az Afrikai Magyar Egyesület tudástárában: AHU MATT, 2013, No. 000.000.281, <http://afrikatudastar.hu>. Közvetlen link: http://www.afrikatudastar.hu/index.php/magyar-afrika-tudas-tar/item/download/182_46389b6390e6f0a1963052ad095df60d.